

+

AKADÉMIAI É R T E S Í T Ő

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI
VOINOVICH GÉZA
FŐTITKÁR

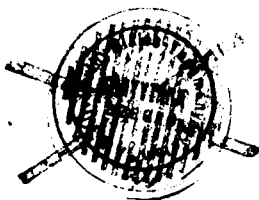
LII. KÖTET

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1942.

50024

Kiadásért felel: Voinovich Géza.

20532 Sárkány-nyomda r.-t. Budapest, VI., Horn Ede-u. 9.
Igazgatók: Wessely Antal és Wessely József.

TARTALOM.

I. Akadémiai ügyek.

A. M. Tud. Akadémia <i>belső tagjai</i>	1
— <i>felsőházi tagjainak választása</i>	258
— <i>halottjai</i>	300
— <i>jutalomtétellei</i> 1942-ben	103
— <i>kiadványai</i>	179, 312
— <i>költségvetése</i> 1942. második felére	119
— <i>költségvetése</i> 1943. első felére	259
— <i>könyvjutalmai</i>	7
— <i>nagygyűlése</i>	5
— <i>tagválasztásai</i>	8, 19
— <i>ülései</i> 1942-ben	267
— <i>ünnepélyes közülése</i>	12
— <i>zárszámadásai</i> 1941-ről	111

II. Alkalmi beszédek.

<i>Balogh Ernő</i> l. t. Genersich Antal emlékezete	303
<i>Balogh Jenő</i> ig. és t. t. másodelnök: üdvözlő beszéde József kir. herceg elnök születésének 70. évfordulója alkalmából	187
<i>Fekete Jenő</i> l. t. beszéde Konkoly-Thege Miklós emléktáblájának leleplezésekor Ogyallán	177
<i>Hoor-Tempis Mór</i> ic r. t. gyászbeszéde Zipernowsky Károly l. t. ravatalánál	311
<i>Huszt</i> i József r. t. gyászbeszéde Gyomlay Gyula t. t. ravatalánál	308
<i>Issekutz Béla</i> l. t. emlékbeszéde Györy Tibor l. tagról	294
<i>József kir. herceg</i> ig. és t. t. elnök beszéde a tanítói jutalmak kiosztásakor	151
<i>Kornis Gyula</i> ig. és t. t. osztályelnök beszéde a nagygyűlési díszében	152
— <i>üdvözlő beszédei:</i>	
— <i>Biró Vencel</i> l. t. székfoglalóján	165
— <i>Boér Elek</i> l. t. székfoglalóján	163
— <i>Marton Géza</i> l. t. székfoglalóján	167
— <i>Mályusz Elemér</i> r. t. székfoglalóján	279
<i>Marek József</i> ig. és t. t. osztályelnök üdvözlő beszédei:	
— <i>Balogh Ernő</i> l. t. székfoglalóján	291
— <i>Herzog Ferenc</i> r. t. székfoglalóján	287
— <i>Mócsy János</i> l. t. székfoglalóján	289
— <i>Rohringer Sándor</i> r. t. székfoglalóján	172
— <i>Romwalter Alfréd</i> l. t. székfoglalóján	174
— <i>Schulek Elemér</i> l. t. székfoglalóján	170

IV

— Tokody László l. t. székfoglalóján	285
<i>Melich János</i> ig. és r. t. osztályelnök üdvözlő beszédei:	
— Eckhardt Sándor l. t. székfoglalóján	275
— Kék Lajos r. t. székfoglalóján	153
— Tamás Lajos l. t. székfoglalóján	156
— Pais Dezső r. t. székfoglalóján	160
— Sági István l. t. székfoglalóján	271
<i>Pogány Béla</i> r. t. gyászbeszéde Rados Gusztáv t. t. ravatalánál	309
<i>Voinovich Géza</i> ig. és t. t. főtitkár megemlékezései az elhunyt tagokról	176. 301

III. Előadások, cikkek.

<i>Balogh Jenő</i> ig. és t. t. másodelnök: Gróf Széchenyi István akadémiai beszédei	188
<i>Herczeg Ferenc</i> ig. és t. t.: Részletek az Aranyszárnyak c. színműből	21
<i>József kir. herceg</i> ig. és t. t. elnök: Körösi Csoma Sándor	12
<i>Kornis Gyula</i> ig. és t. t.: Századunk tudományának szelleme	21
Széchenyi István gróf katonáskodására vonatkozó iratok. Közzétette <i>Viszota Gyula</i> r. t.	189

IV. Jelentések.

Jelentés a könyvtár állapotáról	138
<i>Sági István</i> l. t.: Jelentés a Szótári Bizottság 1941. évi munkásságáról	148
— Jelentés a Szótári Bizottság 1942. évi munkásságáról	253
<i>Voinovich Géza</i> ig. és t. t. főtitkári jelentése	17

V. Jutalmi jelentések.

Jelentés a <i>Budapesti Keresk. és Iparkamara</i> Horthy Miklós-jutalmáról	66
— <i>Budapest</i> Székesfőváros Széchenyi-jutalomtételéről	36
— a <i>Chorin Ferenc</i> -jutalomról	41
— az együttesen kezelt adományokból és hagyományokból létesített jutalomról	100
— a <i>Kazinczy Gábor</i> és neje-jutalomról	32
— a <i>br. Kornfeld Zsigmond</i> -jutalomról	34
— a <i>Körössy Flóra</i> -jutalomról	86
— a <i>Magyar Általános Köszénbánya Rt.</i> Berzeviczy Albert-jutalmáról	95
— a <i>Nagyjutalomról</i> és <i>Marczibányi</i> mellékjutalomról	22
— a <i>Sámuel—Kölber</i> -jutalomról	32
— a <i>Serbán János</i> -jutalomról	79
— a <i>Vojnits</i> -jutalomról	243
— a <i>Weiss Fülöp</i> -jutalomról	52

VI. A két gróf Vigyázó-vagyon.

A két gróf Vigyázó-vagyon kimutatása 1941. december 31-én	127
---	-----

BETÜRENDES NÉV- ÉS TARGYMUTATÓ.

<i>Az Akadémia</i> belső tagjai	1
— felsőház tagjai	258
— halottjai 1942-ben	300
— jutalmi jelentései	22, 243
— jutalomtétellei 1942-ben	103
— kiadványai 1942-ben	179, 312
— költségvetése 1942. második felére	119
— költségvetése 1943. első felére	259
— könyvjutalmai	7
— könyvtárának jelentése 1941-ről	138
— nagygyűlése	5
— szótári bizottságának munkássága	148, 253
— tagválasztásai	8, 10
— ülései 1942-ben	267
— ülésein tartott előadások	12, 21, 188
— ülőssora 1943-ra . . . . . (A 475. füzet borítéklapján)	
— ünnepélyes közülése	12
— Vigyázó-vagyonának kimutatása 1941. dec. 31-én	127
— zárszámadásai 1941-ről	111
<i>Angyal Dávid</i> nyeri el a Kazinczy Gábor-jutalmat	6
<i>Balogh Ernő</i> l. t.: <i>Genersich Antal</i> emlékezete	303
— üdvözlése székfoglalóján	291
<i>Balogh Jenő</i> másodelnök: <i>Gróf Széchenyi István</i> akadémiai be- szédei	188
— üdvözlő beszéde <i>József kir. herceg</i> , elnök születése napján	187
<i>Berzeviczy Albert-jutalomról</i> (M. A. K.) jelentés	93
— odaítélése <i>Pogány Bélának</i>	6
<i>Berzeviczy-Wlassics tanítói jutalmak</i> átadásakor <i>József kir.</i> <i>herceg</i> , elnök beszéde	151
— odaítélése	7
<i>Biró Vencel</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	163
<i>Boér Elek</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	163
<i>Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Horthy Miklós-jutalmá-</i> <i>ról</i> jelentés	66

VI

— odaitélése Kádas Kálmánnak	6
<i>Budapest székesfőváros Széchenyi-jutalmáról</i> jelentés	36
<i>Chorin Ferenc-jutalomról</i> jelentés	41
— odaitélése Eckhart Ferencnek	6
<i>Dercsényi Dezső</i> nyeri el a Kornfeld-jutalmat	6
<i>Eckhart Ferenc</i> nyeri el a Chorin-jutalmat	6
<i>Eckhardt Sándor</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	275
<i>Együttesen kezelt hagyományokból és adományokból</i> létesített jutalomról jelentés	190
— odaitélése Oláh Lászlónak	6
<i>Fekete Jenő</i> l. t. beszéde néhai Konkoly-Thege Miklós emlék- táblájának leleplezésekor	177
<i>Felsőházi tagok</i> választása	255
<i>Főtítkár</i> jelentése	17
— megemlékezése az elhunytakról	176, 301
<i>Gyászbeszédek</i>	176, 301
<i>Genersich Antal</i> emlékezete	303
<i>Gyomlay Gyula</i> t. t. ravatalánál <i>Huszt József</i> r. t. gyászbeszéde	308
<i>Györke József</i> nyeri el a Sámuel-Kölber-jutalmat	6
<i>Győry Tibor</i> emlékezete	294
<i>Halottaink</i> 1942-ben	300
— -ról a főtítkár megemlékezése	176, 301
<i>Herczeg Ferenc</i> ig. és t. t.: Részletek az „Aranyszárnyak” c. színműből	21
<i>Herzog Ferenc</i> r. t. üdvözlése székfoglalóján	287
<i>Hoor-Tempis Mór</i> ic r. t. gyászbeszéde <i>Zipernowsky Károly</i> l. t. ravatalánál	311
<i>Horthy Miklós-jutalomról</i> (Bpesti Ker. és Iparkamara) jelentés	66
— odaitélése Kádas Kálmánnak	6
<i>Huszt József</i> r. t. gyászbeszéde <i>Gyomlay Gyula</i> t. t. ravatalánál	308
<i>Ihrig Károly</i> nyeri el a Serbán-jutalmat	6
<i>Issekutz Béla</i> l. t. emlékbeszéde <i>Győry Tiborról</i>	294
<i>Jakó Zsigmond</i> nyeri el a Körössy-jutalmat	6
<i>József kir. herceg</i> elnök beszéde a tanítói jutalmak átadásakor	151
— felkösztöntése a nagygyűlési diszebédén	152
— : Körösi Csoma Sándor	12
— üdvözlése születése napján	187
<i>Jutalmak odaitélése</i>	6
<i>Jutalmi bizottságok</i> jelentései	22, 245
<i>Jutalomkönyvek</i>	7
<i>Jutalomtétélek</i> 1942-ben	103
<i>Kazinczy Gábor-jutalomról</i> jelentés	32
— odaitélése Angyal Dávidnak	6

<i>Kádas Kálmán</i> nyeri el a Bpesti Ker. és Iparkamara Horthy-jutalmát	6
<i>Kéký Lajos</i> r. t. üdvözlése székfoglalóján	153
<i>Kiadványaink</i>	179, 312
<i>Kolosváry Bálint</i> r. t. felsőházi pötaggá választása	258
<i>Konkoly-Thege Miklós</i> emléktáblájának leleplezésekor Fekete Jenő l. t. beszéde	177
<i>Kornfeld Zsigmond-jutalomról</i> jelentés	34
— odaitélése Dercsenyi Dezsőnek	6
<i>Kornis Gyula</i> ig. és t. t. beszéde a nagygyűlési díszében	152
— felsőházi taggá választása	258
— : Századunk tudományának szelleme	21
— üdvözlő beszédei székfoglalókon	163, 279
<i>Költségvetések</i>	119, 259
<i>Könyvjutalmak</i>	7
<i>Könyvtár</i> jelentése	138
<i>Körösi Csoma Sándor</i> ; József kir. herceg elnök előadása	12
<i>Körösy Flóra-jutalomról</i> jelentés	86
— odaitélése Jakó Zsigmondnak	6
<i>Magyar Általános Köszénbánya Rt. Berzeviczy-jutalmáról</i> jelentés	95
— odaitélése Pogány Bélának	6
<i>Marczibányi-jutalomról</i> jelentés	22
— odaitélése Sik Sándornak	6
<i>Marek József</i> osztályelnök üdvözlő beszédei székfoglalókon	170, 285
<i>Marton Géza</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	167
<i>Mauritz Béla</i> ig. és t. t. felsőházi pötaggá választása	258
<i>Mályusz Elemér</i> r. t. üdvözlése székfoglalóján	279
<i>Melich János</i> osztályelnök üdvözlő beszédei székfoglalókon	153, 271
<i>Mócsy János</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	289
<i>Nagygyűlés</i>	5
<i>Nagyjutalomról</i> jelentés	22
— odaitélése néhai Reményik Sándornak	6
<i>Nauratil Ákos</i> nyeri el a Weiss-jutalmat	6
<i>Oláh László</i> nyeri el az együttesen kezelt hagyományokból és adományokból létesített jutalmat	6
<i>Pais Dezső</i> r. t. üdvözlése székfoglalóján	160
<i>Pogány Béla</i> r. t. gyászbeszéde Rados Gusztáv t. t. ravatalánál	309
— nyeri el a M. Á. K. Berzeviczy-jutalmát	6
<i>Polner Ödön</i> r. t. felsőházi pötaggá választása	258
<i>Rados Gusztáv</i> t. t. ravatalánál Pogány Béla r. t. gyászbeszéde	309
<i>néhai Reményik Sándor</i> költeményei nyerik el a Nagyjutalmat	6
<i>Rédey Tivadar</i> l. t. jelentése a Vojnits-jutalomról	243
<i>Rohringer Sándor</i> r. t. üdvözlése székfoglalóján	172

VIII

<i>Komwalter Alfréd</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	174
<i>Sági István</i> l. t. jelentése a Szótári Bizottságról	148, 253
— üdvözlése székfoglalóján	271
<i>Sámuel-Kölber-jutalomról</i> jelentés	32
— odaitélése Györke Józsefnek	6
<i>Schulek Elemér</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	170
<i>Serbán János-jutalomról</i> jelentés	79
— odaitélése Ihrig Károlynak	6
<i>Sik Sándor</i> nyeri el a Marczibányi-jutalmat	6
<i>Széchenyi István</i> gróf adadémiai beszédei	188
— -jutalomról (Bpest székesfőváros) jelentés	36
— katonáskodására vonatkozó iratok	189
<i>Szótári Bizottság</i> munkássága	148, 253
<i>Tagok jegyzéke</i>	1
<i>Tagválasztások</i>	8, 10
<i>Tamás Lajos</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	156
<i>Tanítói jutalmak</i> kiosztásakor József kir. herceg elnök beszéde	151
— odaitélése	7
<i>Tartalommutató</i> német, francia és angol nyelven	181, 311
<i>Tokody László</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	285
<i>Üdvözlő beszédek</i>	151, 271
<i>Ülések</i> 1942-ben	267
<i>Üléssor</i> 1943-ra . . . . . (A 475. füzet borítéklapján)	
<i>Ünnepélyes közülés</i>	12
<i>Verdl Aladár</i> r. t. fegyvázi taggá választása	258
<i>Vigyázó-vagyonok</i> kimutatása	127
<i>Viszota Gyula</i> r. t.: gróf Széchenyi I. katonáskodására vonatkozó iratok	189
<i>Voinovich Géza</i> ig. és t. t. főtitkári jelentése	17
— megemlékezése az elhunyt tagokról	176, 301
<i>Vojnits-jutalomról</i> jelentés	243
<i>Weiss Fülöp-jutalomról</i> jelentés	52
— odaitélése Navratil Ákosnak	6
<i>Wlassics-Berzeviczy-jutalmak</i> kiosztásakor József kir. herceg elnök beszéde	151
— odaitélése	7
<i>Wodianer-jutalom</i> kiosztásakor József kir. herceg elnök beszéde	151
— odaitélése	7
<i>Zárszámadás</i> 1941-ről	111
<i>Zipernowsky Károly</i> l. t. ravatalánál Hoor-Tempis Móric r. t. gyászbeszéde	311

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkeszti: VOINOVICH GÉZA

LII. KÖTET

1942

JANUÁR—MÁJUS

I.

Az Akadémia belső tagjai.

(Az 1942. évi nagygyűlés után.)

Elnökség.

József kir. herceg, ig. és tt., elnök

Balogh Jenő, ig. és tt., másodelnök

Voinovich Géza, tt., főtítkár.

Igazgató-Tanács.

Az Igazgató-Tanács választottjai:

József kir. herceg, tt., elnök

Gr. Károlyi Gyula

Szmrecsányi Lajos

Gr. Zichy János

Serédi Jusztinián, tt.

Gr. Zichy Gyula

Gr. Széchenyi Bertalan

Balogh Jenő, tt., másodelnök

Baranyai Lipót

Fabinyi Tihamér

Hg. Esterházy Pál

12. Ravasz László tt.

Az Akadémia választottjai:

Herczeg Ferenc, tt.

Szinnyei József, rt.

Melich János, rt.

Domanovszky Sándor, tt.

Hóman Bálint, rt.

Kornis Gyula, tt.

Hegedüs Loránt, tt.

Lukinich Imre, rt.

Mauritz Béla, tt.

Br. Korányi Sándor, tt.

Marek József, tt.

12. Németh Gyula, rt.

Tiszteleti tagok.

I. osztály.

Herczeg Ferenc, ig. t.

Ravasz László, ig. t.

Csengery János Ferenc

Petz Gedeon

Voinovich Géza, főtítkár

Gyomlay Gyula

Szász Károly

8. Petrovics Elek.

II. osztály.

Gr. Bethlen István

Földes Béla

Serédi Jusztinián, ig. t.

Hegedüs Loránt, ig. t.

Angyal Dávid

Balogh Jenő, ig. t., másodelnök

Finkey Ferenc

Domanovszky Sándor, ig. t.

9. Kornis Gyula, ig. t., osztály-
elnök.

III. osztály.

Lenard Fülöp	Rados Gusztáv
József kir. herceg, ig. t., elnök	Zimmermann Agoston
Ferdinánd cár	Mauritz Béla, ig. t.
Br. Korányi Sándor, ig. t.	9. Marek József, ig. t.
Mágócsy-Dietz Sándor	

Rendes és levelező tagok.

Alosztályok szerint csoportosítva.

I. Nyelv- és széptudományi osztály.

A) Nyelvtudományi alosztály.

<i>Rendes tagok:</i>	Mészöly Gedeon
Szinnyei József, ig. t.	Schmidt Henrik
Melich János, ig. t., osztály- elnök	Gr. Zichy István
Zolnai Gyula	Klemm Antal
Németh Gyula, ig. t., osztály- titkár	Zsirai Miklós
Láng Nándor	Moravcsik Gyula
Förster Aurél	Szidarovszky János
Husztai József	Laziczius Gyula
8. Pais Dezső.	Nagy József Béla
	Ligeti Lajos
	Sági István
<i>Levelező tagok:</i>	Bárczi Géza
Kúnos Ignác	Knieszsa István
Vikár Béla	Tamás Lajos
Horger Antal	Ivánka Endre
	19. Gáldi László.

B) Széptudományi alosztály.

<i>Rendes tagok:</i>	Gulyás Pál
Szinnyei Ferenc	Csathó Kálmán
Horváth János	Alszegehy Zsolt
Viszota Gyula	Brisits Frigyes
Solymossy Sándor	Aprily Lajos
Papp Ferenc	Bartók Béla
Kéky Lajos	Mitrovics Gyula
Zsigmond Ferenc	Fest Sándor
8. György Lajos	Keményfy János
	Rédey Tivadar
<i>Levelező tagok:</i>	Zolnai Béla
Vargha Damján	Eckhardt Sándor
Thienemann Tivadar	Márai Sándor
Pukánszky Béla	17. Kerecsényi Dezső.

II. Bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok osztálya.

A) Bölcséleti és társadalmi alosztály.

Rendes tagok:

- Angyal Pál
Polner Ödön
Erekly István
Kolosváry Bálint
Heller Farkas
Fellner Frigyes
Illés József
Schütz Antal
Navratil Ákos
10. v. Moór Gyula.

Levelező tagok:

- Balogh Artúr
Kovács Alajos
Czettler Jenő
Dékány István
Holub József
Kováts Ferenc
Kenéz Béla
Laky Dezső

- Bartók György
Tomcsányi Móric
Vinkler János
Balás Károly
Kuncz Ödön
Szladits Károly
v. Surányi-Unger Tivadar
Illyefalvi Lajos
Irk Albert
Vladár Gábor
Buza László
Konkoly-Thege Gyula
Marton Géza
Nizsalovszky Endre
Prohászka Lajos
Túry Sándor Kornél
Neubauer Gyula
Gratz Gusztáv
Boér Elek
Gajzágó László
29. Molnár Kálmán.

B) Történettudományi alosztály.

Rendes tagok:

- Hóman Bálint, ig. t.
Szentpétery Imre
Lukinich Imre, ig. t., osztály-
titkár
Hodinka Antal
Gerevich Tibor
Eckhart Ferenc
Gyalókay Jenő
Madzsar Imre
Hajnal István
Tóth Zoltán
Szekfü Gyula
12. Mályusz Elemér.

Levelező tagok:

- Erdélyi László
Sebestyén Gyula
Mahler Ede
Varjú Elemér
Bruckner Győző

- Heinlein István
Nagy Miklós
Divéky Adorján
Szabó Dezső
Miskolczi Gyula
Alföldi András
Nagy Lajos
Markó Árpád
Révész Imre
Tompá Ferenc
Lepold Antal
Fekete Lajos
Fettich Nándor
v. Házi Jenő
Balanyi György
Váczy Péter
Jánossy Dénes
Biró Vencel
Szabó István
25. Szilágyi Loránd.

III. A matematikai és természettudományok osztálya.

A) Matematikai és fizikai alosztály.

Rendes tagok:

Zemplén Géza
 Fejér Lipót
 Pogány Béla
 Rybár István
 Riesz Frigyes
 Gróh Gyula
 Hoor-Tempis György
 Szent-Györgyi Albert
 Zechmeister László
 Rohringer Sándor
 11. Mikola Sándor

Levelező tagok:

Zipernowsky Károly
 Steiner Lajos
 Oltay Károly
 Konek Frigyes
 Szily Kálmán
 Pekár Dezső
 Ortway Rudolf

Fröhlich Pál
 Császár Elemér
 Hüttl Dezső
 Varga József
 Gyulai Zoltán
 Mihailich Győző
 Keréjártó Béla
 Doby Géza
 Szőkefalvi Nagy Gyula
 Széki Tibor
 Mauthner Nándor
 Wälder Gyula
 v. Verebélly László
 Bodnár János
 Bay Zoltán
 Buzágh Aladár
 Békésy György
 Schulek Elemér
 Fekete Jenő
 Romwalter Alfréd

28. Jáky József.

B) Természettudományi alosztály.

Rendes tagok:

Vendl Aladár
 Entz Géza
 Gelei József
 Manninger Rezső
 Orsós Ferenc
 Herzog Ferenc
 Wellmann Oszkár
 Szabó Zoltán
 9. Dudich Endre.

Levelező tagok:

Tuzson János
 Magyary-Kossa Gyula
 Vitális István
 Cholnoky Jenő
 Papp Károly
 Vámosy Zoltán
 Jakabházy Zsigmond
 Csiki Ernő

Szentpétery Zsigmond
 Telegdi Roth Károly
 Vendl Miklós
 Prinz Gyula
 Jávorka Sándor
 Illyés Géza
 Neuber Ede
 Schréter Zoltán
 Issekutz Béla
 Miskolczy Dezső
 Gombocz Endre
 Baló József
 Gyórfy István
 Varga Lajos
 Fekete Zoltán
 Tokody László
 Mócsy János
 Johan Béla
 Balogh Ernő
 28. Soós Lajos.

II.

CII. naggyűlés.

1942. május 12—17.

I. nap.

Május 12-én, kedden d. u. 5 órakor az osztályok ülése.

Tárgyai:

- a) A pályamunkák bírálatának bemutatása. (Az egyetemi hallgatók könyvjutalma.)
- b) Új pályázatok kitűzése.
- c) Szavazás az osztályokba ajánlott tiszteleti, rendes, és levelező tagokra.
- d) Az I. osztály javaslatot tesz a Nagyjutalom és a Marczibányi-mellékjutalom odaitétele tárgyában.

II. nap.

Május 13. Összes ülés.

Jegyzőkönyv

a M. Tud. Akadémia 1942. évi CII. naggyűlésének május 13-án délután tartott összes üléséről.

Elnök: József kir. herceg ig. és t. tag, tábornagy úr
Ö Fensége; jelen vannak: Balogh Jenő ig. és t. tag, másod-
elnök, Csengery János Ferenc, Finkey Ferenc, Gyomlay
Gyula és Ravasz László tiszteleti tagok, Ereky István,
Gerevich Tibor, Hoor-Tempis Mór, Kéky Lajos, Kolosváry
Bálint, Kornis Gyula, Láng Nándor, Lukinich Imre, Marek
József, Mauritz Béla, Melich János, Németh Gyula, Po-
gány Béla, Szabó Zoltán, Szinnyi Ferenc, Zimmermann
Ágoston rendes tagok, Gratz Gusztáv, vitéz Házi Jenő,
Jávorka Sándor, Mitrovics Gyula, Váczy Péter, vitéz Ve-
rebély László levelező tagok.

A jegyzőkönyvet a főtitkár vezeti.

I. Az elnök az ülést megnyitja és felszólítja a főtitkárt jelentéseinek megtételére.

II. A főtitkár előterjeszti az előző nap délutánján tartott osztályüléseknek a jutalmakról hozott határozatait. E szerint

az I. osztály

a *Nagyjutalmat*, mely szépirodalmi munkának vagy munkásságnak volt kiadandó, az elhunyt *Reményik Sándor költeményeinek* kívánja nyújtani;

a *Marczibányi-mellékjutalmat* pedig *Sik Sándor* jeles költőnek és irodalomtörténétirónak.

A *Kazinczy Gábor-jutalmat* egyhangúlag *Angyal Dávid* t. tagnak javasolja kiadni a bizottság.

A *Sámuel-Kölber-jutalmat* *Györke József*nek „Volt-e a magyarban u—ü praeteritum képző” c. tanulmányának javasolja az osztály.

A *báró Kornfeld-jutalom* irodalom-, vagy művészet-történeti mű jutalmazására szolgál. A bizottság erre *Dercsényi Dezső* „Nagy Lajos kora” c. művét találta érdekesnek.

A II. osztály

a közgazdasági és államtudományi munkát illető *Chorin-jutalmat* *Eckhart Ferenc* „A magyar közgazdaság száz éve” c. művének kívánja kiadatni;

a közgazdaságtudomány köréből kitűzött *Weiss Fülöp-jutalmat* *Navratil Ákos* „Közgazdaságtan”-a II. kötetének;

a *Serbán-jutalom* elsősorban mezőgazdasági tudományos műre volt kitűzve, erre *Ihrig Károly* „Agrárgazdaságtan”-a találatot érdemesnek.

A *Kereskedelmi és Iparkamara* által a Kormányzó úr Ő Főméltóságának a csepeli kikötő felavatásán tartott beszéde emlékére alapított jutalommal *Kádas Kálmán* „Az áralakulás irányítása és a piaci egyensúly” c. művét kívánnák kitüntetni;

a *Kőrössy Flóra-jutalommal* pedig, mely a legutóbbi két évben megjelent legjobb nemzeti történelmi műre szól, *Jakó Zsigmond*nak „Bihar megye a török pusztulás előtt” c. művét.

A III. osztály

a Magyar Általános Köszénbánya R. T. *Berzeviczy Albert-jutalmát* a műszaki tudományok körében *Pogány Béla* r. tag hangmérő készülékének kívánja kiadni;

az együttesen kezelt adományok és hagyományok kamataiból létesített jutalmat pedig *Oláh László* művének: „A Datura stramonium genomutatói colchicin hatására”.

III. A magyar tanítók jutalmát — egyenként 500—500

pengőt — az idén is hat tanító nyerte, akik az oktatásban elért eredményen kívül nemzeti szempontból is kiváló munkát végeztek. Ketten az Akadémia jutalmában részesültek, ketten-ketten pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter által báró Wlassics Gyula és Berzeviczy Albert volt miniszterek emlékére alapított jutalomban.

IV. A szokásos könyvjutalomban, továbbá néhai Kaán Károly jóvoltából a természettudományi könyvjutalomban és Vikár Béla Kalevala fordításának egy-egy példányában a budapesti, kolozsvári, szegedi, debreceni és pécsi egyetem polgárai részesülnek, összesen kilencen, és pedig:

Budapesti Egyetem, bölcsészeti kar: nyelv. irodalom: Nemeskéri Kiss István, történelem: Kiszely Adél Asztrida; *Debreceni Egyetem*, bölcsészeti kar: nyelv. irodalom: 1. Varga Lajos III. éves, 2. Balogh László IV. éves, történelem: Csokay Imre IV. éves; *Szegedi Egyetem*, bölcsészeti kar: nyelv. irodalom: Fodor József I. éves, történelem: Jakab István II. éves; *Kolozsvári Egyetem*, bölcsészeti kar: nyelv. irodalom: Molnár Piroska IV. éves, történelem: Eles Róza IV. éves.

Természettud. könyvjutalomban részesültek:

a József Nádor Műegyetemen: Kaán Károly: Természetvédelem és természeti emlékek c. művét: 1. bánya-, kohó- és erdőmérnöki kar: Halász Aladár III. éves, 2. mezőgazd. és állatorvosi kar: Gróf Béla III. éves; *Gazdasági Akadémia Keszthely:* Marosszéki József I. éves; *Gazdasági Akadémia Debrecen:* Mester Ferenc II. éves; *Gazdasági Akadémia Mosonmagyaróvár:* Wein Károly III. éves; *Kolozsvári Egyetem mat. és természettud. kar:* Szücs Lajos IV. éves.

Vikár Béla Kalevala fordítását nyerték:

a Budapesti Egyetem bölcsészeti karán: Hajdu Péter I. éves; *a Debreceni Egyetem* bölcsészeti karán: Keresztes Kálmán II. éves; *a Kolozsvári Egyetem* bölcsészeti karán: Dénes Márta IV. éves; *a Szegedi Egyetem* bölcsészeti karán: vitéz Lőrincz József IV. éves.

V. Az új pályatételek jegyzéke mind szétküldetett és az Értesítőben is meg fog jelenni.

A folyó évben az újra hirdetett pályázatokkal együtt 25 pályatételt hirdet az Akadémia.

VI. A főtítokár bemutatja az osztályok tagajánlásait:

Az I. osztály részéről

a B) alosztályba

rendes tagnak

György Lajos I. t.	32	szóval	5	ellen,
Zsigmond Ferenc I. t.	35	"	3	"

az A) alosztályba

levelező tagnak

Gáldi László	32	szóval	6	ellen,
Schwartz Elemér	27	"	12	"

a B) alosztályba

levelező tagnak

Eckhardt Sándor	33	szóval	6	ellen,
Kerecsényi Dezső	28	"	11	"
Márai Sándor	30	"	9	"

A II. osztály részéről

az A) alosztályba

rendes tagnak

vitéz Moór Gyula	43	szóval	8	ellen,
----------------------------	----	--------	---	--------

levelező tagnak

Gajzágó László	41	szóval	10	ellen,
Molnár Kálmán	40	"	9	"

a B) alosztályba

levelező tagnak

Kumorovitz Lajos	36	szóval	13	ellen,
Ybl Ervin	32	"	16	"

A III. osztály részéről

tiszteleti tagnak

Marek József	40	szóval	—	ellen,
Mauritz Béla	42	"	—	"
Zimmermann Ágoston	39	"	1	"

az A) alosztályba

rendes tagnak

Mikola Sándor	36	szóval	5	ellen,
-------------------------	----	--------	---	--------

a B) alosztályba

rendes tagnak

Dudich Endre . . . . . 38 szóval 2 ellen,

az A) alosztályba

levelező tagnak

Jáky József . . . . . 34 szóval 7 ellen,

a B) alosztályba

levelező tagnak

Johan Béla . . . . . 35 szóval 6 ellen,

Balogh Ernő . . . . . 34 „ 7 „

Soós Lajos . . . . . 29 „ 8 „

Berei Soó Rezső . . . . . 29 „ 13 „

VII. A főtitkár bemutatja — előírás szerint — az ünnepélyes közülés tárgysorát. — Tudomásul vétetik.

VIII. Az elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére felkéri Lukinich Imre és Ereky István r. tagokat s az ülést bekekeszti.

Jegyezte:

József kir. herceg

Voinovich Géza

elnök.

főtitkár.

Hitelesítők:

Lukinich Imre s. k.

Ereky István s. k.

III. nap.

Május 15.

Tagválasztó nagygyűlés.

Jegyzőkönyv

a M. Tud. Akadémia 1942. évi CII. nagygyűlésének 1942. május 15-én tartott összes üléséről.

Elnök: József kir. herceg ig. és t. t. elnök úr Ő Fensége, jelen vannak: Balogh Jenő ig. és t. t. másodelnök, Herczeg Ferenc, Ravasz László, Csengery János, Gyomlay Gyula, Szász Károly, Petrovics Elek, Angyal Dávid, Finkey Ferenc, Domanovszky Sándor, Kornis Gyula, t. tagok, Melich János, Szinnyei Ferenc, Horváth János,

Solymossy Sándor, Németh Gyula, Láng Nándor, Förster Aurél, Huszti József, Pais Dezső, Kéky Lajos, Szentpétery Imre, Angyal Pál, Polner Ödön, Lukinich Imre, Ereky István, Kolosváry Bálint, Gerevich Tibor, Eckhart Ferenc, Fellner Frigyes, Illés József, Schütz Antal, Madzsar Imre, Hajnal István, Navratil Ákos, Tóth Zoltán, Mauritz Béla, Fejér Lipót, Pogány Béla, Vendl Aladár, Zimmermann Ágoston, Riesz Frigyes, Hoor-Tempis Mór, Marek József, Manninger Rezső, Rohringer Sándor r. tagok.

A jegyzőkönyvet a főtítkárral vezeti.

I. Az elnök úr Ö Fensége az ülést megnyitja. Sors-húzás szerint a szavazás a III. osztály ajánlottjaival kezdődik. A szavazás golyóval történik.

II. A szavazás befejeztével a főtítkárral bejelenti az eredményt, e szerint megválasztottak:

az I. osztályba

a B) alosztályba

rendes tagnak

Zsigmond Ferenc l. t.	40 szóval	4 ellen,
György Lajos l. t.	36 „	6 „

az A) alosztályba

levelező tagnak

Gáldi László	37 szóval	7 ellen,
------------------------	-----------	----------

a B) alosztályba

Eckhardt Sándor	36 szóval	9 ellen,
Márai Sándor	36 „	9 „
Kerecsényi Dezső	34 „	11 „

a II. osztályba

az A) alosztályba

rendes tagnak

vitéz Moór Gyula l. t.	37 szóval	5 ellen,
--------------------------------	-----------	----------

levelező tagnak

Gajzágó László	36 szóval	9 ellen,
Molnár Kálmán	32 „	10 „

a III. osztályba

tiszteleti tagnak

Zimmermann Ágoston	41 szóval	4 ellen,
------------------------------	-----------	----------

Mauritz Béla	40 szóval	5 ellen,
Marek József	38 „	5 „

az A) alosztályba*rendes tagnak*

Mikola Sándor l. t.	40 szóval	6 ellen,
-----------------------------	-----------	----------

a B) alosztályba*rendes tagnak*

Dudich Endre l. t.	41 szóval	4 ellen,
----------------------------	-----------	----------

az A) alosztályba*levelező tagnak*

Jáky József	40 szóval	4 ellen,
-----------------------	-----------	----------

a B) alosztályba*levelező tagnak*

Johan Béla	39 szóval	5 ellen,
Balogh Ernő	36 „	10 „
Soós Lajos	32 „	12 „

III. Több tárgy nem lévén az elnök úr Ő Fensége a jegyzőkönyv hitelesítésére Angyal Pál r. és Schütz Antal r. tagokat kéri fel és az ülést berekeszti.

Jegyezte:

Voinovich Géza

főtitkár.

Hitelesítésül:

József fhg.

elnök.

Hitelesítők:

Angyal Pál s. k.

Schütz Antal s. k.

Ünnepélyes közülés.

1942. május 17.

a) Elnöki megnyitó beszéd.

— *Kőrösi Csoma Sándor.* —

Tartotta JÓZSEF KIR. HERCEG, elnök.

Száz esztendeje, hogy a távoli Himalája egetverő hegycsúcsainak jégfödte, fenyvesövezte, pálmaerdő környezte, nagyszerű vidékén egy bámulatra méltó világjáró befejezte hányatott, számtalan viszontagság, veszély közepette, egy egész világrészen átvezető, többnyire egyedül megtett zarándoklatát és kiadta áldozatos, nemes lelkét.

Szegény székely falucskának szegény fia, elvégzett elemi iskolai tanulmányai után nagy tanulási vágygal hagyta el a szülői házat s azonnal a csalódások hosszú sorozata kezdődött. A helyett, hogy új tanulmányhoz foghatott volna, a szegény fiút csak szolgadiáknak fogadták be a Kollégiumba, azt is csak irgalmasságból, hogy valamilyen életét tengethesse. Ő azonban nem ezért szolgált, hanem hogy ott lehessen, ahol megvolt a lehetősége annak, hogy emberfölköti szorgalommal tanulhasson és előkészülhessen egy majdnem kivihetetlen, hazafias vállalkozásra, melyet élete céljául tűzött ki és hihetetlen eréllyel mindhaláláig híven szolgált, lélekölő nagy vándorútjának minden idegbénító viszontagsága között. Valóban, utolsó órájáig a szívós testi-lelki és szellemi küzdelmeknek páratlan, csodálatos harcosa volt.

Kollégiumi tanulmányainak befejezése után külföldön még kiegészítette tudását, és midőn több nyelvet, köztük az angolt és törököt beszélte, a keleti szokásokat is kissé elsajátította, egy somfa pálcával kezében, ruhájába varrott kis pénzével, melyet nélkülözések között gyűjtött, és egy szerény batyuval a hátán, akárcsak egy kis kirándulásra, útnak indult. Pedig hűséges barátjai mindent elkövettek volt, hogy visszatartsák e veszélyes, szerintük reménytelen vállalkozástól. Minden kérés hiába volt, őt hivatásszerű, mind fokozódó vágya vezérelte és az otthon neki felajánlott állást visszautasítva, magára nem gondolva, azon elhatározással kelt útra, hogy életét is föláldozza, ha ez nemzetének esetleg hasznos lehet.

Örökre elbúcsúzott nemzetétől és hazájától és elment. Hü diáktársai és szeretett tanára egy darabig elkísérték s utána néztek, míg csak el nem tűnt szemük elől.

Viszontagságos útján, a pestis rémétől megtizedelt vidékeket kerülve, a tengeren is átjutott. Perzsiát gyalog és karavánokkal járta végig. Jószívű emberek néha segítettek és szállást adtak neki, több helyen hosszabb időre vendégül is látták; mindenütt csak jó barátokat hagyott hátra. Segítették a nyelvek elsajátításában is ezt a veszélyt és akadályt nem ismerő fiatalembert.

A sivatagon azonban nemsokára nyomaveszett és hosszú időre senki sem sejtette, hogy él-e vagy talán a sivatag homokja lett örökre szemfedője.

Addig ő a sivatagban vándorolt, őserdőkben, halálkörnyezte jégmezőkön, életveszélyes sziklavadonokban bolyongott a nélkül, hogy csak valaki sejtette volna, hol lehet, mi lett belőle. Otthon az hitték, hogy örökre búcsút vett a földi léttől.

Mindent elkövettek, hogy nyomára jöjjenek: ez azonban évekig nem sikerült. Metternich herceg is összes diplomáciai összeköttetéseit felhasználva kerestette, — mindhiába: — Körösi Csoma Sándor eltűnt!

Végre, évek multán egy Kennedy nevű angol százados Sabathuból küldött értesítést valami európai Alexander Csoma nevű vándor jelenlétéről. Ott föl is tartóztatták őt, de hosszas várakozás után megjött az engedély az ott tartózkodásra.

Azon időben, míg nyoma veszett volt, Meshidbe, majd Bokharába vándorolt, részben karavánokhoz csatlakozva, részben egyedül csatangolva, a legnagyobb nélkülözéseknek kitéve, minden viszontagsággal fölényesen dacolva, mindig csak kitűzött célját tartva szem előtt hogy megtanulja a népek nyelvét és végcéljául megtalálja a magyarok őshazáját és talán élő testvéreit.

Mint hogyha minden ellene fordult volna, itt is, ott is a legnagyobb akadályokba, veszélyekbe ütközve kénytelen volt visszafordulni, hogy más úton közeledhessen keresett célja felé, melyet kínai Turkesztánban vélt megtalálni.

Kasmirban, a Himalája legvadabb szikla- és erdőrengetegében, lelket dermesztő, rettenetes jégmezőin mindent, még oly iszonyatos nehézségeket is leküzdve, csodálatos lelki és testi erővel ment tovább, igaz székelly hittől

és szívós kitartástól áthatva, még ha óriás hegyomlások zuhantak is útjába ezer halált ordítva a nyomorult kis karaván felé. Végre elérte Tibet nyugati határát, mely talán — talán — az ígéret földje, — vagy újabb csalódások keserves délibábja leend???

Eddig nem látott rettenetes hóiharok süvöltve gyalulják a vad sziklafalakat, a sok ezer méter magasságú hegy-óriások halálthozó jégpoklát... Végre betér a lámák zanglai kolostorába, hol 30 fok hidegben, a fűtetlen odúnak nevezhető, nyomorult szobácskából egész télen nem mozdulhat ki és tanul, tanul, míg végre elsajátítja egy tudós láma segítségével a tibeti nyelvet teljesen és tökéletesen. Hozzáfog nyelvtanának és szótárának megírásához, mely csodálatba ejti majd a világot, nemcsak mint nagyszerű tudományos mű, hanem azért is, mert azon leírhatatlanul kegyetlen és sanyarú viszonyok között, mikor csakis zsiros teából élve éhezett, fázott a szörnyű hidegben, mégis megvolt az akarateréje, hogy ezt létrehozza.

Mind újabb csalódások érik. Lehbe visszatérve megtudja, hogy lehetetlen nagy vállalkozásának végcélja, Kína felé nem mehet; kénytelen újból a rettenetes lámakolostorba, viszontagságos út után, visszatérni, hol tanulmányait folytatja, tudva, hogy mást most nem tehet. Itt is csalódás vár reá, mert a láma, akivel dolgozott, egy szép napon megszökött, faképnél hagyva őt. Csoma mégis elkészült tibeti nyelvtanával és szótárával.

Végre eltökélte magát, hogy minden akadály ellenére most már föltétlenül felkutatja a magyarok ős hazáját.

Anyagi helyzete is valamivel jobbra fordul, minthogy eddig úgyszólván semmiből fődözte költségeit, hiszen azt a csekélységet, melyet az angol kormány neki fizetett, nagyrészt félretette és, mondhatnám, nyomorult filléreket költött csak magára. — Nagyobb ajándékokat vagy segélyeket mindig büszkén visszautasított. Még a legjobb barátja által felajánlott, a Himalája zord éghajlatában nélkülözhetetlen télikabátot sem fogadta el. Csak éppen az angol kormánytól és az Ázsiai Társaságtól fogadott el annyit, hogy nagy művét befejezhesse és az ahhoz szükséges könyveket igénybe vehesse. Annyi azonban nem jutott, hogy kinyomathassa munkáit, ami 5000 rupiába került volna. Ezt csak úgy érthette el, hogy Kalkuttában az Ázsiai Társaság szolgálatába állott és rendezte könyvtárukat. Tíz évi ottléte alatt híre elterjed Indiától a Kárpátokig.

Mikor valamicske pénzhez jutott, a Magyar Tudományos Akadémiának 200 aranyat küldött, hogy ha tollal nem is, mégis pénzzel segíyezze az Akadémiát.

Ekkor már 17 nyelvet beszélt, köztük a szanszkritet is.

A magyarországi gyűjtés tekintélyes összegét hazaküldte jótékony célokra.

Közben többfelé járt és megkísérelt Tibetbe hatolni, de ez sehogysen sikerült, mindenütt elutasították. Csüggedve, meghasonlottan, búskomoran tért vissza Kalkuttába, úgy látszik, mintha lassan letett volna minden további kísérletről.

Volt egy barátja, Malan titkár, aki ezen segitendő, megkérte, hogy oktassa a tibeti nyelvben. Csoma teljesítette a kérést, de nem fogadott el semmiféle fizetséget érte. Mikor azután Lhassza felé indult, összes tibeti könyveit neki ajándékozta, főképen azért, mert Malan őt egy világhírű kínai nagy tudóssal, Glützlaff Károlylyal hozta összeköttetésbe, aki arra mutatott rá, hogy a dzsungárok a magyarok elődei. Ez új reményeket ébresztett Csomában, aki erre újból Lhassza felé indult. Megint tevékeny, élénk és bizakodó lett. Végredelele hátrahagyása után, akár ifjú korában, nagy menetekben utazott végcélja felé. Megint a Himalája hegyóriásainak halálos, dermesztőn nagyszerű vidékére jutott, éjjel-nappal egyedül vándorolva, erdélyi somfa botjával.

Titalya-ig rettenetesen veszélyes, mocsaras őserdőkben kellett haladnia, melyekben a szúnyogok milliárdjai gyászindulójukat zümmögve hordják a perniciosus malária halálhozó mérgét magukban, a mitsem sejtő vándor vérebe oltva azt. A Halál kísérte lépten-nyomon és nem hagyta el többé.

A Köncsen Dzsönga jeges óriása állott előtte és a szebbnél szebb tájak ígéretképei, éltető levegőjükkel várták a halállal eljegyzett, boldog reményekkel telt székely világvándort.

Dardzsilinget eléri, ott megbetegszik és néhány nap alatt a halálos mérég győz, mert nem fogadja el a baráti kezekből nyújtott orvosságot.

Körösi Csoma Sándor 58 éves korában, egy szent cél felé folytatott huszonhárom évi vándorlás után meghalt.

Meghalt, alig hogy megkapta az engedélyt Kína határának átlépésére és elindult volt utolsó, sok reménnyel biztató nagy útjára.

Sírja előtt áll a Himalája égig érő bástyája, mintha csak zárt kapuja volna annak az útnak, mely mögött Körösi Csoma Sándor minden reménysége örökre rejtve kellett maradjon. Gyémántként ragyogó jég- és hómezői dicsfény-sugarakat küldnek sírjára, akárcsak fölmagasztalni akarnák azt a magyar hazafit, aki messze hazából eljött oda, hogy testvéreket találjon ott, honnét ezer év előtt átköltöztek a Kárpátok bércei által koszorúzta új hazába.

Vegyünk példát minden szenvedést vállaló, akadályt nem ismerő, szilárdan célja felé törekvő lelki nagyságából, mely egy hazafias célért mindent, még életét is föl tudta áldozni. — Legyen Körösi Csoma Sándor szép lelke hálás tiszteletunktől övezett eszményünk és gondoljunk nehéz órákban arra, hogy mint ő, erős akarattal, lángoló hittel és kitartással tehetünk csak igazán szolgálatot drága hazánknak.

Gróf Széchenyi István is ezt írja róla:

„Körösi Csoma távol a hazától lőn betakarítva, de él minden jobb magyarnak lelkében! — Nem magas helyzet, nem kincs a nemzetek védőrije, de a törhetetlen honszeretet, zarándoki abnegatio és vas akarat. Vegyetek példát hazánk nagyjai és gazdagjai egy árva fiún és legyetek hű magyarok, tettel és nem szájjal és olcsó demonstratiókkal”.

Akadémiánk híven és méltóan őrzi Körösi Csoma Sándor emlékét. Üléstermünkben ott áll szobra, a könyvtárban rá vonatkozó képekből és emlékekből egy kis gyűjteményt őrzünk. Körösi Csoma-Archivumot tartunk fenn, mely a keleti nyelvészet körébe vonatkozó tanulmányokat közli, a mostani száz éves fordulóra emlékkönyv jelenik meg, melyhez az Akadémia tetemesen hozzájárul, mint ahogy hozzájárul időnként a keleti kutatásokra szolgáló Körösi Csoma-ösztöndíjhoz is. Ezeken felül minden három évben április havában felújítja a nagy tudós emlékét.

Azonban — míg kegyelettel őrizzük a multak emlékeit s nagy eredményeit, — a jelen munkáját is gondoljuk és tekintünk a jövőbe. Ez évtől fogva erősebb lendülettel indul meg az Akadémia Nagy Szótárának munkálata, ezen kívül a Nyelvemlékek újabb, a tudomány mai színvonalán álló kiadása van tervbe véve; az I. osztály körében megindul egy Nemzeti Könyvtár, mely a magyar irodalom nagy munkáit foglalja össze a legrégibb emlékektől fogva, egyelőre kétszáz kötetben, amely terjedelem azonban

a mostani terv bevégeztével növekedni fog. A II. osztály Magyarország történelmi földrajzának kiadását fogja szorgalmazni, amit nemcsak a tudományos, hanem a nemzeti szempont is kíván, mert e kötetek felmutatják a magyarság elterjedését és birtoklását a múlt századok során. A természettudományok osztálya összefoglaló nagy leíró művekben készül ismertetni Magyarország ásvány-, növény- és állatvilágát egész teljességükben, s e monumentális munkából egyes részek már a folyó évben megjelenhetnek.

E mellett az egyes osztályok eddigi munkássága is gyarapodni fog és elevenebbé válik.

A legjobb reményektől áthatva megnyitom Akadémiánk 102. ünnepi közülését.

b) Főtitkári jelentés.

Előterjesztette VOINOVICH GÉZA főtitkár.

A rövidre fogott főtitkári jelentés csak olyan képet nyújthat az Akadémiának egy évi munkásságáról, mint egy folyvást forgatott kaleidoszkóp, melynek szilánkjai mindig más és más ábrába rezzennek. Az osztályüléseken sokszor nagy jelentőségű felolvasások hangzottak el. Az emlékbeszédek egyéni pályák képében többször a tudomány haladásának egy-egy lépését rajzolhatták meg. Fönn tartotta az Akadémia régi folyóiratait, másokat segélyezett; a tudomány minden ágának állandóan helyet adott a megszólalásra. Erős lendületet vett a rég készülő Nagy Szótár rendezési munkája; halad az Etymologiai Szótár, folyik a középkori latinság szótárának munkálata. Több évi szünet után új kötet jelent meg a Nyelvtudományi Közleményekből. A klasszikus filológiai bizottság Martialis összes epigrammáit adta ki Csengery János gondos fordításában. Művészettörténeti, régészeti kiadványaink Hekler Antal egy kötetével gazdagodtak. A néptudományi bizottság nagy erővel folytatja a népzenei kiadvány előmunkálatait. A Filozófiai Társaság az Akadémia támogatásával Platon összes munkáit adja ki magyarul. A történettudomány körében Trencsén vármegye történeti földrajza jelent meg, nagy jelentőségű nemzetvédelmi munka. Veress Endre hosszú kutatások alapján összeállította az olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyaköny-

vét és iratait az 1221. évtől 1864-ig terjedően. A Római Magyar Intézet Fraknoi Vilmosról nevezett történeti osztálya Huszti Dénesnek a középkori olasz-magyar kapcsolatokról szóló művét adta ki: A jogtudomány terén a kitűnő tudós, Magyary Géza értekezéseinek javát adta közre Nizsalovszky Endre.

A természettudományok köréből Csiky Ernő Albániában végzett rovar-tani kutatásainak új kötete jelent meg. Filárszky Nándor nagy gonddal készítette sajtó alá utolsó művét, a Chara-félék monográfiáját.

Amint az elnök úr ő kir. fenségeinek elnöki beszéde rámutatott, a jövőben remélhetőleg még szélesebb körre terjesztheti munkáját az Akadémia, olyan nagy, sorozatos művek kiadásával, melyek tudományos értékük mellett több szempontból az egész nemzetet érdeklik, egész közművelődésünkre hatnak. Bennük a tudományos érdek a nemzetivel párosul, midőn szellemi, történeti és természeti kincseinket ismertetik meg összefoglalóan.

E széleskörű, sokoldalú munkásságot gróf Vigyázó Ferenc nagy hagyománya teszi lehetővé, mellyel az Akadémia Igazgató-Tanácsa megfontoltan és jól sáfárkodik.

Az Akadémia munkáját mások is nagylelkűen támogatták. Annak bizonyosságát olvashatjuk ki ebből, hogy e munkásság széles körökben elismerésre talál. Az elmúlt évben vette kezelésbe az Akadémia egy 600 holdas birtokát, melyet Horváth Mihály, budapesti jönevű ügyvéd hagyományozott reá.

Tavaly adta ki az Akadémia először a Körössy Flóra úrnő által atyja emlékére tett alapítvány kamatait, melyeket az idén nemzeti érzésű, történelmi tárgyú mű nyer el.

Berczik Árpádnak, egy egész időszak kedvelt vigjátékirójának özvegye végrendeletében 50.000.— pengőt hagyományozott az Akadémiára irodalomtörténeti vagy történeti tárgyú színmű, elbeszélés és komoly nyelvtudományi értekezés jutalmazására.

Hollós Oszkár királyi tanácsos, vasútigazgató, Budapest történetére vonatkozó nagyértékű gyűjteményét ruházta az Akadémiára.

A Magyar Nemzeti Bank, elnökének javaslatára, 10.000.— pengőt szavazott meg hozzájárulásul egy nagy helyesírási szótár kiadására;

a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank pedig jubileuma

alkalmából 5.000.— pengővel járult hozzá gróf Széchenyi István leveleinek közzétételéhez.

Régebbi alapítványaiból számos művet koszorúzott meg az Akadémia ez idén is. A Nagyjuttalom a szépirodalmat illette; a nagygyűlés ezzel az elhunyt *Véghvári-Reményik Sándor* költészetét tüntette ki, nemcsak irodalmi értéke, hanem nemzeti érdeme miatt is.

A Marczibányi-juttalmat *Sik Sándornak*, a jeles pap-költőnek és irodalomtörténetirónak ítélte az Akadémia; a Kazinczy Gábor-juttalommal *Angyal Dávid* történetirői munkásságát kívánta megtisztelni;

a Vojnits-juttalomra *Márai Sándor* „Kaland” című nagysikerű színművét találta érdemesnek.

A Sámuel—Kölber-juttalmat Györke József nyelvészeti értekezése nyerte el, a Kornfeld-juttalmat Dercsényi Dezsőnek *Nagy Lajos koráról* szóló kötete. A Chorin-juttalommal Eckhart Ferencnek *A magyar közgazdaság száz éve* című művét koszorúzta meg az Akadémia; a Weiss Fülöp-juttalommal Navratil Ákos *Közgazdaságtanának* II. kötetét; a Kereskedelmi és Iparkamarának Horthy Miklós kormányzó úr ő főméltósága nevére tett jutalma Kádas Kálmánnak az áralakulásról szóló tanulmányát díszíti, a Serbán-juttalom Ihrig Károly agrár-gazdaságtanát.

A Körössy Flóra által alapított jutalmat Jákó Zsigmond műve nyerte el: *Bihar megye a török pusztítás előtt*.

A Magyar Általános Köszénbánya Berzeviczy Albert-juttalmával Pogány Béla hangmérő készülékét tüntette ki az Akadémia. Az együttesen kezelt hagyományok kamataival Oláh Lászlónak a daturán végzett gehomutációs vizsgálatait jutalmazta.

A mostani nagygyűlés 25 pályázatot hirdet.

Fájdalom, munkássága során sok érdemes küzdő elmaradozott az Akadémia útján. Minden évben végig kell mennünk egy Via Appián, melyen az elpihentek maguk emeltek emléket maguknak, műveikben.

Utolsó nagygyűlésünk óta eltűnt sorainkból *Filársky Nándor* tiszteleti tag, a növénytan fáradhatatlan bűvára; *Horváth Cyrill* r. tag, a régi magyar irodalom jeles nyomozója és fejtegetője, *Babits Mihály* költő, szépíró és essay-író, újabb irodalmunk emelkedett szellemű és kitűnő munkásságú alakja; *Zimányi Károly* t. tag, Magyar-

ország ásványvilágának tudósa; *Fögel József* I. tag, a humanista műveltség magyarországi történetének kutatója, *Zlinszky Aladár* r. tag, a magyar és az összehasonlító irodalomtörténet finom szellemű munkása, a poétika és stilisztika ritka ízlésű elemzője; *Herzog József* I. tag, történettudós, az Országos Levéltár főigazgatója. *Bernáth István* r. tag, a közgazdasági élet tekintélye, a szövetkezeti eszme apostola. Külső tagjaink közül kitoröltettek az élet könyvéből: *Varga Béla*, Erdély volt unitárius püspöke, a bölcséleti irodalom munkása, akit 1939-ben csak külső tagnak volt módunkban megválasztani, *Hatzidakisz György* görög tudós, az indo-germán nyelvészet tanára, *Petersen Gyula* német irodalomtörténet író, a Goethe-Társaság elnöke, *Nernst Walter* kémikus és *Bragg Vilmos* fizikus, a Nobel díj koszorúsa.

Valóban egész temető, melynek emlékjelein sok el nem múlt név van bevésvé. — De mint a temető fái újra zöldülnek új tavasz lehelletére: a tudomány terén is új kéz veszi fel az elfáradt ujjak közül kiesett tollat.

Az I. osztályban rendes taggá választatott a régibb magyar irodalom kiváló bűvára: *Zsigmond Ferenc* I. tag, Jókai életírója s a debreceni kollégium történetének összegyűjtője, *György Lajos* I. tag, kolozsvári egyetemi tanár.

Levelező taggá a nyelvészeti alosztályba:

Gáldi László Eötvös Kollégium-beli tanár, kiváló román filológus.

a széptudományi alosztályba:

Eckhardt Sándor egyetemi tanár, nagy munkásságú francia filológus, továbbá szépirodalmunknak kiváló munkása *Márai Sándor*.

Kerecsényi Dezső egyet. magántanár, irodalomtörténetíró.

A II. osztály bölcséleti és társadalmi alosztályába *rendes taggá*:

v. Moór Gyula egyetemi tanár, a kitűnő jogbölcselő; *levelező tagnak*:

Gajzágó László rendkívüli követ, kinek tudományos munkássága főleg a nemzetközi jog körébe esik,

Molnár Kálmán pécsi egyetemi tanár, egy magyar közjogi munka kiváló szerzője.

A III. osztály *tiszteleti* taggá választotta

Marek József ig. és r. tagot, a természettudományi osztály elnökét,

és ugyanezen osztály titkárát: *Mauritz Béla* r. tagot, *Zimmermann Ágostont*, a Természettudományi Társulat elnökét, az állattan nagynevű művelőjét.

Rendes tagnak a matematikai- és fizikai alosztályba:

Mikola Sándor l. tagot; a természettudományi alosztályba:

Dudich Endre egyet. tanár, l. tagot, jeles zoológust; *levelező tagnak*: a mat. és fizikai alosztályba

Jáky József műegyetemi tanárt, a talajmechanika tudományának hazánkban szinte megalapítóját; a természettudományi alosztályba:

Johann Béla államtitkárt, a közegészségügy országos. nevű gondozóját,

Balogh Ernőt, a kórbonctan egyetemi tanárát,

Soós Lajost, a Nemzeti Múzeum állattárának nyug. igazgatóját.

Az ő kezeikbe adta az Akadémia a kidőlt futók fákláját, hogy tovább lobogtassák és messzebb vigyék a tudomány és a nemzet javára.

c) *Herczeg Ferenc* ig. és t. t. felolvasása:

Részletek az Aranyszárnyak c. színműből.

d) *Kornis Gyula* ig. és t. t. előadása:

Századunk tudományának szelleme.

(Megjelenik a Budapesti Szemlében.)

III.

Jelentések a pályázatokról.**a) Jelentés az 1942. évi****Nagyjutulomról és a Marczibányi-mellékjutalomról.**

Az idei Nagyjutalom és a Marczibányi-mellékjutalom az 1933—41. évek között megjelent magyar szépirodalmi alkotás jutalmazására szolgál. Az évkör termése általában gazdagnak mondható, s minőség tekintetében sem lehet súlyosabb kifogást tenni ellene; de kiemelkedőbb alkotást, olyant, amely irodalmunk valódi nyereségének volna mondható, igen keveset találunk. Bő virágzást mutat a regény, de nem elsőrangú alkotásokban; nagyon leszállyt eredeti drámánk színvonala, a tíz ujjunkon fel tudnánk számolni a sikeres, forró eredeti bemutatókat; még leggazdagabb a lírai termés, de ezen a téren is kevés a figyelemre, sőt elismerésreméltó alkotás, és éppen a líra terén dőlt ki költészetünk kiváló tagjai sorából a legtöbb tehetséges költőnk. Általában megállapítható, hogy a líra iránt bizonyos mértékben fokozódott a közönség érdeklődése, de nem minden tárgykörben, s inkább a komoly neműekben. Feltűnő, hogy szerelmes verset mily keveset írnak és olvasnak. Feltűnő a sok, összegyűjtött költeményeket tartalmazó kiadás. Nemcsak azok gyűjtötték így össze költeményeiket, akik már kisebb kötetekben vagy füzetekben időnként közrebocsátották pályájuknak egy-egy szakaszát, hanem olyanok is, akik már régebben terjedelmesebb köteteket is kiadtak. Még életük vége felé bocsátották ily módon közre költeményeiket Kosztolányi, Babits és Reményik Sándor. Kosztolányi és Babits iránt Akadémiánknak már volt alkalma kifejezni elismerését. Még munkásságuk, életkedvük teljességében adták ki összegyűjtött műveiket Aprily Lajos, Harsányi Lajos, Mécs László és Sik Sándor.

Azok az idők, melyek elviharzottak felettünk, a költők egyénemelyikére súlyosan nehezedtek. A megszállt területek különleges rendeltetését nem hagyhatjuk figyelmen kívül; irodalmunk nemzetfenntartó, sőt nemzetmentő szolgálatot is teljesített. Ezt a költészetet nem lehet tisztára esztetikum szempontjából mérlegelni. Ki feledhetné el Végvári-Reményik

Sándor szolgálatait, azt a nagy érdemet, melyet az erdélyi magyarság lelkierejének, bizalmának és hitének ébrentartása terén szerzett igen szomorú időkben? Maga is érezte, hogy 21 évig élőhalottak élén haladt s elnyomott és néma tömegek élő sikolya volt.

1941-ben jelent meg összes verseinek kiadása. Mint fájdalmas álmot, el akarta mintegy felejtetni azt a szereplését, amelyet Végvári-álarc alatt fejtett ki. Amit nehéz időkben Végvári név alá rejtett, azzal jobb idők beköszöntése után sem akart hivalkodni. Addig, míg veszedelmet jelentett ez a szerepe, vállalta; mikor nyugodtan magáénak vállalhatta volna, szerényen, tartózkodva félreállt. Értékelésében nem hagyhatjuk figyelmen kívül ezt a kétségtelen többletet. Kevesen emlékezhetek arra, hogy a háború utolsó évében *Fagyöngyök* címmel egy költeményfüzet jelent meg Reményik Sándortól s akik olvasták ezt és azt a vékony füzetet is, mely *Segítsetek* (Hangok a végekről 1918—1919) címmel jelent meg Végvári néven, a Magyar Területvédő Liga kiadásában, aligha gondolhattak arra, hogy a kettő szerzője azonos. Ezeknek a verseknek egy része egyébként már névtelen röplapokon terjedt előbb is. Átszivárogtak Erdélyből s az ottani magyarság keserves sorsát panaszolták; szerzőjük kilétét homály fedte, sőt egy időben azt is rebesgették felőle, hogy az oláhok halálra ítélték. Ezt a hírt megcáfolták, de aztán nálunk nem is igen firtatta magyar olvasó, hogy kit rejt az álnév, sőt mintegy féltő és szolidáris gyengédséggel hallgattak kilétéről. A név rejtve maradt, de a költőt nem csökkenő népszerűség övezte. A Budapesti Szemle tárgyilagos ismertetést írt a füzetéről s érdemét elismerve, gyöngeségei előtt sem húnyt szemet; különösen kifogásolta a kifejezés fogyatékoságából következő szárazságát, nehézkes járatlanságát, s a verselésben való gyöngeségét. A közfelfogásnál helyesebb uton kereste Végvári érdemét, mikor ezt tárgyaiban s érzése igazságában és erejében találta, bár nem hallgatta el azt sem, hogy ezt ritkán tudja méltán kifejezni. A nemzeti katasztrófából olyan jellemző eseményeket tudott kiragadni, amelyek minden magyar szívhez szóltak, s ahol rajzának úgyszólván roppant mélysége s erős távlata volt. Vannak egyszerű, hű és igénytelen képei, melyek mégis sokat jelentenek. Sőt vannak

egészen lírai, szilajon szenvedélyes költeményei is, melyeket külső kép segélye nélkül, csak vérző szívéből merít s melyeknek heves szenvedélye, égő gyűlölete keserű bánattal vagy izzó elkeseredéssel szólal meg. Mindent összevéve, néhány gyöngébb vers kivételével valódi tehetség művét látta a kötetben. E tehetség fő vonásaiul a költő erős hazafiságát s mély érzését emelte ki, de azt is megállapította, hogy a költői kifejezés eszközei kevésbé vannak hatalmában. Az író az események és a hazafi fájdalom tették költővé s hatását is ezek biztosítják. Érzése s tárgya mindig nemes, ebből fakad hatása. Mély hazafisága szívhez szól. De nemcsak egy húron játszik; költészetét változatossá teszik a gyűlölet és dac, a remény és elkeseredés hangjai. Hazafias költészetének ez az értékelése körülbelül egész pályájára is vonatkoztatható.

Ezt a füzetét számos új kötet követte. (Csak így, 1920; Vadvizek zúgása, 1921; A műhelyből, 1924; Egy eszme indul, 1925; Atlantis harangoz, 1925; Két fény között, 1927; Szemben az örökméccsel, 1932; Kenyér helyett, 1932; Romon virág, 1935; Magas feszültség, 1940.) Talán némileg túlzottan is hangsúlyozták ismertetései, hogy a költő alig mutatott fejlődést ezekben a köteteiben. Lelki és környezeti adottságai aligha segítettek is volna elő ezt, de mégis tagadhatatlan, hogy amint az elnyomó uralom ébersége engedett valamit, az ő szótára is gazdagodott, hangja kevésbé fátyolozott és nyíltabban sejtető lett.

A korábbi képet nem igen módosítja 1941-ben megjelent kötete sem. Színekben, árnyalatokban talán gazdagodott a költő egyéniségének rajza, de lényegbevágó módosulást nem igen mutat. Ő maga is hangsúlyozta, hogy költeményeiben „csak az alapszín közös: a magyarság, s főként az erdélyi magyarság iránt érzett végzetes szerelem”. Lelkében elválaszthatatlan volt Erdély és Magyarország; úgy érezte és vallotta, hogy Erdélyen kívül nincs hazája s Magyarországon kívül Erdélynek nincs léte és értelme. A nagyváradi kapuban ezt énekelte:

„Hivatás csak egy lehet: Kelet;
Élni csak ott kell és csak ott lehet,
Nekem csak ott, a furcsa kettős magyar életet”.

Oly erősen élt lelkében az erdélyi öntudat s oly érzékenyen hatott vissza minden szóra és tettre, hogy az embereket is a szerint ítélte meg, hogy mekkora szeretettel és hűséggel viseltettek Erdély iránt. Rendkívül kemény és konok volt azoknak megítélésében, akik ok nélkül elhagyták Erdélyt. Az Erdélyhez való hűség parancsszavát elsősorban magára nézve tekintette kötelezőnek, s ő csakugyan vég-lehelletéig kitartott Erdély mellett. Oly nagy volt Erdély iránt érzett szeretete, hogy ezért mindenét, még életét is hajlandó lett volna feláldozni. Az erdélyi lírikusok élén ő is férfias zárkózottsággal hallgatott személyes érzéseiről:

„Tőlem szerelmes dalt ne várjatok,
Énrajtam megfogant egy furcsa átok,
Ábrándos húrja nincs a hegedűmnek” — írja magáról.

Költői megnyilatkozásában nem ismert félelmet és gyávaságot. Ez nem is csak költői póz volt nála. „Nekünk erőseknek kell lennünk, — ismételte többször ezt a sóhajtasát — pedig ha tudnák az emberek, mibe kerül nekem erősnek lennem!” — Keserű önvallomást tett arról, hogy minden éneke csak Erdélynek szól. Fájó, nehéz, komor vallomást tett az árnyak, kísértetek, kétségek lelkében feljáró seregéről. Fel-tárja, miként viaskodott ő, hogy remegtek gyöngye idegei, s mibe került neki, hogy ezek hajókötelekké, acélsodronyokká meredjenek a kényszerűség nagy pillanataiban, megvallja ezt azért, hogy tudja meg Erdély, hogyan járt ő itt szédülő fejjel és halálraváltan, amíg népének az üdvösség borát és az örök életet prédikálta.

Küldetésének érezte költői szolgálatát, amint maga is hirdette:

„Nem, nem, versem, te nem vagy szuverén,
Te másokért, mások számára vagy...
Örömszerző vagyok általad én...
Te engesztelő, áldozati láng,
Szent füst vagy az élet oltárkövén,
Mindent pótló ezerjófű-növény.
Te azért vagy, hogy elmenvén, vigasztalj,
Szellemet idézz, szépséget marasztalj,

S megtérve megkönnyítsd az én keresztem:
Hogy olyan kevés örömet szereztem."

Hívását a kenyérrel, a mindennapi kenyérrel is példázza, majd a gát szerepével, mely örökké szembenáll a rohanó árral; ő végigjártassa ezt a szerepet, nem ingatja meg semmi csáb, se gúny, se gyűlölet, se szeretet. Ha ő nem volna: a parton a kalászhok elhullanának aratás előtt s posványba fulladnának a virágok. Egyik költeményében boldogan vizionálja a mártírsorsot is, melyben utolsó kiáltása nyílt és határtalan lesz: „Erdély, az Isten maradjon veled!”

Gyötrődő idegzetével, fájó szemével, testi gyöngeségével viaskodott folyton, érezte „a mindent felörlő betegséget” magában. „Megírok néha egy verset, — írja magáról — mikor fizikai szenvedésem szabadságot ad, — akkor átérezem a lelkieket is, — és szinte örülök, mert egy rövid időre fájni tud a szívem is, nemcsak a szemem, meg az idegeim.” Aki ismerte, nem győzte eléggé csodálni, hogy volt képes „saját-magának elégtelen erővel” millióknak élni. Jól írta róla egyik ismertetője, hogy szerzetesi lélek volt, kik celláikba zárkózva, egy világ szomorúságát hordják szívükben, korbáccsal és szeges övvel sanyargatják magukat a gonoszok bűneiért s a szenvedők megváltására. Példaadó hőse volt a türésnek és szenvedésnek. Érdemét se nem látta, se nem hirdette. Alázatos lélekkel várta az „eljövendő” költőt, az egyetlen, az igazit, a nagyot. Mert ő fáradtnak, gyengének vallotta magát s úgy hirdette, hogy ő csak egyengeti ennek az útját, hogy aztán fogékony, izzó szívekre találjon.

Vajda Jánossal érzi rokonléleknek magát, akit meg is énekelt s kit szintén megátkozott szellemnek mond, ki a maga szívét tépte, marcangolta. Ő is pöröl magával, Istennel és emberrel s „lénye törvényét félve kutatja.” Sokszor vívódik az élet nagy titkával: az emberi sors elrendeltsége, az örök lét, a végtelen legzaklatóbb kérdéseivel, az ő szívét is felzaklatja a fájdalmas döbbenetes kérdés: mért születni, minek élni? Azt vallja, hogy az a lélek boldog, aki meg sem született. Csak az a mienk, amiről sohse mondhatjuk, hogy a mienk, — ami lelkünk mélyén van elrejtve, örök idegenül, elérhetetlenül. Zárkózott, mimóza-érzékenységu lélek. Tar-

tózkodó, óvatos, még attól is hűvös distanciát tartó, akit szeret, fél minden szenvedélytől:

„Ha akarsz kicsit lenni boldogabb,
Tartsd kicsit távolabb a dolgokat
Magadtól — nem fognak gyötörni...
Ne várj nagy dolgot életedbe,
Kis hópelyhek az örömek.”

De végletes szenvedély fűzte a hazához. Ebben hajthatatlanul kemény szeretett volna lenni. Mindig irigyelte a sziklák konok keménységét. Ezt szerette volna elsajátítani — „óh, de belül fáj keménynek lenni.”

Különösen eleinte mintha Petőfi Felhői-nek visszhangjait hallanók rövid, aforisztikus, a kétely sebeit, a kábult agy látomásait mutogató, a fájdalom nyilvánulásait túlzó verseiben, melyek vissza-visszatérő panasza: „Szívem üres, szívem kihalt.” Úgy látszik, kezdettől fogékony volt a szomorúságra, bánatra. Első verseit „Fagyöngyök”-nek nevezte, élőködőknek a szíven. Világa kiegyensúlyozatlan világ: a szenvedésekben roskadozó, a félenken visszahúzódó ember időnként a titán erejét kívánja és vállalja. Reményikre nagy hatással volt Prohászka Ottokár voluntárizmusa. Elmélkedéseit s Diadalmas világnézetét gyakran forgatta. Nem volt egyoldalúan vallásos lélek, de kétségtelenül áldozatos szív s mélyen etikus szellem. Erdély sorsát sem érzésein keresztül nézte, hanem mély felelősségérzettel. Egyszer úgy nyilatkozott, hogy „zegzugos szirtekké tördelte benné Erdély a bánat magyar ritmusát”, ez is azt jelenti, hogy bánatában is a legcélravezetőbb utat kereste. Bevallja, mikor már szólhatott erről, hogy meghasonlott szívvel húsz évig pihentetett asztaliókjában egy vers-sorozatot abból az időszakból (1921. okt. vége, nov. eleje), mely a magyar tragédiának esetleg legsötétebb fejezetét jelenthette, de olvasásában mégis a magyar nemzet csodálatos élniakarását és biztos politikai ösztönét remélte. Általában szörnyű önmegtagadás volt, be kell vallanunk, a hallgatás kényszere, mikor örökös belső nyugtalanságok, oltahatatlan vágyak közt kellett hallgatnia annak, aki lelke szerint a kiáltás, szólás kényszerét érezte volna hivatásának. Ő vállalta és el is viselte ezt az átkos kényszert. Jogos ön-

tudattal írta egy arcképére költőtársának, Tompa Lászlónak, ezt a pár sort:

„Lehet: elmúlunk mind nyomtalanul,
 Elmúlik e kis erdélyi világ —
 De „mondó tüzek” voltunk itt mi mégis:
 Hegyen lobogó őszi lármafák.”

Egészében szomorú, bánatos világ Reményik költészete, amelyben csak a hazaszeretet lángja világít, ha kellett: eszméltető lánggal, ha kellett: hamu alatt rejtett s ott melengető parázssal. Ami kevés megnyugvást talált, azt a természet nyújtotta neki. Az átolvadó természetszeretet néhány költeményét a magyar impresszionista líra legszebb termékei közé avatja. Nem kereste a cícomát. Egy fiatal írótlársának a verseihez ezt a megjegyzést fűzte: „A szépen csengő szó, ha céltalan, semmit sem ér.” Borús, szomorú világnak érzi maga a költő is. költészetét, fájlalja, hogy lelke önmagába vonul vissza, betokozódik s ez elkülöníti embertársaitól és az élettől. Ezt írja:

„Én öregem születtem,
 Erdélyben ősz volt, őszült a világ,
 A nagy lombhullás poétája lettem.”

De szomorú s viharokkal teljes volt az a kor is, amelyben élt. Egyik méltatójának szép szavai szerint ő „a szív akart lenni, mely Erdély minden kínját érzi; folyton hallatszó szava akart lenni az elgyötört országnak. Szava Erdély szava volt. Verseiből nem a költő életrajzát olvashatni ki, hanem Erdélynek e korszakbeli életét... Nevét nemcsak az irodalomtörténet vési fel lapjaira, hanem a nemzet története is.”

Reményikkel sorsában is, költészetében is bizonyos rokonságot mutat Mécs László. Míg Reményiket Erdély költőjeként emlegették, ő úgy élt a köztudatban, mint a Felvidék poétája. Ő is 1941-ben bocsátotta közre 20 év költői termését, csaknem 50 íves kötetben. Igaztalan volna érdemeit kisebbiteni, de meg kell vallanunk, hogy míg Reményik viszszavonultan, aszketikusan, személyében mintegy teljesen ki-

kapcsolódva végezte költői küldetését s költői hatását verseinek tartalmi mondanivalóival érte el, Mécs László országos hatását főként versmondásával, zajos sikerű szavaló körútjaival érte el. „Ahol megjelenik — írta egy ismertetője — s a dobogón feltűnik fehérpalástosan lebegni látszó alakja s végigmosolyog az ünneppé verődő tömegben, csodának illő lelkesedést kelt... Ő maga hívő lélekként, Isten kegyelmes akaratának vallja, hogy hirdetni valóinak hirdetésére elindítatott, hogy ama felsőbb Akarat útjára ellátta őt könnyű battyuval, gyermekszívvvel, mindenkit első pillantásra fenntartás nélkül megnyerő külső szépséggel és mosolygással, a személyes érintkezés bájával, a szónoki előadás páratlanul hathatós eszközeivel, pompás melegmuzsikájú hanggal, anyagi függetlenséggel.”

Mécs költészete mindenesetre figyelmet és hálás felemlítést érdemlő emléke ezeknek a szomorú időknek. Könnyen hangolódó, de mondanivalóival még a kellő mértékben sem eléggé takarékos költő. Szociális-evangéliumi szellem hatja át, a szociális felelősségérzet szavait hangoztatja s mindezekben Prohászka püspök irányához kapcsolódik. Képalakítása és nyelvkezelése az expresszionizmus hatását mutatja. Versei mindig mintha szavalásra, dobogóra vagy szószékre kíváncznának, legtöbbször a harsány pátosz hangján szólnak meg, de költőivé teszi az, hogy ezt a hangot érdekesen változtatja valami fiatalosan legényes hetykeség friss hanghordozásával. Megérdemelt visszhangot keltettek a kisebbségi magyarság érzelmeit tolmácsoló versei. Mondanivalóira mindenesetre kedvezőbb volt a Felvidék, mint mai hazánk, de határozott érdeme marad, hogy ébrentartotta a magyar irodalom, a hazai költészet iránt való érdeklődést.

Csak röviden emlékezhetünk meg szépprózánk jelesebb termékeiről. Zilahy Lajosnak már a kor határát súroló rövid regénye, *A lélek hialszik*, érdemel elsősorban kiemelés. A lélekelemzésnek remekét nyújtotta ebben a munkájában Zilahy. Nagy figyelmet keltettek Márai Sándornak ebben az időszakban megjelent s e figyelmet teljes mértékben megérdemlő munkái is. Ebbe az időszakba esnek Harsányi Zsolt nagy regényes életrajzai is.

Szintén vaskos kötetben bocsátotta közre *Összes verseit* Sik Sándor. Első kötete 1910-ben jelent meg s így csaknem negyedszázados költői pályára tekint vissza. Első kötetét még kilenc követte s a legilletékesebb körök is hamar felfigyeltek tehetségére. 1920-ban a Kisfaludy-Társaságban Sajó Sándor ezeket írta ajánlásául: „Igazi lírai költő, kifejezése módjában erősen szimbolista hajlandóságú, de sohasem az érthetőség rovására; érzése és gondolatvilága az örök magyar lélekből lelkezik; egész lelke telítve van legszentebb hagyományainkkal s egyben kiváló érzéke van az új formák iránt: modern és magyar egyben, e két szónak egészséges értelmében. Költészetének szintája kiemelkedik a mai lírai termés átlagából és számos értékjelző szépséget mutat: erős egyéni érzés van benne és festői képzelet. Gondolataiban mélység, nyelvében melegség és szín, szárnyalás és tisztaság, újszerű stílus, újszerű ritmusok. Költészetének tárgyai: természet, emberszeretet, Isten és Haza.

Kifejezetten vallásos költő; a vallásos érzés teljesen átítatja lelkét; szimbolizmusa is e téren nyilvánul legerősebben; e téren valóban újszerű jelenség irodalmunkban; az ő költészete nem felekezeti árnyalatú, hanem egész lélekkel való belemerülés az Istenbe, emberszeretettől átítatott Isten-szeretet, majdnem úgy mondhatnám: szerelmes énekek zengése az Istenhez.

Hazafias költészete is figyelmet és méltánylást érdemel. Mint „keserű kiáltó”, „elapadt virrasztó” jajongó búval énekli a nemzet sorsát s hogy lélekben mennyire különbözik a „modernektől”, *Jeremiás* című versének sorai is tanúsítják. Egészen véve rokonszenves egyéniség, érzésben és kifejezésben egyaránt művészi és magyar.”

Vargha Gyula ezekkel az elismerő szavakkal töltötte meg Sajó Sándor ajánlását: „Az újabb költőnemzedéknek egyik nagyon kiváló tagja, ki máris legjobb élő költőink sorába emelkedett. Erős erkölcsi alapon áll, gondolatai, érzései, gazdagon buzognak, képzelete eleven s nem közönséges formaérzéke mellett szárnyat tud adni a szavaknak, mély, vallásos lélek, melyet az isteni szeretet derűje ragyog be s az Istenhez való sóvárgás tölt meg értékes tartalommal. E tárgykörben mozgó versei határozott gazdagodását jelentik

költészetünknek, mely költői erejű vallásos költeményekben gazdagnak éppen nem mondható. A hit mellett lelkének a hazafi-érzés a legerősebb érzése, de a természet szépségeit is elevenen érzi." „Lehet-e a költészetnek hivatottabb papja annál, ki a két legszentebb oltáron, az Isten és Haza oltárán gyújtja meg áldozati tűzét?"

Sik Sándor csakugyan lelke egész valója szerint vallásos költő, de menten minden felekezeti egyoldalúságtól és elfogultságtól. Nála nem felekezeties és agresszív érzés a vallás, hanem szent belső ügy, kincses lelki tartalom és boldogságos nagy érzelem. Mi sem áll oly távol tőle, mint a pesszimizmus. Sok van benne a primitívek tiszta, boldog rajongásából, valami nagy életörömmel átítatva, melynek hevében az egész világot részesévé szeretné tenni a maga extatikus boldogságának; ennek tisztító fényében szeretné megfürdetni minden embertársának lelkét. Derűs, ifjúi lélek, ki a gyermek tágranyílt, lelkes szemével, a mindenségbe átolvadó szeretettel nézi a világot; bele mer tekinteni az életbe a nélkül, hogy szeme elfelejtené a mosolyt, s a gyermeki szív áhítatával borul le a szép világ teremője elé. Szimbolista; nem leszűrődött érzéseket, hanem pillanatnyi és határozatlan benyomásokat, tudat alatt rejtekező érzéseket, a hangulatoknak sokszor csak foszlányait és árnyalatait kifejező és lenyűgöző jelképek szárnyán viszi át lelkünkbe. Költeményei vallásos tárgyúak, de nem programmszerűen vallásosak, hanem egy olyan lélek nyilatkozásai, aki ezzel az érzéssel van tele s ez szenvedélyes melegséggel árad belőle az élet minden jelenségére, tekintete előtt ennek fényében csillan fel minden.

Egészében Sik Sándor vonzó, boldog és tiszta életörömmel teljes, erős lobogású magyar lélek; érzésben gazdag, meleg és szép dikciójú, nagy formakészségű költőt egyéniség.

Sik Sándor nemcsak mint költő érdemli meg figyelmünket, hanem más tereken is bőven rászolgál méltánylásunkra. Írt színműveket, melyek közül a Szent Istvánról szóló sikerrel került színpre a nemzet első színpadán. Lelkes vezére az ifjúság lelkét olyan áldásos irányban nevelő cserkészletnek. Nagy hatású és kitűnő készltségű egyetemi tanár; nagy elismeréssel írtak a szaklapok is két jeles irodalomtörténeti életrajzáról, Zrínyi Miklósról és Pázmány Péteréről.

Az elmondottak alapján a bizottság tisztelettel javasolja a Tekintetes Akadémiának, méltóztassék az 1942. évi Nagyjutalommal néhai *Reményik Sándor* „Összes költeményeit”, a Marczibányi-mellékjutalommal *Sik Sándor* „Összes költeményeit” kitüntetni.

Budapest, 1942. április 14.

Kéky Lajos r. t.,
jelentéstevő

Voinovich Géza t. t.,
elnök.

Szinnyei Ferenc r. t.,
György Lajos l. t.,
Zolnai Béla l. t.,
bizottsági tagok.

b) Jelentés a Kazinczy Gábor és neje Várady-Szabó Anna úrnő alapítványából kiadott jutalomról.

Alulírott bizottság a Kazinczy Gábor és neje Várady-Szabó Anna úrnő alapítványából kiadható jutalmat, ez alapítvány folyó évi kamatait, Akadémiánk egyéb bevételeiből 400 pengőre kiegészítve, egyhangúlag *dr. Angyal Dávid* nyug. egyet. ny. r. tanárnak javasolja odaítélni.

A bizottságnak 1942. március 23-án tartott üléséből.

Balogh Jenő ig. és t. t. *Lukinich Imre* ig. és r. t.
a bizottság elnöke. oszt. titkár, a bizottság előadója.

Németh Gyula ig. és r. t., oszt. titkár,
Mauritz Béla ig. és r. t., oszt. titkár,
a bizottság tagjai.

c) Jelentés a Sámuel-Kölber-jutalom odaítéléséről.

A Sámuel-Kölber-jutalom odaítélése ügyében javaslatként kiküldött bizottság először *Nemes Zoltán dr.* országgyűlési gyorsírodai osztálytanácsosnak az Akadémiához benyújtott „Szóstatisztika egymillió szótagot felölelő újságszövegek alapján” című pályamunkáját vizsgálta meg. Mivel a jutalom

a pályázat szerint „az 1941-ben nyomtatásban megjelent legjobb *nyelvtudományi értekezést*” illeti meg, a bizottság kénytelen volt Nemes Zoltánnak, rendkívüli szorgalommal készült, igen tanulságos, de a pályázati követelményeknek meg nem felelő könyvét figyelmen kívül hagyni.

Szemlét tartván az 1941. év nyelvészeti irodalmi termelésén, a bizottság egyhangú határozattal tisztelettel javasolja, méltóztassék a Sámuel-Kölber-jutalmat Györke József „Volt-e a magyarban -u- -ü- praeteritum-képző?” című értekezésének — megjelent a Nyelvtudományi Közlemények LI. 54—63. l. — odaítélni.

Ajánlottunk egyenként megvizsgálja azokat az eseteket, amelyekben a szakirodalom meglehetősen elterjedt tanítása szerint -u-, -ü- praeteritum-képző lappang. E vizsgálatok azzal az eredménnyel végződnek, hogy a kérdéses eseteket -u-, -ü- képző föltevése nélkül is meg tudjuk magyarázni:

1. a palóc *várónk, kérőnk* (*várunk. kérünk*) -ó-, -ő- eleme a birtokos személyragozásból terjedt át az igeragozás területére;

2. a *várók, kérők* tárgyas elbeszélő mult alakok -ó-, -ő- hangja a feltételes módú *várnók, kérnök* analógiájára keletkezett;

3. a HB-beli *hadlaua, teremteve* -u-, -v- hangja nyilván hézagöltő járulék;

4. az sz-szel bővülő v-tövű igék régi praeteritumában (*lön < leün, tön < teün* stb.) található ü pedig nem időjel, hanem a tőhöz tartozó elem, vagyis a *lön, tön*-féle alakok az idővonatkoztatás szempontjából jeltelenek s bizonyára csak a *lesz, tesz* stb. alakoktól való különbözés alapján válhattak multidő jelölőivé, akárcsak a déli-osztják *panem* 'ich legte': *pan-dem* 'ich lege', vagy a szamojéd *toðm* 'ich kam': *tuttaðm* 'ich komme'.

A magyar és rokonnyelvi anyag teljes ismeretéről tanúsodó, szigorú kritikával írt értekezésnek főleg a *lön, tön*-féle alakokról szóló része tűnik ki finom megfigyeléseivel és olyan elvi jelentőségű eredeti megállapításaival, amelyek új fényt vetnek bonyolult igeragozási rendszerünk kialakulásának történe-

tére. A bizottság megítélése szerint *Györke József* kiváló értekezése megérdemli Akadémiánk elismerő kitüntetését.

Budapest, 1942. április 2-án.

Szinnyei József ig. és r. t.
a bizottság elnöke.

Zsirai Miklós l. t.
a bizottság előadója.

Melich János ig. és r. t.
a bizottság tagja.

d) Jelentés az 1942. évi báró Kornfeld Zsigmond jutalom odaítéléséről.

A *Kornfeld-jutalom* odaítélésénél a művészettörténeti irodalomnak az 1939—1941. évkörre eső, számra is jelentékeny, gazdag terméséből válogathat a Tek. Akadémia. Tekintettel arra, hogy — jórészt fiatal kutatóktól — egész sor igen figyelemre méltó önálló kötet jelent meg, indokoltnak látszik, hogy ezek közt keressük a díjra méltó munkát s mellőzzük a gyűjteményes munkákban, folyóiratokban, évkönyvekben megjelent, szintűgy érdemes kisebb-nagyobb tanulmányokat. Az utóbbiak közül a legnagyobb elismeréssel kell megemlékeznünk Akadémiánk elhunyt kiváló levelező tagjának, *Horváth Henrik*nek a mátyáskori magyar művészetéről a Mátyás király-émlékkönyvben, s hasonló tartalommal a római magyar Akadémia évkönyvében olasz nyelven (*Il rinascimento in Ungheria*) közölt, testes különnyomatban is megjelent két nagyszabású tanulmányáról. S dicsérettel kell kiemelnünk *Balogh Jolán*nak Mátyás ikonográfiáját, ugyancsak a Mátyás születésének ötszázéves fordulójára kiadott emlékkönyvben tárgyaló, gondos, lelkiismeretes dolgozatát.

Az önálló köteteket, a megjelenés időrendjében és a feldolgozás módja szerint sorakoztatva, a következőkben jellemezzük.

Rados Jenő: Magyar kastélyok. 1939. A „Magyarország művészeti emlékei” c. kiadványsorozat egyik kötete. Hasonló tárgyú korábbi művének bővített és átdolgozott újabb kiadása. A kiadvány jellegénél fogva elsősorban anyaggyűjtő

munka. Értékét fokozzák a szerző saját műszaki felvételei, s az építész szakértelmével végzett rendszerezés.

Kampis Antal: Középkori faszobrászat Magyarországon. 1940. Fő érdeme, az előbbihez hasonlóan, az emléanyag számbavétele, topográfiai és stíluskritikai rendezése.

Révhelyi Elemér: A tatari majolika története. 1941. A Nemzeti Múzeum történeti osztályának kiadványa. Igén pontos és hasznos muzeológiai jellegű munka, a régi magyar kerámia egyik ágának és műhelyének feldolgozása, az emlékek katalógusával és részben színes reprodukciójával.

Pigler Andor: Bogdány Jakab. 1941. A XVII—XVIII. századi magyar festőnek ezt a monográfiáját az adatok gyűjtésében és megrostálásában, a művészi elemzésben és méltatásban ugyanaz a megbízható módszer és körültekintő kritika jellemzi, mint a szerzőnek egyéb munkáit.

Farkas Zoltán: Munkácsy Mihály. 1941. A nagyérdemű kritikus a legnagyobb magyar festőnek művészi pályafutását sok új szemponttal és finom megfigyeléssel, ismert kitűnő tollával rajzolja meg.

Nagy Zoltán: Új magyar művészet. 1941. Érdekes és különösen a mai művészettel szemben kényes kísérlet a magyar festészet és szobrászat utolsó száz évének összefoglalására, különböző szellemi és művészi irányainak áttekintésére. Némely vitatható és vitatott szempontja, elszórt részei ellenére, már a tárgy választása és kitzűzött célja, a bő anyag is érdekes munkává teszi.

Biró József: Európa festészete. 1941. Ugyancsak összefoglaló, elevenen megírt, népszerűsítő munka.

Biró József: Erdély művészete. 1941. A szerző ebben a munkájában különleges kutatási területen áll. Tárgyát — részben saját nagyértékű kutatásai alapján — átfogóan, tömören, biztos és teljes tájékozottsággal dolgozza fel.

Dercsényi Dezső: Nagy Lajos kora. 1941. A tágabb értelmű cím ellenére, egészében véve művészettörténeti munka, amely már címében rávilágít biztos történeti alapon nyugvó módszerére. Az anyag gazdagsága és számos esetben újsága, a kritikai szempontok higgadtsága, az összefüggések világos meglátása és egybefűzése, az írói stílus csiszoltsága mellett, a modern művészettörténetnek ez az összetettebb és pozíti-

vabb, a morfológiai elemzésen és az esztetikai fejtegetéseken vagy épp a retorikai szólamokon túlmenő, szilárd történeti módszere emeli ki ezt a művet, a ciklus egyéb érdemes munkái közül. Szerzője a középkori magyar művészet egyik legképzettebb és legtöbb eredményt elért kutatója. Nemcsak sok új, vagy kevéssé ismert emléket közöl, munkája tülemelkedik az anyaggyűjtésen, nagyobb igénnyel lép fel. Egy egész korszakról, a magyar művészettörténet egyik legfényesebb koráról ad első ízben, szélesen átfogó, biztos történeti és színes kultúrtörténeti háttér elé állított, világos és tiszta képet.

Jeles fiatal tudósunk Nagy Lajos uralkodása idejének magyar művészetéről szóló munkája minden tekintetben méltó a jutalomra, mellyel őt a Tudományos Akadémia a nagy király trónralépésének hatszázadik évfordulóján kitüntetné.

Kornis Gyula ig. és t. t.,
a bíráló bizottság elnöke,

Gerevich Tibor r. t.,
a bizottság előadója,

Voinovich Géza t. t.,
Orsós Ferenc r. t.,
a bizottság tagjai.

e) Jelentés Budapest székesfőváros Széchenyi jutalomtételéről.

Az elmúlt év Széchenyi-emlékünnepei során Akadémiánk a székesfőváros adományából 2000 pengő jutalomdíjat tűzött ki egy oly mű megírására, amely *gróf Széchenyi Istvánnak a főváros életére és fejlődésére gyakorolt hatását* világítja meg. A pályázat a mű tervezetének és egyes kidolgozott részeinek bemutatását kívánta s a megbízás ügyében javaslattételre az alólírt bizottságot hívta föl.

Szemünk elé idézve azt az általában véve értékes vagy legalább is érdekes és eléggé nagy irodalmi visszhangot, amelyet gróf Széchenyi István születésének százötvenedik évfordulója támasztott, — tekintetbe véve továbbá azoknak a kutatóinknak nem csekély számát, akik egyfelől a Legnagyobb Magyar életével, másfelől pedig fővárosunk multjával foglalkoz-

nak: bizonyos csalogással adunk számot arról a csekély érdeklődésről, amelyet a pályázat eredménye tanúsít. Mintha a jubileummal járó sürgősebb, rövidebb határidőhöz kötött teendők teljesen kimerítették volna íróink figyelmét vagy munkaerejét.

Két dolgozat, illetve tervezet érkezett az Akadémiához a kitűzött határidőre. A bemutatott tervek és kész fejezetek lelkiismeretes átvizsgálása alapján sajnálattal jelentjük, hogy egyikben sem találtunk teljesen megnyugtató biztosítékot arra, hogy a megírandó mű a pályatételben kitűzött kérdésre méltó és kielégítő feleletet fog adni. Éspedig elsősorban azért, mert a pályázók, mint ez tervezeteikből és a kész szövegekből kiderül, valójában nem arra felelnek, illetve szándékoznak felelni, amit a pályázótól a kitűzött tétel érdemileg kérdez. A legtöbb tudományos cím vagy tétel kérdéssé alakítható, illetve bővíthető. Jól szemébe nézni a címben kifejezett vagy benne rejlő kérdésnek: ez a siker egyik legfontosabb záloga.

Az egyik pályadolgozatot *Csahihen Károly* nyújtotta be s művének a következő címet adta: „Budapest kultúrélete a M. Tud. Akadémia megalapításától a Széchenyi Tudományos Társaság megalapításáig.” Senki sem fogja tagadni, hogy egy város életének fontos része a benne lüktető művelődés, s éppen Akadémiánk részéről volna különös, ha felednénk, hogy alapítónknak, a „kiművelt emberfő” prófétájának szeme előtt végcélként mindig művelődési, azaz szellemi és erkölcsi értékek lebegtek. Mindazonáltal az is nyilvánvaló, hogy az idézett címben foglalt ígéret és a pályatételben kifejezésre jutó kíváncsiság nem fődik egymást. A pályázat szövege egészen világosan és szabatosan utal Széchenyi életművének és Budapest történetének egy époly fontos, mint jól körülhatárolható részére. Arra a tevékenységre és arra a gondolati munkára, amellyel Széchenyi az erők egyesítésére alapított országos reformtervének keretén belül a nemzeti élet egész vérkeringését egybefoglaló központi szervül akart igazi fővárost teremteni, vagy saját szavaival: „Pest 's Budára a' nap legvilágosb sugárai alatt, mert csak a' bűn keresi a' sötétet, összesíteni a Magyarat.”

Ezzel áll kapcsolatban Pesten való megtelepedése, agitációi a választott polgárok testületében, a József nádor-féle

szépítő bizottságban és Pest megye gyűlésein; a tervszerű városfejlesztésre, modern építési szabályzatra, egészséges lakások építésére, sétatereknek és városkörnyéki villatelepeknek létesítésére vonatkozó gondolatai; a Lánchíd és az alagút, a dunaparti játékszín és az országház, a gellérthegyi Pantheon, a pesti dunaforgalom és a szabadkikötő, Pestre torkolló Duna-Tisza-csatorna stb. tervei és a Világ, a Magyar Játékszínről, Üdvlelde, a Pesti por és sár c. műveinek és hírlapi cikkeinek idevágó fejtegetései. Ezek és még mások azok a tárgyak, amelyek nem csupán nem hiányozhatnak a megírandó munkából, hanem éppen magvát, gerincét kell alkotniuk. Hol volna számukra hely abban a 6 fejezetben (I. Hely-, kultúra- és politikai változások. II. A magyar tudományos élet összpontosulása az Egyetemen s az Akadémián. III. A szaktudományok elkülönülése s a rokontudományok egyesülése. IV. Átmenet a tudományos és szépirod. törekvések közt. V. A magyar közműveltség legfőbb szervei: fővárosi iskolák, könyvtárak, folyóiratok, színházak, társulatok, szabad liczum. VI. A magyar tudományos és szépirod. törekvések szociológiai és tárgyi értelemben vett fővárosiassága), amelyre a szerző művét tervezi? Nem nyújthat kárpótlást a hiányzóért bizottságunk szemében a budapesti egyetemi tanárok és akadémikusok körülbelül 1830-tól napjainkig terjedő munkásságának, a XIX. és XX. századi magyar orientalistikai, geográfiai, filozófiai, pedagógiai s irodalomtörténeti tudományos eredményeknek az az aprólékosan részletes tárgyalása, amely a kidolgozottan bemutatott fejezetekben foglaltatik. Egyfelől sokkal többet, másfelől sokkal kevesebbet tartalmazna a megírandó mű a szükségesnél. A bizottságnak pedig nem volt jogában módosítani a világosan meghatározott pályátételen s lazább értelmezésével engedményeket tenni belőle a pályázók javára.

Mind tárgyalásmódjában, mind pedig a tartalmat és besorozást tekintve nem más ez a dolgozat és terv, mint a szerző „Pest-Buda irodalmi élete 1780—1830-ig” címen 1931-ben és 1933-ban két terjedelmes kötetben megjelent művének egészen rokonjellemű folytatása. Ugyanaz a hangyaszorgalom az anyag összegyűjtésében, ugyanaz az elvi hiba az előadásban: a szerző szinte mindent belezsúfol a szövegbe, amit tárgyával kapcsolatban elolvasott és kijegyzett s ezáltal művének egységes alko-

tásként való elolvasását úgyszólván lehetetlenné teszi. Saját szavai sokszor csak pusztá ragasztóanyagának mondhatók a tégladarabokként sorakozó adatok és idézetek összekötésére. Másutt viszont, ahol folyamatosabban vagy inkább ön maga beszél, nem egyszer vitathatóan szubjektív véleményeket kockáztat egyes tudósainkról és munkáikról. S ha végül a szövegbe betoldott s többnyire Széchenyivel kapcsolatos részleteket nézzük, nem titkolhatjuk azt a sejtelmet, hogy itt a már előbb kész fejezeteknek a pályatételhez való utólagos hozzáigazításáról van szó.

Míg ez a munka egészen idegenül hat mai tudományos felfogásunk és formális követelményeink szemszögéből, jóval kedvezőbb benyomást tesz *Török Pál* „Széchenyi hatása Budapestre” címen benyújtott dolgozata. Az előbbi pályamű előadásmódja fárasztó, nehézkes; *Török Pál* jól olvasható, stílusa könnyed — a tárgyhoz képest talán túlkönnyed, olykor virágos. A tudományos munka stílusának nem kell száraznak és unalmasnak lennie, de az az érzésünk, hogy e várostörténeti tárgyhoz nyugodtabb, egyszerűbb modorú fejtegetés jobban illenék. Talán nem is várostörténetet akart eredetileg írni szerzőnk, hanem eleven rajzú egyéniségképet. Természetesen ismerünk kell a nagy alkotó egyéniségét, hogy az ebből folyó hatást igazán megértsük. De nem arról van szó, hogy fővárosunk multjának egy szakasza mit és mennyit tükröztet Széchenyi egyéniségéből: nem a Széchenyi-probléma megoldását várjuk a szerzőtől, nem élet-, hanem városképet.

A rövid, lendületes „Előhang”-ra következő, „A Pestre készülő Széchenyi” c. első fejezetnek mintegy felét mutatta be kidolgozottan a pályázó, a mű tervezetével együtt. Felsoroljuk e fejezet szakaszainak címeit, a kidolgozottakét dült betűkkel kiemelve: 1. *A hitbizomány ura*. 2. *Széchenyi fizikuma, életrendje*. 3. *A lélek tükre*. 4. *Lélektan mint önarchép*. 5. *Isten színe előtt*. 6. *Történetfilozófia*. 7. *Esztetikai nézetek*. 8. *Az ideális huszár*. 9. *Fiatalkori szerelmek*. 10. *Crescentia*. 11. *A nemzetnevelő szárnypróbálgatásai*. Miként tartoznak az ilyen, még oly színesen és érdekesen megrajzolt képek a kitűzött tárgyhoz? Miért kell megismernie az olvasónak részletes adatok és kutatások alapján Széchenyi testméreteit, súlyát, iskolai bizonyítványait, magánszámadásait, katonatiszti conduite-

jét, valláserkölcsei nézeteit és ifjúkori szerelmeit, hogy nemzet- és országépítő programjának egy részletét és fővárosunk kifejlődésének egy korszakát megértsük? Aki a mű címéről és a többi fejezetekről való minden tudomás nélkül olvasná ezt a körülbelül 9—10 nyomtatott ívre tehető fejezetet, sohasem sejtene, hogy várostörténet következik majd utána. Ami itt az előtérben áll, olyan, mint a velencei Szent Márk-templom homlokzata, amely nemcsak eltakarja az építmény belsejét, de a várakozást teljesen tévútra vezeti.

A pályázat szövege nem írta elő, hogy milyen részekből adjon mutatványt a szerző. De bizottságunk a dolog természete szerint — nem tekintve a bemutatott szövegeknek a tárgyhoz tartozó vagy ahhoz nem tartozó voltát — csak akkor tájékozódhatott volna igazán a pályázó elgondolásáról, módszeréről és kutatásairól a kitűzött tételt illetően, ha a III. („Széchenyi működése Budapest érdekében”), esetleg még a megelőző II. („Pest-Buda 1828-ban” c.) fejezetből láthatott volna részleteket. A következő kettő is (IV. Pest-Buda 1850-ben”, V. „Széchenyi tanítványainak [tanításainak?] és eszméinek hatása Budapestre 1850 után”) véleményünk szerint inkább rövid összefoglaló zárószó és kitekintés gyanánt volna helyén. Mint külön, a többivel egyenrangú fejezetek megint csak rontanak a mű szerkezeti arányait, az érdemleges rész kellő kiemelkedését.

A IV. fejezet címével kapcsolatban közli a pályázó, hogy műve e részét egy körülbelül 7 ívre terjedő, egyik tudományos folyóiratunkhoz már benyújtott dolgozata alapján szándékozik elkészíteni. Azt sejtjük, hogy ez a közlés nyújtja bizonyos fokú magyarázatát a pályatétel szinte csodálatos félreértésének, amelyet e második pályázó esetében is tapasztalunk. A két, egyébként igen különböző jellemű dolgozatban nem is annyira a tárgyhoz kevésbé símuló stílust hibáztatjuk, mint elsősorban azt, hogy mindegyiknek szerzője — röviden és egyszerűen szólva — „melléje beszélt” a tételnek. Mégpedig valószínűleg egyforma okból: nem maga a pályatétel lehetett igazi kiindulópontjuk, hanem egy attól független, már többé-kevésbé kész munkájukat próbálták talán a pályázathoz hozzáidomítani.

Ezáltal azonban mindjárt az első lépésnél helytelen útra tévedtek és az alólírt bizottság az előadottak alapján nem tehet mást, minthogy a pályázat újból való meghirdetését java-

solja a Tek. Akadémiának. Annak hozzátételével azonban, hogy ha a második helyen ismertetett, de magasabb tudományos színvonalú dolgozatból nem is volt igazán módunkban tájékozódni szerzőjének a pályatételt illető elgondolása felől, mindazonáltal egy, szorosabban a tárgyhoz tartozó fejezetnek az előadottak figyelembevételével való újabb bemutatását javasoljuk.

Eckhart Ferenc r. t.,
a bizottság elnöke,

Madzsar Imre r. t.,
a bizottság előadója,

Varjú Elemér l. t.
a bizottság tagja.

f) Jelentés a Chorin Ferenc-alapítvány 1941. évi kamatainak odaítéléséről.

A Chorin Ferenc-alapítvány 1941. évi kamatainak odaítélésére kiküldött vegyes bizottság az alapítványi ügyrend III. szakasza szerint megvizsgálta a jutalom szempontjából tekintetbe jövő munkákat. Mérlegeléseinek köréből az alapítványi ügyrend II. szakasza értelmében ezúttal is eleve kizárta azoknak a szerzőknek a műveit, akik a Chorin Ferenc-jutalmat már egyízben megkapták. Figyelmen kívül hagyta továbbá a bizottság tagjainak munkáit. Ismétlések elkerülése végett a bizottság mellőzte azoknak a munkáknak a méltatását is, melyekről tudomására jutott, hogy — bár tárgyuknál fogva a Chorin-díjnal is számbajöhetnek — valamelyik más közgazdasági jutalom elnyerésére hozatnak javaslatba. A bizottság ezért nem tért ki néhai *Teleszky János* „Közgazdaságtan” (Budapest, a Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1941. XXVIII+740 l.), *Kádas Kálmán* „Az áralakulás irányítása és a piaci egyensúly” (Közgazdasági Könyvtár, kiadja a Magyar Közgazdasági Társaság, XXV. kötet Budapest, 1941. VIII. és 100. l.) és *Ihrig Károly* „Agrárgazdaságtan” (Budapest, Gergely R. könyvkereskedésének kiad. 1941. 342 l.) című műveire, valamint több más kereskedelem- és agrárpolitikai munkára, amelyek tárgyuknál fogva vagy egyéb okból főleg a Horthy Miklós-juta-

lom, a Weiss Fülöp-díj, ill. a Serbán János-jutalom kapcsán már behatóbb méltatásban részesültek. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a szóbanforgó munkákra bizottságunk figyelme ki nem terjedt volna.

A bizottság örömmel állapítja meg, hogy az 1941. évben több oly mű látott napvilágot, amelyet érdemesnek tart a Chorin Ferenc-jutalom kapcsán való *mérlegelésre* és amely az említett megszorítások körén kívül esik. E munkák közül Tarkőy Miklós és Tallos János művei a gazdaságpolitika, Eckhart Ferenc, Tahy István és Huszti Dénes könyvei a gazdaságtörténet, Sipos Sándor, Kovács Alajos, valamint Thiring Lajos dolgozatai főleg a gazdaságstatisztika területén mozognak, míg Nagy Károly munkája részben a gazdasági jog tárgykörébe nyúlik át.

A gazdaságpolitika közlekedéspolitikai részéhez tartozik *Tarkőy Miklós* „Vasúti díjszabás és tarifapolitika” (Budapest, a szerző kiadása, 1941. 206 l.) című műve. A szerző kitűzött célját, hogy hallgatóinak hasznos tankönyvet nyújtson, kétségtelenül jól érté el. A munka lelkiismeretesen és tárgyilagosan mutatja be egyrészt azokat az alapvető fogalmakat, amelyek a vasúti díjszabás lényegének és gyakorlati alkalmazásának helyes megértéséhez, másrészt pedig a vasúti tarifapolitika bonyolult összefüggéseinek rendszeres áttekintéséhez szükségesek. Gondolatfűzésében következetesen az általánosabb szempontokat igyekszik kidomborítani, amelyeknek a vasúti tarifák történeti fejlődésében már eddig is nagyobb jelentőségük volt és amelyek előreláthatólag a jövőben is fontosak fognak maradni. Kerülni igyekezett viszont a tételes szabályoknak azokat a részleteit, amelyek tapasztalatilag többé-kevésbé gyakori változások tárgyai szoktak lenni. Ezzel munkájának tankönyvként való használhatóságát hosszabb időre biztosította; a tételes szabályokra való pontos utalásaival azonban a gyakorlati részletek iránt érdeklődő olvasóknak is értékes útmutatás nyújt. Kitűnően látja a tarifapolitika rendszabályainak különböző irányú gyakorlati hatásait és ezeknek a hatásoknak egymásközi összefüggését. Gondolatmenetének elméleti elmélyítésére viszont kevésbé törekszik; ezt egyébként szándékosan teszi, mert munkájában főleg azokat az ismereteket óhajtja összefoglalni,

amelyek a tarifapolitikába való gyakorlati bevezetéshez szükségesek. Fejtegetéseit ilyképpen a szorosabb értelemben vett tárgyához való ragaszkodás jellemzi. Arra, hogy olvasóit a tarifapolitikai szakirodalom fontosabb termékeivel is megismertesse, nem vet súlyt. Pedig kétségtelen, hogy még a munkának tankönyv-jellege is sokat nyerhetne, ha az olvasó bővebb utalásokat találna benne különösen az idevágó igen széles külföldi szakirodalom egyik-másik gyakorta vitatott szempontjára. Ezért a hiányért is kárpótlást nyújt azonban a vasúti fuvardíjaknak és díjszabásoknak, a vasúti önköltségi számításnak és a díjkezdvezmények problematikájának az a rendkívül világos bemutatása, amely mögött a szerző évtizedes szakszerű tapasztalatai állnak.

Tallos János „Biztosításügyi és demográfiai tanulmányok” (Budapest, a szerző kiadása, 1941. 307 l.) című gyűjteményes munkájának fő érdeme a biztosítási politika területén keresendő. Ebben a kötetben a szerző 9 dolgozatát foglalta egybe, amelyek az 1924—1941. évekből valók és amelyek részben már különböző szaklapokban is megjelentek, részben pedig eddig a nyilvánosság elé még nem kerültek. Gazdaságpolitikai szempontból a leginkább figyelemreméltó gondolatokat a 8. tanulmány tartalmazza, amely a biztosítás államosításának kérdését társadalmi és pénzügyi vonatkozásban világítja meg. A kérdést először történeti kialakulásának szemszögéből boncolgatja és higgadtan mérlegeli azokat a különbségeket, amelyek az élet-, tűz-, állat-, a jégkár- és egyéb biztosítási fajok között már ebben a tekintetben is fennállnak. Ugyancsak kiegyensúlyozott tárgyilagossággal mutatja be az állami biztosítás társadalmi előnyeit és hátrányait; itt főleg a biztosítótól vállalt kockázatok jelentőségét és a biztosításnak az áralakulásra, valamint a költségszámításra gyakorolt hatásait vizsgálja. Pénzügyi síkon is ügyes kézzel állítja egymással szembe azokat a nyereségi és veszteségi lehetőségeket, amelyekkel az állami biztosítás járni szokott. Végül pedig hasznos áttekintést nyújt az idevágó külföldi kísérletekről, különösen pedig az uruguayi állami biztosító bank, az olasz nemzeti biztosító intézet és a svájci kantoni tűzbiztosítók révén szerzett gyakorlati tapasztalatokról. A magyar viszonyokra vonatkozólag viszont nem tesz javaslatot.

hanem megelégszik az egész kérdés lelkiismeretes feltárással. Mind ebben a dolgozatában, mind pedig a kötet egyéb tanulmányaiban, amelyek főleg a viszontbiztosítás, az avulási biztosítás, a felosztó-kirívó rendszer alkalmazhatósága, különböző biztosítások aranyértékének kiszámítása és az állami felügyelet kérdése körül forognak, a külföldi szakirodalomra is kiterjedő, alapos forrásmunkáról tesz tanúságot és jó iskolázottsággal tudja értékesíteni a biztosítástan mennyiségi módszereit is. Ezen utóbbi vonás leginkább a kötet első tanulmányában érvényesül, amely a termelő korosztályok tagozódására vonatkozólag mutat be demográfiai és biztosítási szempontból egyaránt jól sikerült és hasznos számításokat. A szerző figyelmének előterében itt az 1914—18. évi világháború következtében elszenvedett népességi veszteségek és az elmaradt születések állnak: ezeknek a magyarországi népesség alakulására várható hatásait számítja ki egészen 1998-ig. Eredményeit grafikailag is rendkívül szemléltető módon sikerül az olvasó elé tárnia. Kár, hogy ez a kötet csak egyes szemelvényeket nyújt, amelyek között rendszeres összefüggés már csak azért sem várható, mert a benne foglalt dolgozatok között mind tárgyak, mind pedig megjelenésük időpontja tekintetében nagy eltérések, ill. különbségek állapíthatók meg. A kötet első dolgozatát egyébként a tek. Akadémia már korábban a Kőrössi József-jutalomdíjjal tüntette ki.

A múlt esztendőben megjelent gazdaságtörténeti irodalomból erősen kimagaslik *Eckhart Ferenc* „A magyar közgazdaság száz éve, 1841—1941” (Budapest, Posner Grafikai Műintézet Rt. kiadása, 1941. 342 l.) című műve amely a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatóságának megbízásából a bank fennállásának századik évfordulójára készült. A könyv szerzőjének szándéka szerint csupán a nagy összefüggések vázlat szerű, de azért statisztikai adatokkal is alátámasztott áttekintését nyújtja; nem tér ki azonban egyes személyeknek a magyar gazdasági életben kifejtett irányító működésére. A szakmájában magas színvonalon álló történettudós szemével tekinti át az utolsó száz esztendő magyar gazdasági fejlődését és éles körvonalakokkal emeli ki azokat a fordulópontokat, amelyek az 1848—49. évi szabadságharc, a kiegyezés, az 1873-i nagy gazdasági válság, az első világháború és a tria-

noni országcsönkítás kapcsán bekövetkeztek. Arányos felépítésben mutatja be gazdasági fejlődésünk ilyképpen tagolt egyes korszakait és szerencsés kézzel mutat rá a közöttük történeti vonatkozásban megállapítható szerves kapcsolatokra. Az egyes korszakoknak főleg termelési eseményeit rajzolja és bő anyagot nyújt mind a mezőgazdaság, mind pedig az ipar fokozatos kibontakozására vonatkozólag. Részletes figyelemre méltatja azonkívül a bel- és külkereskedelem különböző intézményeinek fejlődését, valamint a pénzüpiacnak és a hitelszervezetnek nemzetgazdaságunkban elfoglalt fontos szerepét. Ezekben a fejezetekben könyve kétségtelenül maradandóan értékes történeti képet nyújt. Ha a közgazdász a műben nemzeti termelésünk tényezőinek történeti kialakulását keresi, akkor főleg a tőkére és a természeti erőkre, azaz a földre vonatkozólag kap adatokat. Részben a vállalkozói eszme fokozatos kibontakozásáról is tájékozódhat belőle, mert az ipari vállalkozást és még inkább a hitelintézetek különböző irányú tevékenységét a mű több része domborítja ki statisztikailag is szabatos és szemléltető megvilágításban. A munkáról mint termelő tényezőről kevés felvilágosítást kapunk a szerzőtől és a könyvben aránylag kevés szó esik arról, hogy ez a kétségtelenül fontos termelő tényező mily mértékben és mily értelemben volt hordozója az elmúlt évszázad magyar gazdasági fejlődésének is. A szorosabb értelemben vett termelési összefüggések javára a szerző jövedelem- és vagyoneelosztási állapotaink méltatását is némileg elhanyagolta, pedig kétségtelen, hogy termelési lendületünk is jelentékeny részében éppen ezeknek a viszonyoknak függvénye. Csak ily alapon ítélhető meg helyesen pl. az egyéni és a társadalmi biztosításban, valamint a tömegtakarékoság egyéb módjaiban megnyilvánuló nemzetgazdasági erő, amelynek fejlesztése terén az elmúlt évszázad nálunk — különösen a nyugati országokkal való összehasonlításban — még nem hozott teljesen kielégítő eredményt. Mi sem könnyebb annál, hogy az ilynemű, nagy vonalakban megrajzolt műben egyes részletkérdéseknél viszonylagos hiányokra mutassunk rá. Sokkal fontosabb, hogy a könyv egészének kiváló érdemeit emeljük ki. Ezt pedig mindenekelőtt arra a fáradságos forrásmunkára és az adatoknak azon mesterien sikerült feldolgozására vonatkozólag tehetjük, amellyel a szerző

gazdaságtörténeti szakirodalmunkat oly tetemesen gazdagította.

Szerényebb célú, de azért érdemes műnek tekinthető *Tahy István* „A magyar kézművesipar története, jelen helyzete és fejlődési irányai” (Budapest, a szerző kiadása, 1941. 343 l.) című könyve. Szerzője a távoli középkor történetére is visszanyúl és szemléltető — bár egyes részleteiben nem egészen helytálló — képet nyújt a magyar céhrendszer kialakulásáról, virágkoráról és fokozatos hanyatlásának okairól. Bemutatja a szabadelvű korszak iparpolitikáját és a korábbi hagyományokhoz való fokozatos visszatérésünket, amely jól tükröződik vissza második ipartörvényünknek lépcsőzetesen hozott három novellájában. A magyar kézművesipar jelen helyzetének boncolgatásánál érinti az általános nemzetgazdasági és társadalompolitikai kereteket is. Amidőn pedig művének utolsó részében kézművesiparunk jövőjének kérdéseit veti fel, higgadtan és túlzásoktól mentesen mérlegeli az ipar ezen ágának erős és gyenge oldalait. Minden sorából kiérezhető ugyan, hogy a kézművesipar sorsát aggódó szeretettel nézi; éppen ezért dicséretes azonban elfogulatlansága, amely egyaránt jellemzi ténybeli megállapításait és a kézművesipar további fejlesztésére vonatkozó gyakorlati javaslatait. Előadása gördülékeny és érvelésében általában jól feldolgozott adatokra támaszkodik. A szerző szorgalmát mutatja az a körülmény, hogy a mult esztendőben „Kézművesipari politika” (Budapest, a szerző kiadása, 1941. 160 l.) címen még egy további művel is gyarapította szakirodalmunkat. Ennek a könyvnek is nagyjában hasonló előnyei vannak, bár a tudományos törekvés rovására itt már erősebben előtérbe lép az érdekvédelmi és érdekképviselési szempont, amelyet helyenként tudományosan nem igazolható érvekkel is alátámasztani igyekszik. A kézművesipari politika fogalmi kifejtésének csak kevesebb figyelmet szentel, annál részletesebben foglalkozik az általános gazdaságpolitika, a társadalmi politika és a művelődési politika azon vonatkozásaival, amelyek közvetlenül érintik a kézművesipart. Ezekben a fejezeteiben mérlegeli a kézművesipar hitellel való ellátásának, szövetkezeti alapon való fejlesztésének, tanonc- és segédnevelésének, valamint termékei kivitelének elméletileg és gyakorlatilag egyaránt nagy horderejű kérdéseit. Végül ügyesen állítja egymással szembe a szabad-

elvű kézművesipari politika követelményeit és a képesítési elvet hangsúlyozó újabb érdekképviselési törekvéseket. Forráskutató munkássága ebben a művében is dicséretes, bár statisztikai adatait általa már ismert munkából jórészt változatlanul veszi át és nem törekszik a statisztika fejlettebb módszereivel való feldolgozásukra és értékelésükre. Mégis kétségtelen, hogy az, aki a kézművesipar körül vívott gazdaságpolitikai küzdelemről könnyen érthető beszámolót keres, jó eredménnyel fogathatja a szerzőnek ezt a munkáját is. Mindkét könyve azt mutatja, hogy további szakirodalmi működésétől még szép eredményeket várhatunk.

Sok biztató ígéretet tartalmaz *Husztai Dénes* „Olasz-magyar kereskedelmi kapcsolatok a középkorban” (Budapest, a Római Magyar Történeti Intézet Kiadványai, a Magyar Tudományos Akadémia kiadása 1941. 128 l.) című dolgozata is. Legfontosabb érdeme, hogy gazdaságtörténetünknek viszonylag erősen elhanyagolt fejezetére vet világot és hogy részben töretlen utakon is dicséretes kutatómunkát végez. A honfoglalás korától kezdve mutatja be azokat az áruforgalmi kapcsolatokat, amelyek Magyarország és Itália között fennálltak. Helyesen emeli ki azt a fontos szerepet, amelyet e kapcsolatok közvetítésében a dalmát városok játszottak és amelyek révén előbb-utóbb Velencével kellett összeütközésbe jutnunk. A dalmát városok elvesztése után azonban éppen Velence vált a magyar-olasz kereskedelem legfontosabb közvetítő piacává: a szerző ezeket a vonatkozásokat mind az árpádházi királyok, mind pedig az Anjou-ház uralkodásának idejére vonatkozólag jó történetírói érzékkel dolgozza ki és a forrásműveiben elszórt aprólékos részletekből összefüggő képet tud festeni. Kitér középkori génuai és firenzei kereskedelmi kapcsolatainkra és részben jól használható következtetéseket szűr le az egész olasz-magyar áruforgalom nemzetgazdasági jelentőségére vonatkozólag is. A rendelkezésére álló külföldi forrásanyagot alaposan tanulmányozta át; oklevélkutatáshoz azonban nem folyamodott, noha ezen az úton munkája még tetemesen elmélyíthető lett volna. További nyeresége lett volna a munkának, ha a szorosabb értelemben vett árukereskedelmi kapcsolatokat termelési alapjaikban is megvilágította és ezzel egész munkájának jobb közgazdasági távlatot adott volna. Kétségtelen azon-

ban, hogy a dolgozat így is hasznos adalékot jelent, amely szerzőjének gazdaságtörténeti szakképzettségéről tesz tanúságot.

A mult esztendő gazdaságstatisztikai irodalmi termésében előkelő helyet foglal el Sipos Sándor „Ipari nyersanyagok világtermelése” (Budapest, Gergely R. Könyvkereskedésének kiadása 1941., 335 l.) című könyve, amelyben a közérdeklődés előterében álló és ezért igen hálás összefüggéseket választott tárgyaúl. A jelenlegi világháború kezdete óta Magyarország és szövetségesei gazdálkodásában a legszűkebb keresztmetszetnek egyes fontos ipari nyersanyagokkal való ellátásuk bizonyult. Ezt a tényt a szerző helyesen látja meg és munkájában az olvasóközönség legszélesebb rétegei számára is könnyen érthető, rendkívül világos képet nyújt a nyersanyagok nemzetközi megoszlásának újabb alakulásáról. Sorra veszi a legfontosabb energiaszolgáltató anyagokat, a nehéz és könnyű fémeket, az acélnemesítő fémeket, a nemes fémeket, a vegyszeti és textilipari nyersanyagokat, valamint az olajos magvakat; hasznos módon utal a fontosabb helyettesítő és pótnyakok termelési szerepére is. A könyvnek kétségtelenül legbecsesebb része (258—310 l.) az, amelyben az egyes nyersanyagokra vonatkozólag bemutatja, hogy a földkerekség különböző országaiban — statisztikailag is szemléltetően egybevetve — mily mértékben fordulnak elő: ezen a síkon a nyersanyagoknak elsőrendű, másodrendű stb. lelőhelyeit állítja egymással szembe. A könyvnek ez a része még azzal az igen terjedelmes bel- és külföldi szakirodalommal szemben is határozott haladásnak tekinthető, amely a nyersanyagok nemzetközi megoszlásának kérdéséről az utóbbi években napvilágot látott. A munka egyéb részeiben viszont már korábban is meglehetősen kitaposott utakat találunk. A szerző védelmére kell azonban megállapítanunk, hogy ezt a tárgyat az újabb gazdaságtudományi kutatás már valóban messzememenően kimerítette. A könyv végén felsorolt forrásmunkák jegyzéke (334—335 l.) különösen az idevágó angolszász és német szakmunkáknak csak egyik részét említi meg. A szerző a nyersanyagok megoszlására vonatkozó nemzetközi összehasonlításait következetesen 1937-re vagy — ahol szükségesnek bizonyult — még korábbi évekre vonatkoztatja és csak egyetlen táblá-

zatában (328—331 l.) terjedt ki az 1938. év adataira is. Az olvasó méltányolni fogja azokat az aggályokat és nehézségeket, amelyekre való hivatkozással (14—15 l.) a szerző mellőzte a rendelkezésre álló legújabb adatok feldolgozását. Igaza van abban, hogy ezek az adatok nemzetközi viszonylatban — különösen a jelenlegi világháború kitörése óta — többnyire már csak igen töredékesen érhetők el és hogy az 1937-re vonatkozó összehasonlítás jó alapul fog szolgálni, ha majd hozzáfognak a nyersanyagok megosztásának háború utáni áttekintéséhez. Ennek ellenére nagy előny lett volna, ha a szerző számításokat végzett volna éppen a legutóbbi évek nyersanyaghelyzetére vonatkozólag: a konjunkturális statisztika fejlettebb eszközeinek igénybevételével még igen fontos eredményeket érhetett volna el. Ezen a téren minden legújabb, még hézagos adat is hasznos lehet, miért is megvilágításukra tudományos és gyakorlati szempontból egyaránt törekednünk kell. A szerző azonban munkájával — jelen alakjában is — figyelemreméltó teljesítményt mutatott. Kíváncsnak látszik, hogy a könyvnek várható újabb kiadásában a nyersanyagok általános közgazdasági jelentőségére vonatkozó bevezető fejezetét szélesebb alapon tárgyalja.

Terjedelmében jóval kisebb, de igen értékes munkával gyarapították statisztikai irodalmunkat a mult esztendőben Kovács Alajos és Thirring Lajos. Idevágó dolgozataik gyűjteményes kötetben jelentek meg, amelynek kettős címe: „Magyarország népe és népesedésének kérdése” és „Tanulmányok az 1930. évi népszámlálás köréből” (Budapest, a Magyar Statisztikai Társaság kiadványai, 16. sz. 1941. 196 l.) *Kovács Alajos*-nak első helyen említett munkája eredetileg a Comité International de Coopération Intellectuelle számára 1939-ben készült és 1940-ben angol nyelven megjelent tanulmány volt; Magyarország népességének képét demográfiai és foglalkozási vonatkozásban nyújtja és behatóan tér ki a természetes népmozgalom, a városi és vidéki népesség, valamint a túlnépesedés, főleg pedig a mezőgazdasági túlnépesedés kérdéseire. Jelen alakjában a dolgozat egynéhány tanulságos nemzetiségi adatot is tartalmaz, amelyekre eredeti fogalmazásában nem terjedt ki. A szerző a demográfus magas színvonalon álló tárgyilagosságával világít be népesedésünk alakulásának törvényszerűségeibe és

oly kereken lezárt áttekintést nyújt, amely a nagyobb olvasóközönségnek is előreláthatólag hosszabb ideig lesz helyes tájékoztatója. Adatai lényegükben ugyan csak a trianoni Magyarország területére vonatkoznak; jól használható jegyzetekben kitér azonban már az 1938—1941. évi területi gyarapodásokra is. A gazdaságstatisztika szempontjaiból különösen azok a fejezetei fontosak, amelyek a népesség foglalkozási megoszlásáról, a városi és vidéki népesség foglalkozásáról, a keresőkről és eltartottakról, az ország ipari fejlődéséről, a nőknek az egyes foglalkozási ágakban való szerepéről, valamint a vallás és a foglalkozás egymásközi viszonyáról szólnak. Noha adatai általában csak az 1930. évi népszámlálásból merítenek, a magyarországi iparnak egyes fő csoportok szerinti megoszlását fejlődésében egészen az 1937. évig érinti. Igen figyelemreméltók különösen azok a megállapításai, amelyeket az anyanyelv és a foglalkozás közötti összefüggésre vonatkozólag tesz és amelyekből világosan derül ki, hogy idegen ajkú nemzetiségeink főleg az őstermelésben, a bányászatban és kohászatban, az egyéb foglalkozású csoportok közül pedig a napszámosok, a nyugdíjas és a tőkepénzesek csoportjában erősek, míg a többi foglalkozási ágakban a magyar lakosság aránya nagyobb.

Thirring Lajos összesen 5 dolgozattal szerepel ebben a gyűjteményes munkában, amelyek főleg a néptömörülés jelenségével, a népsűrűség kiszámításával és a foglalkozási sajátosságok kérdésével, valamint a külterületi népesség életviszonyaival foglalkoznak. Ezeknek a dolgozatoknak zöme már korábbi években, főleg külföldi szakkörök tájékoztatására készült és részben francia nyelven már meg is jelent. Most a szerző csupán egynéhány szemponttal egészítette ki azokat. Míg Kovács Alajos említett művében a népesedési kérdések nagyvonalú és összefoglaló megvilágítására törekszik, addig Thirring Lajos szakavatott kézzel nyúl a részletkérdések finom szövevényébe és a lelkiismeretes statisztikus górcsővel oly összefüggéseket vizsgál meg és tisztáz, amelyeknek jelentékeny része eddig még a szakkörök figyelmét is elkerülte. Amit például a külterületi és a belterületi népesség foglalkozási megoszlásáról ír, az a gazdaságtudomány szempontjából is igen fontos. Vitatható, hogy fogalmilag tökéletesen határozta-e meg a külterületi népességet (175. l.) és hogy a szétszórtságnak már

eddig irodalmunkban is eléggé ingatag és nehézkesen körülhatárolt fogalmát elődeinél valóban helyesebben ragadta-e meg. Kétségtelen azonban, hogy pl. a tömör és a szétszórt mezőgazdasági népesség szerkezetét igen szerencsés kézzel világítja meg s hogy idevágó kutatásai maradandó becések lesznek. Mind Kovács, mind pedig Thirring munkájának érdeme, hogy oly időben viszi előre a magyar népesedésről szóló ismereteinket, amikor a jelenlegi világháború ezeket a kérdéseket az általános érdeklődés homlokterébe állítja és amikor az 1941. évi népszámlálás adatainak értékelésénél különösen fontos az 1930-as népszámlálás tanulságainak magas színvonalú feldolgozása. Kár, hogy mindkét szerző, főleg pedig Thirring, nagyjában mégis csak szemelvényeket nyújt; a statisztika tudományának tetemes nyeresége volna, ha eredményeinek rendszeres összefoglalására is minél előbb sor kerülhetne.

Címe szerint inkább a gazdasági jog, tartalma szerint azonban erősen a közgazdaságtan körébe vág *Nagy Károly* „Gazdasági közigazgatás a német nemzeti szocializmus rendszerében” (Budapest, a Magyar Közigazgatástudományi Intézet kiadása, 35. szám, 1941. 183 l.) című műve. A tervgazdaság mai fokán egyre inkább érezhetővé válik eddigi gazdaságtudományi kutatásunknak az a gyengéje, hogy a gazdaság igazgatási szervezetének kérdéseivel viszonylag csak keveset foglalkozott. Főleg ezért dicséretes a szerzőnek az a törekvése, hogy összefoglaló képet nyújtson a német nemzeti szocializmusnak azon rendszabályairól, amelyekkel a munka önkormányzatát a kartellönkormányzatot és a mezőgazdaság, valamint az ipar szervezetét egyaránt magában foglaló rendi önkormányzatot megalapozza. Abban a folyamatban, amelyben a végrehajtó hatalom a törvényhozó hatalom rovására egyre erősebbé válik, fontos nyereség megismernünk a gazdasági szervezetnek oly magas színvonalon álló példáját, mint amilyent a jelenlegi Németország mutat. A szerző terjedelmes irodalmi forrásanyagra támaszkodik, amelynek tanulmányozását a Közép-európai Gazdasági Bizottság Német Csoportjának ösztöndíja tette számára lehetővé. Az egyes szervezeti összefüggésekről lelkiismeretes tárgyilagossággal, szabatosan számol be. A közgazdász viszont örömmel üdvözlölné, ha a különböző gazdasági rendszerek szervezetéről szóló bevezető fejtegetéseit és az ál-

gazdaság lényegét jellemző befejező gondolatait jobban elmélyítette volna. Az is nyereség lett volna, ha a jelenlegi világháború előtti német gazdasági szervezet bemutatása mellett a német háborús közigazgatás alapvető intézményeivel is megismertette volna az olvasót.

Az említett munkák többé-kevésbé jól mutatják, hogy a magyar gazdaságtudományi kutatás az 1941. évben is örvéndesen haladt előre. Terén több oly mű akad, amely bőven érdemli meg mind a tek. Akadémia, mind pedig a tágabb szakörök elismerését is. Az említett munkák közül a legjelesebbnek a bizottság Eckhart Ferenc könyvét tekinti, amelynek érdemei különösen a gazdaságtörténet és általában a történettudomány terén magaslanak ki. Ezért a bizottság azzal a javaslattal járul a tek. Akadémia elé, hogy a *Chorin Ferenc-alapítvány 1941. évi kamatait Eckhart Ferenc „A magyar közgazdaság száz éve”* (Budapest, 1941.) című művének ítélje oda.

Heller Farkas r. t.,
a bizottság elnöke,

vitéz Surányi-Unger Tivadar l. t.,
a bizottság előadója,

Hegedűs Lóránt t. t.,
Fabinyi Tihamér ig. t.,
Napratil Akos r. t.,
Rohringer Sándor r. t.,
Telegdi-Roth Károly l. t.,
a bizottság tagjai.

g) Jelentés a Weiss Fülöp-alapítvány 1941. évi kamatainak odaítéléséről.

Az alapítvány kamatai ezúttal az 1937—41. években megjelent közgazdasági művek közül kiválasztható, tudományos értékű műnek ítéltetők oda. A fent jelzett időközben kiadott művek közül természetesen eleve figyelmen kívül maradnak a bizottság tagjainak saját munkái, továbbá az Akadémia ügyrendjének értelmében azok munkái is, akik e jutalmat egy-évesben már megkapták. Végül nem vettük számításba azokat a műveket sem, amelyek a tárgyalt időszak alatt a Chorin Ferenc-alapítvány kamataiból évente jutalmazott közgazdasági

munkák közé tartoznak. Az ekként fennmaradó művek is bő választékot adnak és egyben módot nyújtanak arra, hogy az egyes közbenső években már figyelembe vett, de még nem jutalmazott művek között is újabb válogatást lehessen végezni.

A tárgyalt időszakban egyes szerzők valóban elismerésre méltó termékenységet tanúsítottak és érdemes művekkel gyarapították a magyar közgazdasági tudományt és ennek segédtudományait. Ezek sorában mindenekelőtt *Thirring Gusztávnak*, az Akadémia időközben magas korban elhunyt, kiváló, rendes tagjának fáradhatatlan munkásságát kell kiemelni, aki 1937—41 között nem kevesebb, mint három olyan jeles művet is megjelentetett, amelyek a dicsérő megemlítést megérdemlik. Az első ezek sorában *Budapest székesfőváros demográfiai és társadalmi tagozódásának fejlődése az utolsó 50 évben* címmel 335+272 lapnyi terjedelemben megjelent kiváló munkája, amelynek első része ugyan már 1935-ben kiadásra került, de ezt a második, befejező rész csak 1937-ben követte. Az egyesített magyar fővárosnak világvárossá való fejlődését szemléltető, nagyszabású összefoglalás befejezett feldolgozása akadémiai elismerésben ugyan nem részesült, de előkészítő munkálatai már kétízben is, mégpedig 1923-ban a Körösi-alapítványból és 1927-ben a Széchenyi-jutalomból akadémiai pályadíjhoz jutottak. *Thirring Gusztáv* második nagy műve *Magyarország népessége II. József korában* címmel s 192 lapnyi terjedelemben 1938. folyamán jelent meg Akadémiánk kiadásában. Ez úttörő kutatásnak nagy tudományos értékét Akadémiánk azzal is elismerte, hogy e művet 1939-ben a Marczibányi-mellékjutalommal tüntette ki. Végül 1939-ben tette közzé *Thirring Gusztáv* utolsó nagy munkáját *Sopron városa a XVIII. században* címen, amelynek 356 lapján szülővárosának egykori népesedési és gazdasági viszonyait írja le saját levéltári kutatásai alapján. Mindezek a művek a magyar tudományosság maradandó értékei és a maguk tárgykörének első forrásmunkái.

Két terjedelmes és komoly tudományos értékű művel gazdagította közgazdasági irodalmunkat az elmúlt öt év alatt *Ihrig Károly*. Az első 1937-ben 574 lapnyi terjedelemben *A szövetkezetek a közgazdaságban* címen megjelent műve, amely első,

nagyobbik részében a szövetkezeti típusok tudományos leírását adja, második részében pedig a szövetkezés elméletét fejti ki. A könyv gerince az elméleti részben van, amelynek a leíró rész csak mintegy előkészítője és megalapozója. A szerző a szövetkezeti gazdálkodást a nyereségi elvvel szembehelyezett szükségleti elvre vezeti vissza, miután a szövetkezet a tagjaival folytatott belső forgalmában az önköltség alapján számol el, a szövetkezeten kívüli forgalomban, a „határügyletekben”, szerzett nyereségét pedig „szociális szempontból elfogadhatóbb jövedelmi jogcímre” alakítja át. A szerző a szövetkezeti tagnak a szövetkezésből származó előnyét, legyen az visszatérítés vagy más, szövetkezeti járadéknak nevezi. Túl szigorúnak tűnik a szerző álláspontja akkor, amikor a szövetkezetektől a vállalati jelleget megtagadja, amint nem kimerítő az az egyébként igen érdekes párhuzam sem, amelyet a szerző a szövetkezeti és részvénytársasági forma között megvon. Ezt a liberalisztikus irány jellemzése és Liefmann álláspontjával folytatott vitája mögött meghúzódó párhuzam sem egészíti ki a kívánt mértékben, de el kell ismerni, hogy a szerző munkájának éppen ezek a részei komoly elmélkedő készségről tesznek tanúbizonyságot. Ihrig Károly második nagyobb munkája 1941-ben jelent meg *Agrár-gazdaságtan* címen, és 342 lapnyi terjedelemben, mely művel e helyütt csak azért nem foglalkozunk, mert ez a mű az idei Serbán-jutalom odaítélésénél jön különösképpen figyelembe.

Három különálló kötetrel is jelentkezett a magyar nyilvánosság előtt az elmúlt öt év folyamán *Kislégi Nagy Dénes*. Az elsőt 1938-ban 328 lapon tette közzé *Univerzalizmus* címen, amelyben Spann Otmár bölcséleti és gazdasági tanait foglalja össze. Spann egész gondolatrendszere azon az aristotelesi megállapításon alapszik, hogy az egész logikailag előbbrevaló a részeinél és erről az alapról elindulva egész közgazdasági gondolkodásunkat át igyekszik alakítani, vagy legalább is más kifejezőmódra átírni. Spann rendszerében a súlypont a filozófiára tolódik át és ezért széleskörű gazdaságfilozófiai megalapozás nélkül nem is lehet Spann közgazdasági tanaihoz közelebb férkőzni. Ehhez a feladathoz alkalmazkodik is Kislégi Nagy Dénes munkája, amely Spann különböző könyveiben elszórtan kifejtett tanait áttekinthetően foglalja össze és teszi

közgazdasági felfogásának megértéséhez használhatóvá. E mellett nem szorítkozik a szerző Spann tanaira, hanem igen helyesen, kitér a követőkre is, akiknek írásaiban úgyszólván több, közgazdasági kérdésekre korlátozott, gondolatmenet van, mint a mesterük könyveiben. A szerzőnek Spann bírálói-ról adott rövid áttekintése pedig mindjárt megmutathatja azt is, hogy Spann rendszere mennyire a viták keresztútjében áll. Kislégi Nagy Dénesnek ezt a könyvét, mint minden más írását is, választékos nyelvezet és gördülékeny mondatok jellemzik. Ugyane szerző 1939-ben újabb könyvet írt *Bevezető a közgazdaságtanba* címen, mely cím nem egészen fedi a 232 lapos és tizenöt népszerű rádióelőadást összefoglaló kis könyv tartalmát. Végül 1940-ben jelent meg *Híres kereskedők* című könyve 172 lapos terjedelemben, amely 1941-ben Akadémiánk Horthy Miklós-jutalmát nyerte el.

Szorgalmas munka eredményével járult hozzá a legutóbbi évek tudományos irodalmához *Takaróné Gáll Beatrix*, aki 1938-ban *Gazdaságtan* címen 207 lapos művet jelentetett meg és ebben a közgazdaságtan és az erkölcsbölcselet tudományos eredményeinek felhasználásával tanulságos áttekintést nyújtott az erkölcsi követelményeknek a gazdasági életben való érvényesítéséről. *Tamás Károlylyal* együtt pedig ugyancsak 1938-ban teljes tantörténetet írt 487 lapnyi terjedelemben *A közgazdasági elméletek története* címen. Ez a mű mind-ezideig valósággal hézagpótlónak mondható a magyar irodalomban, mert magyar olvasóközönségünk csak a kézikönyvek megfelelő fejezeteinek tömör összefoglalásaira volt utalva, vagy pedig kénytelen volt ezirányú érdeklődését idegen nyelvű olvasmányaival kielégíteni. A magyar szerzők munkája ellenben sok tekintetben kifogás alá esik. A közgazdaságtani kutatóknak könyvükben megtalálható csoportosítása gyakran mutat önkényességet olyan esetekben is, amikor erre mértékadó tantörténeti munkák tanúsága szerint nem lenne szükség. Az egyes elméletek ismertetésénél néhol megállapítható, hogy a szerzők a kutatókat nem jól ismerik, vagy éppen bizonyos hivatkozásaikban és megállapításaikban, nem vitathatóan, tévednek. Ezek a hibák azonban a tájékozott olvasónak nem teszik a könyvet érdektelenné és élvezhetetlenné, a kezdő olvasót pedig csak kevésbé zavarják és így számára a szerzők

nagyjában helytálló tájékoztatást mégis csak nyújtanak. Könnyen gördülő, magyaros nyelvezetükért külön elismerést érdemelnek.

A felsorolt szerzők művein kívül még az elmúlt öt esztendő mindegyikében akad egy-két olyan mű, amelynek megemlézése itt helyénvaló. Az 1937. évből ilyennek számítható *Nótel Rudolf* szorgalmas tanulmányra és komoly elmélyedésre valló műve, amely a maga idejében nagy időszerűsége is hivatkozhatott, mint az már a címéből is: *Agrárválság és adósvédelem*, kitűnik. Ennek a 272 lapra terjedő műnek különös érdeme, hogy nemzetközi összehasonlításban dolgozza fel azokat az intézkedéseket, amelyeket az egyes államok az eladósodott mezőgazdaság érdekében a gazdasági pangás idejében foganatosítottak. Ugyanebbe a tárgykörbe tartozik *Mennyey Géza*nak *A földhitel. I. kötet: Történelmi kifejlődése* címen 1940. folyamán megjelent 284 lapos műve, amely a földhitelnek a legrégibb időbe visszanyúló történeti kifejlődését igyekszik adni s e közben a magyar földhitel legújabbkori történetének áttekintését is nyújtja. Ugyancsak a magyar viszonyokra vonatkozó szorgalmas adatgyűjtése miatt érdemel megemlést az a másik mezőgazdasági tárgyú mű, amelyet *Szeberthy János Mezőgazdasági munkásvédelem* címen 1940-ben 439 lapnyi terjedelemben adott ki.

A közgazdasági tudomány más tárgyköréből a korán elhunyt *ifj. Fellner Frigyes*nek 1939-ben megjelent 520 lapos, rendszeres, *Közlekedéspolitika* című műve érdemel említést, amely a kérdés legteljesebb magyar nyelvű feldolgozása és szerzőjének méltó emléket állít. A szerző ebben a nagy szorgalommal és tárgyismerettel összeállított művében nemcsak a szárazföldi és belvízi, hanem a tengeri és légi közlekedés ismeretanyagát is feldolgozta. Megint más tárgykörben, nevezetesen a magángazdasági élet szempontjából oly fontos és a közgazdaságtani elmélyítésre annyira rászoruló üzemgazdaságtan területén *Schranz András*nak 1938-ban megjelent 404 lapos *Üzemgazdaságtan* című könyve érdemel figyelmet, mely nagyobb terjedelménél fogva is komoly üzemgazdaságtani ismeretanyagot nyújt. E tárgykör magyar nyelvű feldolgozóira a jövőben még nagy feladatok várnak. Az üzemgazdaságtannal rokon tárgykörben teljesen átdolgozva és két összefüggő kö-

tetbe foglalva tette közzé *Allamszámviteltan* című könyvét *Teghze-Gerber Ferenc* 350+279 lapnyi terjedelemben. Az első kötet még mint önálló könyv 1927-ben jelent meg, de az átdolgozás 1941-ből való, a második kötet első kiadása pedig 1937-ben és új kiadása 1940-ben került a nyilvánosság elé. Az összefüggő két kötet első fele elvi kérdéseket tárgyal, valamint nemzetközi összehasonlítást nyújt, a második fele pedig az idevonatkozó magyar tételes joganyag rendszeres összefoglalása a nélkül, hogy pusztán szószerint való szövegközlésekre szorítkoznék. Érdekesen bontakozik ki ebből a műből az a fejlődés, amelyen a magyar államháztartás szerkezete az első világháború utáni időben keresztülment és az aprólékos részletekig menő pontos tájékoztatás mellett is áttekinthető képet alkothat magának az olvasó arról a bonyolult életműködésről, amelyben a korszerű magyar állam és alsóbbfokú közületeink gazdasági tevékenysége kifejezésre jut.

A közgazdasági műveltség népszerűsítése terén nálunk még nagyon sok a tennivaló. Ezért igen nagyra kell értékelni, ha szakavatott szerző vállalkozik erre a feladatra. Ilyen, tudományt népszerűsítő céljai voltak érdemes tagtársunknak, *Czettler Jenő*nek, akkor, amikor gazdaságtörténeti tárgyú egyetemi előadásainak vázlatát a *Kultúra és Tudomány* című sorozatban 1939. folyamán 248 lapos terjedelemben *Az emberi gazdálkodás története* címen közreadta. Ez a nagy ismeretanyag összefoglalására hivatott kis könyv azt a célját, hogy a gazdaságtörténet kérdései iránt érdeklődők számára első bevezetőül szolgáljon, valóban igen jól betölti. A könyv bevezető jellege jut kifejezésre abban is, hogy az újabbkori gazdasági fejlődéssel viszonylag keveset foglalkozik.

Ha a bizottságnak kizárólag az eddig ismertetett, jeles művek közül kellene a jutalomra legérdemesebbet kiválasztania, igen nehéz feladattal kerülne szembe. Szerencsére azonban a tárgyalt időszak alatt két olyan mű is napvilágot látott, amely mind céljánál, mind pedig feldolgozásának arányainál és mélységénél fogva különösen magára irányítja a figyelmet. Az első ezek közül kiváló tagtársunk, *Navratil Akos Közgazdaságtan* című nagy művének II. kötete, amely 1939-ben 831 lapnyi terjedelemben jelent meg és a Chorin-díj odaítélésénél annak idején csak azért nem volt számításba vehető, mert e mű I.

kötete 1934-ben már a Chorin-díjban részesült. A második, Akadémiánk nemrég elhunyt, érdemes igazgatósági tagjának, *Teleszky János*nak 740 lapos *Közgazdaságtan* című könyve, amelyet a szerző hagyatékában talált kézirat alapján Akadémiánk adott ki 1941-ben.

A *Teleszky János* hagyatékában talált kézirat már magában véve is meglepetésszámba megy, mert állami pénzügyeink e kiváló ismerőjéről, aki pénzügyi politikánkat nemcsak mint pénzügyminiszter, hanem mint szaktanácsadó is oly hosszú időn keresztül eredményesen irányította, egyáltalán nem volt tudott dolog, sőt még sejteni sem lehetett, hogy elméleti kérdéseken türi a fejét. A legtöbb gyakorlati gazdaságpolitikus beéri az elméletnyújtotta legáltalánosabb tájékoztatással s a többit a pillanatnyi helyzetek adottságaira, valamint saját egészséges ösztönére bízta. Nem is ér rá, hogy megálljon egy-egy problémánál, mert gyorsan kell határoznia. Az állásfoglalással a kérdés is lekerül a napirendről, pedig a megoldás a legtöbbször még hátra van. *Teleszky János*, mint közgazdaságtana bizonyítja, nem tartozott ezeknek a gazdaságpolitikusoknak a sorába. Neki problémái voltak, amelyekkel nem csupán egy-egy gazdaságpolitikai állásfoglalás kedvéért, hanem az elvi igazság kiderítése céljából is meg akart birkózni. Éberén figyelte az életet, nemcsak hazája közgazdasági eseményeit, hanem az egész világ gazdaságpolitikájának alakulását és egységes, összefüggő képet igyekezett magának az egészből alkotni. Észrevehetően nyomon kísérte azt az emelkedettebb közgazdasági közírást, amely a nyugati nemzetek tudományos szellemű közgazdasági hetilapjaiban található. Így aztán állandó hatósugarába került a közgazdasági tudományos eszméáramlatoknak akkor is, amikor a közgazdasági tudományos irodalommal való közvetlen kapcsolata nem volt meg. De azért a közgazdaságtan tudományos irodalmával is kereste az érintkezést.

Hogy bőséges élettapasztalatai, éles megfigyelőképessége és irodalmi műveltsége milyen tudományos eredmények elérésére képesítették *Teleszkyt*, azt könyvének valutapolitikai vonatkozású részeiben mutatta meg. Nemcsak nagy tisztelője, hanem mélységes megértője is a gazdasági automatizmusnak,

amelyet sokhelyütt nemcsak részletesen végigkísér működésében, hanem élesen is jellemez és világosan megmagyaráz. Különös előszeretettel és több változatban foglalkozik azzal az összefüggéssel, amely a belső árszínvonal állandósága és a külső árfolyamérték szilárdsága között fennáll. Ez a kérdés tudvalevően 1931. óta nagy gyakorlati jelentőséghez jutott és Teleszky ezt a gyakorlatilag előállott helyzetet elvi általánosításban, több oldalról megvilágítva, vizsgálja meg. E közben olyan levezetések találunk, amelyek a gazdasági automatizmus legjobb leírásaival vetekednek és mintaszerűen alkalmasságnak mondhatók arra, hogy olvasóikat közgazdasági gondolkodásra neveljék. Ilyenek mindenekelőtt az 589, 594 és 613. lapon található elemzések. A végső eredmény, amelyhez fejtegetései során eljut, megfelel Teleszky konzervativizmusának: az tudniillik, hogy mégis csak az a normális állapot, amikor a belső árszínvonal állandósága és a külső árfolyamérték szilárdsága egyszerre és egymással kölcsönhatásban biztosítva van. Ugyanílyen határozott híve Teleszky az aranyvalutának is, de már az aranyvalutára vonatkozó fejtegetései nem mindig olyan sikerültek, mint azok, amelyek a gazdasági automatizmus működésével kapcsolatosak. Annak ellenére pedig, hogy a gazdasági automatizmus értékét ennyire átértézte, nem feltétlen híve a minél teljesebb gazdasági szabadságnak, hanem van érzéke a szociális szempontból szükséges államhatalmi beavatkozás iránt is és vitán felül állónak tekinti a vámvédelmi politika szükségességét. Találón domborítja ki, hogy az államhatalmi beavatkozás feltétele a gazdasági automatizmus ismerete. A vámvédelmi politika szempontjából pedig jól jellemzi az angol gazdaságpolitika különböző változatainak igazi értelmét, nevezetesen azt, hogy miért lehetett Anglia annakidején a nemzetközi szabadkereskedelmi irányzat híve. Noha sok erénye mellett néhány, különösen a szerkezeti beosztásból származó, bizonyos fokú egyenetlenség is jellemzi Teleszky könyvét, egészben véve meg lehet állapítani, hogy a magyar közgazdasági irodalomnak komoly gazdagodását jelenti. A legutóbbi évtizedek valutapolitikai eseményeinek elméleti elemzése, elvi jelentőségük lemérése és tanulságaiknak egységes gondolatrendszerbe való foglalása olyan eredmények, amelyek Teleszky könyvének értékét akkorra is fenntartják,

amikor a jelenségek, amelyeket tárgyal, gyakorlati jelentőségüket már rég elvesztették.

Navratil Akos rendszeres közgazdaságtanának második kötete a legutóbbi öt esztendő magyar közgazdasági irodalmának kétségtől legnagyobbat szabású terméke. Ugyanazok a nagy erények, amelyek már az első kötetet jellemezték, ékeségei a második kötetnek is. Magyaros írásmód, világos nyelvezet, választékos kifejezések teszik a könyv olvasását élvezetessé és tanulságossá. Átgondolt rendszere az egész közgazdaságtant áttekinthető és összefüggő egészként mutatja be. A tárgy teljes ismerete szemléletesen visszatükröződik fogalmaiban, amelyek mindig határozottak és egyértelműek. Gondolatmenete egy tudományos elmélkedésben kifinomult elmének következetes okfejtéséből áll akkor is, amikor nemzetközileg megvitatott kényes kérdésekre ad rendszerébe szervesen beilleszkedő feletet. Irodalmi tájékozottsága, olvasottságának köre valósággal bámulatos és nagy tudásának messzire nyúló forrásait nem rejtja el, hanem feltárja az olvasó előtt. Az a rengeteg irodalmi utalás, amely minden fejezet végén található, szerfelett megkönnyítheti mindenkinek, hogy az egyes kérdések legfőbb irodalmi termékeibe elmélyedjen és a legkülönbözőbb elméleti irányzatokkal megismerkedjék. Az egyes könyvek állásfoglalásáról adott tájékoztató ezeket mindjárt kellő világításba helyezi, amit még fokoznak azok a bírálatos megjegyzések, amelyekkel Navratil tájékoztatóit mindig rendszerének szellemében kíséri. Egy tudományos életmunka leszűrődése ez a rendszer, amelynek kidolgozása a magyar közgazdasági tudománynak mindenkor egyik legnagyobb büszkesége marad.

Navratil közgazdasági rendszerét két alaptényre építi fel, amelyek közül az egyik a termelés és fogyasztás összefüggésére utal, a másik pedig a mindenkori jogrendtől független, elemi és a mindenkori jogrendtől függő, összetett gazdasági jelenségek különbségében áll. Navratil művének első kötetében főképpen ezekkel az elemieknek mondott jelenségekkel foglalkozott, minek során a termelési tényezők szerepével, a hozadékalkulás elveivel, az árrendszerrel és a pénzelmélettel, valamint a hitel elméletével kapcsolatos álláspontját fejtegette ki. Második kötetének jutott elsősorban az a feladat,

hogy a magántulajdon jogrendi alapján a közgazdaság összetett jelenségeit vizsgálja, bár a forgalomnak az első kötetben tárgyalt jelenségei már szintén inkább ide tartoznak. Ez vezet át a közgazdaságban hatalmi alapon létrejövő jövedelemeloszlás kérdéseihez, amelyekre vonatkozó tanokat Navratil a közgazdasági elmélet leggyakorlatibb részének tekinti és egyben úgy is látja, hogy minden elméleti közgazdasági rendszer koronája a jövedelemeloszlástan. De a magántulajdon jogrendi alapja nyomatékosan sem itt jelentkezik először, hanem az árelméletben is, nevezetesen a monopol-ár elméletében. Az összefüggés áralakulás és jövedelemeloszlás között egészen közvetlen, de azért Navratil mégse tartja helyénvalónak, hogy a jövedelemeloszlás tanát egyszerűen az áralakulás tanába olvassza be, miután ezzel a jelenségek áttekinthetősége csak vesztene. A jövedelemeloszlástan igen beható taglalása után, amit a legjobban megmutathat az, hogy Navratil második kötetének háromnegyedrésze esik erre a tárgykörre, eredetileg a jövedelemeloszlás következményeként előálló gazdasági küzdelemnek, mégpedig a szabad versenynek, az egyesülésnek és az állami beavatkozásnak a tárgyalása következett volna, úgyhogy a rendszer zárófejezete aztán a válság- és konjunktúratan lett volna, úgy, ahogy ezt annakidején Böhm-Bawerk rendszertani tekintetben a leghelyesebbnek tartotta. Az első kötetben adott vázlattól eltérően azonban a tényleges kidolgozás során Navratil ezt a két részt felcserélte, úgyhogy a gazdasági küzdelemről szóló rész vált a zárófejezetté. Ez a sorrendi változtatás alkalmas arra, hogy az egyesülésnek és a beavatkozásnak válságenyhítő és konjunktúráirányító feladatait jobban kiemelve.

A második kötet a gazdasági élet összetett jelenségeinek megfelelően a tulajdonjog intézményének vizsgálatával kezdődik, mégpedig a magántulajdon és köztulajdon rendszerét állítja egymással szembe. Azzal, hogy a magántulajdont az emberi természetből származtatja le, egyben állást is foglal a magántulajdon szükségessége mellett, de ez nem egyértelmű azzal, mintha Navratil a magántulajdon intézményét merev, fejlődésképtelen adottságnak tekintené. Inkább úgy látja, hogy a magántulajdon érdekköre folyvást szűkül, ugyanakkor pedig ez érdekkör védelme egyre erősödik és hiába

halad a gazdasági fejlődés újabban az államszocializmus felé, ez a rendszer sem tud majd a magántulajdon nélkül meglenni. Áttérve a jövedelemeloszlás tárgykörére, mindennekeelőtt a nemzeti jövedelem kérdésében kell állást foglalnia s megnyugtató, hogy Navratil nem szorítkozik az anyagi jószágtermelés eredményének a nemzeti jövedelembe való bevonására, hanem a szellemi munkából származó jövedelmeket is hozzászámítja. Ugyanígy, nagyon helyesen, számításba veszi a személyes szolgálatokat is, azon az alapon, hogy aki szolgálatáért kap jövedelmet, az ellenszolgáltatást ad, tehát ad a társadalomnak is. A nemzeti jövedelem alkotó elemeinek és az egyéni jövedelem összetételének, nemeinek és magyarázatának vizsgálata már átvezet a fő kérdésre, tudnillik a jövedelemeloszlás kérdésének megvilágítására. Csak ha a szempontoknak azon a sokféleségén végighaladunk, amelyek a jövedelem fogalmának kialakításával kapcsolatban állanak, juthatunk tudatára azoknak a nehézségeknek, melyeket a jövedelem látszólag egyszerű fogalmának meghatározásánál kell küzdeni. Különösen kidomborodik ez akkor, amikor Navratil arra is rámutat, hogy például van a jövedelemnek, közgazdasági fogalma mellett, egy magángazdasági, egy pénzügytani és, hozzá lehetne tenni, egy statisztikai fogalma is. A jövedelemeloszlás kérdésének a közgazdasági elmélet szempontjából való központi jelentőségével függ össze, hogy ebben a kérdésben a különböző elméleti irányok szemmel láthatóan szétágaznak, ami jó alkalmat szolgáltat Navratilnak arra, hogy ezeket az eltérő magyarázatokat bírálatos megvilágításnak vesse alá. Érdekes, hogy alaki tekintetben csak azt a különbséget látja közöttük, hogy a fennálló jövedelemeloszlást vagy helyeslik, vagy elvetik, miután azt, hogy magyarázatukat értékeléssel egészítik ki, közös vonásuknak tartja. Ugyancsak helytálló alakilag az az észrevétele is, hogy nemcsak a határhaszoniskolának van beszámítási elmélete, hanem minden jövedelemeloszlástan, amely magyarázatánál az ár-alakulásból indul ki, beszámítást végez. Csak amíg például a klasszikus iskola a termeléstől a fogyasztás felé menve, addig a határhaszoniskola a fogyasztástól a termelés irányában végzi a beszámítást. Ez azonban már lényeges tartalmi különbséget is kifejezésre juttat. Áttérve a nemzeti jövedelem

alkotó elemeire, megkapjuk a termelési tényezőknek a termelés eredményében való részesedéseként a járadékot, mint föld-, telek- és bányajáradékot, a munkabért, fizetést és tiszteletdíjat, a tőkekamat s a vállalkozói nyereséget. De ugyanilyen értelemben lehetne az egyéni jövedelem alkotóelemeiről is beszélni, mert hiszen az életben rendszeren több jövedelmi forrásból eredő bevétel folyik össze a jövedelmet élvező alany jövedelmében. Rendszerint a tőkekamat az, amely más jövedelemágakkal párosul és így lesz a földjáradék és a tőkekamat egyesüléséből a földhaszonbér, az egyéni vállalkozó munkajövedelmében pedig egyenesen a munkabér, tőkekamat és vállalkozó nyereség olvad össze, végül a társas vállalatok nyeresége vállalkozói nyereségen kívül saját tőkéjük kamataiból is áll, mely utóbbihoz azonban hozzá kell fűzni, hogy a vállalatok nyeresége még nem jövedelem, mert jövedelme csak egyénnek lehet. Ezen az összefüggésen az sem változtat, hogy például a földhaszonbér alkalmilag kevesebb is lehet a földjáradéknál, ami akkor fordul elő, amikor a haszonbérleti szerződést előnytelen mezőgazdasági árviszonyok idején kötötték és a hosszabb idő alatt, melyre a szerződés szól, a mezőgazdasági árviszonyok lényegesen megjavulnak. A járadékelmélet leglényegesebb elméleti részletkérdése egyébként abból a törekvésből származik, amely a járadékjelenség általánosítására irányul. Navratil ezzel az irányzattal nem helyezkedik szembe s ezt a járadék különбözeti jellegével okolja meg, vagyis mindannyiszor, amikor ilyen különбözeti jövedelmek keletkeznek, aminek példájára az ügyességi járadékot hozza fel, a különбözeti előny mértékéig jogosultnak tartja, hogy járadékról beszéljünk. Ebből ered a vállalkozói nyereség járadékszerű jellege is. A járadéknak ezen túlmenő kiterjesztését ellenben már határozottan helyteleníti, így a járadéknak jövedelem-maradványként való felfogását sem osztja. A járadék fő alakja azonban még a kiterjesztett járadékfogalom mellett is a földjáradék marad és ennek alakulására Navratil már a különleges magyar viszonyokra való tekintettel is a mai tudományos irodalomban szinte magában álló, beható vizsgálatot szentel. E közben úgy látja, hogy a földjáradéknak hosszú időre számított irányzata ma is emelkedő. Ez szükségszerű következménye a népesség szaporodásának, valamint a ren-

delkezésre álló földterület korlátozott voltának és a föld csökkenő hozadékképességének. Az előbbi két ok miatt a telek-járadék irányzata is emelkedő. Ezek az emelkedő irányzatok azonban nincsenek ellentétben azzal, hogy más jövedelmi ágak is emelkedő irányzatot mutassanak, nevezetesen a munkabér, ami már a termelés folytonos növekedésének a következménye. Navratil ezenkívül a munka csökkenő hozadékképességére is hivatkozik, ez azonban már vitatható. Ugyanígy vitatható az is, hogy a tőkekamattal irányzatát a tőke növekvő hozadékképessége vagy a tőke szaporodása határozza-e meg, mely előbbinél természetesen a technikai haladás hatását figyelmen kívül kell hagyni. Azon ellenben mindez nem változtat, hogy a tőkekamattal irányzata csakugyan csökkenő, tehát a másik két termelési tényező áralakulásával ellentétes. Ugyanígy csökkenő irányzatot állapít meg Navratil a vállalkozói nyereségre vonatkozóan is, amit a tőkekamattal való kapcsolaton kívül a vállalkozási lehetőségek csökkenő mértékű növekedésével, a vállalkozó képességű emberek szaporodásával és az államhatalmi beavatkozással magyaráz.

A járadékalakulás körülményeinek vizsgálatához hasonlóan részletes és beható tárgyalását kapjuk a foglalkozások különbözősége szerint tagozódó munkapiacnak és a munkabért meghatározó keresleti és kínálati tényezőknek, valamint a munkanélküliség okainak és ellenszereinek. A bérrendszerek és az állami munkabérmegállapítás kérdései után a különböző bérlelméletekről nyújt igen kimerítő tájékoztatást Navratil könyve. Ugyanígy alapos feldolgozásban részesülnek a tőkekamattal kérdései is. Arra a kényes kérdésre, hogy a tőkekamattal min alapszik, azt a választ adja Navratil, hogy a kamattal a tőke termelési közreműködésének a következménye, a kölcsönkamattal alapja pedig a vállalt jogi kötelezettségben van. A pénz- és tőkepiacnak, valamint a kamattal magasságát meghatározó keresleti és kínálati tényezőknek vizsgálata során kitér Navratil a hitelpénz és a nemzetközi kölcsönök hatására is. Az egyensúlyi kamattal a konjunktúraelméletben jelentőséghez jutott kérdését, a kamattal magasságának a gazdasági életre gyakorolt hatását, a bankkamattal politikát és az állami kamattal csökkentést tárgyaló fejezeteket a tőkeelméleteket kimerítően megvilágító fejtegetések zárják le. Ugyanígy kimerítő tájé-

koztatást nyújt a vállalkozói nyereségről alkotott elméletek felől a vállalkozói nyereséget elemző fejezeteket lezáró rész is. A jövedelmi ágak kölcsönhatását tárgyaló részben a társadalmi osztályok kialakulását, egymáshoz való viszonyát, a jövedelemeloszlás és vagyonmegoszlás, közte a földbirtokmegoszlás, arányosságát vagy aránytalanságát nemzetközi statisztikai összehasonlításban is vizsgálja Navratil könyve. A váltoságoknak inkább tünetek megmagyarázása céljából való rövid megvilágítása után eljutunk a konjunktúraelmélethez, amelyben a konjunktúraalakulással kapcsolatos elméleti feladatot a szakaszelemzésben, tünetvizsgálatban, ok-kutatásban és törvénymegállapításban jelöli meg Navratil. A konjunktúraalakulás benső fő okainak a termelés, forgalom, jövedelemeloszlás és fogyasztás szakában való elkülönített és részletes vizsgálata után a konjunktúraciklus nagyon szemléletes leírását kapjuk a ciklus lefolyásának vázlatos képe alakjában. A benső fő okok tárgyalásánál a túltökésítés, fogyasztáshiány, hitel-teremtés, és a jövedelemalakulás eltolódásai jutnak nagyobb szerephez. Ezeknek a jelentőségét aztán a konjunktúraelméletek részletes taglalásával foglalkozó két fejezet világítja meg különösen. A konjunktúrakutatást és konjunktúrapolitikát ismertető két fejezet után végül a gazdasági verseny, a termelők és fogyasztók versenye, valamint egyesülése és az állami beavatkozás elvi kérdése, valamint gyakorlati alakulása kerül megvilágításra a nagyszabású rendszer befejezéseken.

Navratil Ákosnak ezzel a második kötettel lezárt közgazdaságelméleti rendszere a legújabb nemzetközi tudományos eredmények bevonásával olyan teljesen korszerű, egységes képet ad a közgazdasági kutatás állásáról, amilyennek a nemzetközi irodalomban is alig akad párja. Ezért nemcsak a magyar közgazdasági irodalom gazdagodása, hanem olyan érték is, amelyre bármely más, nagyobb nép tudományos irodalma is büszke lehetne. Az 1937—41. közti időszakban megjelent magyar közgazdaságtudományi művek legjobbjának megjutalmazásánál nem eshetik más műre a választás. Ennélfogva bizottságunk azzal a javaslattal járul a Tek. Akadémia elé, hogy a Weiss Fülöp-alapítvány 1941. évi kamatait *Nav-*

ratil Akos: Közgazdaságtan II. kötet (Budapest, 1939.) című művének ítélje oda.

Heller Farkas r. t.,
elnök,

Neubauer Gyula l. t.,
előadó,

Laky Dezső l. t.,
bizottsági tag.

h) Jelentés a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Horthy Miklós-alapítványa 1941. évi kamatainak odaitéléséről.

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának a Kormányzó Úr Ö Főméltósága nevére 1937-ben tett alapítványából folyó egy évi kamatjövődelem a kereskedelem népszerűsítését és előmozdítását, a jutalomkiosztást megelőző évben megjelent tudományos vagy publicisztikai művek közül, legjobban szolgáló mű jutalmazására adható ki.

Az alapítvány céljának szigorú értelmezése szerint csak igen szűkkörű volna azoknak a műveknek a száma, melyek az alapítványi kamatok odaitélésénél figyelembe jöhetnek. Az 1941. év folyamán a kereskedelem népszerűsítését szolgáló műnek elsősorban *Orel Géza* főigazgató 100 lapos könyve volna tekinthető, amely *A kereskedői pálya megkedveltetése az iskolán keresztül* (Budapest, 1941.) címet viseli. Ez a könyvecske szerves folytatása a szerzőnek egy idő óta immár évről-évre jelentkező ezirányú munkásságának, amelyről a Horthy Miklós jutalmi bizottság ismételtén dicsérő hangon emlékezhetett meg. Ebben a könyvében a szerző a nyugat iskoláiban folyó gyakorlatias nevelést mutatja be, a tankönyvírásnak és tantervkészítésnek a mindennapi élet szükségleteihez való alkalmazását tárgyalja és különös szeretettel fejtegeti azt a kérdést, hogy a nagy nemzetek miért becsülik a kereskedőt: azért mert a kereskedelem teszi gazdaggá a nemzeteket, közelebb hozza egymáshoz a népeket és terjeszti a kultúrát. Ebben a műben, úgy, mint a korábbiakban, a szerző az ifjúság gyakorlati pályákra való terelésének lelkes híveként emel szót.

A kereskedelem előmozdítását szolgáló népszerű orvosi

munka *Pályi Mártonnak A kereskedelem egészségügye* címmel megjelent kis könyve (Budapest, 1941. 177 l.), amely „A foglalkozások egészségügye” címen megindult, zsebkönyvszerű kis sorozatnak 1. számú füzeté. Népszerű egészségügyi tanácsadó az üzletek, áruházak és általában a kereskedelemben foglalatoskodók részére, ami annál inkább dicséretreméltó, mert a kereskedelem egészségügye viszonylag elhanyagolt terület az iparegészségügy állásához képest. Igaz ellenben az is, hogy a kereskedelmi foglalkozással járó egészségügyi veszélyek és ártalmak is kisebbek, mint amelyek az iparban fenyegetnek. A szerző célja nem több, mint az, hogy első tájékoztatást nyújtson és ennek a szerény céljának meg is felel.

Kereskedelmi vonatkozású mű jelent meg a Római Magyar Történeti Intézet kiadványaként is *Husztli Dénes* tollából *Olasz-magyar kereskedelmi kapcsolatok a középkorban* (Budapest, 1941. 128 l.) címen. Ez a mű az idevágó irodalom széleskörű felhasználása mellett lelkiismeretes forrástanulmányok alapján is készült és higgadt ítélettel, világos nyelven. határozott tájékoztatást nyújt az olasz-magyar kereskedelmi forgalomról az Árpádok és a vegyes házbeli királyok idején. Rámutat arra, hogy az olaszokkal való kereskedelmi érintkezés valójában csak a XIII. század elejével kezdődik s egész a tatárjárásig emelkedőben van. A tatárjárás után csak a XIV. században nyer újabb lendületet, főképen Nagy Lajos uralkodása alatt. Az ő halálát újabb visszaesés követi, amelyet csak Mátyás uralkodása idején vált fel az olasz kapcsolatok felélénkülése kereskedelmi téren is. Általában megállapítható, hogy kulturális és politikai kapcsolataink az olasz államokkal sokkal élénkebbek és jelentőségteljesebbek voltak, mint egymás közötti kereskedelmi kapcsolataink bármikor is. Így az olasz-magyar kereskedelmi kapcsolatoknak is inkább kultúrtörténeti, mint gazdaságtörténeti jelentőségük van, ami az olasz korrenaissance művészi jellegű iparcikkeinek Magyarországra való behozatalában és a Magyarországon letelepült olasz kereskedők működésében nyilvánult meg már Mátyás uralkodása előtt.

Nemzetközi kereskedelmi szempontból nagy jelentőségű feladat megoldására vállalkozott *Sipos Sándor* akkor, amikor *Ipari nyersanyagok világtermelése* (Budapest, 1941. 335 l.)

címen feldolgozta a nyersanyagok és energiák termelésére vonatkozó nemzetközi adatokat. A Népszövetség statisztikai szolgálata óta a hasonló adatok összegyűjtése lényegesen megkönnyebbült, sőt el lehet mondani, hogy ezek az adatok sok esetben csak éppen ennek a szolgáltatnak a segítségével váltak hozzáférhetőkké. Sipos Sándor feladatát úgy igyekezett megoldani, hogy érdeklődését javarészt az 1937. évre korlátozta, csupán egy záró fejezetben tért ki az összesített világtermelési adatok konjunkturális hullámozására az 1929. és 1938. közötti években. Ha el is lehet ismerni, hogy az 1937. év a második világháborút megelőző utolsó igazi békeév volt és e mellett egy fellendülési hullám tetőzését mutatta, egyetlenegy év adatai nyilvánvalóan csak korlátozott értékű felvilágosítással szolgálhatnak a világtermelési adatok megoszlása tekintetében. Ezenkívül az adatok kereskedelempolitikai szempontból épp akkor válnának érdekessé, amikor a szerző vizsgálatait befejezi, mert a hangsúly világ gazdaságilag nem éppen azon van, hogy az egyes nyersanyagok a világ mely részén találhatók, hanem azon, hogy azokból mennyi kerül nemzetközi kereskedelmi forgalomba és az egyes lelőhelyekről mely országokba jut el. Egyedül a vasérctermeléshez kapcsolódó nyersvastermelés és acéltermelés adatai olyanok, amelyek erről az utóbbi kérdésre valamelyes feleletet adnak. Az egyes nyersanyagtermelő területek világpiaci jelentősége egészen más akkor, ha saját termelésükkel szemben számottevő saját fogyasztás is áll, vagy pedig saját fogyasztásuk csaknem teljesen elhanyagolható. Épp ezért azt lehet mondani, hogy a szerzőnek eddigi adatgyűjtése kereskedelempolitikai szempontból csak nyersanyag, mely további kiegészítésre és feldolgozásra vár.

A kereskedelem szempontjából hasznos tanulsággal szolgálhat az a szorgalmas adatgyűjtés, amelyet Szőnyi Gyula végzett *A fővárosi élelmiszerárak az 1897—1936. években* című művében (Budapest, 201 l.). A Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala kiadásában megjelenő Statisztikai Közlemények 93. kötetének 1. számaként jelent meg és a 113 lapos szövegrészben is sűrűn elhelyezett táblázatokon kívül 88 lapon keresztül kizárólag táblázatokból áll. A szövegrész feladata volna, hogy az áralakulás magyarázatául szolgáljon. Ebben a vonatkozásban ellenben meglehetősen keveset nyújt, mert egyedül

a liszt- és kenyérár magyarázatául részletesen tárgyalt búza-áralakulást lehet olyannak tekinteni, amely az áralakulás okai és összefüggései tekintetében kellő tájékoztatást nyújthat. Szólunk itt e műről, bár megjelenése évét nem tudtuk pontosan megállapítani.

Kereskedelempolitikailag alapvető jelentőségű kérdést tárgyal Kádas Kálmán a Magyar Közgazdasági Társaság kiadásában megjelenő Közgazdasági Könyvtár XXV. köteteként közreadott 100 lapos munkájában, amely az *Áralakulás irányítása és a piaci egyensúly* (Budapest, 1941.) címet viseli. A kereskedelemnek tulajdonképpen piacszervezés a feladata, a piac legfőbb irányítója pedig a mindenkori ár. Ez teremti meg az összefüggést kereskedelem és áralakulás között, valamint mindazzal, ami az áralakulásra befolyással van. Kádas Kálmán nagy irodalmi felkészültséggel és komoly elmélyedéssel vizsgálja az áralakulás hatósági irányításának tudományos feltételeit s e közben mindenekelőtt a piaci egyensúly mibenlétét világítja meg, mint amelynek kialakulásába a hatósági beavatkozás irányítóan be akar nyúlni. Nagyon helyesen emeli ki, hogy az áralakulásba való beavatkozás a piac sajátosságainak részletes és alapos figyelembevételét, valamint az áralakulási folyamat tüzetes megismerését teszi szükségessé, mert különben a beavatkozás nem érheti el azt a célt, amelynek megvalósítását maga elé tűzte. Az áralakulás ugyan nem az egyetlen tényező, amely a piaci helyzet meghatározására kihat, de e tényezők közül mindenesetre a legfontosabb. Kádas rámutat mindazokra a gazdasági összefüggésekre, amelyekben az áralakulás szerepet játszik, aminők a kereslet és kínálat kiegyenlítése, a termelés és fogyasztás összetételének és számszerű nagyságának meghatározása, a jövedelemeloszlás rendszere, a pénzérték nagysága, a nemzetközi piaci kapcsolatok és hasonlók. Mindezekben azonban az áralakulás mellett más tényezők is közreműködnek, aminek az áralakulás irányítása szempontjából is megvan a maga jelentősége. A gazdasági élet ma az államhatalmi beavatkozás irányában fejlődik s a beavatkozás különböző esetei és módjai általában nem nélkülözhetik a legeredményesebbnek ígérkező eszköz igénybevételét, amely éppen az áralakulás irányításában áll.

Az államhatalmi beavatkozás célja a gazdasági élet és

különösképen az áralakulás irányítása tekintetében is többnyire szociálpolitikai természetű s ez áll még arra az esetre is, amikor a beavatkozásnak legszembeötlőbben konjunktúrapolitikai célja van. A konjunktúráirányítás árpolitikájának tulajdonképeni feladata azonban az, hogy a közgazdasági fejlődést az útjába eső zökkenőkön átsegítse. E zökkenőket hajlandók vagyunk egyensúlyzavaroknak tekinteni s az egyensúly állapotát általában úgy értelmezni, mint amely felé állandóan törekszünk, de soha el nem érjük. Kádas nagyon helyesen rámutat arra, hogy az egyensúly fogalmának használata a gazdasági jelenségek megértését és leírását mennyire megkönnyíti, és ennek megfelelően az egyensúly fogalmát a legkiterjesztettebb értelemben és a legtöbb változatban használja. A gazdasági jelenségekre alkalmazott egyensúly nem kíván egyszerű képletes kifejezés lenni, mert tényleg van egyensúly, vagyis nyugalmi helyzet, a csere létrejöttében és egyensúlyra törekvés a csere létrejötténél. Az ár határozottsága a csere szükséges feltétele és egyben az egyéni csereegyensúly szükséges meghatározója. Ezt az egyéni csereegyensúlyt egyéni piaci egyensúlynak, vagy forgalmi egyensúlynak is nevezi, megkülönböztetésképpen a piac egyensúlyától, amelyet általános gazdasági egyensúlynak is mond. Vizsgálódása további folyamán a szerző az egyéni piaci egyensúly szemmel tartására törekszik, amit azzal magyaráz meg, hogy modern piaci cserénk monopolisztikus természete ezt a szemléleti módot követeli meg, azonkívül pedig ez felel meg jobban annak is, hogy az árszabályozás elsősorban a gazdálkodó egyedek egyéni gazdálkodását és cseretevékenységét érinti. Ez az egyéni piaci egyensúly azonban minden esetben hozzá van kötve az általános gazdasági egyensúlyhoz, amely az egyéni piaci egyensúlyok egybefoglalása és összehangoltsága. Másrésről a szerző olyan egyensúly szemléletére törekszik, amely a való élethez a legközelebb áll, vagyis a dinamikai elméletet követi, amely nem szorítkozik egy időpontra, hanem az egymást követő, különböző időpontokban előforduló és egymástól eltérő jelenségeket is összefüggésben igyekszik szemlélni. A mozgó (dinamikus) egyensúly fogalma az egyensúlyfogalom szigorú értelme szerint tartalmi ellentmondás volna, mert e szerint a szó igazi értelmében vett nyugalmi helyzet nincsen, amely csak az álló (sta-

tikus) egyensúly fogalmának felelhet meg. Ez az egyensúly csak egy pillanatban áll fenn, amelyen túlmenően az állandó, egyenlő időközben egyenletesen megismétlődő (stacioner) egyensúly már egy időtartamra vonatkozik, hasonlóan az egyenletesen haladó (progresszív) egyensúlyhoz, amely egyenlő időközökben egyenletesen fejlődő gazdaság egyensúlyát jelenti. Szó szerint véve már ez utóbbiak is mozgó egyensúlyok és időtartamhoz kötöttek, de egyenletességüknél fogva csak állandó gazdasági elemek egyensúlyát jelentik, szemben a tulajdonképeni mozgó egyensúllyal, amely a valóságnak inkább megfelelően, változó gazdasági elemek egyensúlya kíván lenni. A dinamikai szemlélet sem tudja azonban a meghatározható egyensúlyt teljesen határozottá tenni, vagyis a megállapítások stochasztikus jellege, a gazdasági elemek hatásában lehetséges szóródások egészen nem kerülhetők el. Az előforduló közömbös (indifferens), vagyis többértelmű egyensúlyi helyzetek megoldásához segítségül hívott minőségi elemzés ad már csak megközelítő megoldást. Az egyensúly határozottságán kívül jelentősége van még az egyensúly állékonyságának (stabilitásának) vagy ingatagságának (labilitásának) is, mely utóbbi megkülönböztetés a határozottság ismertetőjelével összefolyik s így például a határozatlanság és labilitás mint egyértelmű ismertetőjelek fordulnak elő. Végül ismételtén találkozunk a szerző okfejtései során a harmonikus, összhangzatos egyensúlynak a diszharmonikus, nem összhangzatos egyensúlytól való megkülönböztetésével, aminek az egyszer kialakult egyensúly állékonyságára vagy ingatagságára van belolyása. Ez az összhangzatosság a gazdálkodó felek várakozásainak bekövetkezésétől vagy be nem következésétől függ s ezek a várakozások (anticipációk) azok, amelyek a szerző gondolatmenetében különös jelentőséghez jutnak. Mielőtt azonban a szerzőnek ezekre a fejtegetéseire rátérnénk, meg kell még említeni, hogy egyéni piaci egyensúly alatt kettős egyensúlyt ért, egyrészt áruforgalmi (reális vagy materiális) egyensúlyt, másrészt pedig pénzforgalmi (monetárius) egyensúlyt is, melyek közül az áralakulás irányítása szempontjából csak az utóbbinak van közvetlen jelentősége és az előbbi csak az irányítás helyességének egyik mértéke. Jól kidomborítja ezt a szerző akkor, amikor rámutat arra, hogy az árirányításra korlátozott állami beavat-

kozás a csere egyéb feltételeinek nem kívánt módosítását idézheti elő.

Áttérve már most a gazdálkodó felek várákozásainak jelentőségére, a szerző a gazdálkodás szervezésének, tervezésének mibenlétét abban látja, hogy a cserélő felek piaci törekvései valamilyen gazdasági tervből indulnak ki és a piacot ennek a tervnek megfelelően igyekeznek megszervezni. Megvalósításra szánt tervükben jutnak kifejezésre azok a várákázások, amelyek teljesülnek, ha a várákázások helyesek és nem teljesülnek, ha a várákázások helytelenek. A várákázások helyesége vagy helytelensége tehát mindig utólag derül ki, de jelentőségük esetleges helytelenségüktől is függetlenül abban van, hogy a gazdálkodó felek mindig várákázásaiknak megfelelően cselekszenek, vagyis magatartásukat az dönti el, hogy a jövőt hogy vélik előrelátni és ezt a jövőt hogy akarják befolyásolni. A gazdasági tervükhöz alkalmazott cselekvéssel tehát a piacot úgy akarják megszervezni, hogy annak alakulása az ő céljuknak megfeleljen. Magatartásuk eredményeképpen létrejön valamilyen egyensúlyi helyzet, amely a piaci felek egyikének vagy másikának várákázásait többé vagy kevésbé kielégítheti. Akinek várákázásai teljesülnek, annak számára a kialakult egyensúly összhangzatos, míg a másik számára nem az. A gazdaságilag erősebb természetesen kikényszerítheti, hogy a piacot várákázásainak leginkább megfelelően megszervezze, a várákázások teljesülése tehát nemcsak a helyes előrelátás, hanem a nagyobb gazdasági hatalom kérdése is. A nagyobb gazdasági hatalom tehát a másik felet alkalmazkodásra bírja s ezzel egy, az ő részére nem összhangzatos piaci egyensúlyba kényszeríti bele. Az összhangzatosság hiánya azonban a piaci helyzet pontatlan és helytelen megítéléséből is származik, tehát a helytelen előrelátás következménye is lehet, még a gazdaságilag hatalmasabb fél részére is. Nem összhangzatos piaci egyensúlyuk minden esetben arra készteti a gazdasági feleket, hogy gazdasági szervező tevékenységüket ismételten elvégezzék, vagyis piaci magatartásukat úgy változtassák, hogy a piac létrejött egyensúlyát saját tervezett egyéni egyensúlyuknak megfelelően módosítsák.

A gazdálkodás szervezésének célja általában a hedonisztikus optimum, vagyis a legnagyobb haszon elérése fogyaszt-

tási szempontból, vagy pedig a legnagyobb nyereség keresetgazdasági szempontból nézve. De a gazdálkodás szervezésének ettől igen eltérő elvei vagy céljai is lehetnek. Nemcsak fogalmilag áll ez fenn, hanem a valóságban is: a gazdálkodás szervezési elvének sokfélesége az, ami a modern közgazdaságot jellemzi. A gazdálkodás szervezésének módja befolyással van az áralakulásra. És a gazdálkodás szervezése az az eszköz, amelyen keresztül az áralakulás hatékonyan befolyásolható. A valóságban megfigyelhető különböző gazdálkodási szervezési elvek legfontosabb eseteiként a szerző a következőket sorolja fel és egyben az ezeknek megfelelő piaci egyensúlyuk ismertetőit is meghatározza: 1. A legnagyobb nyereségre szervezett keresetgazdasági termelés szervezési elve természetesen a legnagyobb nyereség elérésére való törekvés. Az egyensúlyi ár magassága egy piaci és egy termelési meghatározótól, nevezetesen az ár és a költség változási érzékenységtől (flexibilitásától) függ. E két meghatározó vagy egyenlő egymással vagy pedig az utóbbi nagyobb. 2. Rendszerint előírásokkal kikényszerített más esetekben a gazdálkodás csak korlátozott mértékű nyereség elérésére törekedhetik. Ez fordul elő a közüzemeknél és a valódi szövetkezeteknél. Ennek a szervezésnek irányelve az előre megadott nyereségszázalék nagysága. 3. Különös érdekességre tarthat igényt a szociális berendezésű közgazdaság szervezési elve, amely a dolgozóknak a termelés eredményéből való legnagyobb arányú részesedésében áll. Egyszerű ökonometria eszközök alkalmazása lehetővé teszi az 1. a. rendszerrel való pontos összehasonlítást, azzal az eredménnyel, hogy a 3. a. esetben egyensúlyi ár mellett az ár és a költség változási érzékenysége mindig egyenlő egymással, tehát az utóbbi az előbbinél nagyobb nem lehet, mint az 1. a. esetben még lehetséges, illetve tökéletes szabad verseny esetét kivéve mindig elő is fordul. 4. Nem kevésbé érdekes szervezési elve van az önellátásra berendezkedett mezőgazdasági termelésnek, amely piaci cseréivel csak annyi pénzbevételekre törekszik, amennyi elengedhetetlen pénzkadásainak fedezéséhez szükséges.

A gazdaságilag erősebb piaci félnek módjában áll, hogy gyöngébb ellenfeleire olyan versenyfeltételeket kényszerítsen, amelyek azok gazdasági viselkedését egyértelműen meghatá-

rozzák és ezzel az erősebb nemcsak a saját piaci egyensúlyának, hanem az egész piac egyensúlyának egyoldalú meghatározására is képessé válik. Amikor két piaci fél közül csak az egyik szervezi meg egyoldalúan a maga céljának megfelelően a piaci cserét, akkor a létrejövő piaci egyensúly csak ennek, a gazdaságilag erősebbnek várakozásait valósítja meg és így az egyensúly egyoldalúan csak az ő számára lesz összhangzatos, míg a másik piaci fél az egyensúly megváltoztatására fog törekedni akkor is, ha ebbe az öreá nézve nem összhangzatos egyensúlyba pillanatnyilag bele is törődött. Ha pedig az egyenlőtlen piaci felek egyensúlya a gazdaságilag erősebb szempontjából is diszharmonikussá válik, ez a gazdaságilag erősebb addig és annyiszor fogja piaci állásfoglalásait változtatni, amíg csak az egyensúly reá nézve harmonikus nem lesz. Ezzel a gazdasági élet belső erőiből származó hullámzások jönnek létre, amelyek csillapodók, ha a kereslet rugalmassága nagyobb, mint a kínálaté, állandósulók, ha a két rugalmasság egyenlő, viszont fokozódók, ha a kínálat rugalmassága a nagyobb. A gazdasági élet belső erőiből származó hullámzásokhoz azonban még a piaci adottságok folytonos változása, tehát külső erőkből származó hullámzások is járulnak, ami mindegyik piaci fél várakozásainak folytonosan megismétlődő helyesbítését teszi szükségessé. A valóságban a gazdálkodó felek mindegyikének, de különösen a piaci egyensúlyt szervező, gazdaságilag erősebbnek a végett, hogy szervezési célját a számára folytonos változások ellenére folyamatosan megközelítse, állandóan figyelembe kell vennie a piaci egyensúly alakulásának, főképpen a legfontosabb cserefeltételnek, az ár alakulásának pillanatnyi irányzatát és az ezzel előálló változások erőteljességét. A gazdálkodó felek feladata ezzel az lesz, hogy ne egy piaci egyensúlyra törekedjenek, amelynek állékonysága nincsen, hanem a várakozásaikkal áttekinthető piacszervezési időköz egyensúlyainak idősorát keressék s a keresetgazdasági cél a szervezési időközben elérhető legnagyobb össznyereség megvalósítása legyen.

A piaci felek közül a gazdaságilag erősebb olyan versenyviszonyokat igyekszik teremteni, amelyekkel ellenfeleit neki megfelelő magatartásra tudja kényszeríteni és a maga várakozásainak teljesülését lehetővé tudja tenni. A versenyviszonyok

szempontjából a szerző négy versenyfajtaát különböztet meg éspedig az egyenlő feltételű verseny két eseteként a tökéletes szabadversenyt és az oligopolisztikus versenyt, mely utóbbit legfőként a duopolisztikus versennyel azonosítja, továbbá a monopolisztikus versenyt, amelyet korlátozott versenynek nevez és a monopóliumot. A versenyviszonyok juttatják első-sorban kifejezésre, hogy a kialakuló árak magasságára az egyes piaci felek milyen befolyást képesek gyakorolni.

Mivel a piaci egyensúly tartalmát a nagyobb piaci hatalmú fél piacszerzése alakítja ki, a piaci egyensúly kérdése hatalmi kérdéssé lesz. Ez a nagyobb piaci hatalom pedig lehet más is, mint a cserében közvetlenül résztvevő felek, nevezetesen lehet az állam. Ezért azt lehet mondani, hogy az állami beavatkozás alapja és jogosultsága a piaci egyensúly szervezésében van. Az állam gazdasági szervező célja hosszú időre, a nemzet jövőjére szól. Az állam magasabb célszolgálatú várakozási időköze nemzedékekre kiterjed, amellyel szemben a magángazdasági piacszerzés céljai egyéni érdekeket kiszolgáló jellegüknek megfelelően csak rövidebb időre beállítottak lehetnek. Mennél nagyobb az ellentét e két cél között, annál inkább válik szükségessé a közvetlen állami beavatkozás.

A közösségi gazdálkodást szervező gazdaságpolitika nem törekedhetik tüneti jellegű áralakításokra, hanem csak olyan átirányításra, amellyel állékony egyensúlyi árakat érhet el. Ezért tudomásul kell vennie azt, a kényszer erejével ható tényállást, hogy a közgazdasági jelenségek egymással törvényszerű összefüggésekben alakulnak ki. Az árváltoztatás ez összefüggések következtében megváltoztathatja a piaci egyensúly többi tényezőit s ezek, mint a változott körülmények, ugyancsak befolyásolhatják a beavatkozással elérni célzott hatást. Az árváltoztatás eredményességének megítélésénél számításba kell vennie a vele kapcsolatban fellépő minden változást, beleértve a beavatkozás okozta ingadozásokat (oszcillációkat) is. A szak-szerű áralakításnak tehát a nyomában járó valamennyi következménnyel és hatással határozottan számolnia kell, ha a pusztán tüneti áralakítás kedvezőtlen visszahatásait, az áralakulással összefüggő körülmények nem kívánatos változását és végül az árváltoztatás tarthatatlanságát el akarja kerülni.

A hatósági áralakításnak különböző módja lehetséges.

Ezek közül a legegyszerűbb, ha a közület, az állam, maga is mint cserélő fél lép fel a piacon. Ennek eredményessége természetesen attól függ, hogy az állam milyen piaci hatalommal rendelkezik, mert ebben az esetben közjogi hatalma tulajdonképpen háttérbe jut s a magánfelekkel mint jogilag egyenrangú fél kel versenyre. Ezen az úton egy lépéssel tovább mehet akkor, ha a szakma többi vállalatával kartellbe lép, ami szintén csak akkor lehet eredményes, ha az állam szakmai hatalma elég számottevő ahhoz, hogy a kartell gazdálkodási szervezésében a közösségi érdekeket érvényesíthesse. Az állam azonban az ilyen kartell-szervezkedésben közjogi hatalma alapján is résztvehet, így, amikor kényszerkartell jön létre az államhatalom közreműködésével, tehát az állam nem mint a szakma egy képviselője vesz részt. Már közelebb esik a tulajdonképeni áralakításhoz, amikor az állam a piaci felek árbevételeiből árrészesedést köt ki magának, vagy pedig ezeknek a feleknek árkiegészítést juttat. Ez oly alakot is ölthet, hogy a nyereséggel dolgozó vállalatoktól szedett részesedésből az egyébként veszteséggel dolgozó vállalatok kiegészítést kapnak. Mindezekon túlmenő, ha az államhatalom, mint felügyeleti hatóság, magát az árat, vagy pedig az áralakulás feltételeit és körülményeit szabályozza.

Nyugodtabb időkben inkább az áralakítás közvetett módja áll előtérben, amely az egyéni piaci egyensúlyok áronkívüli tényezőit igyekszik befolyásolni, hogy ezeknek megfelelő módosulása a fennálló közgazdasági összefüggésekhez képest az elérni kívánt árat hozza létre. Ilyen áronkívüli tényezők mindazok, amelyek a termelékenységet növelik, a keresleti, kínálati mennyiségeket vagy a készletek nagyságát megváltoztatják, tehát általában, ha nem is kizárólag, olyanok, amelyek a cserék árumennyiségi oldalát befolyásolják, ezenkívül pedig olyanok, amelyek a termelési költségeket csökkentik, mint a szabványosítás, vagy pedig a helyettesítésül felhasználható versenyjavak piaci viszonyait változtatják meg. A közvetett áralakítás sikerének előfeltétele az ár és az áralakító tényezők mennyiségi összefüggésének ismerete, mert e nélkül az áralakító tényezők helyes megválasztása a tervezett ár eléréséhez nem lehetséges.

Rendkívüli időkben, amikor kívánatos, hogy a beavatko-

zás rögtöni hatású legyen, a közvetlen ármegállapítás a szokásosabb, mint ármaximálás vagy árminimálás. A hatósági ár esetében a közvetett áralakítással ellentétes irányú módosulás megy végbe, miután ilyenkor az áronkívüli tényezők azok, amelyek a megszabott árhoz alkalmazkodnak. Ez esetben tehát ugyanúgy szükséges az ár és az áralakító tényezők mennyiségi összefüggésének ismerete, nehogy a megszabott ár az áralakító tényezőkben nem kívánatos változásokat idézzon elő.

A közvetett és közvetlen áralakítás egyidőben is alkalmazható. Ha csak arról van szó, hogy az egyik beavatkozásnak a másikra várható hatása gyorsabban vagy biztosabban következzen be, akkor ez az együttes beavatkozás csak kedvezően ítéltető meg. Lehetséges azonban, hogy ez a kétféle beavatkozás nincs összhangban egymással. Az ilyen eljárás a piac természetével ellenkezik, a közgazdasági összefüggéseket kikapcsolja és helyükre egy hivatali apparátust helyez. De mivel a közgazdasági összefüggések nem kapcsolhatók ki teljesen hatalmi úton, mindig maradnak olyan piaci tényezők, amelyek a szabályozás ellenére érvényre jutnak. Ennek aztán az a következménye, hogy a hatósági beavatkozás egyre tovább terjed és a szabályozó intézkedések egymásra halmozódnak, ami több kárt okoz, mint amennyi hasznot tud hajtani. De ha a zavaró hatások a hatósági célt lényegesen nem befolyásolják, a hatóság ebbe a módosulásba bele is törődhetik.

Lehetséges az is, hogy az állam nem kényszer útján éri el a piaci helyzet kívánatos megváltoztatását, hanem úgy, hogy a piaci feleket olyan szervezési beállítottságra bírja, amelyet a piaci helyzet megváltoztatása megkíván. Ezt a meggyőzést az ugyanily értelmű előírásokkal lehet egyidejűleg is alkalmazni és akkor is több eredménnyel járhat, mint a pusztán kényszer. Befolyásolhatja ezenkívül az állam a versenyviszonyokat, amint kartelleket oszlat fel, vagy egyéb módon igyekszik versenyt teremteni, illetve éppen piaci szervezeteket létesít a verseny elkerülésére, kartellek, egykézszervek alakításával.

Akár közvetett, akár közvetlen az áralakítás, az állami beavatkozásnak rendszerint nagy akadálya a magánvállalkozóval szemben, hogy nincs kellőképpen beavatva a szakmai és vállalati helyzetbe. Ezt a vállalati költségszámításokba való

betekintés joga és a számítások módjának előírása is csak részben pótolhatja. Elsősorban a túlnagy nyereségeket könnyíteni meg. Másrészt az alacsony ármegállapítás minőségrontást okozhat, a nyereségszázalék korlátozása pedig a költségek megduzzasztása mellett a teljesítési versenyt korlátozhatja. Ugyanígy járhat az árak rögzítése általában a minőségek megromlásával, az eladási feltételek megromlásával, tehát a haszon-teljesítmény csökkenésével, a gazdasági hullámzásokat pedig rögzített árak mellett egyoldalúan csak a mennyiségi elemek, mint a termelés mennyisége és a foglalkoztatottság mértéke, veszik át. Különös viszonyok között azonban, aminő a háborús gazdaság, a pénz vásárlóerejének névleges biztosítása ezeknél a hátrányoknál nagyobb jelentőségű szükségesség. Egyébként is általában olyan árpolitika a kívánatos, amely ugyanakkor, amikor a termelést serkenti, nem emeli jelentékenyen az árszínvonalat. Az árpolitika nem tekinthető elszigetelten, hanem csak úgy, hogy annak az általános gazdaságpolitika összhangzatos részének kell maradnia. Ez áll arra az esetre is, ha a beavatkozás csak elszigetelt részjelenségekkel szemben történik. Egy beavatkozásnak egyszerre is lehetnek kedvező és kedvezőtlen visszahatásai, még pedig úgy, hogy ezek a visszahatások különböző idő múlva jelentkeznek. Ha például a kedvező visszahatások hamarabb, a kedvezőtlen visszahatások pedig később válnak érezhetőkké, ez a különböző visszahatási időkkel való gazdálkodást is lehetőségessé teszi, például a kedvező hatást ki lehet használni s a kedvezőtlen meg lehet előzni. Lehetséges azonban az is, hogy a kedvezőtlen hatás hamarabb, de csak átmenetileg jelentkezik, a kedvező pedig később, de tartósan megmarad. Ez vonatkozik az iparfejlesztő vámvédelem (protekcionizmus) esetére.

Kádas Kálmán könyve, amelyet a fentiekben ismertettünk, komoly nyeresége közgazdasági irodalmunknak s értékes ösztönzésül szolgálhat további kutatások számára. A szerző fogalomképzése nem mindig eléggé határozott. Az egymással azonosított egyéni piaci és forgalmi egyensúly alatt például nem érti mindenütt ugyanezt. Két piaci félre korlátozva az előbbi csak az egyik félre, az utóbbi pedig mindkét félre vonatkoztatva fordul elő. Szemmelláthatóan nehezebbre esik a „verbális logika” alkalmazása, amellyel nem tud oly biztonsággal bánni,

mint amikor a matematikai rutint segítségül hívhatja. Ebben a tekintetben is helyénvaló a szerzőnek egy szimbolikus geometriai ábrájára utalni, amely könyve 73. lapján található és nem teljesen aggálytalan, mert azt mutatja, hogy a monopólium mellett piacrahozott árumennyiség a monopolisztikus verseny mellett piacra kerülő árumennyiségnél (távolság a O ponttól a D tengelyen) nagyobb volna. Belső szerkezete szerint a könyv egy kissé nehézkes, ami onnan ered, hogy túlsókat igyekszik beleszorítani a maga elé kitűzött, aránylag szűkkörű feladat megoldásába. De mindez mitsem von le a szerző érdeméből és a könyv értékét legfeljebb minősítheti, de le nem szállítja. Jeles terméke az 1941. év közgazdasági irodalmának, különösképen pedig annak a részének, amelynek határozott kereskedelempolitikai vonatkozása van.

A kifejtetteknél fogva a bizottság az 1941. évben megjelent közgazdasági tartalmú és egyben legfőképpen kereskedelempolitikai vonatkozású művek közül *Kádas Kálmán* műegyetemi adjunktus könyvét tartja a jutalmazásra legérdemesebbnek és ehhez képest azzal a javaslattal járul a tek. Akadémia elé, hogy a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Horthy Miklós-alapítványának 1941. évi kamatait *Kádas Kálmán* „Áralakulás irányítása és a piaci egyensúly” című könyvének ítélje oda.

Navratil Akos r. t.,
a bizottság elnöke.

Neubauer Gyula l. t.,
a bizottság előadója.

Kováts Ferenc l. t.,
vitész Surányi-Unger Tivadar l. t.,
vitész Gyulay Tibor,
a bizottság tagjai.

i) Jelentés a Serbán-jutalom odaítéléséről.

A Serbán János-díj alapító levele értelmében e díjnál elsősorban a mezőgazdaság, a közgazdaság v. az ezekkel kapcsolatos tudományágak körébe tartozó munkák jutalmazása kérdésében kell bizottságunknak döntenie, amennyiben tudományos vagy irodalmi jelentőségénél fogva erre érdemest talál.

A folyó évben a Serbán-jutalmon kívül még három közgazdasági pályadíj esedékes. Bizottságunk ezért arra is figyelemmel volt, hogy mely munkákat vettek számításba a többi idevágó díj ügyének elbírálására kiküldött bizottságok. Ez megkönnyítette feladatát, mert felmentette az alól, hogy a közgazdasági jutalomdíj odaítélésével kapcsolatban már bővebben méltatott munkákra kitérjen. Ezekre vonatkozólag csak megismételhetné a szóbanforgó bizottságok jelentésében foglaltakat.

Végigtekintve a múlt évben megjelent munkákon, bizottságunk figyelme kezdettől fogva dr. *Ihrig Károly*: „Agrárgazdaságtan” c. könyve felé fordult, amely 342 lapon igyekszik a magyar agrárpolitikát tudományos rendszerbe foglalni és határozott vonalvezetésével, valamint alaposságával közgazdasági irodalmunknak számbavehető gazdagodását jelenti.

A mű első, fő részében a közgazdaságtan szerkezetét és a nemzetgazdaság összefüggéseit tárgyalja az agrárpolitika szempontjából. Külföldön szokatlan ez a széles alapvetés, de semmiképpen nem felesleges, ha tudjuk azt, hogy nemcsak az egyetemi hallgatók körében, akiknek *Ihrig* ezt a munkát elsősorban szánta, hanem Magyarország tudományos köreiben is igen gyakran találkozunk olyan felfogással, amely az agrárpolitika rendszerét, a közgazdaságtan igazságaitól függetlennek véli és ennek következményeképpen nagyon gyakran jut téves megállapításokhoz. Az agrárkérdésnek a közgazdaságtani összefüggésektől elvonatkoztatott tárgyalása, mind elméletben, mind gyakorlatban súlyos fogalomzavarnak az oka. Érezte már ezt *Mattyasovszky Miklós* is, akinek a „Földművelés közgazdaságtana” című munkája igyekezett a magyar agrárpolitikát a nagy közgazdasági összefüggésekhez visszavezetni.

Teljesen önállóan, de *Mattyasovszky* nyomdokaiba lépve törekszik *Ihrig* is helyreállítani a magyar agrárpolitika és közgazdaságtan összeköttetéseit. Munkájának nagy értéke éppen abban van, hogy a klasszikus közgazdaságtan felosztása és megállapításai alapján igyekszik korunk nemzetgazdasági átalakulásait, mind elméleti, mind gyakorlati vonatkozásaiban megmagyarázni.

A mű első részében („A közgazdaság szerkezete”) a

szerző a legalapvetőbb gazdaságelméleti tételeket és összefüggéseket adja, tömör összefoglalásban. Ennek a résznek az a célja, hogy a mezőgazdaság kérdéseivel való foglalkozásra felkészülendő, az olvasót szabatos közgazdasági alapismeretek szerzésére kényszerítse. Önállóságot itt csak a felépítésben látnunk. Ihrig a fogyasztás elsőbbségéből indul ki és a termelést, mint az egyén, a család, a társadalmi csoportok, a nemzet és az emberiség ellátásának eszközét állítja be. Ismerteti a termelés, a forgalom és a jövedelemmegoszlás intézményeit, de bizonyos mértékben eredeti egymásutánban és csoportosításban, mégpedig nyilvánvalólag abból a célból, hogy a megértéshez szükséges előzmények összefoglalása után a maga szerkezeti egységében mutathassa be a szabadgazdaság dinamikáját, amelynek középpontjában a vállalkozó áll. Ez a rész a szabadgazdaság bírálatával végződik.

Ehhez az összefoglaláshoz közvetlenül csatlakozik a második rész („A nemzetgazdaság”), amely tehát úgy van beállítva a műbe, mint a nemzet tudatos tevékenysége — az állami beavatkozás útján — a szabadgazdaság veszélyeinek fékezésére és általában arra, hogy a gazdasági erők ne kerekedjenek a nemzet magasabbrendű életműködései fölé. Ezen az alapon önként adódik a gazdaságpolitikai eszmei célok és rendszerek különböző fokozatainak szembeállítás. Az olvasót ebben a részben az egyes kérdések jelentőségének megítélésénél mindig egyensúlyban tartja és általában a közgazdasági gondolkodásnak e szakadékos útjain élesszemű és biztosjárású vezetőnek mutatkozik. Figyelemreméltó „A gazdasági szuverenitás” című szakasz, amely az olvasónak, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jelenlegi, újszerű alakulása tekintetében nyújt útmutatást.

A munkának ez a fő része, a nemzetgazdaság szerves összefüggéseit, a társadalom tagozódásával és az államháztartással is tisztázni igyekszik, hogy azután a termelési politika nemzetgazdasági eszközeivel (valuta, hitel, közlekedés, ipar, kereskedelem) valamint a jövedelemmegoszlás és a társadalompolitika időszerű kérdéseivel is foglalkozzék — igen röviden és tömören, nehogy az olvasó szem elől té vessze a mű tulajdonképeni tárgykörét.

Ezt a második fő részben találjuk („Mezőgazdasági

politika"), mely ismét ketté oszlik: termelési és agrárpolitikára. Az előbbi a magán- és közgazdaság közti összefüggéseket igyekszik tisztázni a mezőgazdaság szempontjából. Tekintve a gazdasági irányítás lényegét, amely a magángazdaság jövedelmezőségi elvét helyettesíti, egyrészt a közgazdasági termelékenység, másrészt a helyesebb jövedelemmegoszlás elvével, ennek a résznek különleges fontossága éppen ma nyilvánvaló. Amit itt olvasunk, tulajdonképpen a mezőgazdasági termelési politika elmélete, de gyakorlatilag is rendkívül hasznos, mert csak az itt feltárt összefüggések ismeretében lehet a változó gazdaságpolitikai helyzetekben megtalálni azokat az eszközöket, melyek révén az individualisztikusan beállított üzemeket a közgazdaságilag (és egyúttal szociális szempontból) helyesnek felismert célok felé lehet terelni.

Ez a rész a mezőgazdasági üzem szerkezetének leírásából indult ki, ami azért szerencsés, mert ily módon éles megvilágításba kerül a mezőgazdaság és az ipar közti különbség és ki-domborodnak azok a következmények, melyek egy-egy, esetleg az ipar testére szabott intézkedés következtében, vagyis a mezőgazdaság sajátos jellegének ismerete nélkül történő „irányítás” folytán, jelentkezhetnek. Ez a rész a legújabb üzemtani jelenségeket közgazdasági szemléletbe foglalja, irodalmunkban egészen újszerű módon, melynek szakirodalmi továbbfejlesztése a jelenlegi, mindinkább központilag irányított termelésre való tekintettel különösen fontos volna.

A termeléspolitikai részt az agrárpolitikai követi. Az agrárpolitika központi gondolatát abban a feladatában látja, hogy a mezőgazdaság a tisztán közgazdasági meggondolásokon, tehát alapjában véve a termelés fejlesztésén alapuló gazdaságpolitikán túlmenő, különleges, éspedig tulajdonképpen annak jövedelemmegoszlási helyzetét kiegyenlítő intézkedésekre szorul. Az agrárpolitika szokásos fő részeinek elemzése során azonban — az egész mű egységes céljának megfelelően — kerül a programmszerű, vagyis inkább a mezőgazdasági igazgatási jog körébe vágó és az agrárpolitikai munkákban gyakran a fő helyet elfoglaló fejtegetéseket, ezek helyett állandóan a közgazdasági és üzemi összefüggéseket tartja előtérben.

A mezőgazdasági üzem szerkezetének felvázolása komoly figyelemztetés azok számára, akik a forgalmi gazdaság ipari

szektorának általánosításából vezetik le a földművelés törvényszerűségeit, de azok számára is, akik a termelés lehetőségeit figyelmen kívül hagyva, tárgyalnak agrár-szociális kívánságokat. A mezőgazdasági termelés alakulását tárgyalva, Ihrig különbséget tesz a magán- és közgazdaság célja között s ezzel az új idők legfontosabb problémáját igyekszik az olvasó előtt tisztázni, hogy az ország közellátása a mai autarchiás nemzetgazdasági rendszerben a természetes nyersanyag, vagy a tisztahozadék szempontjából biztosítható-e és hogy az irányított termelési politika ennek a magángazdasági szempontból irracionális termelésnek költségeit mennyiben hajlandó állami számlára átvállalni, és milyen kényszerítő nyomást gyakorol az egyes üzemekre, hogy terméseredményeiket az autarchifogyasztás érdekében fokozzák.

Ihrig hangsúlyozza a természet vezető szerepét a mezőgazdasági termelésben, de soha a tőke közremunkálását tagadásba nem veszi, sőt annak mind pénz, mind hitel alakjában nagy jelentőséget tulajdonít, szemben a gyakorta visszatérő felfogással, amely a mezőgazdasági termelésből a tőke és a rentabilitás kérdését kikapcsolhatónak véli. Munkájának különös érdeme, hogy ezt a szempontot az agrárpolitikai részben tárgyalt birtokpolitikában is szóhoz juttatja. Egyébként a magán- és köztulajdont, és a birtokreformra vonatkozó terveket a szokásos keretekben tárgyalja.

A nagyüzem és kisüzem kérdésében is pártatlanságra igyekszik, a radikális, következményekre nem tekintő, továbbá a közellátás és a termelés szempontjait hangoztató konzervatív felfogás között. Megállapítja, hogy országonként, sőt vidékenként más és más a kis- és nagyüzem szerepe a termelés szolgáltatásban, a természeti adottságok és a történelmi fejlődés szerint. Utal arra is, hogy a földosztásra vonatkozó követelés tudományos alátámasztása nagyrészt inkább elképzelés, mint kétséget kizáró bizonyítás. Mégis katonai, nemzetpolitikai stb. szempontból a kisüzem szaporítása mellett foglal állást, természetesen nem vakon, mert a birtokmegosztás átalakításának eszközei mellett az új üzemek életképességének feltételeit is felsorolja, amelyek nélkül minden birtokreform meddő kísérlet marad.

Egyébként az agrárpolitikai részben különös súlyt vet az

agrárnépesség életszintjének, szaporodásának, boldogulásának vizsgálatára, és pedig nemcsak az osztályátalakulás, de a túlnépesedés neomaltisztikus szempontjai alapján. Érdekes megállapításokra jut a mezőgazdasági munkaszervezet leírásánál is. Agrárpolitikai irodalmunkban ez eddig eléggé elhanyagolt terület volt, mert íróink jogi és közgazdasági alapon tárgyalva, inkább a munkásvédelem szociális szempontjait állították előtérbe, a munka szerepkörét pedig a termelésben elhanyagolták, noha ez is szociálpolitikai hangsúlyt nyer, mihelyt nem a munkapiac áralakulása, hanem a nemzetellátás organikus szemlélete szerint vizsgáljuk.

A hitelpolitika után következik a műnek egy szintén egészen önálló és eredeti része: „A mezőgazdaság és az áru-piac”. Az individualisztikus gazdaságpolitikában a termelés és jövedelemmegoszlás szabályozása elsősorban az árak útján történt. Az árkérdés pedig a mezőgazdaság szempontjából egyfelől mint beszerzési, másfelől mint áruelhelyezési, vagyis értékesítési probléma jelentkezik. Az agrárpolitikus feladata tehát annak bemutatása, hogy mik azok a közvetlen célok és eszközök, melyekkel e két területen a mezőgazdaság számára a közérdek által méltányosnak elismert védelmet biztosítani lehet.

A cél kettő: fokozni a mezőgazdasági termelvények ú. n. piacképességét, kelendőségét és biztosítani a jövedelmezőséghez mért árakat. Az eszközök hasonlóképen két csoportba tartoznak, melyek egyike a magán, másika az állami beavatkozás. Ihrig szemléletében tehát a két terület, mint ugyanazon célok megoldásának két különböző útja, szerves egységbe olvadt. Ahol, vagy amikor, vagy amire nézve a magántevékenység nem elegendő, következik az állami támogatás. A technikuma mindkettőnek ugyanaz: a kereslet és kínálat szervezése, az árres csökkentése, végső esetben a termelés és fogyasztás kontingentálása (a fogyasztásé persze csak állami beavatkozással) stb. Ez a beállítás már csak ezért is helyes, mert megfelel a szövetkezeti és az állami tevékenység világ-szerthe megfigyelhető szoros összekapcsolódásának.

Persze az állami beavatkozásnak különleges jelleget ad a szövetkezettel szemben az autoritatív rendelkezés, amely a különleges piacsabályozó intézmények egész sorát

hozza létre. A könyv ezeket is számon tartja, miután előzőleg röviden előadta az áruehelyezési szövetkezetekre vonatkozó gazdaságpolitikai elveket. Ami az utóbbiakat illeti, Ihrig némi továbbfejlesztéssel összefoglalja mindazt, amit erről (A szövetkezetek a közgazdaságban 1935. 537 lap) monográfiájában nemcsak a magyar, de a nemzetközi irodalomban is új utat jelzön rendszerbe foglalt.

Egészen eredeti módon tárgyalja a mű a vámpolitikát is, t. i., mint az állami árvédelemnek egyik eszközét. Tagadhatatlanul helyes a vámpolitikát az agrárpolitika keretébe így beállítani, mert valóban a védett mezőgazdaság szempontjából az nem egyéb az árvédelemnek a külföldi piacokra, illetve a külföldi versennyel szemben alkalmazott különleges módjánál. A belső és a kifelé irányuló kereskedelmi politikának ez az összefüggésbe hozatala ismét a mai valóságot tükrözi vissza. Ki kell emelni még a kereskedelempolitikára vonatkozó részt illetőleg, hogy igyekszik összefoglalni valamennyi újabban kifejlődött intézményt, többek közt a nemzetközi áregyezményeket is. Utóbbit azért említem meg külön, mert hasznos az olvasása akkor, amikor látszólag gazdaságilag is független államok kontinentális vagy nagytergázdálkodása van állandóan napirenden. Végül nem csekély érdeme ennek a résznek az is, hogy szakirodalmunkban talán először világítja meg a külkereskedelmi intézkedéseknek a termelésre és az üzemekre való hatását a mezőgazdaság különleges jellege szempontjából.

Mindezek alapján úgy látjuk, hogy Ihrig e művében sok új, eddig nemcsak a magyarországi, hanem a külföldi szakirodalomban sem alkalmazott szempont alapján építi fel rendszerét és azt valamennyi fejtegetésében következetesen végig viszi.

Ihrig munkája rendszeres, az agrárpolitika tudományos szempontjaiból nemzetközileg is értékes alkotás; éveken keresztül végzett, s az egyetemi oktatásban kiforrott kutatás eredménye. Amikor a bizottság tisztelettel javasolja a Tekintetes Akadémiának, hogy a Serbán-díjjal *Ihrig Károly* munkája jutalmaztassék, ezzel nem csupán a szerző széleskörű tanulmányait, önálló rendszerét kívánjuk jutalmazni, hanem bi-

zonyos hangsúlyt kívánunk adni annak az útmutatásnak is, amely a magyar közvélemény számára feltétlenül szükséges, ha az agrárpolitika fontos kérdéseiben a szociális elgondolások laza talaja helyett ismét a közgazdasági igazságok biztosabb alapján akar tájékozódást szerezni és reformtörekvéseiben állást foglalni.

Heller Farkas r. t.,

a bizottság elnöke,

Czettler Jenő l. t.,

a bizottság előadója,

Marek József ig. és r. t.,

Szabó Zoltán l. t.,

Mauritz Béla ig. és r. t.,

Balás Károly l. t.,

Mihailich Győző l. t.,

a bizottság tagjai.

j) Jelentés a Körössy Flóra jutalomdíjról.

A Körössy Flóra alapítvány kamata az alapító szándéka szerint olyan történelmi munkának ítélendő oda, mely a szigorú tudományosság követeléseinek kielégítésén túl, nemzeti szempontból is különleges értékgyarapodást jelent.

Alulírott bizottság az alapítvány szabályainak megfelelően részletes szemlét tartott az 1940. és 1941. évek magyar történetirodalmi termése fölött és örömmel állapította meg, hogy az elmúlt két esztendőben meglehetősen számban jelentek meg olyan munkák, melyek a díj odaítélésénél komolyan figyelembe vehetők. A gazdag termésből főleg a következőket tartjuk szükségesnek kiemelni:

1. *Lovass Elemér: Árpádházi Boldog Margit.* (Bpest, Stephaneum. 268 l.) A szorgalmas szerző, aki úgyszólván egész életét a szentéletű árpádházi hercegnő életkörülményeinek felderítésére és a rá vonatkozó történeti adatok forráskritikai értékének megállapítására szentelte, e legújabb művében nagy gonddal és lelkiismeretes kritikai módszerrel kísérelte meg Boldog Margit életének összefoglalását. Műve határozottan értékes gyarapodását jelenti történeti irodalmunknak. Anyaggyűjtése szinte hiánytalan, forráskritikája kifogástalan, logikai felépítése világos és áttekinthető, előadása irodalmi színvonalú. Kár, hogy a történetíró szempontjait gyakran összetéveszti a hagiografus sajátos feladatával. Más

értékein felül a jámboréletű hercegnő születésének hétszázados évfordulója még az időszerűség varázsát is kölcsönzi az értékes műnek.

2. *Kerekes György: Polgári társadalmunk a XVII. században* (Kassa, 1940. 288 l.) c. munkájában egészen újszerű feladattal próbálkozik: Schirmer János kereskedő naplóján keresztül megkísérli bemutatni a kassai polgárság XVII. századi életét és belső szervezetét. Ahogyan azonban a napló adatait elemzi, nemcsak a kor gazdasági állapotára, kereskedelmi összeköttetéseire, társadalmi divatjára és életstílusára derül világosság, hanem sok tekintetben politikai viszonyaira is. Mert a szerző nem éri be a holt adatok egyszerű egymás mellé sorakoztatásával, hanem beilleszti azokat a kor életébe, s így igyekszik kiemelni belőlük az általános emberi vonatkozásokat és értékeket. Mint a maga nemében úttörő munka, kétségtelenül dicséretet és elismerést érdemel.

3. *Pásztor Lajos: A magyarság vallásos élete a Jagellók korában* (Bpest, 1940. 181 l. Egyet. Nyomda) c. művének fő értékét szintén tárgyválasztásának újszerűsége adja meg: a vége felé siető magyar középkor történetéből nem a politikai, kulturális, gazdasági és társadalmi fejlődés többé-kevésbbé ismert részleteit csoportosítja újra, hanem a kor legnagyobb élményét, a vallásos életet ragadja meg és az adatok hatalmas tömegével bizonyítja, hogy a vallásos érzés még közvetlenül Mohács előestéjén is éltető erőként hatott. Amit az üdvözülésre vonatkozó tanok megnyilatkozásairól, a vallásos testvérületek és céhek életéről, a szegénygondozásról és betegápolásról, a szentmisére vonatkozó szokásokról és hiedelmekről, a zarándoklatokról, az ereklükultuszról és csodahiedelmekről, a templomok építéséről és díszítéséről s a szentek tiszteletéhez fűződő élményekről hangyaszorgalommal összegyűjtött és színes mozaikba foglalt, merőben új anyagként hat reánk és kiválóan alkalmas arra, hogy kiegészítse és sok tekintetben helyesbítse a korról alkotott felfogásunkat. A munka kitűnő példája a szellemtörténeti módszer és szempontok tudatos alkalmazásának s első kézzelfogható eredménye a magyar vallásosság multja kutatásának, melyet remélhetőleg hamarosan mások is követnek.

4. *Ember Győző: A m. kir. helytartótanács ügykezelé-*

sének története. 1724—1848. (Bpest, 1940. 298 l. A M. Kir. Országos Levéltár kiadványa) c. műve nálunk még meglehetősen töretlen területen, az újkori kormányzat és közigazgatástörténet terén mozog; legfontosabb közigazgatási szervünk, a helytartótanács működését ismerteti megszervezésétől egészen megszűnéséig. Tudatosan nem külső, hanem belső történetet nyújt, vagyis a fejlődés külső mozzanatainak rögzítése helyett inkább magának az ügyek intézésének mikéntjét tárja elénk. Így előadása nyomán nemcsak a tanács szervezetéről és összetételéről, hanem ügykezelésének technikai lefolyásáról is világos képet nyerünk. A szerző e tekintetben annyira lelkiismeretesen veszi feladatát, hogy szinte minden ránk maradt iratdarabról megállapítja, kinek kezén ment át és ki milyen munkát végzett rajta. Könyve valóban mintaképe a legapróbb részletekig ható lelkiismeretes és minden ízében megbízható előadásnak. Jelentősége tudományos és gyakorlati téren egyaránt kiemelkedő: tudományos tekintetben kitűnő összefoglalása a helytartótanács több mint száz esztendő történetének, gyakorlati tekintetben pedig hasznos és feltétlenül megbízható kalauza mindenkinek, akit érdeklődése a helytartótanács levéltárához vezet.

5. *Kardos Tibor: Középkori kultúra, középkori költészet. A magyar irodalom keletkezése.* (A Magyar Történeti Társulat könyvei. VII. Bpest, 1941. 290 l. Franklin Társulat) c. műve tárgyánál fogva az irodalomtörténet körébe tartozik ugyan, de a valóságban sokkal többet nyújt egyszerű irodalomtörténeti monográfiánál. Anyaga a történelem, társadalomtörténet, irodalomtörténet, etnográfia stb. elemeiből tevődik össze és a maga egészében nem irodalomtörténetként, nem is művelődés- vagy társadalomtörténetként, hanem a középkori magyar szellemiség eleven és színes életrajzaként hat. Ha külföldi analógiát keresünk hozzá, legjobban talán Huizinga műveivel hasonlíthatjuk össze. Fő értéke nem anyagának eredetiségében, hanem feldolgozásának újszerűségében keresendő. A szerző kitűnően ért hozzá, hogy az egyébként ismert, sőt közismert adatokat meglepő és egészen újszerű összefüggésekbe állítsa be. Kimeríthetetlen fantáziagazdagságával és nem közönséges írói készségével szinte lebilincseli és mindvégig fogva tartja az olvasó érdeklődését. A szigorú szaktudomány

bizonyára rosszalólag csóválja fejét egyik-másik következtetésére és általánosítására, de bizonyos, hogy könyve igen vonzó és messze távlatokat nyitó olvasmány.

6. Történetírásunk érdemes veteránja, *Erdélyi László* legújabb munkáiban oda kanyarodott vissza, ahonnet félszázaddal előbb elindult: 1892-ben jelent meg *Szerémi György emlékirata* c. doktori értekezése és íme most hosszú tudományos pályája őszén egyszerre két vaskos kötetrel is áldoz a néhai udvari káplán emlékének; az egyikben Szerémi sokat vitatott emlékiratának magyar fordítását (*A mohácsi vész kora*, Szeged, 1941. 300 l. Eggenberger), a másikban pedig ugyanannak részletes feldolgozását és megrostálását nyújtja. (*A mohácsi vész nemzedéke*, Szeged, 1941. 600 l. Eggenberger.) Utóbbi művét találóan néplélektörténeti korrajznak nevezi. Mert ő Szerémit, helyesen, nem mint történetírót, hanem mint a korabeli népi közvélemény tolmácsát tekinti. Ebből a felfogásból kiindulva, csoportosítja adatait és rajzolja meg a Mohács-körüli Magyarország politikai, társadalmi, kulturális és gazdasági viszonyait. Természetes, hogy az előadásából kikerekedő kép sok tekintetben eltér a valóságtól s nem a való helyzetet, hanem annak a népi köztudatban élő eltorzított mását tükrözi vissza. De éppen ebben rejlik érdekessége; látjuk belőle, hogy a Mohács-körüli nemzedék alsóbb rétegei hogyan vélekedtek a körülöttük zajló eseményekről, miben keresték és találták meg felidézõ okait és végül, hogyan próbálták megoldani az egyéni felelõsség kérdését. Erdélyi ebben a munkájában is következetes régi magához: fáradhatatlan munkakedvvel, ahol kell, törhetetlen harcos kedvvel rója egymás mellé az adatok százait. Mûve mindenesetre értékes adalék a mohácsi nemzedék lélektani rejtélyének megfejtéséhez.

7. *Juhász István* munkája, *A reformáció az erdélyi románok között* (Kolozsvár, 1940. 276 l.) az erdélyi fejedelemség történetének egyik érdekes epizódjára, a románok megtérítésére indított protestáns missziós tevékenység változatos sorsára világít rá. A térítési kísérletek még János Zsigmond uralkodása idején indultak meg, de nagyobb arányokban csak Bethlen Gábor és a Rákócziak korában bontakoztak ki. Jellemző a helyzetre, hogy Bethlen az ortodoxia természetének teljes félreismerésével még azt is lehetõnek tartotta, hogy

esetleg a konstantinápolyi görög pátriárkát is meg tudja nyerni az erdélyi román reformáció gondolatának. Erről azonban természetesen szó sem lehetett. Így a térítő tevékenység a románságnak csak annál a rétegénél ért el némi eredményt, melynél a nyugati magyar művelődés és társadalmi fejlődés befogadása előkészítette a talajt. De ennél is csak átmenetileg. Mert a XVII. század második felében a román ortodoxia öntudatra eszmélése és az erdélyi románságnak kívülről jövő elemekkel való hirtelen feltöltődése egyszersmindenkorra véget vetett a megindult fejlődésnek. Juhász István alapos kutatáson és kiterjedt forrásismereten sarkalló munkája kitűnő összefoglalása ennek a főleg kultúrtörténeti szempontból nagyérdekű történeti epizódnak. Sok részletkérdést véglegesen megoldott, másokra nézve pedig biztos kézzel megjelölte a további kutatás útjait.

8. *Dercsényi Dezső: Nagy Lajos kora* (Bpest, 1941. 319 l. Kir. M. Egyetemi Nyomda) c. munkája bizonyos értelemben becsületbeli adósságot törleszt: uralkodása kezdetének hat-százéves évfordulóján méltó emléket állított legnagyobb Anjouházi királyunknak. A könyv, szerzője érdeklődési körének megfelelően, inkább a művelődéstörténet, szabatosabban szólva a művészettörténet körébe tartozik ugyan, de vannak fejezetei, melyek a politikai és társadalomtörténet szempontjából is általános érdeklődésre tarthatnak számot. Ilyenek főleg a királyi udvarról, a lovagi társadalomról s a főpapi és szerzetesi kultúráról adott színes és eleven leírások. A könyv fő értékét azonban még sem ezek, hanem nagy gonddal megírt művészettörténeti fejezetei adják meg. Szerzőnk ezen a téren valóban maradandó értékű munkát végzett. Mindenekelőtt felkutatta és világosan megrajzolt összképbe foglalta a Nagy Lajossal és korával kapcsolatos falképeket, szobrokat és ötvösmunkákat. Azután a hazai ötvösség remekeinek, pénzeknek és pecséteknek finom és mélyreható elemzésével feltárta azt az alaprétet, melyből a Kolozsvári-testvérek európai távlatú művészete kisarjadt. Ha a gazdag tartalomhoz hozzászámítjuk még a szabatos és világos előadást, könnyű megállapítanunk, hogy Dercsényi könyvében újabb műtörténeti irodalmunk egyik legsikerültebb alkotásával állunk szemben.

9. *Galla Ferenc: Marnavics Tomkó János boszniai püspök*

magyar vonatkozásai (Bpest, 1940. 261 l. Római Magyar Történetkutató Intézet és Római Magyar Pápai Egyházi Intézet) c. műve a XVII. század egyik jellegzetes alakjának, a hányatott életű és kalandorjellemű Tomkó János boszniai püspöknek egyéniségére és működésére derít új világosságot. Tomkó János személye, mint ismeretes, főleg azóta került a magyar történetírás érdeklődésének középpontjába, mióta Karácsonyi János benne vélte megtalálni a Szilveszter-bulla koholóját. Ebből a szempontból csak helyeselhető tehát, hogy Galla Ferenc most egész vaskos kötettel járul a kalandos életű püspök rejtélyének megfejtéséhez. Műve nem kimerítő életrajz; egész helyett csupán fejezeteket ad a majdan megírandó teljes életrajzból. Főleg három mozzanattal foglalkozik igen behatóan: a glagolita szertartáskönyvek új kiadásával, a Pálos-rend reformjával és a magyar király által kinevezett választott püspökök pápai megerősítésének ügyével. Ezekhez a fő eseményekhez azonban a mellék eseményeknek és epizódoknak egész szövődéke tapad. A vatikáni és a Propaganda-levéltár igen kiadós anyaga mellett lelkiismeretesen felhasználta az itthoni levéltári és könyvtári anyagot is. Ezért műve éppen rengeteg kitérésével és szerkezeti tekintetben talán feleslegesnek látszó részletezéseivel valóságos kincses bányája az egyháztörténeti, főleg a hódoltsági terület hitéletére vonatkozó, becsesnél becsesebb adatoknak. Bár a magyar történeti szempontból legfontosabb kérdést, a Szilveszter-bulla koholásának kérdését továbbra is nyitva hagyja, közvetve, Tomkó egyéniségének és legalább is gyanús irodalmi működésének alapos ismertetésével ezt is közelebb viszi a megoldáshoz.

10. *Maksai Ferenc: A középkori Szatmár megye* (Település- és népiségtörténeti értekezések 4. Bpest, 1940. 241 l.) c. munkája már annak az új történetírói irányzatnak terméke, mely egy-egy földrajzilag pontosan elhatárolt terület kialakulását és benépesítését teszi beható, lehetőleg minden apró részletre kiterjedő vizsgálat tárgyává. A módszer előnye nyilvánvaló; ilyen aprólékos feldolgozás mellett ugyanis sok olyan részletre is fény derül, melyek az országos, sőt a régi értelemben vett helytörténet keretén belül is állandóan homályba maradtak. Még szembetűnőbb az új módszer haszna nemzeti szempontból. Mert a kellő alapossággal és körültekintéssel

megírt településtörténetből akárhány vidékre nézve a magyarság történeti jogainak fényes apológiája kerül ki: bebizonyosodik, hogy ma eminenter nemzetiségi területnek ismert vidékek néhány száz évvel régebben még színmagyar vagy legalább túlnyomóan magyar lakosságúak voltak. Maksai derék doktori értekezésében a régi Szatmár megyére alkalmazza ezt a módszert. Mindenekelőtt megrajzolja a táj két nagy természeti tényezőjének, a víznek és az erdőnek az emberi megtelepülésben játszott szerepét; azután részletesen megrajzolja a megye benépesülésének a honfoglalással meginduló folyamatát. Szinte nyomról-nyomra kíséri az ősfoglaló Balog-Semjén és Kaplony nemzetségek és a később feltűnő Gutkeledék és Szenté-Mágócsok szertesugárzását, egyes ágaik felemelkedését, mások lehanyatlását. Ugyanilyen alapossággal ismerteti a volt királyi váruradalom felaprózásából és a volt királyi népek közt való szétosztásából keletkezett kisnemesi falvak és az idegen telepítésű, de hamarosan elmagyarosodott községek sorsát. Az Avas és Bükk rengeteg erdőségeinek betelepítése főleg azért érdemel figyelmet, mivel itt tűnnek fel a XIV. század közepén az első román telepek. De a beszivárgás később is nagyon lassú ütemű volt; ezt bizonyítja, hogy a középkor végén a megye 418 falujából mindössze 38 volt teljesen vagy vegyesen román lakosságú. Maksai munkája tehát valóban gazdag tartalmú: olyan részletes és a mellett világosan áttekinthető képet nyújt Szatmár megye középkori néprajzi viszonyairól, aminőt az eddigi módszerek mellett nem is remélhattünk. Ez azonban nemcsak módszertani jártasságának, hanem egyben fáradhatatlan kutató kedvének és gazdag tárgyi ismeretének is eredménye. Szorgos utánjárással olyan kiterjedt anyagot hordott össze s az összegyűjtött anyagot olyan józan ítélő képességgel rendezte el, amilyent egy kezdő kutatótól alig várnánk.

11. *Jakó Zsigmond: Bihar megye a török pusztítás előtt* (Település- és népiségtörténeti értekezések 5. Bpest, 1940. 424 l.) c. műve tárgyválasztásában és módszeres felépítésében teljesen egyezik az előzővel: a Tiszántúl legnagyobb vármegyéjének településtörténetét és középkori változásait ismerteti hasonló beosztásban. A szerző gondos kutatásaiból mindenekelőtt megállapítható, hogy a kultúrtáj képeinek kiala-

kításában itt is a magyarságnak volt döntő része, mert ami gyér szláv és török lakosságot megtelepülése idején itt talált, azt néhány emberöltő alatt magába olvasztotta; ugyanezt tette azokkal a szórványos idegen telepekkel is, melyek már a királyság tudatos telepítési tevékenységének eredményeként kerültek ide. Ugyanígy megállapítható az is, hogy a vidék megszervezésében és benépesítésében a központi hatalomnak, más szóval a királyságnak volt fő része. Ebben szerepét később az egyházi és világi nagybirtok vette át. A telepítés azonban még a XII. és XIII. században is túlnyomóan magyar elemekkel történt. A földrajzi elnevezésekből kivehetőleg mindenütt a magyar népelem rakta le a gazdasági és társadalmi kultúra alapjait. Az első román rajok csak az Árpád-kor végén tűnnek fel. De hogy betelepedésük később is csak lassú ütemben történt, arra döntő bizonyíték, hogy a Mohács előtti időkből ismeretes személynevek 72,44%-a kétségtelenül magyar, 26,29%-a pedig határozott nyelvi sajátosság nélkül való, tehát javarészből szintén a magyarság javára könyvelhető el. Mindezen adatok összegyűjtése és felsorakoztatása természetesen rengeteg utánjárásba került. A felhasznált levéltárak és forrásmunkák imponálóan nagy száma mutatja, hogy a szerző valóban nem kímélt semmi fáradságot, csak hogy lehetőleg hiánytalaná tegye előadását. Az országos gyűjtemények (Országos Levéltár, Magyar Nemzeti Múzeum) anyaga mellett bőven merített a nagy közületek (Bihar megye, nagyvárad püspökség és káptalan, jászói és leleszi prépostság, Erdélyi Múzeum Egylet, nagyvárad múzeum stb.) és egyes családok levéltáraiból. Adatainak ritka bőségét mutatja a könyve nagyobb felét kitevő Adattár, melyben összesen 754 települési hely középkori néprajzi viszonyait tisztázza. És hozzá kell tennünk, hogy a mű fő értékét éppen ez az összeállítás adja meg, mert a ma románoknak ismert községek százairól mutatja ki, hogy eredetileg magyar települések voltak. Túlás nélkül mondhatjuk, hogy munkájában olyan doktori értekezéssel állunk szemben, mely joggal beillenék habilitációs értekezésnek. Ami kisebb hibákat meg is állapított nála a szakkritika, azokról is kimutatta, hogy nem a szerzőnek, hanem a telepítéstörténet segédtudományaiul tekinthető tudományos területek hiányos előkészítésének rovására írandók.

12. *Eckhart Ferenc: A szentkorona-eszme története* (Bpest, 1941. 356 l. Magyar Tudományos Akadémia) c. műve méltó befejezője az értékes sorozatnak. Tárgyválasztásánál és feldolgozásmódjánál fogva egyaránt magasan kiemelkedik jogtörténeti irodalmunk újabb termékei közül; tárgyánál fogva, mivel jogtörténetünk és közjogunk legfőbb kérdésével, a szentkorona-tan kialakulásával és tartalmi elemzésével foglalkozik, és előadásmódjánál fogva, mivel súlyos mondanivalóját mintaszerűen módszeres előadásban tárja elénk. A könyv minden során megérzik, hogy évekig tartó lelkiismeretes kutatás és benső elmélyedés eredményeként született meg; de ugyanígy megérzik az is, hogy egy komoly munkában eltöltött élet pátosza, lázas alkotnivágyása és szenvedélyes tárgyszeretete lüktet benne. Hiszen tudjuk, hogy a szentkorona-tannal régebben is sokat foglalkoztak alkotmánytörténetészeink; mivel azonban nem voltak szakképzett történészek, a történeti források, főleg a gazdag okleveles anyag vallo-másra bírása helyett hajlandók voltak a későbbi korok köz-jogi eszméit vetíteni vissza az elmúlt korokba. Így öntudat-lanul illúziók rabjai lettek és téves alkotmánytörténeti szem-léletet csempészték be a magyar közvéleménybe. Eckhartot kitűnő történeti felkészültsége és évtizedes kutató munkában kifinomult módszeres érzéke eleve felvértezte ezzel a vesze-delemmel szemben. Ő, elődeivel ellentétben, nem közjogi köny-vekből, hanem magukból a történeti forrásokból próbálja re-konstruálni a szentkorona-eszme kialakulását és fejlődését. Kutatásainak a lehető legszélesebb alapot vetette. Nem marad meg a magyar glóbuson, hanem analógiákért ellátogat Ang-liába, Franciaországba, Cseh- és Lengyelországba; másrészt, mindig szigorúan történeti alapon maradvá, végigkíséri a magyar szentkorona-eszmét első felvillanásától egészen a XIX. század végéig s a hasonlóságok kiemelése mellett nyomaté-kosan mutat rá a lényeges különbségekre is, melyek a magyar szentkorona-eszmét a rokon cseh- és lengyel korona-eszmétől elválasztják. Ezzel kapcsolatban meggyőzően mutat rá a ke-resztény teológia társadalomszemlélete és a magyar szent-korona-tan organikus társadalomfelfogása közötti meglepő egyezésre. Eckhart könyvének legnagyobb érdemét azonban mégsem gazdag tartalmában, hanem inkább lélektani hatásá-

ban látjuk: a szentkorona-tanról lehántotta a rátapadt felesleges cafrangokat és újból eredeti tisztaságában ragyogtatta fel. Az ily módon megtisztított eszményt azután minden oldalról megtámasztotta a történeti igazság szilárd oszlopaival. Ezért nem kell többé félnünk, hogy egy utánunk következő kritikusabb korszak esetleg illúziónak fogja bizonyítani azt, amit mi nemzeti történelmünk leglelkének éreztünk. Amit eddig túlnyomóan Verböczy alapján tanultunk és tanítottunk a szentkorona-eszméről, az íme az oklevelek világánál is helytálló.

A mondottak után az volna a legtermészetesebb, ha a Körössy Flóra-díjra Eckhart Ferenc munkáját ajánlanók. És ha ennek ellenére még sem ajánljuk jutalmazásra, annak kizárólagos oka, hogy a bizottság értesülése szerint Eckhart Ferencnek egy másik munkája is akadémiai jutalmazásra van kiszemelve. Ezért a bizottság tisztelettel ajánlja a Tekintetes Akadémiának, hogy a Körössy Flóra-díjat *Jakó Zsigmond Bihar megye a török pusztítás előtt* c. művének kegyeskedjék odaítélni. Midőn ezt kéri a bizottság, magasabb elvi szempontokra is gondol: legkiemelkedőbb alkotásának megkoszorúzásából lássa és érezze a fiatal és legfiatalabb történetírói nemzedék, hogy a magyar tudományosság legmagasabb örhélyén számon tartják és rokonszenvvel kísérik új felfogás és új módszerek kialakítására irányuló törekvéseit. Ezzel, úgy gondoljuk, serkentőleg és ösztönzőleg hatunk az új gárdára.

Balanyi György l. t.,   *Domanovszky Sándor* ig. és t. t.,
előadó,   a bizottság elnöke,

Lukinich Imre ig. és r. t.,
Hajnal István r. t.,
a bizottság tagjai.

**k) Jelentés a Magyar Általános Köszénbánya Rt.
Berzeviczy Albert-alapítványa jutalomdíjának
odaítéléséről.**

A Magyar Általános Köszénbánya Rt. Berzeviczy Albert-alapítványának tőkehozadékából az Akadémia három osztálya által évenként felváltva adandó jutalomdíj az 1942. évben a III. osztályt illeti meg.

A III. osztály részéről javaslattételre kiküldött, alulírt bizottság, az alapítványi szabályzat II. fejezete értelmében, először áttanulmányozta a jutalomdíjra való pályázás címén az Akadémiának megküldött két dolgozatot és megállapította, hogy az egyik, mint műszaki doktori értekezés, bár a felvetett kérdést helyesen tárgyalja, semmivel sem emelkedik a többi, hasonló szűk tárgykörű dolgozat fölé; a másik ugyancsak rövid dolgozat, viszont tárgyalásának érdemi részében lévő pongyolások miatt nem üti meg azt a mértéket, amely a jutalomdíjra való pályázásra komolyan érdemesíthetné.

A bizottság ezután szemlét tartott az 1938—41. évek folyamán nyomtatásban megjelent műszaki tudományos művek felett is és arra az eredményre jutott, hogy, bár van közöttük olyan értékű, amely a szóbanforgó jutalomra érdemesíthető lenne, mégis — az alapítványi szabályzat idevágó intézkedésének szem előtt tartásával — előnyben kell részesítenie egy olyan találmányt, amely eredeti tudományos elgondoláson alapul és amely mind a honvédelem, mind a geofizikai kutatások szempontjából, tehát háborúban és békében egyaránt, oly jelentőségűnek mutatkozik, hogy legméltóbb a Berzeviczy-jutalomra való ajánlásra. Ez a gyakorlati sikereket elért találmány *dr. Pogány Béla* műegyetemi tanár *objektív hangmérő készüléke*.

Az objektív hangmérés gondolata nem új. A hangmérést már negyedszázaddal ezelőtt, az első világháborúban is alkalmazták oly módon, hogy a lövegek torkolati dőrejének legalább három megfigyelő álláson, külön e célra kiképzett személyzet által történt megfigyeléséből állapították meg az elrejtett ellenséges üteg helyét. Ezt a kezdetleges, egyéni, szubjektív, ügyességre támaszkodó módszert azóta lényegesen tökéletesítették, nevezetesen igyekeztek egyrészt a megfigyelők egyéni hibáját önműködő készülékek alkalmazásával kiküszöbölni, másrészt a készülékek érzékenységeinek javításával nemcsak a hely-meghatározás pontosságát, hanem a különféle ürméreteket dőrejének különbözőségére alapítható kiválogató-képességét is fokozni. Pogány érdeme, hogy a feladat alap-problémájának tudományosan helyes feltárásával kikutatta a legjobban célra-vezető módszert, és azt ma már nemcsak a magyar kir. honvédségnél, hanem a szövetséges hatalmak hadseregeinél is tel-

jes sikerrel alkalmazott készülékekben, bevált gyakorlati megoldáshoz is juttatta.

A találmány lényegét és főbb előnyeit a következőkben foglaljuk össze.

Ismeretes, hogy ha valamely, hullámok felvételére és jelzésére alkalmas rezgőszerkezetet hanghullámok érnek, akkor az abban ébresztett rezgés — legalábbis kezdetben — két összetevő eredője, ú. m. a beérkező hullámok-okozta kényszerrezgése és a rezgő elem (pl. membrán) saját rezgéséé. Az utóbbi általában véve zavaró jellegű, mert a rezgő elem szerkezetétől és méretezésétől függő csillapítás csak hosszabb-rövidebb idő alatt tűnteti el, és ezért a beérkező hullám-okozta kényszerrezgés csak késve alakulhat ki tisztán, pedig éppen ennek minél pontosabb feljegyzésére van szükség. Egy másik követelmény a torzításmenesség, amelynek érdekében kívánatos, hogy a beérkező hullám különböző frekvenciáihoz tartozó amplitudókat a készülék akként vegye, ill. jegyezze fel, hogy az amplitudók egymáshoz viszonyított aránya ne változzék meg. Ezt a célt az egyéb hasonló készülékek azáltal igyekeznek elérni, hogy a membrán rezonanciagörbéjének a frekvencia-tengellyel közel párhuzamosan futó egyenes részén dolgoznak, vagyis hogy a membránt annyira megfeszítik, hogy saját rezgésszáma messze a felveendő rezgésszámok fölött fekszik. Ez természetesen a rendszer annyira kívánatos érzékenységevel ellentétben áll, s a használhatóságot korlátozza.

Pogány felismerte, hogy ezek — az érzékenységet erősen csökkentő — körülmények kiküszöbölhetők, ha rövid ideig tartó hangok, pl. ágyú vagy robbanási dőrejek feljegyzéséről van szó, a végből, hogy a dőreinek a felvevő készülékhez való érkezési ideje pontosan felvétessék és a dőrej, hanghullámai-nak jellegzetességei alapján, más egyidejű dőrejektől megkülönböztethető legyen. Ilyen rövid ideig tartó hangok esetén ugyanis, a membrán saját rezgésének elhalása után állandósuló állapottal egyáltalában nem kell törődni, mert mire ez kialakulhatna, már megszűnt a kényszerrezgést okozó külső hullám.

Ezen elvből kiindulva, Pogány a kondenzátor-mikrofon membránját, erősen kifeszített aluminium lemezke helyett, éppen ellenkezőleg, egészen lágy gumilapból készíti, amelyet

katódporlasztás útján nemesfém-bevonattal lát el. Ez utóbbi eljárást szintén ő dolgozta ki és megtalálta a módját annak, hogy miként lehet légüres térben a gumira olyan időtálló vékony fémréteget rávinni, amely a villamosságot tökéletesen vezeti, s e mellett a gumi rugalmasságát nem csökkenti. Az így készült lágy gumimembrán nemcsak rendkívül érzékeny, hanem azzal a kiváló tulajdonsággal is rendelkezik, hogy saját rezgésszáma tetszőlegesen kicsinyre vehető. Márpedig a lövegek torkolati dőrejének saját rezgésszáma szintén kicsi; hosszabb cső esetén az alapfrekvencia már a hallhatóság határán van. Ezért az ilyen membránokkal ki lehet használni a rezonancia jelenségét is, egyrészt az érzékenység fokozására, másrészt — a dőrej képének tudatos torzításával — az egyidejű dőrejek szétválasztására.

Ezek alapján a Pogány-féle megoldás a következő előnyöket biztosítja:

a) Nagy érzékenység. Ez egyfelől abban nyilvánul, hogy még olyan távoli dőrejek is, amelyek füllel egyáltalán nem hallhatók, jól kiértékelhetően felvehetőek; másfelől abban, hogy a mérési alaptávolság az egyébként szükségesnek kb. egynegyed részére rövidíthető, a helyrögzítés pontosságának csorbitása nélkül. A Pogány-féle hangmérő-berendezés tehát gyorsabban telepíthető és ennek ellenére nagyobb pontosságot biztosít, mint bármely más hasonló célt szolgáló műszer.

b) Nagy szétválasztó képesség. A korszerű lövedékek a hang terjedési sebességénél nagyobb sebességgel hagyják el a löveget, s ezért fejhullám kíséri őket. Minden lövésnél tehát két dőrejről van szó, ú. m. a torkolati dőrejről és a fejhullám-dőrejről. A löveg helyének megállapítására csak az első beérkezésének időpontja érdekel, amiért is kívánatos, hogy a két dőrej egymástól minél élesebben szétválasztassék. Minthogy a fejhullám dőrejének rezgésszáma a torkolati dőrejénél jóval nagyobb, a kis frekvenciára hangolt membrán az utóbbit sokkal nagyobb kilengéssel fogja jelezni, mint a fejhullámot, amely így a torkolati dőrejtől könnyen megkülönböztethető.

c) A rezonancia által lehetővé tett jellegzetes dőrejképtorzítás módot nyújt arra, hogy a különböző mikrofonok által felrajzolt görbéken kikeressük és megtaláljuk az egyazon

lővegfajtához tartozó dőrejek képeit és ezáltal az egyidejű lövések leadásával okozható zavaró hatást kiküszöböljük.

d) Minthogy a lágymembrán, kis saját rezgésszámánál fogva, a beszéd-frekvencia iránt érzéketlen, a kezelőszemélyzet beszéde, vagy a közelben kiadott parancsok hangja a készülékek működését egyáltalában nem zavarja, míg pl. a szénmikrofonok minden ilyesféle mellézközejt és hangot is felvesznek és ezáltal a pontos kiértékelést természetesen számottevően megnehezítik.

Pogány gumimembrános mikrofonja azonban nemcsak a most annyira időszerű háborús célokat szolgálja, hanem kiváló segédeszközt nyújt a szeizmikus geológiai kutatások számára is. Ebben az esetben természetesen nem a levegőhullámok, hanem az altalajban robbantás által ébresztett és visszaverődő rezgések energiáját alakítja át váltakozó villamos energiává, hogy azzal a rezgések érkezésének időpontját pontosan rögzíthesse.

Amiként a tengerfenék mélységét úgy mérik, hogy a vízfelszín alatt megütnek egy harangot és megállapítják, hogy a fenékről visszavert hang mennyi idő múlva jut vissza a fülélőkészülékhez, úgy a geofizikus is akként állapítja meg az altalaj felszín alatti rétegezéseit, hogy megfigyeli a felszínen végzett robbantás által keltett talajrezgéseknek a különböző rétegekről való visszaverődését. E rezgések — tekintettel többezer méteres mp-enkénti terjedési sebességükre — még nagyobb mélységben fekvő, vastag rétegek esetében is gyors egymásutánban követik egymást, amiért is az ilyen kutatást szolgáló készüléknek nagy érzékenységet erőteljes csillapítással kell párosítania, hogy az egymást követő szeizmikus rezgések okozta műszerkilengések ne folyjanak egybe, hanem, kellően csillapítva, egymástól jól megkülönböztethetők legyenek. Ezt a feladatot Pogány ú. n. *multicelluláris geofonja* kiválóan megoldja. Ilyen készülékeket használ a báró Eötvös Lóránd-Geofizikai Intézet, a M. Kir. Iparügyi Minisztérium, valamint a Wintershall AG. számára végzett kutatásoknál. Az első mérésekről az Intézet vezetője, dr. h. c. Fekete Jenő, Pogány Bélával együtt készített dolgozatában Akadémiánk előtt is beszámolt.

Amint az előadottakból látható, Pogány találmánya a mel-

lett, hogy a most minden felett álló honvédelem érdekeit szolgálja, a gazdasági élet, nevezetesen a bányakutatás szempontjából is olyan kimagasló jelentőségű, hogy a Berzeviczy-jutalomra két jogcímen is méltó. Ezért az alulírott bizottság úgy véli, hogy az alapítólevél szellemében jár el, amidőn a Magyar Általános Köszénbánya Rt. 1942. évi jutalomdíjára *dr. Pogány Bélát hozza javaslatba.*

Budapest, 1942. március hó 16-án.

Hoor-Tempis Mór r. t.,
a bizottság elnöke,

vitéz Verebély László l. t.,
a bizottság előadója,

Rohringer Sándor r. t.,

Rybár István r. t.,

Vida Jenő

a bizottság tagjai.

1) Jelentés az „együttesen kezelt adományokból és hagyományokból létesített jutalom” odaítéléséről.

Tisztelettel jelentem, hogy a III. osztály által kiírt pályatétel a következő volt: „Vizsgáltsák meg valamely élőlényen a kromoszóma- vagy genommutatio fellépése kémiai hatásokra.” E pályázatra egyetlen pályamű érkezett be, dr. Oláh László m. kir. kísérletügyi főadjunktus, egyetemi magántanár részéről. A pályamű tárgya: „A *Datura stramonium* genommutatói colchicin hatására.”

A pályamű bevezetésében ismerteti a mesterségesen indukált poliploidok tulajdonságait, valamint az eddigi fontosabb kutatások irodalmi adatait és eredményeit. Saját vizsgálatainak tárgyául a *Datura stramonium*-ot választotta, amely növény már az amerikai Blakeslee és iskolája klasszikus vizsgálatainak tárgya volt. A pályázónak az volt a célja, hogy a magyarországi törzsek viselkedését, variációját és a poliploid alakok, főképen pedig ezek hatóanyagának változásait vizsgálja és ismertesse.

A pályázó vizsgálatait a vezetése alatti m. kir. Növényörökléstani Kutató Laboratóriumban végezte két éven keresztül. Kísérleti módszerül az ismert colchicin-eljárást vá-

lasztotta, amely alkalmas a csiranövényben keletkező osztódások megzavarására és a kromoszóma-szerelvény mennyiségi és minőségi viszonyainak megváltoztatására. A pályázó részletesen leírja módszerét, amely szerint az 1939. évi időszakban a csiranövények kezelését kezdte meg. A csiranövények kezelt példányai közül 5 érlelt termést. E termések magvaiból 15 növényt sikerült felnevelnie. Pontos számozásokkal végezte ezután megfigyeléseit és összehasonlító vizsgálatait. E vizsgálatokat részletesen leírja, a mérések eredményeit táblázatokban közli és 20 képpel világítja meg. Részletesen leírja a levegőnyílások nagyságának, valamint a pollenszemek nagyságának változását és ingadozását, majd a termések mennyiségét és a magvak nagyságát hasonlítja össze. Külön megállapítja az egyes töveken termett magvak csírazási erejét. Váiamennyi vizsgálatát szabatos ellenőrző kísérletekkel párhuzamosan végezte, amelyekhez kezeletlen töveket használt.

A kísérleti vizsgálatokhoz sejtani vizsgálatok csatlakoztak a kromoszómaszámok megállapítása érdekében. Egyrészt meghatározta az osztódó szövetekben a szerelvények kromoszómaszámát, másrészt pedig számos tö redukciós osztódását figyelte meg. Vizsgálatai szerint az a négy tö, amelynek levegőnyílásai nem nagyobbodtak meg és magvai is feltűnően kicsinyek voltak, de termékenyséjük nagy volt, a colchicin-kezelés ellenére is diploid maradt. Az első számú tö igen érdekes kiméra lett, mert diploid és tetraploid szövetekből volt összetéve. A bizonytalan viselkedésű 5. és 6. számú töveken kívül a többi tö 24 kromoszómás volt. A pollenszemek nagysága és a kromoszóma szám között nem mutatható ki összefüggés, de a levegőnyílások nagyságának és a magvak nagyságának emelkedése pontosan követik a kromoszóma-számlálások eredményeit. A csírazási erély nincs összefüggésben a poliploidiaival. Az alkaloida tartalom változásával sem volt megállapítható párhuzamosság.

Igen feltűnő a pályázónak az a megállapítása, hogy a tetraploid tövek között eltérő alaktani és élettani sajátságok jelentkeztek, annak ellenére, hogy a *Datura* önmegtermékenyítéssel szaporodó faj, tehát keresztezés nem lehet oka a változatosságnak. E miatt arra kell következtetni, hogy a colchicin mint sejtméreg nemcsak a kromoszóma-szám megváltoztatását idézi

elő, hanem maguknak a kromoszómáknak a kémiai összetételét és ezzel a géneket is átalakítja. E szerint nemcsak genommutációk, hanem génmutációk is léphetnek fel a colchicin hatására. Ezek a mutációk vagy közömbösek a fejlődésre nézve, vagy pedig szubletálisak, esetleg letálisak.

Hasonlóképpen érdekesek a kísérlet folytán fellépő kimerések is, amelyek azonos genomú, de eltérő genotípusú sejtekből épülnek fel, miért is egymástól eltérő genotípusú magvakat hoznak létre.

A pályázó gyakorlati szempontból is értékes eredményt remél azáltal, hogy az egyik kezelt tő négyszeres alkaloida tartalma miatt értékesebb származékok anyatövévé válhat.

A közölt eredmények összefoglalásából kitűnik, hogy a pályázó nemcsak a tárgykörben, annak irodalmában és eredményeiben teljesen tájékozott, hanem a módszer alkalmazásában is kiváló szakértőnek bizonyult. Szabatos kísérletei értékes eredményekhez vezettek, amelyek nemcsak elvont örökléstudományi jelentőségűek, hanem gyakorlatilag is hasznosíthatók. A pályaműben az általam megjelölt stílárius változtatások elvégzése után a tudományos magyar irodalom értékes igazolását láthatja annak, hogy a gyakorlati célzatú intézményekben az elvont tudományos kutató munka sem nélkülözhető.

Az előadottak alapján tisztelettel javaslom a tekintetes bíráló bizottságnak, méltóztassék az „együttesen kezelt adományokból és hagyományokból létesített jutalmat” *dr. Oláh László* egyetemi magántanár munkájának ítélni.

Budapest, 1942. február hó 16-án.

Szabó Zoltán r. t.,
a bizottság előadója,

A javaslatot elfogadjuk:

Zimmermann Agoston r. t.,
a bizottság elnöke,

Dudich Endre l. t.,
a bizottság tagja.

IV.

**A Magyar Tudományos Akadémia
jutalomtételei 1942-ben.**

1.

*A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium Berzeviczy Albert-
és báró Wlassics Gyula-jutalma.*

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium a Berzeviczy Albert és a báró Wlassics Gyula emlékére alapított jutalomdíjakban évenként két-két jeles tanítót részesít. A négy jutalomdíj két állami és két nem állami alkalmazásban lévő tanító közt oszlik meg.

A jutalom egyenként 500—500 pengő.

A jutalmazandókat a tanfelügyelők által felterjesztettek közül az alapító-levélben meghatározott bizottság jelöli ki s javaslatáról az Akadémia márciusi összes ülése dönt.

A bizottság figyelembe veszi az ajánlottak érdemes pedagógiai működésén kívül a magyar nyelv tanítása terén elért eredményeket is.

A jutalmakat az Akadémia áprilisi összes ülésén adják át a jutalmazottaknak.

2.

A báró Wodianer Albert-jutalom tanítók részére.

A M. Tud. Akadémia saját bevételeiből id. báró Wodianer Albert alapítványtevő emlékére minden évben egyenként 500—500 pengő jutalmat tűz ki Magyarország bármely népiskolájában működő legérdemesebb két néptanító részére, tekintet nélkül az iskolafenntartó jellegére.

A jutalmazandókat a tanfelügyelők által felterjesztettek közül a bíráló bizottság jelöli ki, s javaslatáról az Akadémia márciusi összes ülése dönt.

A jutalmat az Albert napját követő áprilisi összes ülésén adják át a jutalmazottaknak.

3.

Gróf Széchenyi István életrajzára kitűzött jutalom.

A M. Tud. Akadémia saját bevételeiből 2000 pengő jutalmat tűz ki gróf Széchenyi Istvánnak nevéhez és működéséhez méltó életrajzára.

A pályázaton résztvesznek az Akadémiához 1943. december 31-ig akár kéziratban, akár kinyomtatva benyújtott pályamunkák s mindazok az idevágó művek, amelyekről a bíráló bizottságnak tudomása van.

A jutalmat az 1944. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

4.

Kazinczy Gábor és neje Várady-Szabó Anna-jutalma.

Kazinczy Gábor nyug. kúriai bíró és neje Várady-Szabó Anna alapítványának évi kamatait (400 pengő) az Akadémia olyan érdemes tudós, író vagy művész jutalmazására fordítja, kinek hosszabb időn át kifejtett tudományos, irodalmi vagy művészi munkásságával elért jövedelme nincs arányban végzett szellemi munkájának belső értékével.

A jutalmat az 1943. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

A jutalomra jelentkezők kérvénye munkásságuk feltüntetésével 1942. december 31-ig küldendő be a főtítkári hivatalba. Ha a jutalomra érdemes tudós, író vagy művész e jutalom elnyerése végett a kitűzött határidő előtt jelentkeznek, az Akadémia sürgősség esetén összes ülésében is kiadhatja azt.

AZ I. OSZTÁLYBÓL.

Új jutalomtételek.

5.

Körössy Flóra-jutalom.

Körössy Flóra mezőszentgyörgyi földbirtokos 1934-ben kelt végrendeletében jelentős összeget hagyományozott a M. Tud. Akadémiára azzal a rendeltetéssel, hogy kamatjővedelme évenként felváltva egy nemzeti érzésű szépirodalmi mű, illetőleg egy nemzeti történelmi tárgyú mű jutalmazására fordíttassék.

1942-ben az Akadémia ezt a jutalmat a legutóbbi két évben megjelent legjobb *nemzeti érzésű szépirodalmi* műre tűzi ki.

A pályázaton résztvesznek az Akadémiához 1942. december 31-ig beküldött pályaműveken kívül mindazok az idevágó munkák, amelyekről a bíráló bizottságnak tudomása van.

A jutalmat az 1943. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

A jutalmat nyert szerző köteles művéből két példányt a M. Tud. Akadémiának beszolgáltatni.

6.

A Magyar Általános Köszénbánya Részvénytársulat Berzeviczy Albert-jutalma.

A Magyar Általános Köszénbánya Rt. 1936-ban néhai elnökének, Berzeviczy Albertnek emlékére 100.000 pengős alapítványt tett.

Az alapítványi tőke egy évi kamatjövedelme (3600 P) 1943-ban a *művészettörténet* és *széptudományok* körébe (ideértve az irodalomtörténet körét is) tartozó, a megelőző három évben nyomtatásban megjelent legjobb mű jutalmazására adható ki.

A jutalmat az 1943. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

7.

Sámuel—Kölber-jutalom.

A M. Tud. Akadémia saját bevételeiből és a Sámuel—Kölber-alapítvány kamatainak felhasználásával 200 pengő jutalomban részesíti az 1942-ben nyomtatásban megjelent legjobb *nyelvtudományi* értekezést.

E pályázaton résztvesznek mindazok az értekezések, amelyekről a bíráló bizottságnak tudomása van, kivéve a már valamilyen más jutalmat nyert műveket.

A jutalmat az 1943. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

8.

Özv. Vojnits Tivadarné-jutalom.

Az özv. Vojnits Tivadarné-jutalomra (a M. Tud. Akadémia Vojnits-érme) az 1941. szeptember 1-től 1942. augusztus 31-ig Budapesten előadott irodalmi becsü és sikert aratott magyar tragédiák, színművek, vígjátékok és népszínművek pályáznak.

Valamely más jutalmat nyert színmű nem jöhet tekintetbe.

A jutalmat az 1942. évi októberi összes ülés fogja odaitélni.

A II. OSZTALYBÓL.**Új jutalomtételek.**

9.

Nagyjutalom és Marczibányi-mellékjutalom.

Az 1942. évi akadémiai Nagyjutalom (4000 pengő) és a Marczibányi-mellékjutalom (1500 pengő) az 1934–42 évkörben nyomtatásban megjelent legjobb *történelmi* munkának adható ki.

Az Akadémia felhívja ily munkák szerzőit, hogy műveiket 1942. december 31-ig a főttkári hivatalba küldjék be. Pályázik azonban minden be nem küldött munka is, amelyről a bíráló bizottságnak tudomása van.

A jutalmat az 1943. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

10.

Chorin Ferenc-jutalom.

A Salgótarjáni Köszénbánya Rt. 1925-ben néhai elnökének, dr. Chorin Ferencnek emlékére 40.000 pengős alapítványt tett.

Az alapítványi tőke egy évi kamatjövedelme a *magyar közgazdasággal* kapcsolatos tudományágak körébe tartozó, 1942-ben megjelent, vagy kéziratban bemutatott kiváló munka jutalmazására fordítható. Ha jutalomra érdemes közgazdasági mű nem akadna, a jutalom olyan *államtudományi* munkának is kiadható, amely tudományos vagy irodalmi jelentőségénél fogva arra méltó.

A jutalmat az 1943. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

11.

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Horthy Miklós-jutalma.

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara 1937-ben 25.000 pengős alapítványt tett a Kormányzó Úr Ö Főméltóságának a csepeli kikötő felavatásán tartott beszéde emlékére.

Az alapítványi tőke egy évi kamatjövedelme (1000 pengő) a *kereskedelem népszerűsítését és előmozdítását a megelőző évben legjobban szolgáló tudományos vagy publicisztikai mű* jutalmazására adható ki.

A jutalmat az 1943. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

12.

Serbán János-jutalom.

A Serbán János ny. miniszteri tanácsos emlékére tett alapítvány egy évi kamatjövedelme a *mezőgazdaság, közgazdaság, vagy az ezekkel kapcsolatos tudományágak* körébe tartozó, nyomtatásban megjelent tudományos vagy irodalmi szempontból kiváló mű jutalmazására adható ki.

A jutalmat az 1943. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

13.

Budapest székesfőváros népesedéstörténeti jutalma.

A M. Tud. Akadémia Budapest székesfőváros adományából 2000 pengő jutalmat tűzött ki *Pest és Buda népesedésének történetére* vonatkozó oly kiváló műre, mely az utóbbi két évben (1941—1942-ben) nyomtatásban megjelent.

A pályaművek benyújtásának határideje 1942. december 31.

A pályázaton résztvesznek a határidőig beküldött pályaműveken kívül mindazok az idevágó munkák, melyekről a bíráló bizottságnak tudomása van.

A jutalmat az 1943. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

14.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Széchenyi István-alapítvány.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank a M. Tud. Akadémia százéves fennállása alkalmából gróf Széchenyi István nevére alapítványt tett, melynek kamatjövedelméből a M. Tud. Akadémia a következő kérdésre hirdet pályázatot: *Az iparosodás, különös tekintettel Magyarországra.*

A jutalomdíj 1500 pengő.

A pályamunkák 1942. december 31-ig nyújtandók be a főtítkári hivatalba.

A jutalmat az 1943. évi nagygyűlés ítéli oda.

Már hirdetett jutalomtételek.

15.

Budapest székesfőváros jutalomtétele.

Budapest székesfőváros adományából a M. Tud. Akadémia jutalmat tűzött ki egy oly pályaműre, mely — gróf Széchenyi István születésének százötvenedik évfordulója esztendejében — *gróf Széchenyi Istvánnak a főváros életére és fejlődésére gyakorolt hatásától* szól.

A munka terve és egy kidolgozott fejezete 1942. december 31-ig nyújtandó be az Akadémia főtítkári hivatalába, nyílt pályázatra. Ha a benyújtott részlet arra érdemesnek bizonyul, a mű kidolgozására megbízást ad az Akadémia.

A kész mű jutalma 2000 pengő.

16.

Budapest székesfőváros művelődéstörténeti jutalma.

A M. Tud. Akadémia Budapest székesfőváros adományából 1000 pengő jutalmat tűzött ki egy pályatételre, melynek tárgya: *József nádor és a szépitő bizottság hatása Pest városa fejlődésére.*

A pályaművek benyújtásának újabb határideje 1942. december 31.

A pályázatról az 1943. évi nagygyűlés dönt.

17.

Budapest székesfőváros jogtörténeti jutalma.

A M. Tud. Akadémia Budapest székesfőváros adományából 800 pengő jutalmat tűzött ki egy pályatételre, melynek tárgya:

A budai jog és a felsőmagyarországi városok.

A pályaművek benyújtásának újabb határideje 1942. december 31.

A jutalmat az 1943. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

18.

Molnár Kálmán-jutalom.

A M. Tud. Akadémia Molnár Kálmán egyetemi tanár adományából 1000 pengő jutalmat tűzött ki a következő pályatételre:

Fejtsenek ki a főkegyúri jog jogalapja és a magyar közjog idevágó szabályai.

Ismertetni kell a magyar királyi főkegyúri jog körül Mária Terézia kora óta kialakult gyakorlatot.

A pályaművek benyújtásának újabb határideje 1942. december 31.

A jutalmat az 1943. évi nagygyűlés csak abszolút becsű munkának adja ki.

19.

Molnár Kálmán-jutalmak.

Molnár Kálmán egyetemi tanár három, egyenként 1000 pengős jutalmat tűzött ki a M. Tud. Akadémia útján a következő kérdésekre:

1. *A közösségi eszme érvényesülése a magyar alkotmányjog történelmi kifejlődésében.*

2. A közösségi eszme érvényesülése a magyar büntetőjog történelmi kifejlődésében.

3. A közösségi eszme érvényesülése a magyar magánjog történelmi kifejlődésében.

A pályatételek kitűzője a jogfejlődés azon jelenségeinek vizsgálatára gondol, melyeknél a közösségi eszme az alapgondolat és a közösség érdekei nyomulnak előtérbe a magánérdek biztosításával szemben.

A pályaművek benyújtásának újabb határideje 1942. december 31.

A jutalmakat az 1943. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

20.

A Lipótvárosi Casino Horthy Miklós-jutalma.

A Lipótvárosi Casino a Kormányzó Úr Ö Főméltósága kormányzásának húszéves fordulója megünneplésére 1940-től kezdve öt éven át évenként 1000 pengőt bocsát az Akadémia rendelkezésére egy-egy tudományos pályamű jutalmazására.

Erre a jutalomra az Akadémia 1941-ben a *bölcsészeti* tudományok köréből hirdetett pályázatot a következő kérdésre:

Racionalizmus és irracionálizmus a mai tudományban.

A pályaművek benyújtásának határideje 1942. december 31.

A jutalmat az 1943. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

A III. OSZTALYBÓL.

Új jutalomtételek.

21.

A Lipótvárosi Casino Horthy Miklós-jutalma.

A Lipótvárosi Casino a Kormányzó Úr Ö Főméltósága kormányzásának húszéves fordulója megünneplésére 1940-től kezdve öt éven át évenként 1000 pengőt bocsát az Akadémia rendelkezésére egy-egy tudományos pályamű jutalmazására.

Erre a jutalomra az Akadémia 1942-ben pályázatot hirdet az élettan köréből a következő kérdésre: *Tanulmányok az izomkreatin élettani szerepéről.*

A pályaművek benyújtásának határideje 1943. december 31.

A jutalmat az 1944. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

22.

Báró Kornfeld Zsigmond-jutalom.

A báró Kornfeld Zsigmond emlékére tett alapítvány egy évi kamatjövedelme 1943-ban az előző három évben megjelent olyan kiváló *ásvány-kőzettani mű* jutalmazására adható ki, amely jelentőségénél fogja a jutalomra méltó.

A jutalmat az 1943. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

23.

Weiss Fülöp-jutalom.

A Weiss Fülöp-alapítvány (10.000 dollár) 1941. évi kamatjövedelme a megelőző öt évben nyomtatásban megjelent jeles *biológiai* munka jutalmazására adható ki.

A jutalmat az 1943. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

24.

Együttesen kezelt adományok és hagyományokból létesített jutalom.

A jutalom egy évi kamatjövedelméből az Akadémia III. osztálya a következő pályatételt tűzte ki: *Vizsgálatok a központi agyidegpályák alakтанáról.*

A pályaművek benyújtásának határideje 1942. december 31.

A jutalmat az 1943. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

Már hirdetett jutalomtétel.

25.

A Lipótvárosi Casino Horthy Miklós-jutalma.

A Lipótvárosi Casino a Kormányzó Úr Ö Főméltósága kormányzásának húszéves fordulója megünneplésére 1940-től kezdve öt éven át évenként 1000 pengőt bocsát az Akadémia rendelkezésére egy-egy tudományos pályamű jutalmazására.

Erre a jutalomra az Akadémia 1941-ben pályázatot hirdetett az *orvostudományok* köréből: *A chemotherapeuticumok hatásmódja* című pályakérdésre.

A pályaművek benyújtásának újabb határideje 1942. december 31.

A jutalmat az 1943. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

V.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

ZÁRSZÁMADÁSAI

1941-RŐL.

A Magyar Tudományos Akadémia

AKTIVUM

	Pengő	Pengő
<i>I. Ingatlanok:</i>		
1. Az Akadémia sajátja		
a) Palotája, bérháza, könyvtárkészlete és egyéb felszerelések értéke	1.525.000.—	
b) A széphalmi birtok és. a Kazinczy-mauzoleum	80.000.—	
	1.605.000.—	
2. Alapítványi birtok		
Horváth Mihály hagyatéka (Babod pta) .	146.000.—	1.751.000.—
<i>II. Értékpapírok:</i>		
1. Az Akadémia sajátja	3.484.04	
2. Alapítványok értékpapírai	116.074.48	119.558.52
<i>III. Készpénzkövetelések folyószámlákon:</i>		
1. Az Akadémia sajátja	142.224.22	
2. Alapítványok betétei	325.803.76	468.027.98
<i>IV. Egyéb követelések és átmeneti tételek:</i>		20.005.54
		2.358.592.04

Budapest, 1941. évi

A Magyar Tudományos Akadémia Igazgató-

Dr. Baranyai Lipót s. k.

A Magyar Tudományos Akadémia Veszteség-

TARTOZIK

	Pengő	Pengő
<i>I. Személyi kiadások:</i>		
1. A főtitkár, főkönyvtárnok és osztálytitkár urak, az építész, orvos és könyvvezető tiszteletdíjai, az irodai és könyvtári személyzet illetményei	49 186.—	
2. Nyugdíjak és segélyek, jutalmak	29.949.21	
3. Előre nem látott kiadások	2.540.52	81.675.73
<i>II. Dologi kiadások:</i>		
1. Adók és illeték egyenérték	20.705.26	
2. Az Akadémia épületeinek fenntartására és javítására fordított költség	20.298.26	
3. Fűtés, világítás	16.704.26	
4. A Kazinczy-ingatlan jókarban tartása	1.045.98	
5. Irodai és kisebb kiadások	6.782.82	65.536.58
<i>III. Tudományos kiadások:</i>		
1. Akadémiai Almanach	1.641.97	
2. Akadémiai Értesítő	3 259.99	
3. Budapesti Szemle	10.000.—	
4. Az I. osztály és bizottságai	25.498.78	
5. A II. osztály és bizottságai	20.857.08	
6. A III. osztály és bizottságai	23.794.80	
7. Néptudományi Bizottság	3.051.50	
8. Nagygyűlési jutalmak és költségek	26 037.90	
9. Erdemes tanítók jutalmazása	3.000.—	
10. Szótári Bizottság	8.387.50	
11. Könyvkiadó bizottság	49.941.11	
12. Könyvtár	9.988.29	
13. Tudományos és irodalmi segélyek	6.440.—	
14. Tartozások f. é. tudományos kiadásokra	40.455.05	232.353.97
		379.566.28

Budapest, 1941. évi

A Magyar Tudományos Akadémia Igazgató-

Dr. Baranyai Lipót s. k.

nyereség számlája 1941. december 31-én.

KÖVETEL

	Pengő	Pengő
1. Államsegély		70.000.—
2. A gróf Vigyázó-vagyon jövedelméből tudománycélokra igénybe véve		190.000.—
3. Házbérfővel		62.820.25
4. Könyvek eladásából befolyt összeg		34.561.69
5. Alapítványi és egyéb kamatok		18.964.34
6. A Kultuszminisztérium adománya tanítók jutalmazására		2.000.—
7. Rendkívüli bevételek		1.220.—
		379.566.28

december hó 31-én.

A könyvelésért:

Voit Lajos s. k.

Tanácsának megbízásából felülvizsgálták:

Dr. Balogh Jenő s. k.

Értékpapírok 1941. december 31-én.

		Könyvszerinti érték pengőben
I. Az Akadémia értékpapirjai:		
K. 96.200.— n. é. különféle záloglevél		7.70
K. 8.900.— n. é. Magy. koronajár. és földteherm. kötv.		—71
K. 2.043.200.— n. é. Hadikölcsön		163.44
Üzletrészek és sorsjegyek		136.19
Országos Földhitelintézeti üzletrész		1.050.—
40 drb. Pesti Hazai Első Takarékpénztár részvény		800.—
5 „ Első Budapesti Gőzmalom részvény		40.—
12 „ Belvárosi Takarékpénztár részvény		36.—
10 „ Magyar Nemzeti Bank		1.250.—
		3.484.04
II. Alapítványok értékpapirjai:		
Chorin Ferenc-alapítvány:		
329 drb. Magyar Nemzeti Bank részvény		41.125.—
Együttesen kezelt alapítványok		97.40
Fabriczky Sámuel-alapítvány:		
K. 4.400.— n. é. 4% M. Földhitelint. záloglevél	—36	
K. 208.400.— n. é. 4% M. Földhitelint. záloglevél	16.66	
9 drb. Borsod-Miskolci gőzmalom részvény	50.40	
3 „ Farbenindustrie részvény RM. 1.600.—		
4 „ Deutsche Bank u. Disc. Ges. részv. RM. 80.—		
a kiegyenlítő hivatalnál letétben:	2.165.77	2.233.19
Hangya-alapítvány:		
P 1.400.— n. é. Hangya szövetkezeti üzletrész		500.—
Horthy Miklós-alapítvány (Bp. Ker. és Iparkamara):		
4.000.— dollár 7½% nostre. Speyer-kötvény és 191 millió kor. 5% 1925. é. kényszerkölcsön kötvény.		25.000.—
Kazinczy Gábor és neje-alapítvány:		
27 drb. Magyar Nemzeti Bank részvény		3.375.—
Kornfeld Zsigmond br. alapítványa:		
137 ¼ drb. Magyar Nemzeti Bank részvény		17.156.25
Platthy György és neje-alapítvány:		
25 drb. Magyar Nemzeti Bank részvény		3.125.—
Serbán János-alapítvány:		
20 drb. Magyar Nemzeti Bank részvény		2.500.—
Ungváry László-alapítvány:		
64 11/25 drb. Magyar Ált. Hitelbank részvény	1.031.04	
40 drb. Pesti Magy. Keresk. Bank részvény	1.480.—	
8 „ Pesti Hazai Első Takarékpénztár részv.	232.—	
26 „ Rimamurány-Salgótarjáni részvény	392.60	
30 „ Osztrák-Magyar Államvasút részvény		
a kiegyenlítő hivatalnál letétben	252.—	3.387.64
Weiss Fülöp-alapítvány:		
9.500 dollár n. é. Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 7%-os záloglevél		17.575.—
Összesen P		119.558.52

Alapítványok, adományok és azok kamatai 1941. december 31-én.

	Tőke P e n g ő	Kamat
I. Alapítványok, melyek készpénzben és érték- papírban vannak elhelyezve:		
Chorin Ferenc-alapítvány	41.125.—	2.571.93
Együttesen kezelt alapítványok	22.700.87	—
Fabriczy Sámuel-alapítvány	2.233.19	3.323.62
Hangya szövetkezet alapítványa	500.—	322.50
Horthy Miklós-alapítvány (Budapesti Ker. és Iparkamara)	25.000.—	2.373.35
Kazinczy Gábor és neje alapítványa	5.228.42	595.35
Kornfeld Zsigmond báró „	17.156.25	1.873.57
Platthy György és neje „	3.125.—	—
Serbán János „	2.500.—	8.77
Ungváry László „	4.389.87	2.400.63
Weiss Fülöp „	20.429.50	—
II. Alapítványok kizárólag készpénzben elhelyezve:		
Benedek Sándor-alapítvány	400.—	687.01
Berzeviczy Albert-alapítvány (Magyar Általános Köszénbánya Rt.)	100.000.—	12.326.07
Bizony Ákos-alapítvány	8.000.—	4.566.03
Darányi Ignác- „	5.240.—	1.474.26
Halmos Izor- „	2.272.86	2.912.45
Hegedüs István- „	1.800.—	1.765.89
Kara Győzőné- „	1.000.—	1.014.05
Kónyi Manó- „	10.000.—	321.17
Szemző István- „	1.393.49	2.772.45
Széchenyi István gróf-alapítvány (Pesti Magyar Kereskedelmi Bank)	8.000.—	3.679.07
Vészi József publicisztikai-alapítvány	1.000.—	573.05
Wellisch Alfréd- „	1.600.—	881.38
III. Alapítvány földbirtokban:		
Horváth Mihály hagyatéka	146.000.—	—
Átvitel:	431.094 45	46.442.60

	Tőke	Kamat
	P e n g ő	
Áthozat:	431.094.45	46.442.60
IV. Adományok és hagyományok határozott rendeltetéssel, készpénzben elhelyezve:		
Arany János padja rendbehozására	423.91	—
Budapest főv. 1941. évi jutalomtétele	8.000.—	150.18
Döbrentei Gábor síremlékére	267.30	—
B. Eötvös Lóránd „	97.86	—
Fraknói Vilmos római villájának bérjővedelme	10.336.15	—
Győr város adománya	4.700.—	2.636.57
Halmos Izor hagyománya	2.218.28	—
Körössy Flóra hagyatéka	64.000.—	8.143.53
Lipótvárosi Casino adománya	1.032.72	—
Medveczky Frigyes síremlékére	130.19	—
Meskó László hagyatéka	869.76	—
Mikszáth Kálmán síremlékére	662.59	685.24
Molnár Kálmán jutalomtétele	4.000.—	821.91
Tisza István gróf művei kiadására	1.165.—	—
	528.998.21	58.880.03

VI.

A M. Tud. Akadémia költségvetése az 1942. év második felére.

I. Az <i>Akadémiai Értesítő</i> füzetének nyomdai kiállítására és közleményeinek esetleges díjazására . . .	1.500 P
II. A <i>Budapesti Szemle</i> füzeteinek tiszteletdíjaira . . .	4.000 „
III. Hozzájárulás a <i>Budapesti Szemle</i> füzeteinek nyomdai kiállításához	1.000 „
IV. A nagy szótár munkálataira	6.000 „
Összesen . . .	12.500 P

Az I. osztály és bizottságai.

a) I. osztály.

1. Értekezésekre és emlékezésedekre	300 P
2. Bíráló díjakra	200 „
Összesen . . .	500 P

Maradvány . . . 337.59 P.

b) Nyelvtudományi bizottság.

1. A <i>Magyar Nyelvtudomány Kézikönyvének</i> új füzetére . . .	500 P
2. Klemm Antal mondattanára	1.500 „
3. <i>Nyelvtudományi Közleményekre</i>	6.000 „
4. A <i>Kőrösi Csoma-Archivumra</i>	500 „
5. A <i>Kőrösi Csoma-emlékkönyvre</i> III. részlet	1.000 „
6. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
7. Bizottsági apróbb költségekre	60 „
Összesen . . .	9.760 P

Maradvány:

Validi-kiadásokra szolgál az együttesen kezelt
adományok 1936. évi kamata . . . . . 500 „

c) Nyelvművelő bizottság.

1. A <i>Magyarosan</i> c. folyóirat kiadására	3.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	300 „
3. Szerkesztői tiszteletdíj	100 „
4. Egy segéderő tiszteletdíja	250 „
5. Bizottsági költségekre	100 „
Összesen	3.750 P

d) Klasszikus filológiai bizottság.

1. Az <i>Egyetemes Philológiai Közlönyre</i>	1.000 P
2. A <i>Martialis</i> -kiadványra	1.500 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
4. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	2.750 P

Martialis fordítására tartozás marad

a nyomdának	825 „
tiszteletdíj	974 „

e) Irodalomtörténeti bizottság.

1. Az <i>Irodalomtörténeti Közlemények</i> két füzetének szerkesztői és írói tiszteletdíjaira és nyomdai kiállítására	2.500 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	2.750 P

f) Képzőművészeti bizottság.

Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
Egy mű kiadására	2.000 „
Összesen	2.200 P

A magyar képzőművészet készülő történetére kifizetve . 1.800 P

g) Néptudományi bizottság.

1. A <i>Népelet</i> folyóirat segélyére	400 P
2. A népzenei kiadvány előmunkálataira	760 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
4. Bizottsági költségekre	40 „

Összesen . . . . . 1.400 „

Maradvány . . . . . 337'59 P

Az I. osztály és bizottságai összesen . . . . . 23.110'— P

A maradványok . . . . . 1.175'18 P

A II. osztály és bizottságai.

a) II. osztály.

1. Székfoglalókra és emlékbeszédekre	500 „
2. Bírálati díjakra	200 „

Összesen . . . . . 700 P

Maradvány . . . . . 206'91 P

b) Filozófiai bizottság.

1. Az <i>Athenaeum</i> kiadásához hozzájárulás	1.000 P
2. Egy mű kiadására	1.200 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
4. Bizottsági költségekre	50 „

Összesen . . . . . 2.450 P

Maradvány egy mű kiadására . . . . . 1.200 „

c) Jogtudományi bizottság.

1. Az előadó úr tiszteletdíja	200 P
2. Magyary Géza munkái kiadására	1.500 „
3. Bizottsági költségekre	50 „

Összesen . . . . . 1.750 P

Maradvány Magyary G. munkáira . . . . . 2.700 „

d) Történettudományi bizottság.

1. A <i>Hunyadiak kora</i> következő kötetére	1.500 „
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	1.750 P

e) Hadtörténeti bizottság.

1. A <i>Hadtörténelmi Közlemények</i> tiszteletdíjaira és nyomdai előállítására	1.500 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	1.750 P

Maradvány egy kiadványra . . . . . 500 P

f) Nemzetgazdasági bizottság.

1. A <i>Közgazdasági Szemlére</i>	2.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	2.250 P

Maradvány értekezésekre . . . . . 600 P

g) Archeológiai bizottság.

1. Az <i>Archeológiai Értesítő</i> írói, szerkesztői tiszteletdíjaira és nyomdai költségeire	1.500 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	1.750 P

Maradvány az I. félévről . . . . . 674 „

h) Művészettörténeti bizottság.

1. Folyóirat előkészítésére	1.000'— P
Maradvány	2.000'— „
<i>A II. osztály és bizottságai összesen . . . . .</i>	<i>13.400'— P</i>
A maradványok	7.880'91 P

i) A Római Magyar Intézet „Fraknoi Vilmos“ Történeti Osztálya.

A Fraknoi-villa bérjövödelme fejében a vallás- és köz-
oktatásügyi m. kir. minisztérium által a bizottság cél-
jaira befizetett összegből 1941. végén rendelkezésre áll 17.000 P

A III. osztály és bizottságai.

a) III. osztály.

1. A Matematikai és Természettudományi Értesítőre	10.000 P
2. Természettudományi kutatásokra	4.000 „
3. Emlékbeszédre	200 „
4. Bírálati tiszteletdíjakra	200 „
Összesen	14.400 P

b) Matematikai és természettudományi bizottság.

1. Tudományos célokra	2.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	2.250 P

<i>A III. osztály és bizottsága összesen . . . . .</i>	<i>16.650'— P</i>
<i>Az I—III. osztály tudományos kiadásai . . . . .</i>	<i>53.160'— P</i>
<i>A Római Magyar Intézettel . . . . .</i>	<i>70.160'— P</i>
<i>A maradványok összege . . . . .</i>	<i>9.056'09 P</i>

Szótári bizottság.

1. Dologi kiadásokra	400 P
2. Adatgyűjtésre	400 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
Összesen	1.000 P

A középkori latinság szótárának Magyar Nemzeti Bizottsága.

1. Adatgyűjtésre	1.070 P
2. Állandó munkatársnak	600 „
3. Felülvizsgálatra	200 „
4. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
5. Egyéb kiadások	50 „
Összesen	2.120 P

Könyvkiadó vállalat.

Újabb kötetek kiállítására és szerzői tiszteletdíjára	5.000 P
---	---------

Könyvtár.

Folyóiratok kiegészítésére, a legszükségesebb kötések költségeire és könyvbeszerzésekre	5.000 P
---	---------

Tudományos társulatok és munkák segélyezésére.

Tudományos társulatok segélyezésére	5.000 P
A Bécsi Klebelsberg-Történetkutató Intézet Évkönyvére	750 „
A Revue des Études Hongroises segélye	750 „
Összesen	6.500 P
Coopération Intellectuelle	400 P
Összes tudományos kiadásokra	85.680.— P
A Római Magyar Intézettel együtt	102.680.— P
Maradványok	9.056.09 P

Személyzeti kiadások.

A főtitkár tiszteletdíja félévre	6.000 P
A főkönyvtárnok tiszteletdíja félévre	2.000 P
A három osztálytitkár tiszteletdíja félévre	3.000 „
A főtitkári iroda és a könyvtár alkalmazottainak tiszteletdíja félévre	10.880 „
Kormányrendelettel ismételten megállapított drágasági pótlékok I. és II. félévre	10.831 „
Dudás Kálmán tiszteletdíja félévre	800 „
Voit Lajosnak könyvelésért félévre	800 „
Altisztek orvosi kezelésére és gyógyszereire	500 „
Előre nem látott (kegyeleti) kiadásokra	2.000 „
Régi alkalmazottak nyugdíjára és rendkívüli segélyekre	20.000 „
Újévkor szokásos ajándékokra	2.000 „
<hr/>	
Összesen	58.811 P

Dologi kiadások félévre.

Adók, illetékegyenérték	11.284 P
Palota és bérház fenntartása	9.000 „
Fűtőanyag	8.000 „
Villanyvilágítás	2.200 „
Vizdíj	650 „
Kéményseprő	250 „
Telefon	700 „
Ülési meghívók költsége	300 „
Postai költségekre	600 „
Kiadványok szétküldésére	4.000 „
Időközi drágulásokra számítva	3.000 „
Kézbesítési költségekre	200 „
Irodai kiadásokra	2.000 „
Felvonó	400 „
A Kazinczy-emlék fenntartási költsége	1.000 „
<hr/>	
Összesen	43.584 P

Személyzeti kiadások félévre	58.811 P
Dologi kiadások félévre	43.584 P
Összes tudományos kiadások (a Római Intézet nélkül)	85.680 P
<hr/>	
Összes kiadások	188.075 P
A Római Magyar Intézettel	205.075 P

Várható bevételek.

Allamsegély	35.040 P
Lakbérékből	30.500 „
A Vigyázó-vagyonból	100.000 „
Könyvek eladásából	12.000 „
<hr/>	
Összesen	177.540 P

Az így mutatkozó hiány az előző évek fel nem használt jövedelméből fedeztetik.

VII.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA
TULAJDONÁBAN LÉVŐ

GRÓF VIGYÁZÓ-VAGYON

kimutatása 1941. december 31-én.

Gróf Vigyázó Sándor és Ferenc vagyon

VAGYON

	Pengő	Pengő
1. Pénzkészletek:		
a) Budapest Székesfővárosi Községi Takarékpénztár	55.600.—	
b) Pesti Magyar Kereskedelmi Bank „Hitel” számla	50.467.46	
c) Pesti Magyar Kereskedelmi Bank „Erdővétel” számla	506.195.71	
d) Magyar Általános Hitelbank „ház-bér” számla	9.936.83	
e) Magyar Általános Hitelbank „fűtés” számla	31.502.46	
f) Postatakarékpénztár 37.866. szám	1.771.53	655.473.99
2. Értékpapírok:		
a) gróf Vigyázó Sándor vagyon	32.013.22	
b) gróf Vigyázó Ferenc vagyon	24.340.30	56.353.52
3. Ingatlanok:		
a) gróf Vigyázó Sándor vagyon		
Harta-Bojár 647 k. hold 308 ☐ öl	284.000.—	
Csabony 1182 „ 1051 ☐ „	432.000.—	
Mosdós 116 „ 89 ☐ „	69.000.—	
Nagyberki 1755 „ 638 ☐ „	786.000.—	
Kötöny 2427 „ 372 ☐ „	361.000.—	
Szalkszent-márton 5373 „ 624 ☐ „	1.901.000.—	
11501 k. hold 1482 ☐ öl	3.833.000.—	
b) gróf Vigyázó Ferenc vagyon		
Abony 787 k. hold 596 ☐ öl	581.000.—	
Bátya 1444 „ 1282 ☐ „	541.000.—	
Rákoskeresztúr 32 „ 208 ☐ „	11.000.—	
Tószeg—Szántó-halom 850 „ 1396 ☐ „	329.000.—	
Uszód—Nána-pusztá 193 „ 1439 ☐ „	113.000.—	
3309 k. hold 121 ☐ öl	1.575.000.—	
c) gróf Vigyázó Sándor vagyon VII., Károly király-út 1. sz. bérház	2.483.786.44	7.891.786.44
4. Gazdasági felszerelések és termények:		
a) Eleven leltár	242.101.—	
b) Holt leltár	163.992.—	
c) Termények, szántás-vetés	271.022.—	677.115.—
Atvitel:		9.280.728.95

mérlegszámlája 1941. december 31-én.

TEHER

	Pengő	Pengő
1. <i>Hagyatéki tőke</i>	6.325.133.81	
2. <i>Fél nem használt előző évi jövedelmek</i>	166.930.45	6.492.064.26
3. <i>Hitelezők:</i>		
a) Magyar Nemzeti Bank	160.000.—	
b) gróf Vigyázó Sándorné vagyon . . .	2.558.401.80	
c) Folyószámlán	30.165.10	2.748.566.90
4. <i>Értécsökkenési tartalék:</i>		
a) VII., Károly király-út 1. sz. bérház után	60.000.—	
b) Gazdasági felszerelések után . . .	603.000.—	663.000.—
5. <i>Tiszta jövedelem 1941. évben</i>	194.057.06	
Ebből fölhasználtatott az év folyamán a Magyar Tudományos Akadémia tudományos céljaira . . .	190.000.—	4.057.06
Átvitel:		9.907.688.22

VAGYON

		Pengő	Pengő
	Áthozat:		9.280.728.95
5.	<i>Adósok:</i>		
	a) M. Kir. Igazságügyminiszterium	278.000.—	
	b) Folyószámlán	94.732.57	372.732.57
6.	<i>Ingatlan vételárhátralékok . . . . .</i>		54.226.70
7.	<i>Aktív átmenő számla . . . . .</i>		200.000.—
			9.907.688.22

A Magyar Tudományos Akadémia Igazgató-

Dr. Baranyai Lipót s. k.

TEHER

	Pengő	Pengő
Áthozat:		9.907.688,22
		9.907.688,22

A könyvelésért:

Virágh István s. k.

Tanácsának megbízásából felülvizsgálták:

Dr. Balogh Jenő s. k.

gróf Vigyázó Sándor és Ferenc vagyon

VESZTESÉG

		Pengő
1.	Igazgatási kiadások	62.485.83
2.	Dologi kiadások	9.424.21
3.	Adók és illetékek	46.548.66
4.	Végrendeleti terhek	52.463.08
5.	Tőketartozások utáni kamatok	89.338.39
6.	Leírás a házi kezelésbe vett Nagyberki gazdaság után	132.366.—
7.	A Magyar Tudományos Akadémia tudományos céljaira a folyó évi jövedelemből fölhasznált összeg	190.000.—
8.	Fennmaradó tiszta jövedelem	4.057.06
		586.683.23

A Magyar Tudományos Akadémia Igazgató-

Dr. Baranyai Lipót s. k.

eredmény számlája 1941. december 31-én.

		NYERESÉG
		Pengő
1.	Bérbeadott mezőgazdaságok haszonbére	217.990.23
2.	Vadászati és halászati haszonbérék	2.909.50
3.	Házilag kezelt mezőgazdaságok	70.908.81
4.	Erdőgazdaságok	99.377.69
5.	Bérházak	141.830.25
6.	Tőke jövedelem	50.943.72
7.	Különféle bevételek	2.723.03
		586.683.23

A könyvelésért:

Virágh István s. k.

Tanácsának megbízásából felülvizsgálták:

Dr. Balogh Jenő s. k.

gróf Vigyázó Sándorné-vagyon

VAGYON

	Pengő	Pengő
1. <i>Pénzkészletek:</i>		
a) Pesti Hazai Első Takarékpénztár	69.385.—	
b) Országos Földhitelintézet	12.814.40	
c) Fabank r. t.	556.939.—	
d) Postatakarékpénztár 5.828. sz.	41.945.07	
e) Postatakarékpénztár 6.867. sz.	18.175.48	
f) Postatakarékpénztár 22.183. sz.	4.577.66	
g) Postatakarékpénztár 49.220. sz.	1.240.01	
h) Házi pénztár	16.995.96	722.072.58
2. <i>Értékpapírok</i>		107.578.74
3. <i>Ingatlanok:</i>		
Rákoskeresztur 1715 k. hold 515 ☐ öl	465.000.—	
Alsórákosi rétek 2. „ 1093 ☐ „	5.000.—	470.000.—
1718 k. hold 8 ☐ öl		
4. <i>Gazdasági felszerelések és termények:</i>		
a) Eleven leltár	4.300.—	
b) Holt leltár	5.368.—	9.668.—
5. <i>Adósok:</i>		
a) gróf Vigyázó Sándor és Ferenc va- gyon	2.558.401.80	
b) Folyószámlán	1.270.000.—	3,828.401.80
6. <i>Ingatlan vételárhátralékok</i>		33.508.36
		5.171.229.48

A Magyar Tudományos Akadémia Igazgató-

Dr. Baranyai Lipót s. k.

gróf Vigyázó Sándorné-vagyon

VESZTESÉG

	Pengő
1. Igazgatási kiadások	35.022.47
2. Dologi kiadások	3.912.65
3. Adók és illetékek	7.479.01
4. Végrendeleti terhek	101.824.84
5. Mezőgazdasági kiadások	21.838.06
6. Tiszta jövedelem	69.920.71
	239.997.74

A Magyar Tudományos Akadémia Igazgató-

Dr. Baranyai Lipót s. k.

eredmény számlája 1941. december 31-én

NYERESÉG

		Pengő
1.	Bérbeadott mezőgazdaságok haszonbére	33.007.28
2.	Erdőgazdaságok	13.939.02
3.	Tőke jövedelem	90.304.10
4.	Különféle bevételek	922.50
5.	Áthozat az előző évi fel nem használt jövedelmekből	101.824.84
		239.997.74

A könyvelésért:

Virágh István s. k

Tanácsának megbízásából felülvizsgálták:

Dr. Balogh Jenő s. k.

VIII.

**Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtárának 1941. évi állapotáról.**

I.

Az 1941. évben a szokásos könyvtári munkák rendben folytak. Különleges munka volt a katalógusoknak új szempontok szerint való átrendezése. Szigorúan ellenőriztük a könyvkölcsönzést; ennek eredményeképpen sok értékes és már elveszettnek hitt mű került vissza könyvtárunkba. A régi magyar irodalomba tartozó művek felülvizsgálása és feldolgozása változatlan buzgalommal folyt. A világhelyzet következtében a külföldi intézetekkel való csereforgalom csökkent. Az időközben visszatért területek nyomdái most már szintén beküldik nyomdatermékeiket; ez magyarázza a köteles példányok számában mutatkozó emelkedést.

A könyvtár és gyűjteményei nyitva voltak:

	N a p o k s z á m a			
	Könyvtár	Széchenyi- múzeum	Vörösmarty- szoba	Goethe- szoba
1940	188	146	366	147
1941	239	239	365	138

II.

A könyvtár kiadásai.

	1940		1941	
	P	f	P	f
Irodaszerek, nyomtatványok és postaköltség	1344	25	3838	96
Könyvkötés	1754	02	1588	02
Könyvbeszerzés	1455	22	3569	60
A Magyar Könyvszemle támogatása	200	—	200	—
Asztalosmunkák	876	—	149	—
Altisztek délutáni szolgálata	389	—	354	—
Jutalmak	300	—	300	—
Összesen:	6318	49	9999	58

III.

A könyvtár gyarapodása.

A gyarapodás módja	1940	1941
Nyomdai kötelespéldány	3653	4773
Hatóságok, tud. társaságok stb. kiadványai	898	808
A főttkári hivatal útján	25	42
Magánosok ajándéka	644	399
Vétel	184	175
Összesen:	5404	6197

A kézirattárban 99 köteget katalogizáltunk.

A Széchenyi-múzeum gyarapodása 6 könyv, 120 újságlap és 10 egylevelű nyomtatvány.

A Goethe-gyűjtemény nem gyarapodott.

A nyomdavállalatok a törvényes rendelkezések értelmében beküldték nyomdatermékeiket.

Kiadványait megküldték a következő hatóságok, intézetek, tudományos társaságok, egyesületek, múzeumok, könyvtárak és szerkesztőségek:

a) *Hazaiak:* Budapest: Allami Térképészeti Intézet; Br. Eötvös Lóránt Geofizikai Intézet; Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala; Deutsches Wissenschaftliches Institut; Építészeti szerk.; Finn követség; Fővárosi Pedagógiai Könyvtár; Hungária műtrágya, kénsav, stb. gyár; Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti kara; Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem könyvtára; Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem művészettörténeti és keresztényrégészeti intézete; Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége, La Gazette de Hongrie szerk.; Levéltárosok Egyesülete; Magy. kir. állami vas-, acél- és gépgyárak; M. Kir. Földművelésügyi minisztérium; A m. kir. Földművelésügyi minisztérium vízrajzi intézete; M. Kir. Földtani Intézet; M. kir. Honvédtérképészeti Intézet; M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal; M. kir. Külügyminisztérium könyvtára; M. kir. Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézet; M. kir. Orsz. Öntözésügyi Hivatal; M. kir. postavezérigazgatóság; M. kir. Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium; Magyar Statisztikai Társaság; Német birodalmi követség; Olasz királyi követség; Olasz Kultúrintézet; Orsz. Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ; Orsz. Közegészségügyi Egyesület; Orsz. Magy. Sajtókamara; Orsz. Magy. Szépművészeti Múzeum; Orsz. Mezőgazdasági Kamara; Szent István Akadémia. Debrecen: M. Kir. Tisza István Tudományegyetem rektori hivatala; M. Kir. Tisza István Tudományegyetem ásvány- és földtani intézete; Magyar Nemzeti Lapkiadó szerk. Kolozsvár: Erdélyi Helikon szerk.; Erdélyi Múzeum-Egyesület. Marosvásárhely: Magyar Népegészségügy Szemle szerk. Nagykovács: Arany János Társaság. Pécs: M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem kisebbségi intézete; M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem rektori hivatala. Sopron: M. kir. József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetemerdő- és kohómérnöki kara. Szeged: Magy.

Kir. Horthy Miklós Tudományegyetem rektori hivatala. Székelyudvarhely: „Székelység” szerk. Szolnok: Szolnok megyei város közkönyvtára. Tihany: Magyar Biológiai Kutató Intézet. Újvidék: Ljetopics Matice Srpske szerk.; Matica Srpska. Zirc: Apátság.

b) *Elcsatolt területiek és külföldiek:* Amsterdam: Société Néerlandaise de Zoologie. Ankar: Direction générale de la presse au Ministère de l'Intérieur; Société d'Histoire Turque. Athén: Akademia Athenon. Baltimore: Linguistic Society of America. Bázél: Naturforschende Gesellschaft. Bécs: Akademie der Wissenschaften; Anthropologische Gesellschaft; Universität; Wiener Prähistorische Gesellschaft. Bergen: Bergens Museum. Berkeley: University of California. Berlin: Berlin-Rom-Tokio szerk.; Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte; Berliner Monatshefte szerk.; Deutsches Archäologisches Institut; Deutsches Institut für Aussehenpolitische Forschung; Deutsche Rundschau szerk.; Forschungen und Fortschritte szerk.; Német-magyar Társaság; Preussische Akademie der Wissenschaften; Preussische Staatsbibliothek; Römische-germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts; Zentralamt für Internationale Sozialgestaltung. Bern: Schweizerische Naturforschende Gesellschaft. Bonn: Rheinisches Landesmuseum. Boroszló: Schlesischer Altertumsverein; Verein für Geschichte Schlesiens. Brünn: Institut National Agronomique. Brüsszel: Musée Royal d'Histoire Naturelle de Belgique; Union Académique Internationale. Buenos Aires: Academia Argentina de Letras; Boletín matemático szerk.; Instituto de Medicina Experimental para el estudio y tratamiento del cáncer. Bukarest: Institut Géologique de Roumanie; Musée National des Antiquités. Cagliari: R. Università di Cagliari. Cambridge (U. S. A.): Harvard College; Museum of Comparative Zoology at Harvard College. Cincinnati: Lloyd Library and Museum. Danzig: Landesamt für Physikalisch-medizinische Sozietät; Universitätsbibliothek. Flórenc: Romana szerk. Frankfurt a. M.: Senckenbergsche Naturforschende Gesellschaft. Genf: Bureau Central des Minorités; Société de Physique et d'Histoire Naturelle de Genève. Göteborg: Egyetem; Göteborgs och Bohusläns Fornminnesförening; Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälle. Göttinga: Gesellschaft der Wissenschaften. Hága: Koninklijke Bibliotheek; Tudományos Akadémia.

Halle: Landesanstalt für Volkheitskunde. *Hamburg*: Egyetem. *Hannover*: Landesmuseum. *Harlem*: Société Hollandaise des Sciences. *Heidelberg*: Heidelberger Akademie der Wissenschaften. *Helsinki*: Bureau Central de Statistique; Finnisch-ugrische Forschungen szerk.; Merentutkimuslaitos; Societas pro fauna et flora Fenniae; Studia Fennica szerk.; Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Suomen Historiallinen Seura. *Innsbruck*: Österr. Institut für Geschichtsforschung. *Istanbul*: Archäologisches Institut des Deutschen Reiches, Zweigstelle Istanbul. *Jena*: Verein für thüringische Geschichte und Altertumskunde. *Kaiserslautern*: Saarpfälzischer Verein für Naturkunde und Naturschutz Pollichia. *Késmárk*: Karpathenverein. *Kiev*: Ukrán Tudományos Akadémia. *Kopenhága*: Acta Linguistica szerk.; Cercle Linguistique; Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab; Kgl. Nordiska Oldskrift-Selskab. *Kumming*: National Tsing Hua University. *La Plata*: Universidad Nacional. *Leningrád*: Académie des Sciences de l'URSS; Société des Naturalistes. *Lipcse*: Deutsche Bücherei; Deutsche Morgenländische Gesellschaft; Sächsische Akademie der Wissenschaften. *Liszabon*: Academia das Ciencias de Lisboa; Agronomia Lusitana szerk.; Egyetem; Instituto de Medicina Legal. *Ljubljana*: Tudományos Akadémia; Société du Musée de Slovénie. *London*: R. Society of London; Society for the promotion of Roman Studies. *Lund*: Kungl. Fysiografiska Sällskapet; Universitas Lundensis. *Lyon*: Université. *Mainz*: Zentralmuseum für Vor- und Frühgeschichte. *Maribor*: Société Historique. *Moszkva*: Egyetem; Orosz Tudományos Akadémia; Société des Naturalistes. *München*: Geografische Gesellschaft; Nationalsozialistische Monatshefte szerk.; Südostinstitut. *Münster*: Landesmuseum für Naturkunde der Provinz Westfalen; Verein für Geschichte und Altertumskunde Westfallens. *Nagyszeben*: Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. *Nagyszombat*: Sv. Vojtech Társaság. *New York*: American Committee for international Wild Life Protection. *Osaka*: Osaka Imp. University. *Paris*: Institut de France; Académie des sciences. *Perm*: Institut des recherches biologiques. *Philadelphia*: American Philosophical Society. *Porto*: Egyetem. *Pozsony*: Slovakische Rundschau szerk. *Rangoon*: Archeological Survey of Burma. *Rennes*: Société Scientifique de Bretagne. *Riga*: Societas Biologiae Litviae. *Roma*: Bullettino di paleontologia Italiana szerk.;

Institut International d'Agriculture; Reale Accademia d'Italia; Reale Università; Rivista d'artiglieria e genio; Scuola Romana din Roma. *St. Louis*: Missouri Botanical Garden. *Schwerin*: Verein für Mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde. *Sendai*: The Saito Gratitude Foundation. *Speyer*: Historischer Verein der Pfalz. *Stanford* (Calif): Stanford University; The Natural History Museum of Stanford University. *Stockholm*: Ekonomisk Tidskrift szerk.; Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademie; Sveriges Offentliga Bibliotek; The Museum of Far Eastern Antiquities; Uppsala Läkareförenings Förhandlingar. *Stuttgart*: Deutsches Auslandinstitut. *Szófia*: Bolgár Tudományos Akadémia; Institut Archéologique Bulgare; Université St. Clément d'Ochride; Woënen Journal szerk. *Taiwan* (Formosa): Taihoku Imp. University. *Taskend*: Universitas Asiae Mediae. *Tbilissi*: Georgische Abteilung der Akademie der Wissenschaften USSR; Institut Mathématique de Tbilissi. *Temesvár*: Jardin et Musée Botanique de l'Université. *Tokyo*: Imperial Academy; Institute of Physical and Chemical Research of Japan; National Research Council of Japan; Physico-mathematical Society of Japan. *Torino*: R. Università. *Turku*: Universitas. *Turóc-szentmárton*: Matica Slovenská szerk. *Uppsala*: Egyetemi Könyvtár; Geological Institution of the University; Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet. *Urbana*: State Geological Survey; University of Illionis. *Velence*: R. Instituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti. *Washington*: Smithsonian Institution; U. S. Geological Survey; U. S. National Museum. *Winnipeg*: Kanadai Magyar Újság szerk. *Zürich*: Schweizerische Gesellschaft für Urgeschichte; Schweizerische Naturforschende Gesellschaft.

Adományaikkal a következő magánosok gyarapították a könyvtárt: Ambrózy Gy., Arsevan C. E. (Konstantinápoly), Bartók M. (Debrecen), Beronka J. (Asheim i Hurum, Norvégia), Bittera M. (Magyaróvár), Blau H., Bodó J., Bonomi J. (6 db.), Brandi K. (München), Bucsay M., Buzágh A. (Sopron), Chlumecky V. (Pozsony), Czaich E. K., Csősz Gy., Degré A., Dezső. (8 db.), Divéky A., Drumaux P. (Grand), Erdős M. (Esztergom), Falk H., vitéz Feketekuty B., Ferdinándy G., Fest S. (Debrecen), Forontiu I. E. (Govora), Forray J. I. (Szeged), Galla F., Gociman Aurél., Gróh Gy., Gróh J. (Esztergom), Gyaló-kay J., Gyalui F. (Kolozsvár), Gyalui Boér György (Nagy-

bánya), Herstad O. (Oslo), Hévey L., Hofhauser J., Hóman B., Horváth B. (Szeged), Horváth J., Ilosvay V., Ispánovits A. (Pécs), Jancsó E. (Kolozsvár, 6 db.), Jordáky L. (Kolozsvár), Jordán K., Juhasz K. (Kübekháza), Kalb-Heisch K. (Giessen), Karpát J. (Pozsony), Kenyeres B. (80 db.), Kerpel J., Kertész J., Kincs M. Kisházy Á. (46 db.), Klug L., Kolb J., Kornis Gy. (5 db.), Kovács E., Lónyai F., Lósy-Schmidt E., Lukinich J., Malbasa A. (Szarajevo), Márffy O. (5 db.), Mátrai F. B. (12 db.), Mauritz B., Miskolczy D. (Szeged), Mladiata J. J., Nyárády M. (Nyíregyháza), Pátkai J., Pavicević M. (Zágráb), Péteri J. (Kassa), Philipp K., Puky E., Putnoky M., Rácz Gy., Radó A., Rásonyi L. (Ankara), Rexa D., Ries Gy. (Bern, 11 db.), Ries Gy. (New York), Ries J. (Bern), Sajó G., Schroeder A., Schumann R. (Bécs), Sebestyén E., Semjén B., Simonyi D., Somogyi J. (15 db.) Sonkoly J. (6 db.), Stein A. (Oxford), Steinitz W. (Stockholm), Südfeld A., Cs. Szabó Z., Szabó Z. (12 db.), Szécsi F., Taslauanu O. C. (Bukarest), Thewrewk-Pallaghy A., K. Varga S., vitéz Verebély L., Voinivich G., Wünscher Fr., Zamenhof St. (Lancaster), Zimmermann Á., Zipernovszky F., Zoványi J.

A régi magyar irodalomba tartozó művek közül 118 kutató használt 368 köteget 907 ízben. A kéziratárban helyeztük el Hollós Oszkár pest-budai gyűjteményéről készített 41 fényképet.

IV.

Az olvasóterem forgalma volt:

Év	Rendes látogatók száma	Hány ízben	Használt kötetek száma
1940	57	2415	9384
1941	57	1761	7151

A könyvkölcsönzési forgalom:

Év	Kölcsönzők száma	Kivett kötetek száma
1940	2108	3067
1941	1725	2348

Kimutatás az akadémiai könyvtár kölcsönzési forgalmáról.

Hónap	Kölcsönzők száma		Kivett kötetek száma	
	1940	1941	1940	1941
Január	208	183	299	268
Február	244	217	369	312
Március	196	155	270	229
Április	234	125	327	164
Május	149	168	226	229
Június	109	149	172	197
Július	134	88	201	124
Augusztus	56	61	98	76
Szeptember	214	167	301	201
Október	206	145	314	207
November	205	140	270	176
December	154	127	220	165
Összesen:	2108	1725	3067	2348

A Széchenyi-múzeum, a Vörösmarty-szoba és a Goethe-szoba látogatottsága a következő volt:

Év	Széchenyi-múzeum	Vörösmarty-szoba	Goethe-szoba
1940	3696	3883	3434
1941	6990	6092	2915

1941-ben a könyvtár a következő könyvtárakkal és intézetekkel érintkezett könyvek és kéziratok kölcsönzése ügyében:

a) *Hazaiak:* Budapest: M. Kir. Hadilevéltár; Zene-művészeti Főiskola. *Debrecen:* Csokonai Kör; Egyetemi Könyvtár. *Kolozsvár:* Egyetemi Könyvtár. *Marosvásárhely:* Ferenc József Közművelődési Ház Könyvtára. *Pécs:* Egyetemi Könyvtár. *Sepsiszentgyörgy:* Székely Nemzeti Mú-

zeum. *Szeged*: Egyetemi Könyvtár. *Tihantl*: Magyar Biológiai Kutató Intézet.

b) Külföldiek: München: Südostinstitut.

Budapest, 1942. március 18-án.

Szinnyei József

ig. és r. t., főkönyvtárnok.

I. táblázat.

Kimutatás az olvasóterem rendes látogatóinak foglalkozásáról.

	1940	1941
Bíró	—	2
Főiskolai hallgató	28	26
Földbirtokos	1	—
Gazdatiszt	1	—
Hírlapíró	—	—
Író	—	1
Katonatiszt	2	3
Középiskolai tanuló	7	5
Köztisztviselő	4	2
Lelkész	1	1
Magántisztviselő	2	4
Magánzó	3	1
Mérnök	1	—
Nyomdász	—	—
Orvos	1	—
Színművész	1	—
Tanár	4	11
Ügyvéd	2	1
Összesen:	57	57

II. táblázat.

Kimutatás az akadémiai könyvtár olvasótermének forgalmáról.

Hónap	Olvasók száma		Használt kötetek száma	
	1940	1941	1940	1941
Január	311	157	1609	593
Február	419	108	1089	414
Március	278	135	857	522
Április	312	120	1464	800
Május	82	189	224	806
Június	—	122	—	245
Július	—	127	—	615
Augusztus	—	87	—	346
Szeptember	309	134	1204	637
Október	359	207	1263	436
November	211	172	1066	831
December	134	203	611	906
Összesen:	2415	1761	9384	7151

IX.

Jelentés**a szótári bizottság 1941. évi munkásságáról.**

A bizottságnak 1941. január 13-án tartott ülésén Szinnyei József ig. és rt., aki mint elnök id. Szily Kálmán elhunytától, 1924-től kezdve irányította a bizottság munkáját, elnöki tiszteről lemondott, és maga helyett elnöknek ajánlotta Melich János ig. és r. tagot. A bizottság megválasztotta elnökévé Melich Jánost, aki a bizottság ülésén elhangzott szavai szerint ugyanazon az úton akarja irányítani a nagyszótári munkálatokat, amelyen az elnöki tisztnben nagyérdemű elődei megindították és vezették, s arra fog törekedni, hogy minél hamarabb megkezdhető legyen a szerkesztés.

A szótár szerkesztését csak akkor lehet megkezdni, ha előbb megtörténik a gyűjtött adatoknak betürend szerint való elrendezése. A rendezést 1937-ben kezdte meg a bizottság. A költségvetésben erre a célra biztosított összegből egy évben 25 havi munkát lehetett végeztetni. Tapasztalataink szerint ilyen irányú munka mellett az adatrendezés még legalább 12 évig tartana. Ezért a bizottság elnöke előterjesztésben kérte az Akadémiát, hogy az adatrendezés munkájára bocsásson rendelkezésére a bizottságnak megfelelő nagyobb összeget, amiből két-három év alatt el lehet végeztetni a rendezést. Az Akadémia vezetősége megértő jóakarattal fogadta a bizottság kérését és gondoskodott róla, hogy az adatrendezés gyorsabb ütemben haladhasson.

A bizottságnak eddig az Arany János-utcában levő bérház földszintjén volt egy nagyobb és egy kisebb teremből álló helyisége. A szótári anyag gyarapodása s különösen a rendezéshez szükséges állványok, ládák és dobozok elhelyezése miatt ez a helyiség eddig is nagyon szűken felelt meg. Több munkatárssal végeztethető rendezéshez nagyobb helyiségre volt szükség. A bizottság kérésére Voinovich Géza főtitkár ideiglenes helyiségül átengedte a bizottságnak az Akadémia palotájának első

emeletén levő volt főtitkári lakást. A szép, nagy világos termekben megfelelően, könnyen hozzáférhető módon el lehetett helyezni a szótári anyagot, és a sok helyet kívánó adatrendezést is fennakadás nélkül lehet végezni.

A szótári munka egy részét beosztott középiskolai tanárok, más részét pedig tiszteletdíjas munkatársak végzik. A bizottságnak megalapításától kezdve kiutalt külön államsegély helyett a közoktatási kormány 1923-tól középiskolai tanárok berendelésével támogatja a szótári munkálatokat. Az 1941—42. tanévben a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr az Akadémia kérésére folytatólag berendelte a bizottsághoz teljes munkaidőre Lakó Györgyöt (további intézkedésig), Rézler Gyulát és Karácsony Sándort, fél munkaidőre Putnoky Imrét és Hajdu Jánost. Koczogh András az 1940—41. iskolai évben be volt osztva fél munkaidőre, de a tanév végén szolgálati idejét betöltötte, nyugalomba vonult. Tiszteletdíjas rendező munkatársaink voltak 1941-ben: Baboss Ernő, Gálos Ferenc, Horváth Károly, Kamocsayné Lévy Ágnes, Kelemen József, Lavotha Ödön, Molnár Olga, Szabó Dénes, Szidarovszky János és Techert József.

A beosztott munkatársak az év első felében adatgyűjtést végeztek, az év második felében azonban ők is a gyűjtött anyag rendezésével foglalkoztak. A beosztott és a tiszteletdíjas munkatársak 1941-ben összesen 77 havi munkával (egy hónapra 80 munkaórát számítva) 140 gyűjtést rendeztek a szavak első és második betűje szerint. A rendezett cédulák száma 247.787, ezenkívül a többadatú cédulákról másoltak 39.793 új adatot. Az 1937-től 1941-ig összesen 183 havi munkával rendezett cédulák száma 665.818, a másolt cédulák száma 119.229, a rendezett anyag tehát összesen 785.047 cédulából áll.

Az adatgyűjtést beosztott munkatársaink az év második felében abbahagyták, csak a megkezdett munkák feldolgozását fejezték be. Lakó György az év végéig gyűjtött szótári adatokat Márton József 1818. évi Lexiconából. Ezenkívül tiszteletdíjért végzett adatgyűjtést Zolnai Gyula egy napilap nyelvéből, Putnoky Imre Kazinczy Ferenc Levelezéséből és Gáldi László a Lexicon Budensé-

ből. Az 1941. évben 8 gyűjtő munkatárs 22 munkából 30.145 adatot gyűjtött. Az adatgyűjtés megindításától kezdve gyűjtetett a bizottság 4253 munkából összesen 3.577.922 cédulát.

A bizottság kiadása 1941-ben 9647 P 52 fillér volt. Ebből 7660 P adatrendezés tiszteletdíja, 588 P rendező ládák és dobozok ára, 600 P adatgyűjtés tiszteletdíja, 117 P 50 fillér kézikönyvek ára, 282 P 02 fill. ügyviteli kiadás, 400 P előadói tiszteletdíj.

Sági István.

lt., előadó

X.

Üdvözlő beszédek.

a) Tanítók jutalmazása.

József kir. herceg Ö Fensége elnöki beszéde
az 1942. április 27-i összes ülésen.

A M. Tud. Akadémia minden évben április havi összes ülésén elismerése jeléül megjutalmaz néhány tanítót, akik feladatuk buzgó és eredményes teljesítésében különösen kitűntek.

Báró Wodianer Albert hagyott az Akadémiára 25.000 forintot, hogy abból évenként két kiváló tanító jutalmaztassék. Mostoha idők megsemmisítették ezt a készpénzben fekvő alapítványt, de az Akadémia — átértelmezve a néptanítói kar munkásságának fontosságát, — bár maga is gondok közé került, — ez alapítványt sajátjából is fenn kívánta tartani, s évről-évre pótolja az elvesztett kamatokat, hogy elismerését kifejezze a legkiválóbb, a példaadó magyar tanítók iránt.

Újabban Hóman Bálint m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr, két nagy elődének emlékét: Berzeviczy Albert és báró Wlassics Gyula volt közoktatási miniszterekét, kívánta azzal főntartani, hogy nevükre két-két hasonló alapítványt tett. Különösen kiemelni kívánta a magyar nyelv tanítása körül szerzett érdemeket s az iskolán kívüli életben tanúsított közérdekű, hasznos, hazafias munkásságot. A tanfelügyelőség fölterjesztése alapján a közoktatási minisztériumnak, a Magyarországi Tanító Egyesületek Országos Szövetségének két küldöttével együtt az Akadémia osztályainak elnökei és titkárai vizsgálják meg a jutalmazandókat. Ez idén 42 tanítót hoztak javaslatba a tanfelügyelőségek a megnagyobbodott ország területéről. Örömmel látom, hogy ilyen sokan vannak a hivatottak, habár csak hatan lehetnek a választottak.

Ezek közül *Gáspár Jenő* sepsziszentgyörgyi református népiskolai igazgató 39 év óta működik pályáján, mintaképe a tanítóknak, az egész város gazdasági, kulturális és szociális emelésén buzgón fáradozott;

Finta Sándor szombathelyi róm. kat. népiskolai igazgató, elnöke a Katolikus Tanítók Orsz. Szövetségének, számottevő irodalmi munkásságot fejtett ki, tagja a Szent

István Akadémiának; a világháborúban több kitüntetéssel érdemelt ki.

Nekik adjuk át az Akadémiának Wodianer Albertről nevezett jutalmát.

A Berzeviczy Albert-jutalomban szintén ketten részesülnek:

Kelemen Mihály kunágotai állami népiskolai igazgató, aki állását kedvezőbb meghívások szavára sem hagyta el és

Novák Frigyes, a sümegi állami népiskola igazgatója, aki szakirányú ismeretterjesztő előadásával és egy f iskola alapításával nagy szolgálatot tett községének.

A báró Wlassics Gyula-jutalmat a bizottság a következőknek javasolta kiadni:

Weltler János győri ág. evangélikus népiskolai igazgatónak, akit az Orsz. Magyar Iskolaegyesület elismerő oklevéllel tüntetett ki, s szociális tevékenységével száz szegény tanulónak juttat naponta ingyen ebédet, karácsonykor felruházást is; és

Kruppa Nétus borsodmegyei tanítónak, aki túlnyomórészt vasgyári munkások között, az összeomlás alatt is fenntartotta a hitet és a magyarság érzését.

A jutalmakat az Akadémia elismerésével és jó kívánságaival nyujtom át nekik, örvendő, hogy azok örömet szereznek nemcsak a kitüntetetteknek, hanem az egész magyar tanítóságnak, a fiatalabb pályatársaknak is, akik az ő nyomukban járva megszerezhetik szintén a jól végzett munka elégedettségét és a nemzet elismerését.

Azon meleg kívánsággal, hogy nemes, hazafias munkálkodásuknak tanítóságunk lelkes követője legyen és a Mindenható áldása legyen kitartásuk jutalma, kérem, vezessék ifjúságunkat továbbra is a magyar lelki föltámadásnak magasztos célja felé.

b) Kornis Gyula íg. és t. tag osztályelnök felköszöntője
József kir. herceg elnök ő fenségére az ünnepélyes
közülést követő lakomán.

Szeretve tisztelt Elnökünk, József kir. herceg, tábornagy úr Őfensége, nagyatyja és édesatyja nemes példájának és hagyományának nyomán, akiket a nép már „magyar főhercegek”-nek nevez, fiatal korától nemcsak a

katonai, hanem a magyar közéletben és irodalmi életben is élénk szerepet játszik. Nagyatyja résztvesz a M. Tud. Akadémia megalapításában, édesatyja egy Keletről ide-szakadt vándornép nyelvét tudományosan feldolgozza. Az unoka pedig, aki az első világháborúban Sabácnál, Uzsoknál, a Karszt-fennsíkon, Bukovinában és Tirolban igen jelentős hadműveletek irányítója s nagy személyes bátorságú hőse, ennek a háborúnak forrásszerű alapos történetét megírja *A világháború, amilyennek én láttam* c. hatalmas mű köteteiben. A magyar katona hősiességét és a magyar nép erényeit a hősi emlékművek felavatása alkalmából mondott több száz beszédében a szónok benső élményszerűségével és költői lendületével jellemzi és magasztalja.

Mai nagygyűlésünkön elhangzott szép elnöki megnyitóbeszédében a magyar nép egyik nagyszerű fiának, Körösi Csoma Sándornak a tudomány terén kifejtett hősi magatartását és világszerte elismert érdemeit világította meg. Nemcsak a csaták kiváló katonáihoz, hanem a szellem nagy szenvedések és nélkülözések közepett kutató hőiséhez is bensőleg vonzódik: a tudós lélekbe beleélve magát, plasztikusan jellemzi ennek heroikus vonásait.

Emeljük poharunkat az Elnök úr Ö Fenségeinek egészségére, aki ügyeinket a legbuzgóbb odaadással vezetve, az akadémikus kötelességtudatának példajaként ragyog előttünk!

Melich János íg. és r. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Kéky Lajos r. tag székfoglalója alkalmából,
1942. március 2-án.

Mélyen tisztelt Tagtársam!

Akadémiánk 1924-ben választotta levelező, s az azóta kifejtett gazdag és termékeny munkássága alapján 1941-ben rendes tagjává. Levelező tagságra ajánlói Császár Elemér és Négyesy László voltak. Ajánlásukban kiemelték, hogy mint kutató és feldolgozó, mint monografus és essayista, mint életrajzíró, történeti rendszerező és kiadó egyaránt becses munkálatokkal gazdagította irodalmunkat, s megállapították, hogy minden dolgozatát föltétlen alaposság, kiforrott ítélet, biztos ízlés, művészi alakítás, vonzó, magyaros és élvezetes előadás jellemzi. Rendes tagságra ajánlója Horváth János volt. Ajánlásában jellemzi m. t. Tagtársamnak tudományos és társulati teen-

dők terén folyó áldozatkész, önzetlen munkásságát; s mélyrehatóan elemzi azt a tudós és emberi lelkiséget, mely levelező tagsága óta írt nagyszámú dolgozataiból, jelentéseiből, írói arcképeiből, alkalmi beszédeiből, bírálataiból, könyvismertetéseiből s önállóan megjelent műveiből olyan jólesően, olyan felemelően felénk árad. Ennek az emberi és tudós lelkiségnek mély erkölcsi gyökerei, mély erkölcsi alapja van: kegyelet és hála az a magyar kultúra bajnokai, nagyjai iránt, kegyelet és hála azon intézmények iránt, melyek nagy hagyományaink őrizői, ápolói, továbbfejlesztői, s kegyelet és hála azon férfiak iránt, kiknek, kinek m. t. Tagtársam szellemi fejlődésének, sorsa alakulásának jelentős részét köszöni. Ezek a nemes érzelmek azonban sohasem teszik m. t. Tagtársamat elfogulttá, ítéletének tisztánlátását sohasem befolyásolják. S a nyelv, amelyen dolgozatai írva vannak, tiszta, ép magyar nyelv, melynek kellemes zengését mi, akik m. t. Tagtársamat személyszerint is ismerjük, dolgozatai, művei olvasásakor szinte a fülünkkel halljuk. Mert én is régi ismerősei, barátai közé tartozom, én is, bár nem mint szakember, régóta okulok írásaiból, gyönyörködöm fejtegetéseiben, stílusában. S ezért merek róluk néhány szót szólani.

M. t. Tagtársam nevét 1901—1904 közt olvastam először. Könyvomas egyetemi jegyzetek voltak, amelyeket m. t. Tagtársam Beöthy Zsolt előadásairól kiadott. Közülök kettőre emlékszem. „Az irodalomtörténet elmélete” (1901—02) az egyik, „Eszthétika: a művészi képzelet tana” (1900—01) a másik, Beöthy sem esztétikáját, sem az irodalomtörténetre vonatkozó elméletét nem bocsátotta közre könyvalakban, csak egyetemi előadásaiból s mélyen t. Tagtársamnak Beöthyről szóló élet- és jellemrajzából ismerjük felfogását és tanait (i. m. 131). Ép ezért kétszeresen értékesek ezek az egyetemi jegyzetek. S e jegyzetek megjelenése óta sok minden önállót írt m. t. Tagtársam, s ebből a sokból egyet-mást én is olvastam. Ez olvasmányaim alapján lett meggyőződésemmé, hogy m. t. Tagtársam, a XIX—XX. sz. magyar szépirodalmának egyik legalaposabb ismerője, magyarázója, értékelője, bírálataiból, könyvismertetéseiből, rövid, tömör jellemrajzokat is tartalmazó titkári s más jelentéseiből meg, hogy a legtapintatosabb bíráló, könyvismertető, jelentéstevő, aki ugyan sohasem hallgatja el meggyőződését, teszi ezt

azonban olyan formában, amely megnyugtató, nem sértő arra, akiről szól. Ennek tulajdonítom azt, hogy m. t. Tagtársamnak polémiái talán nem is voltak, legalább én gazdag munkásságában egyet sem találtam. — Mint költők, írók műveinek a sajtó alá rendezője kitűnő filológus is. A szakemberek ítélete szerint a Kisfaludy-Társaság Nemzeti Könyvtárában megjelent Tompa Mihály Műveinek első kötete (Bpest, 1914.) a legjobb ilyenmű kiadások közé tartozik s ezért is kívánatos, hogy a befejező második kötet is megjelenjen. Kívánatos, hogy „A jellemrajz a magyar szépirodalomban” c. műve is a maga egészében megjelenjen. E műből, mellyel 1915-ben Akadémiánk Lévay-jutalmát nyerte, több jelentős részlet látott napvilágot, ebből való imént felolvasott székfoglalója is. Erről a művéről a szakemberek a legnagyobb elismeréssel szóltak, dicsérvén benne m. t. Tagtársam egyetemes irodalmi tájékozottságát, esztétikai készségét, szellemének elvonó és rendszerező erejét (l. Aj. 1924.). S végül hadd említsem meg azt a művét, amely ugyan magában véve is nagy értékű mű, azoknál azonban, kiknek szívében a kegyelet és hála mestereik, tanítóik iránt utolsó lehelletükig olthatatlan lánggal ég, azoknál kétszeres értékkel bír, hadd említsem meg mesteréről, Beöthy Zsoltról, „a szép és nemes tartalomnak, a harmóniának ez olthatatlan szomjúságú vándoráról” írt élet- és jellemrajzát. 1924-ben a Kisfaludy-Társaság „Költők és írók” sorozatában jelent meg. Horváth János szerint ez a sorozatnak kétségkívül egyik legszebb kötete s Némethy Géza nyilatkozata szerint e könyvnek egy lapját sem olvashatni megilletődés nélkül. mert a köteles tárgyilagosság és kritika sérelme nélkül végigvonul rajta a szeretet és hálaérzet jól-éső melegsége (l. Aj. 1941. 11.).

Szívből köszöntöm rendes tagjaink sorában, s azzal a kívánsággal nyujtom át oklevelét, hogy áldozatos munkásságát még soká folytathassa.

Az idézett két könyvmatos jegyzeten kívül Kéky Lajos Beöthy Zs. egyetemi előadásából még a következőket adta ki könyvmatos iven:

1. Vörösmarty Két szomszédvár című költeményének fejtegetése. 1901/1902. tanév II. fele.
2. Esztétika: Alaptanok. 1902/1903. tanév I. és II. fele.
3. Az irodalomtörténet elméletének fejlődése. 1902/1903. tanév I. fele.
4. A XIX. század magyar költészete. 1904/1905. tanév I. II. fele.

**Melich János ig. és r. tag, osztályelnök üdvözlő szavai
Tamás Lajos l. taghoz 1942. márius 30-án,
székfoglalója alkalmából.**

Mélyen tisztelt Tagtársam! Az akadémiai tagságra való ajánlásában kimerítően, mély alapossággal vannak méltatva azok a tudományos eredmények, melyekkel ismereteinket, tudásunkat gazdagította. Nagyértékű eredményekkel gazdagította az általános romanisztikára s ezen belül a balkáni latinságra vonatkozó tudásunkat, szép számmal közölt dolgozatokat a magyar nyelv és az általános nyelvészet köréből, nemzeti szempontból meg különösen is fontosak azok a tudományos dolgozatai, művei, amelyek az oláh nyelvre és történelemre, az erdélyi oláh folytonossági elméletre, a magyar és oláh nyelvi és művelődési kapcsolatokra vonatkoznak. Ez utóbbi területről választotta székfoglaló értekezését is.

A felsorolt tudománykörök mind olyanok, amelyek mindannyiunkat, akik magyar nyelvi, irodalomtörténeti, történeti és művelődéstörténeti problémákkal foglalkozunk, különösen is érdekelnek, sokszor nagyon is közelről érintenek. S ami magamat illet, elmondhatom, hogy irodalmi működése az én köreimet sokszor igen közelről érinti. Élénken él lelkemben az a benyomás, amelyet az a dolgozata tett rám, amelyet a mélyen tisztelt Tagtárstól mint elsőt olvastam. 1927—28. táján volt, hogy a Deutsche Literaturzeitungban ismertetéseket írt. Az általam olvasott ismertetés oláh nyelvészeti műről szólt, és benne alapos oláh nyelvészeti tudás mellett olyan széleskörű magyar, déli szláv és balkanológiai ismeret volt, hogy érdeklődni kezdtem az író személye iránt. Megtudtam, hogy Berlinben tanulmányait folytató magyar ösztöndíjas az illető. S azóta ez az ösztöndíjas sok-sok értékes dolgozattal ajándékozta meg irodalmunkat, közöttük olyan művel is, amely mindenha büszkesége marad tudományos irodalmunknak.

Legyen szabad e dolgozatok közül egy-kettőre külön is rámutatnom, és arról a műről, melyre céloztam, néhány szót szólnom.

„A magyarországi latin s-ezés az oláhban” című értekezésben (lásd: MNy. 1933.) mélyen tisztelt Tagtársam annak a latin hatásnak egyik nyilvánulásával foglalkozik, amely a magyarság közvetítésével az oláhságot, elsősor-

ban az erdélyit, de ennek révén az egész oláhságot érte. A sok bizonyíték közt a legjellemzőbb, a legfontosabb az egész oláhság tulajdonát tevő mai oláh köznyelvi *şcoală* „iskola” szó, melynek régi oláh szövegekben *işcoală*, *oşcoală* alakjai is előfordulnak, hirdetve szókezdő *i*-jével, *o*-jával, talán *l*-jével is, hogy az egész szó, s így nemcsak *s*-ezése, magyar eredetű.

„Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen” (I.: Ung. Jahrbücher. XIII. és IX. kötet. 1928—29.) című rendkívül érdekes tanulmánya azzal az oláh nyelv szókészletéből kimutatható hatással foglalkozik, melyet a magyar nyelv, a magyar szellemiség és műveltség a XIV. sz. végétől a két oláh vajdaságra gyakorolt. E vajdaságok hivatalos nyelve egyházi szláv, egyiké orosz, másiké délszláv szerkezetű volt. Mélyen tisztelt Tagtársam e vajdaságok hivatalos iratait, okleveleit áttanulmányozta, fényes bizonyítékát adva vele kitűnő szlavisztikai ismereteinek, belőlük merítve csoportosította az ott talált magyar eredetű szavakat, és így rajzolta meg azt a hatást, amelyet a magyar művelődés, a magyar szellemiség az oláh vajdaságok udvari, városi és falusi életére, a földművelésre, iparra, kereskedelemre, jogi intézményekre és a hadi szervezetre gyakorolt. Sajnáltni való, hogy ez a mély szántású értekezése magyarul is meg nem jelent.

Magyar nyelvi hatásokkal foglalkoznak következő dolgozatai is: „Über die rumänischen Zeitwörter ungarischen Ursprungs”, ez a Bărbulescu Illés jászvárosi egyetemi tanár tiszteletére kiadott emlékkönyvben jelent meg (Iaşi, 1931.), továbbá „Der dynamische Wortakzent der ungarischen Lehnwörter im Rumänischen”, ez Bukarestben a Bulletin de linguistique-ben (1933.) jelent meg. Mindkettő, de különösen az utóbbi, fontos elvi megállapításokat is tartalmaz.

Az a mű, melyről fentebb azt mondtam, hogy mindegyik büszkesége marad tudományos irodalmunknak, Akadémiánk kiadásában megjelent „Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában” című műve (Bp. 1930.). Megjelent francia nyelven is előbb az Archivum Europae Centro-Orientalis-ban s azután külön is. A munka anyagából egy-két eredményt mélyen tisztelt Tagtársam már előbb is közölt. Itt arra a két szép értekezésre gondolok, amelyek közül az egyik 1933-ban az EPhk.-ben jelent meg, s címe „Az oláhok népi nevééről”, a másik meg 1935-ben

az Ung. Jahrb.-ben, s címe „Zur begrifflichen Entwicklungsgeschichte von lat. *Romanus*“.

Az oláhság ma nyelvileg össze nem függő, egymással nyelvileg nem érintkező négy területen lakik. Az északi oláhok Erdélyben és Romániában, az arumúnok Epirusban és Thessáliában, szórványaik az Olimpus hegységvidékén, továbbá Albániában, Szerbiában és Bulgáriában, a megleniták, akik mohamedán vallásúak, görög Macedonia Moglena nevű termékeny vidékén, az isztriaiak meg Isztriában. Erre a négy, egymással össze nem függő területre az oláhok egy közös területről: az oláh őshazából szakadtak ki és vándoroltak szét. Valaha, valószínűleg a XV. sz.-ig ez az oláhság nyelvét egységes szóval *limbă rumână* vagy *rumanească*nak, sajátmagát *Rumânin*ak nevezte, s az északiak, az albániaiak és az arumúnok ma is így jelölik nyelvüket, nemzetiségüket.

Mélyen tisztelt Tagtársam a két idézett értekezésben azt vizsgálja, hol alakulhatott, hol alakult ki ez a latin *Romanus*ra visszamenő név nemzetiséget, egy nyelvű népet jelölő névvé, s kiváló nyelvi és történelmi ismeretekkel kimutatja, hogy e nemzeti név csak a Dunától délre, az albánok szomszédságában fekvő balkáni őshazában keletkezhetett, keletkezett, amikor Dácia már régén nem volt római provincia, s nem korábban a VII. sz.-nál, mert még a IV—VI. sz. közti időkben is a balkáni latinságban *Romani* a félsziget római, illetőleg romanizált őslakos elemei egyöntetű gyűjtőneve, s nem saját nyelvi nemzeti név. Az őshazából szétvándorló oláhság a nemzetivé lett népet azután magával vitte új hazáiba Rendkívül tanulságos annak a vázolója is, hogyan szorítja kifelé az északi oláhban a népi *rumâni* nevet a tudatosan formált dákoromán politikai mozgalmakból táplálkozó politikai *români* alak, s lesz az o s vele a magyar hivatalos *román* név érzelmi világ hordozójává, mellyel szokosokkal érvelve szembe szállni hiába való fáradozás. Tanú reá a *román* név mellett nyelvünk ezer éves *rác* és mai *szerb*, s több mint ezer éves *tót*, s napjaink *szlovák* szava, szöges ellentétül azzal a mozgalommal, amely pár évtizedes idegen szavakat tüzzel-vassal irt.

A vázolt eredményeket sok más újabb bizonyítékkal bővítve „Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában” műve első fejezetében tovább fejtí s szól az oláhoknak más nyelvekben használt *Βλάχοι*, *vlachă*, *volóch*, *oláh*

népnevében rejlő tanúságról. Mindezekhez a szerintem nemcsak meggyőző, de megdönthetetlen érvekhez hozzá szeretném kapcsolni a 'szlávot', 'bolgár-szlávot' jelölő északoláh *schiau: schei*, arumún *šk'au* népnevet. Ez és az albán *šk'a* nem származhatott a VI. sz.-i görög *Σκλαβηνοί* (Prokopios, Menandros), latin *Sclavini*, *Sclaveni* (Jordanes, Joannes Biclariensis, l. Jireček, *Die Romanen* 18, 27)-ből, hanem csak a későbbi gör. *Σκλαβοί*, lat. *Sclavi*-nak az átvétele. Időrendi és szótörténeti képtelenség, hogy e népnevet az ősoláhok Dáciában átvehették volna.

Mélyen tisztelt Tagtársam többi négy fejezete a dáciai római uralom és a dáciai romanismus kérdésével, az erdélyi oláh elmélet keletkezésével, a folytonosság ellen szóló pozitív és az ezeket szervesen kiegészítő negatív érvekkel, végül a magyar és a francia Anonymusszal foglalkozik. Teszi ezt olyan alapossággal, az idevonatkozó hazai és külföldi, elsősorban oláh anyag és irodalom ismeretével, olyan fényesen boncoló kritikával és építő munkával, hogy műve e kérdést tárgyaló könyvek egyik legjelesebbje. S ez a műve, általában egész munkássága nemcsak arra predestinálta, hogy az oláh nyelv és irodalom egyetemi professzora legyen, hanem arra is, hogy az Erdélyi Tudományos Intézetnek feladatai megoldásában Kniezsa István jeles tudós társával vezetője, irányítója legyen. A történetírás egyik fő feladata „a mult hiánytalan feltárása”; ehhez „a hiánytalan feltáráshoz” még sok részlet alapos átvizsgálása szükséges, így mindenek előtt egész területek, tájegységek feldolgozása, s mindazoknak a körülményeknek igazságos átbúvárlása, amelyek a történet folyamán egymást felváltották és megszüntették. Ma, mikor annyi magyar ifjú tud kitűnően oláhhul, s ismeri, mert meg kellett ismernie, az oláh tudományosság tanításait, fokozottan kötelességünk ez ifjú magyar erők foglalkoztatása, az igazság fegyvereivel való ellátása. „Csak az a magyar nemzedék lehet naggyá, amely nem feledkezik meg a magyar mult nagyságáról, de nem is merül el benne”, mondta nemrég egyik kiváló államférfink.

Azzal a kívánsággal nyujtom át levelezőtagsági oklevélét, adjon az Isten erőt, egészséget további nagy nemzeti munkájához.

Melich János ig. és r. tag, osztályelnök üdvözlő szavai
Pais Dezső r. taghoz 1942. május 4-én,
 székfoglalója alkalmából.

Mélyen tisztelt Tagtársam! Az akadémiai Almanach 1941. évi folyamában megjelent munkásságának addig való könyvészeti jegyzéke. Levelező, majd 1941-ben rendes taggá ajánlóí részletesen méltatták ennek a munkásságnak gazdag eredményeit. „Tudományos tevékenységét a magyar irodalomtörténet terén kezdte meg, Kemény, Eötvös és Madách voltak tanulmánya tárgyai, s fejtegetéseiben bizonyos mértékig kezdemény számba ment az, hogy a kollektív lélektan szempontjait az irodalmi jelenségek magyarázatára alkalmazta” (l. Tagajánl. 1930: 7). Velük azonban majdnem párhuzamosan érdeklődése a nyelvtudomány, a magyar nyelv felé fordult. „Szint jelentő melléknevek lappangó kicsinyítői” (MNYelv 1912.), „Az aszó elhomályosult összetételei” (MNYelv 1912.), „A *Theobald* keresztnévből származó személy- és helyneveink” (MNYelv 1913.), „*Sok* mint falunévképző” (MNYelv 1914.) s más kisebb jeles cikkek ennek a magyar nyelvtudomány felé érdeklődésnek, e téren való munkásságnak első tanúi. E cikkek nyelvészeti eredményei „a történelem és a művelődéstörténet anyagának és szempontjainak körültekintő felhasználásával” (l. Tagajánl. 8.) vannak írva. 1921. és 1922-ben jelent meg aztán az a nagyszabású, nyelvtudományunknak máig e téren legértékesebb fejtegetése: „Régi személyneveink jelentéstana” (MNYelv 1921., 1922.) című dolgozata. „Valamely nép tulajdonnevei — írja mélyen tisztelt Tagtársam — a legszorosabb, legszövevényesebb összefüggésben állanak történeti életének változásaival, különösen pedig művelődésének történeti élete folyamán végbemenő fejlődésével. Az eredeti tulajdonnevek jelentésstanának kérdései csupán művelődéstörténeti szempontokból oldhatók meg... a nyelvtudománynak idevágó része elsősorban tehát nem egyéb, mint alkalmazott művelődéstörténet. Minthogy pedig középkori művelődésünknek két fokozata van: az első fő meghatározója a társadalmi és gazdasági közösség, a másodiké családi, egyéni és gazdasági elkülönülés, névrendszerünk kialakulása ezeknek felel meg.” (l. MNYelv 17: 158. és 18. kötet.) Ezek szerint csoportosítja azután azt a nagyjában a magyar

nyelvből megfejthető gazdag tulajdonnévi anyagot, amely Árpád-kori, s részben XIV. századi emlékeinkben reánk maradt.

E nagy értékű és nagy jelentőségű értekezésnek megjelenésétől fogva aztán úgyszólván megszakítás nélkül magyar nyelvtudományi a munkássága. A régi magyar személynevek, általában régi magyar tulajdonnevek sok más szempontból is, így amennyiben nem magyar eredetűek, hát eredetük szempontjából is, továbbá a magyar nyelv hang- és alaktana szempontjából válnak vizsgálatra, kutatásra tárgyává.

A Nyelvőr és iskolája idegen nyelvű szövegekben előforduló magyar szavak vizsgálatával keveset, a tulajdonnevekével meg Szarvas Gábor haláláig semmit sem foglalkozott. A Nyelvőr és iskolájának nagy alkotásában, mai kutatásaink nélkülözhetetlen forrásában, a Nyelvtörténeti Szótárban a szerkesztők, Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond azt írják, hogy „a tulajdonnevek nagy óvatosságot követelnek... nem lehet származásukra nézve határozott ítéletet mondani”, sőt a szerkesztők azt is állítják, hogy ezeket a tulajdonneveket valaki is helyesen olvasni tudja. De azért, mint Simonyi Zsigmond 1909-ben a Nyelvőr 38. kötete 88. lapján írja, a Nyelvtörténeti Szótár gyűjtése kapcsán, ha hézagosan is, mégis gyűjteni kezdték a személy-, az ország- és a népneveket és idővel ki is akarták őket adni. Szarvas és Simonyi fent idézett kételkedő szavai megjelenése után öt évre, 1895-ben Szamota István „A tihanyi apátság 1055-i alapító oklevele, mint magyar nyelvemlék” (I. Nyelvtud. Közlemények 25.) című korszakalkotó tanulmányában s a latin nyelvű emlékekbeli magyar nyelvkincsek gyűjteményével bebizonyította, hogy nyelvtudományunk e jelesei az idegen nyelvű szövegek szavai, tulajdonnevei tekintetében tévedtek. Szamota óta nyelvtudományunk az idegen szövegekbe ágyazott nyelvkincs gyűjtése, magyarázása terén serényen dolgozott, s akik e téren ismereteinket előrevitték, azok között első helyet foglal el mélyen tisztelt Tagtársam.

1926-ban tette közzé „Magyar Anonymus”-át. Szabó Károly „archaizáló és az eredeti latinhoz szöszterint ragaszkodó fordítása után mélyen tisztelt Tagtársam arra törekszik, hogy a XII. századi író gondolatait a mai művelt köznyelven tolmácsolja” (Tagajánl. 1938.), tehát, hogy

saját szavait idézzem, „nem a szavakat, hanem a mű egészéből kihüvelyezhető lélek szerint való tartalmat iparkodott minél hívebben tolmácsolni” (l. M. Anonymus 18. l.). Fordításához Jegyzetek címen tárgyi és nyelvi tekintetben Anonymus személy- és helyneveit bőven magyarázza. Magyarázatait bővítve, itt-ott első magyarázatától eltérően közzétette a Szentpétery Imrétől szerkesztett „Scriptores rerum Hungaricarum” I. kötetében (1937.), ahol Anonymus latin szövege Jakubovich Emil másolata alapján látott napvilágot.

A magyar nyelv történeti szempontú tanulmányozásában az idegen nyelvű szövegekben előforduló magyar tulajdonnevek, szavak és szókapcsolatok — feljegyzésük kora miatt — mélyen tisztelt Tagtársam előtt is elsőrendű fontosságúak. Épp ezért, a tudomány nagy kárára oly korán elköltözött tudóstársával, Jakubovich Emillel szövetkezett, hogy ez emlékeinket az „Ómagyar Olvasókönyv” számára feldolgozza. Ekkor alkotta meg mélyen tisztelt Tagtársam nyelvtudományi műszavakul a *szórvány*, *szórványemlék* szavakat a *szöveg*, *szövegemlék* szavak ellentétéül. Az idegen nyelvű szövegekbe ágyazott magyar szavak *szórványok*, az illető emlékek *szórványemlékek*, míg a magyar nyelvűek, magyar szövegűek, így pl. a Halotti Beszéd, *szövegek*, *szövegemlékek*. (MNyelv 34. kötet 338. lap). Az Ómagyar Olvasókönyv 1929-ben jelent meg, s hatása felső oktatásunkra, nyelvtudományunkra a Zolnai Gyula által szerkesztett „Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig” című mű hatásával egyenrangú. Az Ómagyar Olvasókönyvnek sok nagy értékű megállapítása közt a magyar szellemiség történetére a legfontosabb, hogy magyar szórványaink helyesírása nagymértékben következetes, s lehetetlen meg nem állapítani, hogy az egyes oklevélírók nem teljesen elszigetelten kísérleteznek magyar nyelvelemek írásos rögzítésével, hogy tehát itt nemzedékről nemzedékre hagyományozott írásmód van, amit különben az s és gy is megdönthetetlenül igazol. Mélyen tisztelt Tagtársam 1929. óta a Magyar Nyelv című folyóirat szerkesztője. Nemcsak irányítója így magyar nyelvtudományunknak, de e folyóiratnak nincsen olyan füzete, melybe a magyar hangtan, a magyar alaktan vagy a magyar szófejtés köréből valamit is ne írna. „A veszprémvölgyi apácák görög oklevele mint nyelvi emlék” című értekezésében ennek a nyelvileg is nagybecsű emlékek külön nagy tanul-

mányt szentelt, sajtó alá rendezte Gombocz Zoltán hangtörténetét s nagy körültekintéssel állapította meg a Halotti Beszéd szövegének korabeli ejtése módját. Mint kiváló tanár irányítólag hat tanítványai magyar nyelvtudományi munkáira. Ezek között a munkák között vannak olyanok, amelyek egy-egy latin oklevelünk magyar tulajdonneveit, magyar szórványait magyarázzák. Én is úgy látom, hogy e tekintetben sokat, igen sokat kell tennünk, és kutatásaink körében nemcsak az 1918. év előtti magyar, hanem a régi anyaországi Pozsega, Valkó és Szerém megyék Árpád-kori káptalani és királyi okleveleink szórványait is tanulmányoznunk kell, mert olyan oklevelek, mint az 1275-i, amely Kun Erzsébet királyné, V. István neje adományoklevele (l. Árp. Új. Okm. 12. 148.), vagy amilyen a pozsegai káptalan 1291-i oklevele (Árp. Új. Okm. 12. 523.) s annyi más, csak úgy hemzseg a magyar szórványoktól, amelyek mégis csak erős bizonyítékai az akkor ott élt magyar lakosságnak, magyar műveltségnek Itt nem politikáról, itt saját nyelvi multunk területének gondos megismeréséről van szó. Ezt a nyelvi területet is e korra nem eléggé kutattuk át. Mélyen tisztelt Tagtársam eddigi nagy értékű munkásságával fényesen bebizonyította, úgyis mint tudós, úgyis mint tanár, hogy e feladatok elvégzésére, irányítására kiválóan rátermett. Rendes tagságáról szóló oklevelét Akadémiánk meleg üdvözlétével nyujtom át.

**Kornis Gyula íg. és t. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Boér Elek l. tag székfoglalója alkalmából
1942. február 23-án.**

A teoretikus ember szellemi alkotására és értékírányára a legjellemzőbben az derít fényt, vajjon milyen problémák nőnek ki szervesen lelkéből? Vajjon a környező kultúrának folyton forrongó áramlataiból milyen kérdések ingerlik elméjét s okoznak neki gondolatfájást? Tisztelt Tagtársam, bár vérbeli elméleti közgazdász, eddigi munkásságnak tanúsága szerint mindig olyan kérdéshez vonzódik, amely időszerű, éppen a mi mostani korunk gazdasági válságában örvénylik s a jelennek gyakorlati szükségletei szempontjából követel megoldást.

Így érdeklődése mindjárt első nagyobb tanulmányában a gazdasági konjunktúra felé fordul, ahhoz a kapitalisztikus gazdaságnak belső szervezetéből folyó, rendsze-

resen megismétlődő körforgáshoz, amelynek időszakai a pangás, a fellendülés és a válság s amely különösen az első világháború óta szinte kézzelfoghatóan megfigyelhető. T. Tagtársam világosan szételemezve a különféle konjunktúra-elméleteket — Keynes konjunktúra-elméletének külön nagy tanulmányt is szentel — kimutatja ezek egyoldalúságát, főképp annak a felfogásnak helytelenségét, amely túlságosan az árproblémára veti a súlyt. (*A konjunktúra elmélete.* 1927. *Keynes konjunktúra-elmélete.* 1932.) Ugyancsak nagy gyakorlati érzékkel és kellő kritikai óvatossággal vizsgálja *Roosevelt kísérletét* (1934), a *New Deal-t*, amelyből főképp a bank- és tőzsdereform érvényesült sikerrel a kíméletlen állami beavatkozás útján, amiben a Wall Street-ellenes néphangulatnak is jelentékeny része volt. Az ipari önkormányzat bevezetésére azonban félúton megállt a liberalizmus és az államszocializmus között. Az amerikai gazdasági élet szakszerű vizsgálatában t. Tagtársamat erősen támogatják a Yale- és a Columbia-egyetemeken végzett tanulmányai s közvetlen megfigyelései. Ugyancsak az Újvilágban szerzett ismeretköréből kap problémáingert annak a mélyenjáró tanulmányának megírására, amely a közgazdaságtannak főképp Amerikában fellendült ágát, *A fogyasztás gazdaságtanát* (1939), az *Economics of Consumption-t* vizsgálja, amely a magángazdasági és a közgazdasági felfogás ötvözete. Elméleti megalkotásához meggyőzően csatlakoznak gyakorlati fejtegetései, amelyek a nemzeti szocializmus és a roosevelti kísérlet fogyasztáspolitikai vonatkozásait tárják elénk.

Hasonlóképp amerikai szellemi tőkéjéből sarjad ki az a finom elméletű kritikai értekezése, amelyben kimutatja, hogy a monopolisztikus verseny új elmélete nem tud szabadulni sem a szabadverseny, sem a teljes monopólium elméletének hagyományos béklyóitól s nagyobb mértékben érvényesül benne a szubjektív gazdaságlelektani, mint a tárgyi termelésttechnikai szempont (*Az amerikai kapitalizmus és a monopolisztikus verseny.* 1939.).

Korunk gazdasági életének friss szemléletéből fakad az a problémája is, vajjon mi különbség mutatkozik világszerte az 1914—15. évek és az 1939—40. évek háborús pénzpólitikája között? A hadviselő felek mai nagy pénzügyi és gazdasági elszántságából és óvatosságából „teljes bizonyossággal” arra az optimista eredményre jut, hogy nem fog megismétlődni az az eset, hogy a pénz frontján

a háború után a nyertes fél is elveszítse a csatát, mint 1918. után (*Háborús pénzpolitika*. 1940.).

Még számos, németül is megjelent szakmunkáját sorolhatnám fel, amelyekben rejlő elméleti érdem és gyakorlati érzék igazolja Akadémiánknak azt az elismerését, amelynek jeléül l. taggá választotta.

Öszinte tisztelettel és örömmel nyújtom át a M. Tud. Akadémia l. tagsági oklevelét.

**Kornis Gyula ig. és t. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Bíró Vencel l. tag székfoglalója alkalmából,
1942. március 9-én.**

T. Tagtársamnak egész történettudományi munkássága zárt egységben egészen most elhangzott székfoglalójáig egy célt szolgál: Erdély multjának, főkép XVI. és XVIII. századi történetének föltárását. Ez t. Tagtársam tudományos biodicaeája. A komárommegyei születésű, de korán Kolozsvárra szakadt tanár már fiatal korában észreveszi, hogy a kiegyezés korának történettudománya Erdélynek főkép Magyarország történelmével kapcsolatos epizódjait s ezek kiemelkedő egyéniségeit vizsgálta s így háttérbe szorult olyan politikai, művelődési, társadalmi és gazdasági mozzanatok kutatása, amelyek fejlődésének pontosabb ismerete tudja csak megértetni a mai Erdély népi és társadalmi-gazdasági szerkezetét és sajátos lelkiességét. T. Tagtársam különösen az 1919. évi impériumváltozást követő két évtized alatt ébredt tudatára azon gyökeres változások történeti analógiáinak, amelyek Erdélynek ezt a legújabb szomorú történeti korszakát az önálló fejedelemségből a Habsburg-uralom alá való helyezkedéshez kapcsolódó átalakulással párhuzamba hozzák.

Már Erdély történeti öntudatát szolgálja Akadémiánktól a Vigyázó Sándor-díjjal 1917-ben jutalmazott pályamunkája, mely *Az erdélyi fejedelmi hatalom fejlődését* vizsgálja alapos levéltári kutatások alapján. Erdély multjára vonatkozó tudományos munkásságát még fokozottabb mértékben folytatja a román megszállás hosszú éveit alatt. Miért? Mert tudva tudta azt a rendkívüli jelentőséget, amelyet *a történeti tudat ápolása a magyarság fennmaradásában játszik*, tervszerűen azon munkálkodott, hogy *a történeti ismeret a jelen önismerete is legyen*. Amikor

Erdély az elsüllyedő Atlantis képét kezdte mutatni a magyarság számára, t. Tagtársam világosan felismerte, hogy a magyar történeti tudat a magyar szellem anamnézise platonai értelemben: a magyarság a mult ideáljaira s ezek megvalósításáért vívott küzdelmeire visszaemlékezve, megerősödik mai eszményeiben s jelen erőfeszítéseiben. A történeti műveltségnek legfőbb nemzeterősítő értéke: *magyar létünk és lényünk történeti folytonosságának s egységének megőrzése*. Ez kapcsolja össze az egymást felváltó nemzedékeket azzal a szellemi forrással, amelyből fakadhat csak fel a jövőnek helyes alakítására képesítő teremtető. A történeti műveltség nem kötöz mindenestül a holtakhoz, de megtanít ezek szemével is látni: így a lelkeket felszabadítja, a jelennek szükös és nyomasztó látóhatárából kiemeli s a jobb jövő reménységét s szebb távlatait ébrentartja. Eleven és termékeny feszültséget támaszt: a jelennek méhében kavargó erőket a multból kapott modellek szerint formálja. Ebben a mult és a jelen közt húzódó feszültségben rejlik a történeti műveltségnek igazi szellemi dialektikája.

A nemzeti öntudat a magyar mult szellemi közösségéhez való tartozás értéktudata. Ennek történeti fonalát akarták erőszakosan széttépni az elcsatolt területek kormányai, amikor az ott lakó magyar ifjúságot az impériumot magához ragadó nemzet iskoláiba kényszerítették s a magyarnyelvűnek meghagyott iskolákra is a maguk történeti szellemének bélyegét iparkodtak rányomni. Mert ha az elcsatolt területek új magyar nemzedéke már román, szerb, tót iskolában nő fel s ezen nemzetek nyelvének, irodalmának, hősei történeti kultuszának szellemében csepered föl, akkor nincsen kellő és rendszeres alkalma a magyar történeti értékközösséget megismerni, ebbe szervesen belemenőni s a nemzedékeket lelkiileg összetartó magyar történet géniuszát megérezni. Így a történeti-irodalmi öntudat nélkül felserdülő kisebbségi magyarságot a bekebelező állam könnyebben tudja beolvasztani és megemészteni. Ha a magyarság történeti tudata és kultúrája beolvad a többség kultúrájába, elenyésczik külön nemzetiisége is.

Ezért ragaszkodott görcsösen s a legnagyobb áldozatok árán is a magyarság a maga iskolájához, mint nemzeti nyelvének és irodalmának, nemzeti műveltségének és történeti öntudatának továbbsharmaztató eszközhöz. Eb-

ből a küzdelemből t. Tagtársam Erdélyben bőven és derekasan kivette részét, nemcsak mint történetbűvár, akinek most csak *gr. Apor Istvánról és koráról* (1935) írt művét emelem ki, hanem mint gimnáziumi igazgató és a kegyes-tanítórend erdélyi tartományfőnöke is: az első sorban vívta azt a kultúrpolitikai harcot, amely a magyar iskolákat és intézményeket megmenteni iparkodott. Ebben a harcban igazi erdélyi szellemben együtt tudott szép összhangban működni a többi vallás képviselőivel. A vallásközi megértésnek főlemelő példája az Erdélyi Katolikus Akadémiában előadott tanulmánya: *Bethlen Gábor és az erdélyi katolicizmus* (1929), amely Bethlen halálának háromszázéves fordulójára készült: tüzetesen ismerteti benne Bethlen Gábornak a katolikusok javára tett intézkedéseit, törvénytisztelét és sokszor megértő bánásmódját.

Tudományos munkássága elismerésül fogadja a M. Tud. Akadémiának I. tagsági oklevelét, amelyet őszinte tisztelettel átnyujtok.

**Kornis Gyula ig. és t. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Marton Géza I. tag székfoglalója alkalmából,
1942. április 13-án.**

A római birodalom összeomlása után a helyén kialakult új országoknak szükségük van egy közös jogi nevezőre, egy mindenütt érvényes jogra s ezt természetesen a római jogrendszerben találják meg. A római géniusz nagysága előtt az új népek önkénytelenül meghódolnak. A középkorban az egyetemek a római jogot tanítják, ennek szellemét viszik haza a különféle országokba az itt tanuló ifjak. Hazánk a római jogot sohasem recipiálta. De jogtudósainknak s törvényalkotóinknak, mint Werbőczynek is, római jogi műveltsége beleszövődik a magyar jogfejlődésbe. A renaissance majd a neohumanizmus ideje a római jog kultuszának kora. A romantika Savigny történeti iskolájával egyenest rehisztorizálja a római jogot.

A XIX. század nagyrésze a pandektisztika kora, amikor a római jog a legtöbb jogtudós szemében érvényes jog, mintegy *a jog*. Az antik jogforrásokat összhangba iparkodnak hozni a kor új szükségleteivel s gyakorlati

életével. A német birodalom, ahol a pandektajog legjobban virágzott, a magánjogot kodifikálja s a század fordulóján új polgári törvénykönyvet léptet életbe. Azonban a római jog tudománya ennek ellenére új lendületbe jön: a klasszikus jog mintaszerűsége nem szenved csorbát. A római jog ma is erős összekötő kapcsa a művelt országoknak, az egész világ jogi gondolkodásának egyik legfőbb nemzetközi megértési eszköze és szilárd alapja.

Kétségtelen azonban, hogy a világháború óta az életnek többől való megváltozása, a társadalom életérzésének és életstílusának fordulata a római jognak kevésbé kedvez. A jogalkotást irányító politikai vezetés sokszor az ösztönös félműveltek kezébe kerül, akik a klasszikus jogban valami régen elavult, korunktól évezredek messzeségébe fakuló a mai élet lüktetésének merőben idegen fogalmi szerkesztményt, agyaskodó megkülönböztetések halmazát, afféle „fogalmi jurisprudence-t” látnak. Pedig hajdan a praetor mindig az „élő jogot” iparkodott formulázni edictumában, a jogmagyarázó praetor maga volt a *viva vox juris*: nem valami begubózott szobatudós, aki fogalmi moszatokból akart volna elvont jogrendszert szerkeszteni. Az élet belső áramából tört fel a praetor ajkán a jogszabály.

Később a görög logika s általában a görög filozófia a római közéleti emberek jogi műveltségét, akik Hellaszban tanultak, elméletileg is kicsiszolta. A római népszellem ösztönös jogrendszere ennek köszönheti fogalmi alapvetését, logikai szabatosságát, finom meghatározásainak formális szerkezetét. Így lett a római jogtudomány gondolati műremek, mintegy a görög matematikának szellemi párhuzamosa a kultúra történetében.

Az újabb történeti vizsgálat, az ú. n. interpolációs kutatás, mint T. Tagtársam imént hallott székfoglalójában kifejtette, sokszor világosan kimutatja, hogy a római klasszikus jognak józan lényegét a jusztinianuszi-bizanci jogrendszer sokszor túlfinomította, kihegyezte s deformálta. Éppen azokon a pontokon, ahol a modern jog elégedetlen a római joggal, sikerült megállapítani az eredeti római jognak a mai jogérzéssel való összhangját, amelyet a bizanci csipkeverő fogalmi gondolkodás megbontott. A jusztinianuszi törvénykönyvek joganyagának egyes részeiről a szövegkritikai interpoláció-kutatások, amelyek szinte

jogfilológiává fejlődtek, kimutatják, hogy nem klasszikus római eredetűek.

Ma, amikor a világháborúk s a nyílt és csendes permanens forradalmak következtében a társadalom, a gazdasági élet és a jog alapjai annyira meginogtak s a törvénytisztelet ereje világszerte annyira megfogyatkozott, hasonlítani kezd korunk a római jog késői, népvándorlási korához. Az emberiség történetének ebben a mai, mind zavarosabb idején nem is annyira a római jogrendszernek tárgyi anyaga, mint inkább nagyszerű jogi gondolkodásmódja és észjárása, amely az elméletet és a gyakorlatot egyesíti, adja meg termékeny értékét és szellemi-kulturális hatóerejét.

T. Tagtársam tudományos gondolkodásának egész energiáját és lendületét több, mint három évtized óta a római jognak, a jogtudomány ezen nálunk igen elhanyagolt ágának szentelte, de nem mint pusztán külső történeti vagy archeológiai tanulmánynak, hanem a magánjoggal ma is élő kapcsolatának. Problémafejlődésének útja egyenes irányban haladt: egyik kérdéséből mindig szervesen sarjadt ki a következő kérdése mindmáig, most elhangzott székfoglalójáig. Hogyan kapcsolódtak össze sorban problémái? Ha főbb munkáit szintetikus szemléletben összefogjuk, egyetlen középponti kérdés, mint szellemi mag tárul elénk: *a magánjogi felelősség problémája*. Már az első nagyobb munkája: *A furtum, mint delictum privatum* (1911) e körül forog éppúgy, mint most előadott tanulmánya: *A római magánjogi felelősségi tan válsága*. S valóban alapvetőbb és méltóbb kérdést alig találhatott volna tudományszakja körében. Mert voltaképpen az egész jogrendszer a felelőssététel sarkkérdésén fordul meg: a felelősség alapelvei voltaképpen az egész jogrendszer alapelvei. Ezeknek közkeletű fölfogásában azonban T. Barátomnak fejlett kritikai érzéke annyi felületességet, logikátlanságot és fogalomzavart fedezett fel, hogy ezeknek megtisztítását egy egész emberi életre való feladatnak tekintette. A gondolkodásmódnak ezt a belső megtisztulását először jómagán kellett kezdenie, mert természetszerűen szintén a régi hagyományos felfogásba nevelődött bele.

Furtum-tanulmányával kapcsolatban ugyanis rájött, hogy a jogforrások számos adata nincsen összhangban a pandektajogban uralkodó és a modern jogba is átszivárgott felelősségi tannal. A föllendült interpoláció-kritikai

kutatás alapján világossá lett T. Tagtársam előtt, hogy a klasszikus kor felelősségi rendszere lényegesen más, azaz objektív, ami annyit jelent, hogy a vétkességi alapelvektől, amely a pandektajognak és a modern felfogásnak is tengelye, független, vagy legalább is jóval függetlenebb, mint a jusztniniánuszi jog. Ebből a következő probléma kérdőjele görbült föl: mennyiben viszi jogosan a vétkesség-fogalom a mai és a pandektajogban a legfőbb alapelv szerepét? Különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a modern nagyipari termelés kora megint kénytelen volt a felelősség szabályozásánál ezen az alapelven túlterjeszkedni? Így ezt az alapelvet két szempont is gyanúba keverte T. Barátom szemében: egyrészt a modern fejlődés másrészt az interpolációkritika eredménye. Vizsgálódásait tehát egészen erre a modernjogi és tisztán elméleti kérdésre irányította: mennyiben „alapelv” valóban a vétkesség a magánjogban? mi a szerepe? és vannak-e más alapelvek is és mik ezek? Így született meg *Verschuldensprinzip Verursachungsprinzip* tanulmánya (1926), majd számos értekezése után francia könyve: *Les fondements de la responsabilité civile* (1938), amely a kártérítési felelősségre vonatkozó kutatásait egységes rendszerbe foglalja, miután előbb a magánjogi felelősség eddigi elméleteit beható bírálat tárgyává teszi. Erről a hatalmas, az új szempontok mélységével és gazdagságával feltűnő műről a szakkritika joggal állapította meg, hogy problémájának megoldását „világviszonylatban is lényegesen előre vitte” s a nemzetközi jogtudományban élénk elismerő visszhangot keltett.

Jelentős munkája fényes tanúsága a római jog ma is sugalló és teremő erejének.

Nagyértékű tudományos munkássága elismerésének jelképekül fogadja Akadémiánk I. tagsági oklevelét, amelyet tisztelettel átnyújtok.

Marek József íg. és r. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Schulek Elemér I. taghoz székfoglalója alkalmából,
1942. április 20-án.

Tekintetes Akadémia! Igen tisztelt Tagtársunk magas színvonalú székfoglaló értekezésének előterjesztésével igényt szerzett arra, hogy Akadémiánk alapszabályai ér-

telmében oklevéllel tiszteltessék meg, mely őt az akadémiai levelező tagokat megillető jogok gyakorlásába helyezi. Osztályelnöki minőségemben örömmel veszem ki részemet ebben a ténykedésben és felhasználom egyúttal ezt az alkalmat arra, hogy a tudományos munkálkodás elismerésének jegyében lefolyó ebben az ünnepies órában a M. Tud. Akadémia köszöntése kapcsán a legmelegebben üdvözljem és néhány szóval méltassam igen tisztelt Tagtársamnak a tudomány előbbrevitelében jelentős teljesítményeit.

Tisztelt Tagtársunk kutató készsége, szintűgy szeretete a tudományos bűvárkodás irányában már egyetemi tanulmányai során nyilvánult meg, és ezek a nemes tulajdonságai rohamosan még tovább szilárdultak a különböző külföldi egyetemek kémiai intézeteinek látogatása idejében folytatott tanulmányai közben. Az aránylag fiatal kora ellenére immár a század jóval meghaladó, önálló vizsgálatokon alapuló dolgozataival különösen az analitikai kémia tudományát gazdagította és fejlesztette. Szabatos megállapításaival kapcsolatban azonban, kiindulva szigorúan tudományos elgondolásokból, a gyakorlati élet megkívánta több új analitikai módszert is kidolgozott. Ezeket a módszereit nemcsak a saját kutató munkájában alkalmazta, azok megbízhatóságuk révén és értékességükkel sok külföldi tudományos kézikönyvben és gyógyszerkönyvekben is tartós polgárjogot szereztek.

A rendelkezésemre álló idő rövidsége, sajnos, nem engedi, hogy a részletekbe menve tartsak szemlét soknemű kutató munkásságának gazdag tárházában és méltóan tárjam fel annak kincseit. Nem hagyhatom azonban megemlítés nélkül, hogy mint kiváló tudományos teljesítmények birtokosa, 1927-ben az újonnan felállított Országos Közegészségügyi Intézet egészen különleges szerepkörű kémiai osztályának élére került. A nélkül, hogy ezen a működési területen mások által már kitaposott úton haladhatott volna, a vezetésére bízott osztályt lelkes odaadással, nagy körültekintéssel, a tudós helyes érzékével úgy szervezte meg, hogy az, a rendeltetéséből adódó sajátos vizsgálati feladatok ellátásán kívül, valódi kutatómunka folytatására is alkalmas. Ebbeli érdemességének és intézeti szervező képességének elismerését jelentette, midőn a baseli egyetemen a gyógyszer-kémiai tanszék beöltöztetése alkalmából személye is számításba került.

Nagyértékű és hazánk határain túl is jól ismert tudományos munkásságát Akadémiánk azzal tüntette ki, hogy tagjai sorába választotta. Az erről tanúskodó oklevelet őszinte szerencsekívánataim kíséretében azzal a mindnyájunk szívéből fakadó óhajjal nyujtom át, hogy a jövőben Akadémiánk kebelében szintén a természetévé vált lelkesedéssel folytathassa komoly, alapos gyakorlati vonatkozásban is áldásos tevékenységét a tudomány dicsőségére és hazánk közegészségének javára.

Marek József íg. és r. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Rohringer Sándor r. taghoz székfoglalója alkalmából,
1942. május 11-én.

Tekintetes Akadémia! Ünnepies és gazdag tárgysozratú mai ülésünkben az Akadémia összessége és jelenlevő mindnyájunk nevében a legmelegebben üdvözlöm Rohringer Sándor nagyrabecsült Tagtársunkat abból az alkalomból, hogy értékes és gyakorlati vonatkozásban is kiváló becsü értekezésének előterjesztése után őt a M. Tud. Akadémia rendes tagjává felavatni és az akadémiai jogok teljességének gyakorlásába helyezni szerencsém van. Mélyen tisztelt Tagtársunknak a tudomány művelésében eltöltött multja lelki és szívbeli szükségemmé teszi, hogy — ha mindjárt csak néhány szóval — méltassam kiváló teljesítményeit és érdemeit ezen a téren.

Mélyen tisztelt Tagtársunk azoknak az akadémiai tagoknak számát gyarapítja, akik gyakorlati vonatkozású területen is megtalálják a módját annak, hogy elmélyedő és szabatos tudományos munkálkodást folytassanak, a tudós szemével és reátermettségével irányított kutatásaikkal megteremtsék az alapot megállapításaik helyes megvalósítására a gyakorlati életben. Az ilyen szellemben folytatott tevékenységének kifejtését biztosították egyfelől gazdag gyakorlati tapasztalatai, melyeket a hazai hidrologia ügykörének vezetésében és irányításában eltöltött idő alatt gyűjtenie alkalma nyílt, másfelől széleskörű, alapos műszaki ismeretei és fáradhatatlan buzgósággal folytatott kísérletes vizsgálatai.

Igen tisztelt Tagtársunk a hidrotechnikai laboratóriumi kutatásnak úttörő megalapítója hazánkban. A József Nádor Műegyetem kebelében mintaszerűen meg-

tervezte, felszerelte és valóságos kutató intézetté fejlesztette a vízepítéstani laboratóriumot, melyből, 15 évi fennállása óta, számos, tudományos és gyakorlati vonatkozásban egyaránt nagybecsű megállapítás került ki. Ezek sorában jelentősegteljes azoknak a kérdéseknek tisztázása, melyek a folyómedrek alakulását és ezen a révén, sajátos hidrologiai viszonyaink között, közvetve a mezőgazdasági többtermelést érintik közelről. Különösen kitűnnek a magatervezte mintákon végzett kísérletekkel elért, elméleti vonatkozásban úttörő, a gyakorlati életben felbecsülhetetlen értékű azok az eredményei, melyek a folyamszabályozás és a csatornaépítés terén nélkülözhetetlenek és egyben gazdaságos megoldásokat biztosítanak. Fényesen igazolják, ezt azok a kitűnő eredmények, melyeket a Rába és a Körös folyóknak duzzasztó gátak felhasználásával tervezett szabályozása, Budapest új vízvezetéki kútjainak, csatornanyomócsöveinek elhelyezése, országunk több vidékének csatornázása alkalmával elérni sikerült. Nem kevésbé becsesek a különböző talajok víz-átbocsátásának, a talajvíz szintje és az aszályok között létező összefüggéseknek meghatározására irányuló vizsgálatai, a vízmozgások jelenségeinek, a hidraulikai tételeknek, az elméleti és gyakorlati hidrodinamika módszereinek szemléltetése, az öntözés kérdésének tanulmányozása.

Ezeket és egyéb kutatásai eredményeit közkinccsé igyekezett tenni, midőn azokat hazai és külföldi szaklapokban, külön füzetekben, „A folyó élete” című kiadványában, nemzetközi kongresszusok elé terjesztett referatumaiban megjelentette. Ezekkel hazánk határain túl is hírt és osztatlan elismerést szerzett mind magának, mind a magyar tudománynak, egyben pedig értékes szolgálatot tett hazánk mezőgazdaságának.

Kitűnő érdemeit a M. Tud. Akadémia sietett elismerni és megjutalmazni, midőn már hat év múlva első megválasztása után rendes tagjai sorába felvette. A kitüntetést jelképező oklevelet Akadémiánk üdvözlő kisértében azzal a bensőséges óhajjal nyújtom át, hogy a kitüntetést teljes testi és szellemi frissességben sokáig élvezhesse és kutatásainak eredményei továbbra is bőven ömöljenek a földiekhez hasonlóan mintaszerű szellemi csatornák közvetítésével a tudomány tárházába, hazánk erkölcsi és anyagi javára.

**Marek József íg. és r. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Romwalter Alfréd l. tag székfoglalója alkalmából,
1942. május 11-én.**

A tanulságos székfoglaló értekezés meghallgatása után a legmelegebben üdvözlöm igen tisztelt Tagtársunkat mint immár teljes jogú akadémiai levelező tagot. Ezzel kapcsolatban illőnek látszik rövid visszapillantás igen tisztelt Tagtársunk tudományos munkásságára és ez irányú érdemeire, amelyek elhatározók voltak arra, hogy Akadémiánk tagjává választotta.

Igen tisztelt Tagtársunk többenmű gyakorlati irányú és becsű vizsgálatok után csakhamar rátért az exakt módszerekkel dolgozó, szorosan vett tudományos bűvárkodásra, miközben maga is megbízható új kémiai és fizikai módszereket dolgozott ki. Az elemző kémia és a kémiai technológia területén folyó tudományos tevékenysége elméleti és gyakorlati irányú feladatok megoldását öleli fel és e közben mindig megállapításainak minél általánosabb és mennyileges megfogalmazására törekszik. A hipobromit és hipochlorit oxidációs reakcióinak mechanikáját kutatván, bebizonyította, hogy a növényvédelemben és a konzerv-technikában jelentős vízklorozás nem radiolízis útján fejtí ki csírátlantító hatását, hanem a hipochlorit-ion baktériumölő képessége révén, hogy továbbá a sértetlen és egészséges növényi szövetekben, tehát ép gyümölcsökben is, mindig vannak baktériumok és élesztőgombák.

Különösen nagybecsűek azok az eljárásai, melyekkel a magyar szeneket alkalmassá lehet tenni a benzin-termelésre és különböző érceket az értékesítésre. Ilyenmű tanulmányaival kiválóan becses adatokat szolgáltatott a fémkorrózióknak, a szenek kémiájának ismeretéhez és egyben hozzájárult a kohászati kémia hasznos fejlesztéséhez. Munkatársaival nagy jelentőségű kísérleteket folytat és tudományos kutatásokat végez a szénlepárlásnak, a leukophyllit és a bauxit feldolgozásának, a szedimentációs elemzésnek, a polidiszporz rendszerek centrifugálásának tökéletesítése érdekében, továbbá a recski érc arzén- és kéntartalmának felderítésére. Növelte kutató munkásságának sorát mikrovolumetriai módszer kidolgozásával a szódafeltárás reakcióinak tanulmányozására.

A kémia más területein kutatóván, rekonstruálta a Hallstatt-La Tène-kori vaskohászati eljárásokat, alapos

tanulmányt közölt a levegő és az élőlények közötti kapcsolatok történetéről és ebben, mint akadémiai bemutatójában hangsúlyozza, hogy habár a levegő és a víz oxigénszéndioxid-résznyomásának változó aránya nem tereli a fajok változását mintegy előre meghatározott kényszerpályára, mégis közreműködő tényező lehet ebben az irányban akképen, hogy az élőlények különböző törzsei nagyon eltérő módon alkalmazkodnak a levegőösszetétel változásához.

Igen tisztelt Tagtársam! Alapos felkészültséggel folytatott tudományos munkásságának jutalma és elismerése ez az oklevél, melyet a M. Tud. Akadémia nevében a legmelegebb üdvözet kapcsán azzal nyujtok át, hogy Akadémiánk nagy reményeket fűz igen tisztelt Tagtársam közreműködéséhez a tudomány művelésében és terjesztésében.

XI.

Megemlékezések.

A főtitkár megemlékezése az elhunyt tagokról.

Január 19-én elhunyt *Bernát István* r. tag. Élete és munkássága közismert, mint a szövetkezeti eszme apostoláé. Közgazdasági tanulmányainak első gyümölcse amerikai útjának leírása volt, melyet az Akadémia bocsátott közre, 1886-ban. Követték ezt a hazai viszonyainkkal foglalkozó szemlélődései: az *Agrárpolitika*, *A magyar democratia*, s *A magyar földbirtok-tehermentesítését* tárgyaló alapos, nagy munkája.

Közgazdasági szempontjaihoz mindig erős szociális érzék társult, fejtegette a szocialista programokat s a tudományos szocializmus csődjét, az általános választójog eredményeit, az agrárius törekvéseket. Számos folyóiratba dolgozott, ismertetve és boncolva a koreszméket; maga is alapított közlönyt, *Szövetkezés* címen. Halálával érdemes és buzgó munkás kezéből esett ki a toll.

Az Akadémia koszorúját Czettler Jenő társunk — a megboldogult kívánsága szerint — búcsúbeszéd nélkül tette le koporsójára.

Varga Béla k. tag, kolozsvári volt unitárius püspök, egyetemi tanár halálát kell bejelentenem. († ápr. 10.)

Filozófiai munkái Pauler filozófiájához csatlakoznak. A logika s a neveléstan alap-problémáit vizsgálta legszívesebben, komoly elmélyedéssel, finom elemző képességgel. Két nagy értekezését — a huszas években — az Akadémia adta ki. A román megszállás alatt sem lankadt munkássága, csakhogy az nehezen jutott el hozzánk. Erdély visszatérésekor Akadémiánk sietett tagjai közé választani, az akkor lehetséges módon.

Ravatalára Zolnai Béla l. tag tette le az Akadémia babérkoszorúját.

A hírlapokból értesültünk *Bragg* angol tudósna, Akadémiánk tavaly megválasztott kültagjának haláláról. A kiváló tudós a kristályok szerkezetének vizsgálatában töltötte életét, atyjával együtt dolgozva. 1915-ben együtt nyerték el a Nobel-díjat.

Fekete Jenő l. tagnak, Konkoly-Thege Miklós emlékműve előtt a leleplezési ünnepélyen Ógyallán 1942. május 10-én elmondott megemlékezése:

Méltóságos Államtitkár Úr!

Mélyen Tisztelt Ünneplő Közönség!

A m. kir. Országos Meteorológiai és Földmágnassági Intézet volt igazgatójának Konkoly-Thege Miklósnak, a magyar tudományos élet e nagy és nemes alakjának, születése 100 éves évfordulóján, emléktáblát állított, amelynek leleplezésén a Magyar Tudományos Akadémia is képviselteti magát, hogy lerója hálás kegyeletét egyik nagyemlékü tagja iránt.

Konkoly-Thege Miklóst még fiatalkorában — alig volt akkor 34 éves — választotta az Akadémia levelező tagjává, majd 1883-ban tiszteleti tagjai sorába iktatta. Tevékeny részt vett az Akadémia életében, amit talán legjobban bizonyít az, hogy az Akadémia kiadványaiban megjelent főleg csillagászati és különösen asztrofizikai tárgyú értekezéseinek száma a 100-at is megközelíti.

Mély elméleti tudású csillagász volt, aki a kísérletezésben és megfigyelésekben is páratlan képességgel volt megáldva. De ép ily magasra kell értékelnünk szervező munkásságát, ami nemcsak új intézetek célszerű felállításában és a meglevőknek helyes irányba való továbbfejlesztésében nyilvánult meg, hanem főleg kiváló munkatársainak megválasztásában és az utódnevelés helyes irányításában is. Ezt a szervező képességét ismerte el az Akadémia, amikor Konkoly-Thege Miklóst 1890-ben a m. kir. Országos Meteorológiai és Földmágnassági Intézet igazgatójává való kinevezésre a Vallás és Közoktatásügyi Miniszterhez felterjesztette.

Ettől az időtől kezdve azután tudományos munkásságát főleg csillagászati tárgyú értekezései, míg szervező és irányító működését azoknak az Intézeteknek fejlődése és kiváló munkája jelzik, amelyeknek élén állott.

Konkoly-Thege Miklós a Meteorológiai és Földmágnassági Intézet nagyvonalú működésével nemcsak a magyar tudománynak, hanem a magyar gazdasági életnek is nagy szolgálatokat tett. Összeköttesbe került más tudományos intézetekkel is, amire vonatkozólag legyen szabad rámutatnom arra, hogy a földmágneses elemeknek Ógyallán való állandó megfigyelésével bekapcsolódott

Báró Eötvös Loránd geofizikai vizsgálataiba is, amennyiben Eötvös a földmágnességre vonatkozó klasszikus munkálatainál az ógyallai obszervatórium adatait is felhasználta. Sajnos ezt az ideális együttműködést Trianon 20 évre megszakította.

A Gondviselés úgy akarta, hogy ne lássa meg az ország leromlását és egész élete munkájának, az ógyallai obszervatóriumnak, idegen uralom alá való jutását. És ha az elmúlt 20 szomorú évben ez a tudat árnyat borított sírjára, most már nyugodtan pihenhet, mert Ógyalla ismét elfoglalta régi helyét a magyar tudományos életben.

A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából helyezem el e babérágat Konkoly-Thege Miklós emléktáblájára azzal a fogadalommal, hogy sem őt, sem munkásságát elfelejteni sohasem fogjuk.

XII.

A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai.

(Az előző jegyzéket lásd Akad. Értesítő LI. köt. 370. l.)

- Akadémiai Értesítő.* Szerkeszti Voinovich Géza. LI. köt. 473. füz. 1941. jun.—dec. 213—378. l. 2'50 P.
- Angyal Pál:* A joghézag problématikája a büntetőjogban. 1942. l. (Ért. a fil. és társ. tud. kör. V. köt. 8. sz.) 1'— P.
- Csengery János.* Marcus Valerius Martialis epigrammáinak tizen-négy könyve a látványosság könyvével. Bevezetéssel és jegyzetekkel magyarul tolmácsolta —. 1942. 470 l. (Görög és római remekírók sorozata.) 8.— P.
- A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek.* XXIII. köt. 10. sz.: Polner Ödön: Három magyar közjogász. Nagy Ernő, Ferdinandy Geyza, Réz Mihály. 1942. 50 l. —'50 P.
- Ertekezések* a filozófiai és társadalmi tudományok köréből. V. köt. 7. sz.: Nizsalovszky Endre: Az alanyi magánjog és a perjog. 1942. 52. l. 1'50 P.
- Ertekezések* a filozófiai és társadalmi tudományok köréből. V. köt. 8. sz.: Angyal Pál: A joghézag problématikája a büntetőjogban. 1942. l. 1 P.
- Ertekezések* a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből I. köt. 7. füz.: Navratil Akos: A neo-szocializmus konjunktúrapolitikája. 1942. 66 l. 1'50 P.
- Ertekezések* a nyelv- és széptudomány köréből. XXVI. köt. 2. sz.: Laziczius Gyula: Általános nyelvészet. Alapelvek és módszertani kérdések. 1942. 113 l. 3'— P.
- Greguss Pál.* A középeurópai harasztok spórái. 1941. 36 l. + 8 t. + 2 táblázat. (A Mat. és Term. tud. Közl. XXXIX. k. 2. sz.) 2'— P.
- Hadtörténelmi Közlemények.* Szerkeszti Gyalókey Jenő. XLIII. évf. (1942.) 1—2. füz. 1—127 l. 2'50 P.
- Hekler Antal:* Válogatott kisebb dolgozatai. Szerkesztette: Láng Nándor. 1942. 450 l. + 53 t. Füzve 8'— P.; kötve 10'— P.
- Irodalomtörténeti Közlemények.* Szerkeszti Kéky Lajos. LII. évf. (1942.) 1. füz. 1—107 l. 3'— P.
- Közgazdasági Szemle.* Szerkeszti: Heller Farkas. LXVI. évf. 85. köt. 1—2. sz. 1—160 l. 3'— P.
- Láng Nándor:* Hekler Antal válogatott kisebb dolgozatai. Szerkesz-

tette: — 1942. 450 l. + 53 t. Füzve 8'— P.; kötve 10'— P.

Lazicius Gyula: Általános nyelvészet. Alapelvek és módszertani kérdések. 1942. 113 l. (Ért. a nyelv- és széptud. oszt. köréből. XXVI. köt. 2. sz.) 3'— P.

Magyarosan. Nyelvművelő folyóirat. Szinnyei Ferenc közreműködésével szerkeszti Putnoky Imre. XI. évf. (1942.) 1. füz. 1—32 l. —'30 P.; 2. füz. 33—64 l. —'30 P.

Magyar Géza összegyűjtött dolgozatai. A polgári eljárás, a magánjog és a kereskedelem jog köréből. I. köt. 1942. 1 — 462 l. 8'— P.; II. köt. 1942. 463—732 l. 6'— P. (A Jogtud. Biz. kiadványsorozata 12. k.)

Marcus Valerius Martialis epigrammáinak tizennégy könyve a látványosság könyvével. Bevezetéssel és jegyzetekkel magyarul tolmácsolta Csengery János. 1942. 470 l. (Görög és római remekírók sorozata.) 8.— P.

Matematikai és Természettudományi Értesítő. Szerkeszti Mauritz Béla. LX. köt. (1941.) III. rész. 683—1007 l. és 7 t. 8'— P.

Navratil Ákos: A neo-szocializmus konjunktúrapolitikája. 1942. 66 l. (Ért. a nemzetgazd. és stat. köréből. I. köt. 7. füz.) 1'50 P.

Nizsalovszky Endre. Az alanyi magánjog és a perjog. 1942. 52 l. (Ért. a fil. és társ. tud. kör. V. köt. 7. sz.) 1'50 P.

Polner Ödön: Három magyar közjogász. Nagy Ernő, Ferdinandy Geyza, Réz Mihály. 1942. 50 l. (A M. Tud. Akad. elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. XXIII. köt. 10. sz.) —'50 P.

INHALT.

I. Innere Mitglieder der Akademie	Seite 1
II. 102. Generalversammlung der Akademie	
Protokolle der Sitzungen	5
Feierliche Gesamtsitzung	12
a) Eröffnungsrede des Präsidenten Sr. K. H. Erz h. Josef: Alexander Kőrösi Csoma	12
b) Bericht des Generalsekretärs Géza Voinovich	17
c) E. M. Franz Herczeg: Szenen aus seinem neuen Drama	21
d) E. M. Julius Kornis: Der Wissenschaftsgeist unseres Jahrhunderts	21
III. Berichte über die Preisausschreibungen:	
a) über den Groß-Preis und den Marczibányi-Preis . .	22
b) über den Preis aus der Stiftung Gabriel Kazinczy und Gemahlin	32
c) über den Sámuel—Kölber-Preis	32
d) über den Sigmund Kornfeld-Preis	34
e) über die Preisaufgabe der Haupt- und Residenzstadt Budapest: Die Wirkung des Grafen Széchenyi auf die Entwicklung der Hauptstadt	36
f) über den Franz Chorin-Preis	41
g) über den Philipp Weiß-Preis	52
h) über den Nikolaus Horthy-Preis	66
i) über den Johann Serbán-Preis	79
j) über den Flóra Körössy-Preis	86
k) über den Albert Berzeviczy-Preis	95
l) über den Preis der gemeinsam verwalteten Spenden und Vermächtnisse	100
IV. Preissätze der Akademie für das Jahr 1942.	103
V. Schlußrechnung der Akademie vom Jahre 1941.	111
VI. Kostenvorschlag der Akademie für die zweite Jahres- halfte 1942.	119
VII. Ausweis über die beiden Graf Vigyázó-Vermögen vom 31. Dezember 1941.	127

	Seite
VIII. Bericht über den Stand der Bibliothek	138
IX. Bericht über die Tätigkeit des Wörterbuchausschusses .	148
X. Begrüßungsreden:	
a) Begrüßungsworte des Präsidenten Sr. K. H. Erzherz. Josef an die Volksschullehrer bei der Übergabe der Berzeviczy-, Wlassics- und Wodianer-Preise	151
b) Rede des Klassenpräsidenten Julius Kornis an dem der feierlichen Sitzung folgenden Festessen	152
c) Begrüßungsworte des Klassenpräsidenten Johann Mel- lich gelegentlich der Antrittsvorträge des o. M. Ludwig Kéky, des k. M. Ludwig Tamás und des o. M. Desider Pais.	153
d) Begrüßungsworte des Klassenpräsidenten Julius Kornis gelegentlich der Antrittsvorträge der k. Mitglieder Alexius Boér, Wenzel Biró und Géza Marton . . .	163
e) Begrüßungsworte des Klassenpräsidenten Josef Marek gelegentlich der Antrittsvorträge des k. M. Elemér Schulek, des o. M. Alexander Rohringer und des k. M. Alfred Romwalter	170
XI. Nachruf des Generalsekretärs an die verstorbenen Mit- glieder der Akademie	176
XII. Rede des k. M. Eugen Fekete bei der Enthüllung der Gedenktafel von weiland Nikolaus Konkoly-Thege in Ógyalla	177
XIII. Neuere Veröffentlichungen der Akademie	179
XIV. Inhaltsverzeichnis in deutscher, französischer und engli- scher Sprache	181

SOMMAIRE.

	Page
I. Membres internes de l'Académie	1
II. 102-ème assemblée générale de l'Académie	
Procès verbaux des séances	5
Séance solennelle:	
a) Discours d'ouverture de S. A. R. le président Archiduc Joseph: Alexandre Kőrösi Csoma	12
b) Rapport du secrétaire général Géza Voinovich	17
c) François Herczeg m. hon.: Fragments de son nouveau drame	21
d) Jules Kornis m. hon.: L'esprit de la science du XX. siècle	21
III. Rapports sur les prix à décerner:	
a) le Grand-Prix et le prix Marczibányi	22
b) le prix fondé par Gabriel Kazinczy et son épouse	32
c) le prix Sámuel—Kölber	32
d) le prix Sigismond Kornfeld	34
e) le prix sur le sujet concernant le comte Etienne Széchenyi mis au concours par la capitale Budapest	36
f) le prix François Chorin	41
g) le prix Philippe Weiss	52
h) le prix Nicolas Horthy	66
i) le prix Jean Serbán	79
j) le prix Flore Kőrössi	86
k) le prix Albert Berzeviczy	95
l) le prix fondé des dons et des legs administrés collec- tivement	100
IV. Nouveaux prix de l'Académie	103
V. Bilan de l'Académie de l'exercice 1941.	111
VI. Budget de l'Académie pour la seconde moitié de l'exercice 1942.	119
VII. Compte-rendu des deux fonds Vigyázó du 31. décem- bre 1941.	127
VIII. Rapport sur l'état de la bibliothèque	138

	Page
IX. Rapport sur l'activité du Comité du Dictionnaire	148
X. <i>Discours de félicitation:</i>	
a) discours de S. A. R. le président Archiduc Joseph à l'occasion de la distribution des prix Berzeviczy- Wlassics et Wodianer (pour instituteurs primaires)	151
b) discours de Jules Kornis m. hon. au banquet tenu après la séance solennelle	152
c) allocutions de Jean Melich prés. de section à l'occa- sion des discours de réception de Louis Kéky m. o., Louis Tamás m. c. et de Désiré Pais m. o.	153
d) allocutions de Jules Kornis prés. de section à l'occa- sion des discours de réception d'Alexis Boér, Venceslas Biró et Géza Marton membres corr. . . .	163
e) allocutions de Joseph Marek prés. de section à l'occa- sion des discours de réception d'Elemér Schulek m. c., Alexandre Rohringer m. o. et d'Alfred Romwalter m. c.	170
XI. Commémoration des membres défunts par Géza Voinovich secr. général	176
XII. Discours d'Eugène Fekete m. c. à l'inauguration de la plaque commémorative de feu Nicolas Konkoly- Thege à Ógyalla	177
XIII. Publications récentes de l'Académie	179
XIV. Sommaire en allemand, français et anglais	181

TABLE OF CONTENTS.

	Page
I. Members of the Hungarian Academy of Sciences . . .	1
II. <i>102st solemn meeting of the Academy</i>	
Protocols of the meetings	5
Solemn plenary meeting:	
a) Opening speech of H. R. H. the President Archduke Joseph: Alexander Kőrösi Csoma	12
b) Report of General Secretary Géza Voinovich	17
c) Francis Herczeg hon. m.: Excerpts of his new drama	21
d) Julius Kornis hon. m.: The scientific spirit of our century	21
III. <i>Reports on the awarding of prizes:</i>	
a) on the Great Prize and the Marczibányi Additional Prize	22
b) on the Gabriel Kazinczy Prize	32
c) on the Sámuel—Kölber Prize	32
d) on the Sigismund Kornfeld Prize	34
e) on the question set for competition by the Municipality of Budapest on the Count Stephen Széchenyi	36
f) on the Francis Chorin Prize	41
g) on the Philip Weiss Prize	52
h) on the Nicholas Horthy Prize	66
i) on the John Serbán Prize	79
j) on the Flora Körössy Prize	86
k) on the Albert Berzeviczy Prize	95
l) on the Prize established from the collectively admi- nistrated donations and legacies	100
IV. New awards of the Academy for the year 1942.	103
V. Final accounts of the Academy of the year 1941.	111
VI. Budget estimate of the Academy for the months July to December 1942.	119
VII. Financial report of the two Count Vigyázó estates on December 31th 1941.	127
VIII. Report on the state of the library	138

IX. Report on the Dictionnary Committee	148
X. <i>Addresses of welcome:</i>	
a) by H. R. H. the President Archduke Joseph at the delivery of the Berzeviczy-, Wlassics and Wodianer Prizes (for teachers of primary schools)	151
b) by Julius Kornis hon. m. at the banquet given after the solemn plenary meeting	152
c) by John Melich President of Section to Lewis Kéky ord. m., Lewis Tamás corr. m. and to Desider Pais ord. m. on the occasion of their inaugural speeches	153
d) by Julius Kornis President of Section to Alexius Boér, Wenceslas Biró and Géza Marton corr. members on the occasion of their inaugural speeches	163
e) by Joseph Marek President of Section to Elemér Schulek corr. m., Alexander Rohringer ord. m. and to Alfred Romwalter corr. m. on the occasion of their inaugural speeches	170
XI. General Secretary Géza Voinovich's commemorative speech on the deceased members	176
XII. Speech of Eugene Fekete corr. m. at the unweiling of the memorial tablet of the late Nicholas Konkoly- Thege in Ógyalla	177
XIII. Recent publications of the Academy	179
XIV. Table of contents in German, French and English	181

Kiadásért felel: Voinovich Géza.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkeszti: VOINOVICH GÉZA

LII. KÖTET

1942

MÁJUS--DECEMBER

I.

**Balogh Jenő ig. és tt., másodelnök üdvözlő beszéde
vitéz József kir. herceg elnök Úr Ő Fenségehez,
hetvenedik születése napja alkalmából, 1942. június 19-én,
a budai palotában.**

Királyi Fenség!

Akadémiánk történetéből jól tudjuk: azután, hogy Széchenyi példát adó tetteivel 1825-ben egy esztendei jóvedelmét felajánlotta a nagy nemzeti célra, még további hosszú hat esztendőn át tömérdek nehézséget és akadályt kellett elhárítania, amíg (amint magát kifejezte) a Magyar Tudós Társaságot „életbe hozta”.

Törekvéseinek csak úgy lett sikere, hogy Magyarországnak halhatatlan emlékezetű dicső nádora, József főherceg úr Ő Fensége, mint Társaságunk pártfogója, szemben egyes bécsi körök gátlásaival, hathatósan támogatta Széchenyit.

Az Akadémia munkásságának megkezdésétől: 1831-től fogva 105 esztendő telt el, amikor három évtizeden át oly buzgóan munkálkodott kitűnő elnökünk, Berzeviczy Albert, akire ma is kegyelettel gondolunk, betegsége miatt iemondott.

Csak természetes, hogy az elnöki tiszt betöltésénél tagtársaink a nagy nádor unokájára, Királyi Fenségedre gondoltak, aki akkor már huszonkilenc éven át mint Igazgató Tanácsunk tagja, később mint tiszteleti tag is, munkásságunkat figyelemmel kísérte, sőt egyes vonatkozásokban munkánkban részt is vett.

Királyi Fenségednek mindenkor hálásak leszünk azért, hogy kérésünknek engedett és elfogadta elnökké megválasztását.

Valami csodás erő rejtőzik ezekben a hazai rögökben, amelyeket több mint ezer esztendőn keresztül annyi ma-

gyar vér öntözött és amelyekre évszázadokon át annyi megfeszített magyar munka verejtéke hullott, hogy ez a föld a Fenséged Házának azokat a kiváló tagjait, akik a megdicsőült nagy nádortól kezdve itt éltek, magyarrá alakította.

Az az átnyújtandó irat, amelyet a főtitkár úr szerkesztett, ékesen kifejti, hogy Királyi Fenséged már több mint hat esztendő alatt, kétszeri újabb megválasztása után is *magyar szívvel* vezette Társaságunkat.

Mi magyar tanárok éppen úgy, mint többi tagtársaink, a magyar írók és költők, jól tudjuk, hogy ez a *legnagyobb*, amit Királyi Fenségednek megköszönhetünk.

Átérezzük azt is, hogy elnöki minőségében Királyi Fenséged a legnagyobb jóindulattal és folytonos érdeklődéssel figyelte és figyelte azt a tudományos munkásságot, amely osztályainkban szakadatlanul folyik; résztvesz, illetve elnököl üléseinken, megjelenik az osztályok zárt üléseiben és számos bizottsági ülésben, valamint fontos bizalmas értekezleteken is. Ezenfelül vezeti és irányítja Akadémiánknak egész igazgatását s ennek keretében gyakran támogatja az Akadémia vagyonának kezelésével járó azt a munkát is, amelyet a főtitkár úr nagy szakértelemmel és jelentékeny eredményeket végez, és mind tudományos, mind egyéb ügyeinkben intézkedéseivel gyakran elősegíti Társaságunk céljainak elérését.

Az az alkalom, hogy nyári szünetünk alatt Királyi Fenséged születésnapját fogja ünnepelni, ma feljogosít bennünket arra, hogy azt a hálát, amelyet *nindenki* érzünk, ebben az iratban ki is fejezzük és egyúttal kérhessük: állandó jóindulatát, meleg érdeklődését, szíves támogatását méltóztassék Akadémiánk számára ezentúl is megtartani.

Szívből kívánjuk: Isten tartsa, Isten áldja Királyi Fenségedet!

II.

Balogh Jenő ig. és t. t.:

Gróf Széchenyi István akadémiai beszédei.

(Megjelenik a Budapesti Szemle 1943. januári számában.)

III.

**Gróf Széchenyi István katonáskodására
vonatkozó iratok.**

(Első közlemény.)

42 évvel ezelőtt foglalkoztam először azzal a gondolattal, hogy gr. Széchenyi Istvánnak katona korára vonatkozó iratait egybegyűjtsem. Akkor csak Zichy Antal: Gr. Széchenyi István levelei szülőihez (Budapest, 1896.) c. mű állott e tekintetben rendelkezésre. E mű Széchenyinek 1809-től 1819-ig terjedő leveleit közölve, a katonáskodására vonatkozó sok adatot tartalmaz. Kétségtelenül becses ez a forrás, de nem kimerítő. Kutatásaim nyomán csakhamar egy másik becses forrásra akadtam: Széchenyinek majdnem feledésbe merülő hátrahagyott irataira. Ez iratok közt több olyanra akadtam, amely sok újabb adatot és felvilágosítást nyújt Széchenyi katonai életére és korszakára. De még ezek az iratok sem merítették ki a kérdést. Amikor 1905-ben az Akadémia Széchenyi-múzeumának berendezésére került a sor, felvetődött a kérdés, nem lehetne-e a hézagokat kiegészíteni. Így jutottam arra a gondolatra, hogy egy újabb forráshelyhez forduljak, a bécsi hadilevéltárhoz. Úgy véltem, hogy itt bizonyára sok Széchenyire vonatkozó irat vagy feljegyzés lappanghat.

1906. okt. 19-én engedélyt kértem a bécsi hadilevéltártól, hogy a Kriegsarchivben kutathassak eredeti Széchenyi-iratok és Széchenyi működésére vonatkozó iratok után. A Kriegsarchiv igazgatósága nem úgy teljesítette a kérést, hogy magam kutathassak a levéltárban, hanem a legnagyobb előzékenységgel kikutattatta, a hadilevéltár felfogása szerint az adatokat, s ezeket feldolgozva rendelkezésemre bocsátotta. Kétségtelen, hogy a feldolgozás (lásd alább a 83a. szám alatti iratot) több új adatot tartalmaz, de tudományos szempontból, mégsem felel meg a kitűzött célnak.

Az Akadémia akkori főtitkára, Heinrich Gusztáv, volt tanárom méltányolta a felfogásomat s lehetővé tette, hogy maga az Akadémia forduljon a Kriegsarchivhoz. A kérelmet így adta elő:

„Die Ung. Akademie der Wissenschaften errichtete

im Jahre 1905. ihrem Gründer, dem Grafen Stefan Széchenyi, ein Museum, zu welchem Zwecke sie viele Jahre hindurch zahlreiche Manuscripte der Werke, Briefe, Memoiren Széchenyi's, ferner auch viele solche Gegenstände, Bücher und Schriften, welche auf Széchenyi's Leben oder Wirken Bezug haben, — zusammen an 10.000 Nummern — sammelte.

Die Intention der Akademie ist das Leben und Wirken ihres Gründers möglichst vollständig und klar in diesem Museum darstellen zu können, sie strebt daher darnach möglichst alle Schriften, Reliquien und Daten, welche von und über Széchenyi sich vorfinden und die noch nicht in ihrem Besitze sind, im Originale oder in Abschrift zu erwerben.

Über die Militärdienstzeit Széchenyi's (1809—1827.) hat das Museum die Daten nicht vollständig bei sammen. Über diese nicht minder wichtige Periode eine möglichst vollständige Sammlung zu besitzen, wende ich mich mit der Bitte an Ew. Excellenz, mit Rücksicht auf den wissenschaftlichen Charakter unseres Széchenyi-Museums gefälligst verfügen zu wollen, dass dem Museum alle von Széchenyi stammenden und im Kriegsarchive befindlichen Schriften in Abschrift, alle wichtigeren Daten über ihn in Erhebungen, die minder wichtigen in Notaten, selbstverständlich auf unsere Kosten zugeführt werden."

A hadilevéltár e megkeresésre 1908. máj. 29-én értesítette az Akadémiát, hogy a levéltárban több Széchenyire vonatkozó irat van, s mihelyt lemásolták ezeket, az Akadémia rendelkezésére bocsátja. Ez június 13-án a következő irattal történt meg:

„Mit Bezug auf das sehr geschätzte Schreiben der Kgl. ungarischen Akademie der Wissenschaften J. 304 von 18 Mai l. J., beehre ich mich beiliegend die archivalische Erhebung Nr. 3691,¹ die abschriftliche letzte Konduitleiste² und ein Urlaubsgesuch³ des Grafen Stefan Széchenyi (Original) zur Verfügung zu stellen.

Das ist leider alles, was das Kriegsarchiv von die-

¹ Azonos az alább 83a) szám alatt közölt irattal.

² Ez nem az *utolsó* minősítvényi táblázat. Ezt 1824. okt. 12-én állította ki Simonyi József ezredes. Az utolsót Fackh ezredes állította ki 1828. okt. 15-én. Lásd a 79. sz. alatt.

³ Közölve a 36. sz. alatt.

sem berühmten Manne besitzt, da weder Portraite, noch Medaillen von Széchenyi vorhanden sind.

Von der Zitierung gedruckter Quellen glaube ich, absehen zu können und füge nur noch bei, dass die gleichlautende archivalische Erhebung unter K. A. Nr. 1031. von 1906 an Herrn Gymnasialprofessor Dr. Julius Viszota in Budapest am 21-ten December 1906 abgesendet worden ist.⁴

A fentiekből látható, hogy míg a hadilevéltár az én kérésemre csak egy összefoglalást, az Akadémiának ezenfelül még egy minősítvényi táblázatot és rövidke Széchenyi beadványt is küldött. Viszont Bártfai Szabó László a Kriegsarchivban végzett kutatásaiból Széchenyi 1811-i áthelyezésére vonatkozó addig ismeretlen iratot is közöl A Széchenyi-család története c. művének III. kötetében (514. l.). Mind e tünetek arra mutatnak, hogy a Kriegsarchivban bizonyára még több Széchenyi-, vagy Széchenyire vonatkozó irat lappang. Úgy tudom, hogy ez irányban most kutatás folyik, s nem kételkedem, hogy alább közölt gyűjteményem bővülni fog.

Meg kell még jegyeznem, hogy a Zichy Antal által közölt Széchenyi-leveleket nem vettem fel gyűjteményembe.

1.

Gr. Széchenyi Ferenc — Károly főherceghez.⁴

[Bécs] 1809. márc. 15.

Fogalmazvány az Országos Levéltárban. Gr. Széchenyi-család levéltára I. k. 9. szám, II. csomó 40. sz.

Euer Kaiser[liche] Hoheit 15 März 809
Gnädigster H[err]

Die Gnaden, die der unterzeichnete unverdienter weise v[on] E[uer] Kais[erlichen] Hoheit bis jetzt empfangen hat, geben Ihn Muth E[uer] Kais[erliche] H[oheit] um die gütige Begleitung u[nd] alle vermögende Unterstützung der an S[eine] Mag[estät] meinen allergnädigsten H[errn] allerdemüthigst gerichteten u[nd] hier beygebo-

⁴ Károly-Lajos-János főherceg (1771—1847), tábornagy, ez időben az osztrák sereg fővezére, Aspernnél 1809. máj. 21. és 22-én visszavonulásra kényszerítette Napoleont, de Wagramnál (júl. 5. és 6.) neki kellett Napoleon elől visszavonulnia. — Wagram után lemondott a fővezérségről, és továbbra visszavonultan élt.

genen Bittschrift unterthänigst zu bitten. Er schmeichelt sich, dass der Endzweck seiner Bitte u[nd] das unbegrenzte Zutrauen in Hochstdero angebohrne Güte die Kühnheit entschuldigen werde, mit welcher Er E. Kais. Hoheit etwa lästig zu fallen gewagt hat.

Mit der tiefsten Unterwerfigkeit gehegt unterzeichneter E[uer] K[aiserlichen] H[ohheit] Unterthänigst Gehorsamster.

2.

Gr. Széchenyi Ferenc — József nádorhoz.
[Bécs, 1809. március 20.]

Fogalmazvány az Orsz. Levéltárban. Gr. Széchenyi-család
levéltára I. k. 9. sz. II. és 40. sz.

Die ganz besondere Neigung, die meine 2 Söhne Paul u[nd] Pista zum Militair Stande ausserten, zwang mich mit Hintersetzung des Gesetzes, welches sie v[om] gedachten Dienste losspricht, Ihnen meine Einwilligung mit dem Vorbehalte zu geben, dass sie in selben als volontairs treten u[nd] wenn sie die Pflichten desselben eingesehen u[nd] ihre Geistes u[nd] körperliche Kräfte gehörig u[nd] durch eigene Erfahrung werden geprüft haben, sie auch als dann gedachten Stande sich gänzlich widmen kennen — zur Erreichung dieses Endzwecks haben der H[err] F[eld] M[arschall] Lieutenant Freyherr v[on] G[omez]⁵ die Güte gehabt durch geschickte u[nd] v[on] Ihn gewählte Ofiziere die Sublimen Wissenschaften des Militair Standes Ihnen beybringen zu lassen u[nd] mit Trost berufe ich mich auf die aussage des H[errn] F[eld] M[arschall] Lieutenants im Bezug auf ihre so wohl fleissige, als nützliche — Verwendung — da ihnen aber die Gelegenheit zur anwendung ihres Fleisses u[nd] erworbenen Fortschritten im Militair Fache nur allein v[on] der Gnade E[uer] K[aiserlichen] Hoheit abhängt u[nd] ich nicht so sehr um die Fortsetzung ihres Fleisses u[nd] einer Benützung ihrer eingeholten Kenntnisse, als um die Gesellschaft besorgt bin, in welche die sich selbst überlassen, komen dürften, so bitte, ich E[uer] K[aiserliche] Hoheit! Unt[erthänigst] ihnen zu erlauben, dass sie als

⁵ Gomez de Parientos Móric (1744—1811) altabornagy, 1801-től magyar honos, ez időben a nemesi felkelés vezérkarának főnöke.

volontairs mit dem Character eines ofiziers (welches ich nicht aus Stolze, sondern um ihr Ehrgefühl desto mehr zu gründen, unterthänigst erbitte) bey General Staab der ung. Insur[recti]on dienen und sich dort Verdienste um ihren besten streben dann bei E[uer] Kais[erlichen] Hoheit u[nd] endlich um ihr Land sammeln kennen — diese Gnade würde mich als Vater trösten, weil ich Sie einen nicht minder um seinen Sohn besorgten Vatter den F[eld] M[arschall] Lieutenant zur aufsicht geben würde. Sie würde mich auch als getreuen Unt[ertan] einen gnädigsten Monarchen trösten, weil ich sie um so sicherer alsdann einem Stande opfern könnte, wo sie einst wesentlicher dienen u[nd] um so sicherer auch beharren würden als sie die Gnade noch unverdient v[on] E. K. Hoheit erhielten in demselben verwendet zu werden. In...

Gr. Széchenyi Ferenc hátirata: Abschrift der Bittschrift, die ich den Palatin eingereicht habe, als meine Söhne Paul und Stefi mit Anbruch des Krießes zu dienen wünschten.

3.

József nádor gr. Széchenyi Ferenchez.
Orosháza, 1809. márc. 26.

Válasz az előbbi pontban közölt kérésre.

Megjelent Zichy Antal: Gr. Széchenyi István levelei szülőihez. Budapest, 1896. 23—4. l.

4.

Gomez Móric — gr. Széchenyi Ferencnéhez.
1809. ápr. 4.

Fogalmazvány az Orsz. Levéltárban. Gr. Széchenyi-család levéltára I. k. 9. sz. II. cs. 40. sz.

A Madame Madame La Comtesse Czezeni. Madame La Comtesse Festetics.

Madame La Comtesse et tres respectable Amie. J'ai le plaisir de vous dire que jetois ce matin chez S. A. R. L'archiduc Charle; et que je lui ait fait la Proposition d'avancer vous deux fils; Le Comte *Paul* et *Etienne*, Premier's Lieut[enants] et de les attacher a L'etat general

" Gróf Széchenyi Ferencné, sz. Festetics Júlia grófnő (1753—1824) István anyja.

de L'insurrection hongroise. S. A. Imp. a daignèz me charger de lui donner La desû un memoire, et m'a en même temps assure, qu'el leurs accordera cette grace, et qu'el expediera La chosse *Brevi Manu*. J'aurois L'honneur de vous faire sur cette affaire un paration détaillé. Le memoire est fait, et partira dans L'instant; j'ai L'honneur d'être avec le plus sincere devouement.

Votre très humble le Serviteur et ami

Le 4e avril 809

M[aurice] de Gomez.

5.

*Gomez Móric altábornagy előterjesztése
Károly főherceghez.*

[Bécs, 1809. ápr. 4.]

Gr. Széchenyi Ferenc másolata az Orsz. Levéltárban.
Gr. Széchenyi-család levéltára I. k. 9. sz. II. cs. 40. sz.

Ich unterfange mich E[uer] K[aiserlichen] H[öheit] in Unterthänigkeit die Bitte zu unterlegen, die beiden Grafen Paul und Stephan Czecheny zu Oberlieut[nants] allergnädigst zu befördern, und den G[eneral] G[uartier] Msterstab der Königl[ich] hungarischen Insurrection zu zu theilen; diese beiden junge Leuthe haben sich seit den Verfloßenen Herbst den Kavalerie Dienst hir in Wien gewidmet und der militairischen Kentnissen befließen, wozu sie schon durch ihre gute Erziehung vorbereitet waren; Sie haben die Feldbefestigung theoretisch erlernt, zeichnen zimlich gut und haben sich in Aufnahmen geübt, sie sin(d) von der moralischen Seite betrachtet unter besterzogenenen jungen Männer der Nation zu rechnen. Das ernste Verlangen sich zum militairstand zu widmen, hat sich bei mir durch ihren restlosen Fleis bestätigt, ich würde dafür sorgen, selbe unter der Aufsicht geschickter Generalstabs offiziers nach und nach in den Dienst-cariere einzuleiten. Die Verdienste des Vatters seien für den Monarchen und das Vatterland erwiesene Anhänglichkeit, der Patriotismus, mit welchen der Vatter alle seine Söhne den Militairstand widmet, dürfte meine gehorsamste Bitte unterstützen, bei welcher ich glaube für den allerhöchsten Dienstzweig in der Folge sehr brauchbare officiers vorzubereiten.

6.

Károly főherceg.

Bécs, 1809. ápr. 7-én.

Kinevezi gr. Széchenyi Pált és Istvánt a magyar nemesi felkelés vezérkarába ápr. 16-i rangsorral főhadnagyokká.

Közölte Zichy Antal: Gr. Széchenyi István levelei szülőihez. 24. l.

7.

Br. Ertel [Ferenc] gr. Széchenyi Ferenchez.

Győr, 1809. máj. 18.

Közölte Zichy Antal: Széchenyi István levelei szülőihez. 25—26. l.

8.

Br. Voith [Ferdinánd]⁸ gr. Széchenyi Ferenchez.

Győr, 1809. máj. 25.

Közölte Zichy Antal: Gr. Széchenyi István levelei szülőihez. 26—7. l.

9.

Br. Voith [Ferdinánd] gr. Széchenyi Ferenchez.

Győr, 1809. június.

Közölte Zichy Antal: Gr. Széchenyi István levelei szülőihez. 27—8. l.

10.

Br. Voith [Ferdinánd] gr. Széchenyi Ferenchez.

Szalabér, 1809. június 29.

Közölte Zichy Antal: Gr. Széchenyi István levelei szülőihez. 28—9. l.

11.

I. Ferenc király legfelsőbb elismerése.

Tata, 1809. aug. 26.

Közölte Zichy Antal: Gr. Széchenyi István levelei szülőihez. 24—5. l.

⁷ A nemesi felkelés vezérkarához beosztott alezredes.

⁸ A nemesi felkelés vezérkarához beosztott őrnagy.

12.

Br. Voith Ferdinánd gr. Széchenyi Ferenchez.

Tata, 1809. aug. 29.

Közölte Zichy Antal: Gr. Széchenyi István levelei szülőihez.
29—30. l.

13.

Petrich András gr. Széchenyi Ferenchez.

Kisbér, 1809. szeptember 3.

Eredetije az Orsz. Levéltárban. Széchenyi-család levéltára
I. k. 9. sz. II. csomó 39. sz.

Euer Excellenz!

Euer Excellenz haben mich mit einem Zutrauen beehrt, das mir so schmeichelhaft seyn muss, als das zufällige Ereigniss, Hochdero beyde Hofnungsvolle Söhne unter meinem Commando zu haben.

Ich hab mir es immer zur strengsten Pflicht gesetzt, jedem, auch nicht anempfohlenen mir untergeordneten officier, dem Dienste des Königs und Vaterlandes nach meinen Kräften auszubilden; um so mehr — auch ohne Anempfehlung — würde ich es gewiss mit angelegen haben seyn lassen Sprossen einer so angesehenen Familie meines Vaterlandes, — Jenen anzunehmen.

Diese ganz aufrichtige Zusicherung bitte ich unbekannter Weise — einstweilen gütigst anzunehmen, und zugleich die Versicherung meiner innigsten Hochachtung und Verehrung, mit welcher ich die Ehre habe zu seyn

Euer Excellenz

H[aupt]quart[ier]: Kis-Bér den 3ten 7ber 809

ganz Ergebenster D[iene]r

Petrich

Oberst im G[ene]ral Q[uartier]

M[ai]ster[er]stab der Ung.

Adelischen Insurrection.

* Petrich András (1765—1842) a nemesi felkelés vezérkarába osztott ezredes, 1809. elején a Ludovika Akadémia igazgatója Gomez megbetegedése után ő lett a vezérkar főnöke. Később altábornagy.

14.

Gr. Haugwitz Jenő¹⁰ gr. Széchenyi Ferenchez.

Kisbér, 1809. szept. 3.

Eredetije Orsz. Levéltárban. Gr. Széchenyi-család levéltára
I. k. 9. sz. II. csomó 39. sz.

Euer Excellenz. Kis-bér, am 3ten September 809.

Hochgebohrner Graf!

Erst gestern erhielt [ich] Hochdero schmeichelhaften Zeilen vom 23ten v[origen] M[onat] und aus der Aufschrift werden Euer Excellenz zu ersehen belieben, dass ich noch immer das Vergnügen genieße in der Mitte Ihrer Herrn Söhne ein Mitglied der Ungarischen Insurrektion vorzustellen. So prekär übrigens meine gegenwärtige Anstellung ist, da mir von mehreren Seiten zukommt, dass ich anderswohingerufen werde, so verschafft sie mir doch noch die Gelegenheit Euer Excellenz als Vatter den angenehmen Trost wiederhalten zu können, dass die beiden jungen Leute recht gute und willige Officiers sind, die von allen Vorgesetzten geschätzt, von ihren Kameraden geliebt werden.

Ein Zusammenfluss ganz eigener Umstände, so wie der kurze Feldzug unserer Armee hat mir zwar nicht gestattet, die beiden jungen Krieger, so wie ich gewünscht hatte, in unserem Fach stufenweise einzuführen, — mit so guten Anlagen und Willen aber, kann es ihnen nicht fehlen, sich um den Staat verdient zu machen, und so dem besten Vatter auf den schönsten Weg den Dank für seine edle Sorgfalt zu zollen.

Sollten mich gleich die gegenwärtigen Veränderungen von den Ihrigen entfernen, so wollen Euer Excellenz durch die Versicherung annehmen, dass mich immerfort wahres Interesse und treue Anhänglichkeit an eine so liebe Familie binden wird, so wie die Gesinnungen mei-

¹⁰ Gr. Haugwitz Jenő (1777—1868) a nemesi felkelés vezérének karába beosztott alezredes. 1809-ben a harctéren tanúsított vitézségéért soronkívül lett ezredes. 1813-ban tábornok és végig küzdötte a Napoleon elleni háborút. Mint altábornagy nyugalmoba vonult.

ner unbegrenzten Hochachtung und Verehrung für das Haupt derselben unveränderlich bleiben.

Ich habe die Ehre zu seyn

Euer Excellenz

gehorsamster Diener
E[ugen] Graf Haugwitz
Obrist.

15.

Br. Voith Ferdinánd gr. Széchenyi Ferenchez.

Tata, 1809. szept. 11.

Közölte Zichy Antal: Gr. Széchenyi István levelei szülőihez.
30—1. l.

16.

Hg. Liechtenstein János¹¹ gr. Széchenyi Ferenchez.

Tata, 1809. nov. 12.

Eredetije gr. Széchenyi-család levéltára I. k. 9. sz. II. cs. 39. sz.

Hochgebohrner Graf!

Es gereicht mir zu einer besondern Vergnügen Dero Herrn Sohn in mein Huszarn Regiment zu erhalten, und ich erlasse unter einem die nöthigen Befehle, dass er bey der bevorstehenden Auflösung des Generalquartiermeisterstabs dahin eingetheilt werde.

So wie in diesen, so wird es mir auch in jeden anderen Fall sehr angenehm seyn wenn ich Euer Excellenz meine vorzügliche Hochachtung bethätigen kann, mit der ich die Ehre habe zu seyn

Euer Excellenz gehorsamster Diener
Dotis¹² am 12 Nov. 1809.

F[ürst] Liechtenstein F[eld] M[arschall]

¹¹ Hg. Liechtenstein János (1760—1836) tábornagy, a 7. huszárezred tulajdonosa. Károly főherceg lemondása után (1809) ő lett a sereg fővezére, s mint ilyen részt vett a béketárgyalásokon és ő írta alá az okt. 14-i bécsi békét. Ezután visszavonult a közéletből.

¹² Tata.

17.

Petrich András gr. Széchenyi Ferenchez.

Székesfehérvár, 1809. november 21.

Eredetije az Orsz. Levéltárban, gr. Széchenyi-család levéltára
I. k. 9. sz. II. cs. 39. sz.

Euer Excellenz!

Beschämt muss ich Euer Excellenz um Vergebung bitten, dass ich so späth das an mich gelangte Hochgefallige Schreiben beantworte; die Dienstgeschäfte waren aber die Zeit hindurch von der Arth, dass ich auf das Vergnügen, — das Zutrauen Euer Excellenz zu rechtfertigen, — Verzicht zu leisten mich gezwungen fand. Ich hab indessen im Stillen gehandelt, den angesuchten Urlaub für die zwey Grafen bei Sr. K. K. Hoheit dem E[erz] H[erzog] Palatinus erwirkt, und gewärtige mit jedem Tag die Bestettigung dessen durch dem Chef des G[ene]ral Q[uartier] M[eister]stabs. Vor der Revue der K. Ung. Adel. Insurrection würde das Ansuchen eben nicht ganz denen Umständen passend gewesen seyn; — ich hatte ihrer Nothwendig; und unter einem war der Augenblick da, in welchen Sie beyde vor der Fronte; — und zwar als thätigē Mitwirker von den Grössten Theil der Vaterlands Vertheitiger bemerkt, — erschienen.

Rücksichtlich ihrer Conduit und Verwendung im Allerhöchsten Dienst war ich mit beyden noch immer zufrieden. Sie zeigten bey jeder Gelegenheit Unverdrossenheit und den besten Willen, und gaben die zuversichtliche Hofnung auf dieser Milit. Bahn — dem Staate wesentliche Dienste einstens zu leisten. — Nach einer Hohen verordnung, die vom Comand. Fürst von Lichtenstein unterzeichnet, mir zugekommen, ist der Jüngere Graf — nach erfolgter Auflösung des Feld G[ene]ral Q[uartier] M[eister]stabs — zu dem Huss[aren] Reg[i]m[en]t Lichtenstein angetragen; den Ältern aber hat F[eld] M[arschall] L[ieutenant] Gr. Radetzky sich vorbehalten, zu seinem Husz[aren] Reg[i]m[en]t zu nehmen.

Einige Jahre beym Reg[i]m[en]t zu dienen, ist für beyde Nothwendig den Dienst kennen zu lernen — den Off[iciere] von Gene[ral] Q[uartier] M[eister]stab unumgänglich zu wissen nothwendig ist. Später hinaus wird es wenigstens Euer Excellenz sicher nicht an Mittel

fehlen, Sie wieder beyde zum G[ene]ral Q[uartier] M[eister] Stab zu bringen.

Der ich mit wolkommenster Hochachtung zu seyn die Ehre habe Euer Excellenz

Stuhlweissenburg den 21. 9ber 809.

Ergebenster Diener

Petrich oberst im G[ene]ral Quartier M[eister]stab.

18.

Hegedüs József gr. Széchenyi Ferenchez.

Győr, 1809. július 14.

Eredetije az Orsz. Levéltárban gr. Széchenyi-család levéltára
I. k. 9. sz. II. cs. 39. sz.

Nagy Méltóságghu Groff Ur

Nékem Kegyelmes Uram!

Excellentiadnak Kegyes Levelét, melyet a multt Junius Holnapnak 10-ik napjarul hozám utasítani méltoztatot a sok viszontagságok és szomoru környül állások miatt még tsak mai napon lehetet szerentsém kezemhez venni, a menyire tehát nem válaszolhatván Excellentiadnál valamely ítéletben estem volna, alázatosan botsánatot kérek.

Hizelkedés nélkül bizonyossá kívánom Excellentiadot tenni, hogy minden Időben leg nagyob szerentsémnek tartottam, ha legkevesebb alkalmatosságot lelhettemis, melyben Excellentiádhoz tartozó tiszteletemet bizonyíthattam, úgy szinte különös öröömre szolgált azis, hogy először ugyan a kis pisti Groffnak, azután pedig a Pál Groffnak is tsekély tehetségem szerint szolgálhattam, meg valлом örvendetes vala nékem azon idő, melyben őket itten nálam szép tsendességben egymáshoz valo igaz testvéri egyet értésben és szeretetben lenni láttam, de anyival nagyob let utób aggoskodásom és szomoruságom a midőn azon reméltelen szerentsetlenség benünket itten Győr vidékjen érvén, őket el kellett vesztenem, nagyobbította pedig fájdalmamat, a midőn a kedves kis pistámat el fogattatottnak lenni, a Groff Lajost pedig Szabadhegy alatt ell esettnek lenni némelyek állitották, és minek utánna az Antal Lovászsa harmad napi bujdosása után visza térvén Urat fel nem találta, az Oberst Leutenant

Baro Ertli szorgalmatos kérdezősködésekre is semi bizonyost felölle mondani nem tudott, a szerentsétlen esetet bizonyosnak lenni véltem, mind adig, méglen a Sigmond fiam (ki a Győri Nemes fel kelő Lovas Seregnél Hadnagy) Komárombul most harmad napja bizonyossá nem tet. hogy mind a hármon életben vagynak és egésségessek egyébiránt, hanem hogy a Groff Lajos háromszor is a Lováról le esvén, vala mely Contusiot kapot légyen, valoban ezen örvendetes hir minden but el feleitetet vélem.

Oh Kegyelmes Uram, mely nagy nyomoruságban jutottunk, mely szörnyű remülést kellett nekünk itten Györött szenvednünk a 9 napokig tartott oppugnationak alkalmatosságával, 7 napokig magam feleségemmel és minden gyermekeimmel és tselédeimmel együtt a mély sötét pintzében laktam, és három napig tsak egy kalán meleg Levest sem ehattunk, tsak az én házomat 17 golobits haubitz és két nagy Bomba érte a töbi közül egy bomba az egyik szobám padlását keresztül ütven, mindeneket vala mit tsak a szobában talált öszve szaggatott, még a íalakon függött képeketis mind le szedte, és sck illetén szomorú esetek találatnak itten nálunk, azon kívül haubitzakkal és tüzes golobitsaikal három négy helen is a Várost fel gyuitván tetemes károkat okozot az Ellenség, azokról nem is kívánok szollani, melyeket minden felöl uton ut félen el követett rablásokkal raitunk tet, és még most is igajok alatt sinlődünk, a kik most anyival jobban grassálódnak raitunk, minthogy Károly feo Herczeg ellen (mint ők állitják) nagy diadalmat vettek. Többnyire a midőn feleségemmel együtt a Mgos gróffnének is kezeit alázatosan tsokolluk alázatos tisztelettel áthatatoskodom

Excellentiadnak

alázatos kész szolgálja.

Györött 11 July 1809.

Hegedüs Josef.

19.

Vlasics Ferenc¹³ levele gr. Széchenyi Ferenchez.

Magyar Brod, 1810. máj. 26.

Közölte Zichy Antal: Gr. Széchenyi István levelei szülőihez. 31. l.

¹³ Vlasits Ferenc (1766—1840) a 7. huszárezred parancsnoka. Később altábornagy lett és Horvátország bánja.

20.

*Stephaics Antal*¹⁴ gr. Széchenyi Ferenchez.

Világos, 1810. júl. 28.

Közölte Zichy Antal: Gr. Széchenyi István levelei szülőihez. 57—8. l.

21.

Br. Voith Ferdinánd gr. Széchenyi Ferenchez.

Bécs, 1810. nov. 17.

Közölte Zichy Antal: Gr. Széchenyi István levelei szülőihez. 31—2. l.

22.

Br. Voith Ferdinánd emlékirata b. Meskó József tábornoknak a győri sáncokból való visszavonulásáról.

Bécs, 1810. nov. 17.

Megjelent magyar fordításban a Hadtörténelmi Közlemények 1894. ápr. füzetében és Zichy Antal: Gr. Széchenyi István levelei szülőihez. 306—324. l.

23.

*Gr. Merveldt Maximilián*¹⁵ gr. Széchenyi Ferenchez.

Brünn, 1811. márc. 5.

Közölte Zichy Antal: Gr. Széchenyi István levelei szülőihez. 58—9. l.

24.

*Etzelt Lajos*¹⁶ nyugtája.

Közölte Zichy Antal: Gr. Széchenyi István levelei szülőihez. 59. l.

¹⁴ Stephaics Antal a 7. huszárezred kapitánya.

¹⁵ Gr. Merveldt Maximilián lovassági tábornok, az 1. számú ulánus-ezred tulajdonosa. Mint a Sopronban állomásozó 3. vértesezred parancsnoka annak idején ismerte és sokszor meglátogatta a Széchenyi-családot Horpácson.

¹⁶ Mint az 1. ulánus-ezred főhadnagya cserélt gr. Széchenyi István 7. huszárezredbeli főhadnaggal.

25.

*Vlasits Ferenc a 7. huszárezred parancsnoka
az 1. ulánus ezredhez.*

Eredetije a bécsi hadi levéltárban.

Jegyzék gr. Széchenyi István áthelyezéséről.
Közölte Bártfai Szabó László: A gr. Széchenyi-család története
III. k. 514 l.

26.

Br. Ertel Ferenc gr. Széchenyi Ferenchez.

Ollmütz, 1811. aug. 30.

Eredetije az Orsz. Levéltárban a gr. Széchenyi-család levéltára
I. k. 9. sz. II. cs.

Euer Excellenz!
Hochgebohrner Graf!

Ollmütz den 30ten August 1811.

Bei Gelegenheit, da Euer Excellenz Herr Sohn Graf Stephan Setchzeny als Ober Lieutenant von General Staab zu Raab mir beigegeben war, sorgte ich als Vatter für ihn; was ich an Se Majestät den Kaiser von ihm erwähnt habe, ist in dem anliegenden Memoir zu ersehen, welches Euer Excellenz zur Kenntniss mittheile, doch keinen weitem Gebrauch davon zu machen bitte, ohnerachtet alles diess Welt bekannt ist, so bleibt es dennoch eine dienst Schrift.

Wenn Euer Excellenz glauben, dass ich mir einigen Verdienst um die ungarische Nation erworben, so bitte ich um gnädige Unterstützung bey denen Hochlöblichen Ständen von Hungarn, da ich zwey Bittschriften, eine an Se Majestät den König, und eine an die Hoch Löblichen Stände von Ungarn, an Se Kaiserliche Hochheit den Erz. Herzog Joseph Palatin zur allergnädigsten Unterstützung übersandt, mit der unterthänigsten Bitte, um das Taxen freye ungarische Ingolat, nachdem ich drey und dreissig Jahre als Officier diene. Diesen zwey Bittschriften liegt die Copie des Attestates Sr. Kais. Hochheit den Erz. Herzog Palatin bey; über mein Verhalten bei der Begebenheit am 13ten Juny 1809 von Raab.¹⁷

¹⁷ Kérvényét megemlíti az 1811—12-i országgyűlésen a ma-Akadémiai Értesítő.

Nachdem Euer Excellenz einen mächtigen Einfluss in die ungarischen Staats Genhäfte haben, so bitte ich nochmals um gnädige Unterstützung, für welche Gnade ich lebenslänglich die Ehre habe mit der gränzenlosester Hochschätzung zu sein

Euer Excellenz

gehorsamster Diener
Franz Bar[on] Ertel Oberst

26a A levélben említett emlékirat:

Euer Majestät!

In Folge des, von Sr. Kaiserl. Hoheit den E. H. Joseph Palatinus mir zugekommenen Allerhöchsten Befehl Euer Majestät, unterlege ich allerunterthänigst in tiefster Ehrfurcht die freymüthige wahrhafte Geschichte aller bey jenen Theil der Ungarischen Insurrection, wo ich Dienste leistete, vorgefallenen Ereignisse.

Se. Kaiserl. Hoheit der E. H. Palatin trug untern 27ten April 1809 den hungarischen General Commando und Raaber Comitatus auf, Arbeiter Materialien und alle Zugehör zum Bau eines verschanzten Laagers bey Raab vorzubereiten und ernannte mich zum Directeur dieses Baues.

Untern 7 May 1809 erhielt ich vom Herrn Generalen Quartiermeister der hungarischen Insurrections Armee F. M. L. von Gometz den Befehl, den obbenannten Bau ungesäumt anzufangen und wegen starken Vordringen des Feinden thätigst zu beschleunigen.

Am 9ten May 1809 Abends trafen die ersten ausgeschriebenen Landarbeiter ein, die ich am 10ten mit grauenenden Morgen beschäftigte und Tag und Nacht benützte, um diese so dringende Arbeit baldmöglichst beenden zu können.

Die Anfangs Linien der Verschanzungen wählte ich nach der natürlichen Laage der Gegend und benützte den hiezu sehr geeigneten Terrain einen Haubitzen Wurf vor denen Vorstädten der Stadt Raab gegen Wienne, um diese Vorstädte bey einen feindlichen Angriff dem Brand nicht auszusetzen.

gyar honosságért folyamodók ügyében kiküldött bizottság az országgyűléshez beadott jelentésében. A kérést bizonyítékok híján nem vették figyelembe.

Die Ausdehnungs Linie' betrug $\frac{3}{4}$ tel Meil vom linken Raab Ufer, bis an das rechte Donau Ufer des Wieselburger Armes. Der linke Flügel lehnte sich an die Raab und wurde durch den angeschwellten Gärmoter¹⁸ Morast auf eine grosse Strecke gedeckt; in diesen Morast wurde auf einer dominirenden Höhe eine durch seine Laage äusserst feste unzugängliche Batterie auf Sechs 12 Uder¹⁹ angelegt die ihre rückwärts liegenden Redantsförmigen mit Wassergräben versehenen und bis an die Wiener Strasse laufenden Linien flankirte.

An der Wiener Strasse wurde zu mehrerer Deckung, eine detachirte Fleche mit einen Wassergraben errichtet, die ein hohes Profile hatte, ihren Rücken an der Rabnitz Fluss lehnte, und von der verschanzten Rabnitza Insel flankirt und in Rücken eingesehen wurde, worinn sich der Feind, wenn er auch selbe mit grossen Verlust gewonnen hätte, in keinen Fall hätte halten können; diese Fleche kreuzte ihr Feuer von 12 Uder mit der Batterie in den Gärmoter Morast vor denen beschriebenen Linien, die sich hier hinter der Fleche an das rechte Rabnitza Ufer anschlossen.

Die Rabnitza Insel, welcher man wegen Tiefe des Flusses nicht beykommen konnte, war Trenchée artig mit sich wechselseitig vertheidigenden Linien verschanzt, es befanden sich auf selber drey, über den Horizont stark erhobene Batterien, welche die Gegend weit beherrschten; zwey davon flankirten die Fleche an der Chaussée und die dritte bestrich die am linken Rabnitza Ufer sich anlehnenden Redants Linien, welche mit Wassergräben versehen, bis an das rechte Donau Ufer giengen.

Die Donau Insel, durch die Tiefe des dieselbe umgränzenden Flusses sehr fest, war ringsherum Trenchéeartig mit sich wechselseitig vertheidigenden Linien verschanzt, worauf zwey stark erhabene Batterien die Gegend beherrschten die Redants förmigen Linien flankirten und sich mit dem Canonenfeuer der einen Rabnitza Batterie vor den Linien kreuzten. Die dritte darauf verfertigte Batterie bestrich den Donau Arm selbst.

Erwähnte drey Viertl Meilen lange Verschanzung war am 10ten May 1809 angefangen, den 15ten besetzt

¹⁸ A gyirmóti mocsár Győr közelében.

¹⁹ T. i. Pfänder.

und in Defensions Stand und am 20ten May schon vollständig mit Truppen und auch mit Canonen besetzt, obgleich an deren Vervollkommung noch einige Tage gearbeitet wurde.

Nur die äusserste Unterstützung Sr. Kaiserl. Hoheit des E. H. Joseph Palatin und nächtliche Arbeiten bey Fackeln an denen Schlässen der Raab verschafften in dieser kurzen Zeit die Möglichkeit ein so festes Laager herzustellen, vordurch ein, vom Kaiser Napoleon anbefohlen gewesener Angriff auf die bey Raab sich versammelnde hungarische Insurrections Armée abgewendet wurden. Der französische Divisions General Monbrun²⁰ versicherte mich in Atsch,²¹ er habe den Befehl von seinen Kaiser gehabt, die verschanzungen bey Raab anzugreifen und die sich dortsammelnde Insurrections Armée zu zerstreuen, er habe auch seine Infanterie zusammengezogen, die Oesterreicher hätten aber zu viele Arbeiter gehabt und hatten ihre Verschanzungen zu geschwind in Vertheidigungs stand gesetzt, als dass er den Angriff ohne grossen Verlust hätte wagen können, wesswegen er auch unterblieben sey.

Die Franzosen schreiben in der Wiener Zeitung von 17ten oder 18ten Juny 1809 folgendes:

Der linke Flügel des verschanzten Laagers von Raab stützte sich an die Raab, wurde die Ueberschwemmung des Gärmoter Morast gedeckt, der rechte Flügel stützte sich an den Donau Arm, die Linien waren mit Wassergräben versehen und wurden durch die ausgesuchtesten Werken unterstützt.

Die Stadt Raab, welche einst eine Festung war, wurde auf Allerhöchsten Befehl Sr Mayestät von den Ingenieur Oberst von Petschy²² am 10ten May 1809 aufs eifrigste angefangen wieder zur Festung herzustellen.

Am 5ten Juny 1809 nahm Se. Kaiserl. Hoheit der E. H. Joseph Palatin sein Hauptquartier in der Festung Raab; die im verschanzten Laager versammelte hungarische Insurrections Armée verstärkte sich von Tag zu Tag, die sämtlichen Truppen übten sich fleissig in Waffen unter Höchstdero eigener Aufsicht Sr. Kaiserl. Hoheit E. H. Joseph Palatin.

²⁰ Gr. Montbrun Lajos Péter (1770—1812) francia tábornok.

²¹ Ács község (Komárom).

²² Pécsy Mihály mérnökkari ezredes, Győr parancsnoka.

Am 13ten Juny 1809 kam Se. Kaiserl. Hoheit E. H. Johann mit seiner noch 22.000 Mann starken Armée auf seinen Rückzug aus Italien nach Comorn auf den rechten Raab Ufer über Csonack²³ an, um bey Sabathel²⁴ sich zu lagern; diese Armée wurde bey Papa durch die Insurrections Armée aufgenommen.

Der Feind verfolgte diese vereinte Arméen auf den Fuss, grief die Arrier Garde mit Heftigkeit an, er drang immer stärker vor und wollte aus der schmalen Gegend zwischen der am rechten Raab Ufer liegenden Gärmöter Morast und der Csonaker Gebürge heraus aufmarschieren, formirte Sechs Treffen hintereinander, stützte seine linke Flügel an den Morast und seine rechte Flügel an das erwähnte Gebürge.

Um 4 Uhr nachmittag wurde das Gefecht mit kleinen Gewehr unter einem fürchterlichen Canonen Donner immer heftiger, ich war auf dem linken Raab Ufer nicht angegriffen und beschäftigte mich mit Beobachtungen der feindlichen Bewegungen und erklärte mir seine Absicht, weil er seine, durch den Marsch und Gefecht den ganzen Tag ermüdeten Trupp keine Ruhe gönnte, einzig dahin, dass er unsere vereinte Armée noch diesen Abend in die Festung Raab zu drücken gewünscht hatte: um diesen seinen, mir vorgestellten Plan möglichst zu vereiteln, verlangte ich vom Herrn Hauptmann Schuster des 3ten Artillerie Regiments zwey Haubitzen und eine 6 1/2 dige²⁵ Canone, die er mir ungesäumt erfolgte und Herr Lieutenant Mchr des 2ten Artillerie Regiments hierzu commandirte; dieses Geschütz übergab ich den hoffnungsvollen Herrn Oberlieutenant Graf Stephan Setscheny²⁶ des General Quartiermeister Staabs, mit den Auftrage mir mit selben so geschwind als möglich zu folgen; ich eilte damit an das linke Raab Ufer, placierte benanntes Geschütz in die linke Flanke der meist vorgedrungenen Cavallerie Massen, die zwar, weil der Feind sehr vorsichtig seine linke Flanke vom Raab Fluss möglichst entfernt hielt und sich mehr mit seinem rechten Flügel an das Csonaker Gebürge lehnte, etwas weit, doch noch

²³ Csanak község Győr közelében.

²⁴ Szombathely.

²⁵ Pfündige.

²⁶ T. i. Széchenyi.

erreichbar schien, und war so glücklich meine Bemühung mit der gewünschten Erfolge zu krönen.

Der Thätig- und Geschicklichkeit unserer Artillerie verdanke ich es, dass kein Wunsch verlohren gieng, mit Entzücken bemerkte ich, dass eine Grenade nach der andern in der Mitte der feindlichen Massen sprangen, die zu wanken begannen; wir verdoppelten unser Feuer, welches die Feinde in grössere Verwirrung brachte und selbe, weil das zweckmässige Feuer unserer vereinten Armée mit den meinigen kreuzte, zum weichen zwang. — Die fliehenden warfen sich in grösster Unordnung auf ihre hinteren Treffen und so musste sich die ganze Armée des Vice Königs von Italien²⁷ bis in eine offene Gegend zurückziehen, wo sie sich an eine Anhöhe aufstellte. Die eingebrochene Dämmerung verschaffte den beiderseits durch den ganzen Tag vom Marsch und Gefecht ermüdeten Kriegern die erwünschte Ruhe.

Inzwischen schreckte diese erhaltene Schlappe den Feind nicht ab, Vorbereitungen zu einen erneuerten Angriff auf den 14ten zu machen, er rückte daher unter Begünstigung der Nacht zwischen den Gärmoter Morast und den Csanocker Gebürge wieder vor, dehnte sich längst erwähnten Gebürg aus, und stellte sich bey einbrechenden Tag, unerreichbar vom linken Raab Ufer in Schlachtordnung, wahrscheinlich in der Absicht, die vereinte Armée in die Festung Raab zu drücken, wo es ihr an Raum und Lebensmitteln mangeln würde, dann selbe einzuschliessen und dadurch den Uebergang bey Comorn zu verhindern, denn in der kleinen Schütt ohnweit Raab stand ebenfalls der Feind, um den Uebergang aus der Festung auf das linke Donau Ufer zu hindern.

Der Entschluss unserer vereinten Armée war ebenfalls den Feind am 14ten anzugreifen und sich einen so lästigen Verfolger vom Halse zu schaffen; beide Arméen hatten demnach gleiche Absicht zum Angriff. Die feindliche Armée durch Siege und Glück im Verfolgen begeistert, bestand beylaufig aus 30.000 Mann geübter Krieger und erfahrner Officiers, die mit Muth und Entschlossenheit den Angriff wagten.

²⁷ Jenő olasz alkirály (Beauharnais tábornok és Jozefin, később Napoleon feleségének fia), Napoleon mostoha fia (1781—1824) később a Leuchtenberg nevet vette fel.

Die vereinte Armée bestand aus denen sich aus Italien zurückgezogenen, ermüdeten und geschwächten Truppen Corps und einen Theil der hungarischen Insurrections Armée, wo Mann und Officier noch unabgerichtet und grossentheils ungediente Officiers waren; diese Truppe war schön und willig, gut gekleidet und bewafnet, benötigte aber noch Festigkeit durch Abrichtung. Die Pferde waren hübsch und gut, aber noch roh . . . Aus angebohrnen Muth wäre dieser Truppe ohne Zweifel ein rascher Angriff gelungen; Sie würde auch bey Verfolgung eines fliehenden Feindes treffliche Dienste geleistet haben; einen feindlichen Angriff aber und einen starken Kugel, Grenaden und Kartätschen Regen auszuhalten, da fehlte es aus Kürze der Zeit an hinlänglicher Abrichtung und Festigkeit, dem Reiter kostete es Mühe, das feuerscheue Pferd zu bändigen, ohne sich gegen den Feind wahren zu können.

In den verschanzten Laager vor Raab blieb zu dessen Vertheidigung am 14ten Juni 1809 unter Commando des Herrn Generalen Baron Mesco²⁸ 6.000 Mann und 10 Geschütz zurück, an diesen Tag war der Befehl, dass der erwehnte Herr General die weitem Befehle nach Umständen der Ereignisse von den F. Z. M. Baron Dawidowitsch²⁹ zu erwarten habe, welcher auf der rechten Raab Ufer mit denen übrigen Insurrections Truppen bey der vereinten Armée war.

Der F. M. L. von Gometz General Quartiermeister der hungarischen Insurrections Armée hat mich verständiget, dass laut eingegangenen Nachrichten den 14ten Juny 1809 das verschanzte Laager angegriffen werden soll, er trug mir dessen besste Vertheidigung auf und mich nach Umständen übrigens zu benehmen, mein besonders Augenmerk aber auf den Gang der Bataille auf den rechten Raab Ufer zu richten, um nach Erforderniss zu rechter Zeit die, erst fertig gewordene Schiefbrücke über die Raab, welche uns in den Rücken lag, und von

²⁸ Br. Meskó József (1762—1815) tábornaszernagy, a győri sánctáborban levő csapatok parancsnoka. Br. Voith Fendinánd őrnagy terve alapján a győri ütközet után elvonult 5000 főnyi sereggel s ezt Székesfehérváron át a komáromi főhadiszállásra vezette.

²⁹ Br. Davidovich Pál (1737—1814) altábornagy, a Dunán inneni kerületi nemesi felkelő csapatok parancsnoka.

der Festung aus nicht bestrichen war, schleunig abzubrechen und unsern Rücken zu decken.

Auf das verschanzte Laager wurde den 14ten kein Schuss gemacht, wir hatten auch keinen Feind vor uns, ich verfügte mich deshalb während der Bataille, die auf den rechten Raab Ufer um 12 Uhr Mittags begann, auf eine Anhöhe ohnweit der Schiefbrücke auf den linken Raab Ufer und stieg mittelst einer Leiter auf die obere Dachfläche eines stockhohen Lusthauses, um den Gang der Bataille wegen Abbrechung der Brücke genau beobachten zu können.

Ich sah, dass der Feind seine Bewegung gegen den linken Flügel der vereinten Armée machte, dass er selbe zu überflügeln und von den Comorner Weeg abzuschneiden suchte, dass er übrigens seinen Hauptangriff auf die Insurrections Cavallerie richtete, welche er sehr stark mit Haubitz Grenaden bewarf, die vereinte Armée wich, und trat zum Glück den Rückzug nach den Comorner Brückenkopf noch zu rechter Zeit an, ehe die französische Cavallerie, geführt vom General Caulber die Comorner Strasse erreichen konnte, denn dieser französische General versicherte mich, als ich gefangen in Atsch war, dass er nur noch eine halbe Stunde Verzögerung unserer Armée bey der Bataille am 14ten nöthig gehabt hätte, um die Comorner Strasse früher zu erreichen, als unsere Armée selbe passirt habe, welcher er die Passirung nach Möglichkeit zu versagen, oder äusserst zu erschwären, die Absicht gehabt habe.

Der französische Divisions General Monbrun, seine Generäle und Staabs-Officiers fragten auch allda, im Beysein des Herrn Obersten Petschie³⁰ und Major Natsch von der hungarischen Insurrection, wer denn das Geschütz am 13ten auf den linken Raab Ufer in ihre Flanke placirt habe, und als ich mich hiezu meldete, so gaben sie diesen Unternehmen allgemeinen Beyfall und gestanden ihren starken Verlust dadurch.

Als ich den Rückzug unserer Armée wahrnahm, und die Brücke in Gefahr glaubte, befahl ich den Oberlieutenant Grafen Stephen Setscheny selbe ungesäumt abzubrechen, wozu ich thätigst mitwirkte, und liess die Schiefe unter den Kartätschenschuss der Festung bringen.

³⁰ Pécsy Mihály ezredes. Győr parancsnoka.

Um 6 Uhr Abends verschwanden mir beide Arméen auf den Weeg nach Comorn aus den Augen.

Herr General Baron Mesco liess die geschlagene Brücke über die Raab (auf den Pester Weeg nächst der Festung) abdecken und blieb noch vor seiner Entschlussfassung in der Erwartung, ob nicht auf ein oder andern Art ein Befehl vom F. Z. M. Baron Dawidowitsch eintreffen würde; er war zu schwach, um einer, zur Belagerung zurückkehrenden Macht widerstehen zu können; die Festung hatte ihre Garnison und mehr konnte sie nicht aufnehmen; es war also, wenn kein bestimmter Befehl kommt auf nichts, als einen Abzug der Truppen des verschanzten Laagers zu denken.

Da Niemand eine solche Veränderung vorgesehn, so hatte ich noch in der Festung die Raaber Lager Bau Cassa, es waren noch mehrere Tausend Gulden an verschiedenen Partheyen zu bezahlen, alle Documenten über die vorausgabten Gelder von etlichen 80.000 fr. befanden sich in meinen Quartier, ich stellte dies Herrn Generalen Baron Mesco vor, meldete ihm, dass ich in die Festung gehen, und alles erwähnte in Sicherheit bringen oder zu mich ziehen müsste; das Wiener Thor war gesperrt und verrammelt, ich ging mittelst Legung einiger Pfosten über die abgedeckte erwähnte Pester Brücke, wo eben Herr General eine Infanterie Patrouille hinüberschickte gegen das Stulweissenburger Thor und ich wurde an diesen Thor eingelassen; es dauerte nicht lange, so wurde die Vorstadt mit französischer Infanterie besetzt, Niemand konnte mehr aus, noch ein, und ich musste nach den schon datum Ofen am 17ten May 1809 bestandenen Befehl des Herrn General Quartiermeisters, zur Vertheidigung in der Festung bleiben, daher weiss nichts mehr von denen ferneren Begebenheiten des Corps im verschanzten Laager, bey welchen der General Staabs Oberwachtmeister Baron Foit³¹ zurückgeblieben war.

Noch am selben Abend am 14ten Juny machte der Feind drey Canonen Schuss auf die Festung; die Canonen, als auch die Musqueterie der Festung feuerte auf alles, was es vom Feind in Nachsetzen unserer Armée und in Vorstädten ausdeckte.

Die Festung Raab, welche durch einige zwanzig

³¹ Br. Voith Ferdinand alezredes.

Jahre nicht mehr als Festung behandelt wurde, ist wie erwähnt, seit 10ten May 1809 wieder in Arbeit genommen und zur Festung zugerichtet worden.

Sie ist ein Siebeneck und hatte blos einen Hauptwall mit Brustwehr versehen, die Aussenwerke und der bedeckte Weeg waren gänzlich eingegangen, die Verkleidungs Mauern des Hauptwalls waren in guten Stand und fünf Klaffern hoch, nur hatte die Festung Bas Flanques, welche zu ersteigen gewesen wären, daher auf selben Pallisaden gesetzt wurden; um die Festungsmauern ging ein morastischer Graben, welcher an einigen Oertern auch nur 4 Schuh tief war; Kasamaten fanden sich in der Festung noch hinlänglich, vor die Truppen, Bürgerschaft, Lebensmitteln und Munitzion.

Die Festung hatte an Geschütz in allen 10 eiserne 12 u-der, keine Haubitze, noch Mörzer; die Besatzung bestand aus drey Reserve Divisionen, in lauter Recrouten, nemlich E. H. Franz Charl, Jellaszitz und Wukasschowitch;³² nebst dreyssig Husarn, zusammen 1500 Koepefe.

Nachdem die Festungs Mauern keine Deckung hatten, und von überall her in Breche geschossen werden konnte, so war der Befehl, sich wenigstens Sieben Tage zu halten und so denn die Garnison durch eine Capitulation zu retten suchen.

Am 15ten früh um 7 Uhr, als der Feind einige Batterien aufgeworfen hatte, wurde die Festung von den vice König von Italien aufgefordert, mit Anerbietung vortheilhafter Bedingnissen; der Coommandant Ingenieur Oberst von Petschie lehnte selbe mit Bescheidenheit ab, in einer Stunde wurde die Aufforderung unter vielen Bedrohungen wiederholt, Herr Commandant beantwortete selbe mit Standhaftigkeit. Um 9 Uhr fieng der Feind ein heftiges Bomben, Haubitzen und Canonen Feuer auf die Festung und auf die Häuser zu machen, es währte drey Stunden, nachher verwandelte es sich in ein langsame Feuer, welches Tag und Nacht unausgesetzt fort dauerte.

Am 15ten entstand in der Festung unbedeutendes

³² Az ezredtulajdonosról elnevezett 52. (Ferenc Károly főherceg), 53. (Jellasi János) és a soproni 48. (Vukassovich Fülöp altábornagy) sz. gyalogezredek újoncai.

Feuer, aber die Haubitz Grenaden, deren viele wegen ihren flachen Wurf über die Festung weggingen, und auf den linken Donau Ufer fielen, brannten das Dorf Révfalcau ab.

Als der Feind am 16ten Nachts ordentlich Tranchée eröffnet hatte, forderte er wieder die Festung auf, drohte stürmen zu wollen und alles niederzumachen; der Commandant beantwortete mit Gleichgiltigkeit diese Drohungen; der Feind setzte mit seinem Feuer aus denen ersten Batterien bey Tag und Nacht fort, und rückte unablässlich unter beständigen Feuer der Festung mit seinen Arbeiten näher.

In der Festung war bey Tag ein Drittheil der Garnison auf der Wall, und die andern ruhig in Kassamaten, so wie es Nacht wurde, war die ganze Garnison wegen einen zu befürchtenden Sturm auf den Wall, bis es Tag wurde; die Garnison war guten Muthes, gut genährt, wir verlohren wenig Leute, weil bey Tags wenig dort waren und bey der Nacht der Feind zwar heftiger, aber auch viel unrichtiger schoss.

Den 17ten wurde das feindliche Feuer viel heftiger, und war näher, mehrere Feuer entstanden in der Festung.

Der Commandant erhielt am 18ten durch einen Spion Sr. Kaiserl. Hoheit E. H. Johann ein Zettelchen, in welchen dessen General Quartiermeister³³ den Wunsch äusserte, dass die Festung nur noch 4 Tage hielt, während welchen ein Entsatz kommen würde.

Der Feind fuhr mit seinen Arbeiten und Feuer Tag und Nacht unausgesetzt fort; die Festung leistete den ernsthaftesten Widerstand, versuchte auch einige kleine Ausfälle, um Hindernisse, die der Festung die Aussicht benahmen, aus den Weeg zu schaffen, und den Feind zu allarmiren, dass selber mit mehrerer Genauigkeit die Belagerung führen musste.

Den 19ten 20ten und 21ten war das Feuer viel heftiger und unausgesetzt, besonders am 21ten Nachts, wo ich eben in Dienst war, brannte ein Theil der Stadt zwischen den Stuhlweissenburger und den Wiener Thor, es waren immer 4 bis 5 Bomben über der Festung und eben so viel in Fallen und springen, Haubitz, Grenaden und Kartätschen durchzischten die Luft unaufhörlich, bis

³³ Gr. Nugent Laval tábornok (1777—1862).

es Tag wurde, von uns wurde ein unausgesetztes heftiges Musketenfeuer auf die nahen feindlichen Arbeiter an den Festungsgraben unterhalten.

Es waren in dieser Nacht auch das Verpflegs Magazin und mehrere zertheilt gewesene Vorräthe verbrannt, so dass ohngefähr noch auf 6 Tage Lebensmitteln da waren und da man schon durch Sieben Tage ein unausgesetztes Feuer unterhalten hatte, so hatte man auch nur noch 300 Canonen Kugeln übrig. Der Feind war mit seinen Brèche Batterien fertig, die Canonen waren eingeführt.

Am 22ten frühe wurde die Festung wieder aufgefordert, mit der Brèche gedroht, und dass man keine Capitulation mehr annehmen würde, wenn man selbe ausschläge.

Der Festungs Commandant hielt eine Zusammenkunft von denen ersten Officiers aller Theile, nach erwägten Umständen der Lage der Sache, wurde dem Feind zur Antwort die Capitulation zugesandt, worinn freyer Abzug zu unserer Armée, dortige Wiederdienstleistung und erst am 24ten Juny 1809 um 3 Uhr nachmittag auszumarschieren, wenn bis zu dieser Stunde kein Entsatz eintrifft, bedungen; dies war also noch um 3 Tage später, als man es durch den Spion verlangt hatte.

Der Feind begnugte den freyen Abzug für Officiers und Gemeine, gegen Revers, erst bis nach der Rationierung Dienste zu leisten, doch aber am 23ten früh aus der Festung ziehen sollten; Herr Commandant hielt eine abermalige Zusammenkunft, er trug die Bedingnisse des Feindes vor, alles war damit einverstanden, ich nicht, und verlangte, dass es dabey bleibe, erst den 24ten um 3 Uhr auszumarschieren, da man uns Seccours versprochen hatte; oder der Feind fahre mit der Belagerung fort und mache Brèche; Herr Ingenieurs Hauptmann Facassie stimmte mir auch bey; Herr Commandant, der sich die letzte Stimme vorbehielt, stimmte auch bey, und man liess den Feind unsern Entschluss sagen, und wenn er nicht beystimmt, so möchte er in die, vor Alters sehr dick erbaute und bis itzt durch die Zeit zu Felsen gewordene Mauer Brèche schüssen, die wir durch Kunst und Tapferkeit zu vertheidigen wissen werden.

Der Feind brach die Verhandlungen ab, aber noch

selben Abend schickte er wieder und begnähmigte uns selbe Forderung.

Wir marschirten den 24ten Juny 1809 um 3 Uhr Nachmittags aus, man liess Officiers und fahrende Bagage mit Cavallerie nach Atsch begleiten, wo wir 3 Tage blieben, ehe man uns an die Kaiserl. Vorposten ausser den Brückenkopf übergab; die Infanterie musste bey Raab zurückbleiben, um mit Infanterie nachtransportirt zu werden; was mit selben vorfiel, ist mir unbekannt, und das Ende meiner hungarischen Insurrections Campagne von 1809.

Bey Beförderung des verschanzten Laager Baues, als auch während der Belagerung der Stadt haben sich vorzüglich in Beförderung des Allerhöchsten Dienstes ausgezeichnet, der Raaber Herr vice Gespann Paul von Györgyi und der Magistrats Ober Notar von Schopf, es bewiesen auch sämmtliche Bürger der Stadt Raab einen besondern Patriotisme durch die gleichgültigsten Aufopferungen ihres Hab und Guts.

Olmüz am 3ten Juny 1810.

Baron Ertel
Oberst.

27.

Gr. Zichy Ferdinánd gr. Széchenyi Ferenchez.

[1813. máj. Bécs.]

Eredetije a Széchenyi-család levéltárában. I. k. 9. sz. II. cs. 38. sz.

Lieber guter Vater!

Ich war vorgestern bey dem Fürst v[on] Schwarzenberg³⁴ um mich zu melden, dass ich mich 14 Tage hier Equipiren und dann unverzüglich meine Reise nach Böhmen wohin mein neues Regiment marschirt, zu begeben gedenke, er so wie F. M. Bellegarde³⁵ und Fürst Johann³⁶ haben mich mit vieler Gnade und besonderer Auszeichnung, die ich wirklich noch nicht ganz zu verdienen glaube, behandelt. Beym herausgehen vom Fürst Schwarzenberg, frägt mich der 1te Adjutant des Fürsten

³⁴ Tábornagy a cseh megfigyelő sereg vezére.

³⁵ Gr. Bellegarde Henrik tábornagy a haditanács elnöke.

³⁶ Hg. Liechtenstein János tábornagy.

Obristlieutenant Fiala,³⁷ ob wir nicht einen gewissen Oberlieutenant Graf Széchenyi bey Merveldt gehabt hätten, da ich die Frage bejahte, so sagte er mir, dass der Fürst selben zum Gallopin für die künftige Campagne begehrt hätte, ich fragte; wie er auf dieses verfallen sey, so sagte er mir, dass Stephehl den Fürsten von verschiedenen seiten als thätig und geschickt anempfohlen worden sey. Ich wollte mich dessen noch genauer erkundigen und schicke darum um 24 Stunden später die Estafette an Euer Gnaden. Folgendes hab ich in Erfahrung gebracht; dass der Vortrag samt sämtlichen Generalstab gestern um 10 Uhr Morgens noch zum Kaiser gegangen sey und die Resolution dieser Tagen erfolgen müsse.

Ich berichte Ihnen, liebe Aeltern diese Nachricht, die zum Fortkommen und bilden Ihres Sohnes so viel beytragen kann. Diese Campagne wird nicht die kürzeste seyn und Stephehl kann sich unter den Augen des Commandierenden so wohl in militärischer Rücksicht, als in hinsicht der Feder bilden, da sie beydes vereinen müssen. Die Thätigkeit ist bey dieser seiner neuen Charge höchst nöthig, da sie mit einem Heer von Beschäftigungen verbunden ist. Ich wünsche, dass dieser Zufall Ihren Wünschen so ganz entsprechen möge. Meerfeldt marschirt,³⁸ kömmt es auf den Kriegsfuss, so ist Stephehl Rittmeister bey Ausbruch der Campagne und kann leicht als Staabs Officier heimkehren. Gestern ist ein Handbillet von Kaiser an Hofkriegsrath gelangt, dass 17 Regimenter Infanterie und 10 Division Cavallerie in Bewegung gesetzt werden sollen, Schwarzenberg verlässt Montag Wien und geht nach Prag, wo einstweilen sein Hauptquartier ist. Politisch militairisch giebt nichts neues. Stackelberg³⁹ bekam heute um 8 Uhr Morgens einen Courier, der aber keine Militairischen Ereignisse brachte, als dass die Russen hinter der Elbe sind, welches bereits schon bekannt ist. Es thut mir unendlich leid, nicht persönlich Abschied nehmen zu können, allein Sie verlassen Zinkendorf und ich gehe in 12 Tagen nach Prag, nehmen Sie liebe Aeltern die Versicherung meiner vollkommen-

³⁷ Fiala János alezredes hg. Schwarzenberg Károly főhadsegéde.

³⁸ T. i. a Merveldt-ezred a háborúba vonul.

³⁹ Gr. Stackelberg Gusztáv a bécsi orosz követ.

sten Achtung und Liebe, segnen Sie mich zu dieser für uns nun eintretenden schwehren Epoche, sein Sie beruhigt und überzeugt, dass ich alles aufbiethen werde meinen wichtigen Posten Ehre zu machen und würdigen Sie mich Ihres gnädigen Andenkens, der ich Ihre theuere beyderseitigen Hände küssend verharre Ihr gehorsamster Sohn Ferdinand.

28.

*Ballabenewen*¹⁰ gr. Széchenyi Ferenchez.

Prága, 1813. okt. 29.

Közölte Zichy Antal: Gr. Széchenyi István levelei szülőihez. 143—4. l.

29.

Gr. Zichy Ferdinánd feleségéhez.

Lampertheim, (Mannheim közelében) 1843. nov. 15.

Közölte Zichy Antal: Gr. Széchenyi István levelei szülőihez. 142—3. l.

30.

*Frigyes Vilmos*¹¹ porosz király okirata a porosz katonai érdemkereszt (Pour le mérite) adományozásáról.

Párizs, 1814. máj. 30.

Közölte Zichy Antal: Gr. Széchenyi István levelei szülőihez. 144. l.

31.

Gr. Széchenyi István a cs. kir. alsó-ausztriai hadparancsnoksághoz.

Bécs, 1814. július 19.

Másolat után, amely szerint a parancsnokság egyúttal közli, hogy a bécsi udvari haditanács 1814. évi Litt. M. 1070—837. sz. alatt a rendjel viselését engedélyezte.

An Ein hoches kais. könig. niederösterreichisches General-Commando.

¹⁰ Ballabene Károly prágai bankár. Lásd a 84. sz. iratot.

¹¹ III. Frigyes Vilmos (1770—1840) 1797-től 1840-ig porosz király.

Da seine Majestät der König von Sardinien⁴² mir den S[aint] Maurice Orden zu verleien geruht hat, so bitte ich ein hohes kais. könig. niederösterreichisches General Commando unterthänigst, mir die Erlaubniss selben Orden tragen zu dürfen, gnädigst auswirken zu wollen.

Wien, den 19. July 1814.

Graf Széchenyi Rittmeister
von Merveldt Uhlanen.

32.

Leurs a bécsi rendőrség bizalmasának jelentése.

1814. december 22. Bécs.

Közölte Fournier Ágoston: Die geheimpolizei auf dem Wiener Kongress. Bécs, 1913. 310—1. lapjain.

33.

*Az 5. huszárezredbeli Széchenyi-század nyilatkozata
Szilágyi Márton közhuszár vitéz tetteiről.*

Nápoly, 1815. aug. 28.

Eredetije a M. Tud. Akadémia Széchenyi-Múzeumában.

Tapferkeits Attestat.

Kraft welcher zur Steuer der Wahrheit, Wir Endes gefertigte bestätigen, dass der Gemeine *Martin Szilágyi*⁴³ der Oberst 2ten Escadron des Löbl. kays. königl. Prinz Regent von England 5en Huszáren Regiments am 3ten May 1815 sich vorzüglich ausgezeichnet habe, als nämlich zwischen Tolentino und Maçerata eine überlegene feindliche Cavallerie den auf der Strasse mit einem Zug gestandenen Herrn Rittmeister und Escadrons Commandanten Grafen Széchenyi angrief und ungeachtet einer tapferen Gegenwehr dieser Zug dennoch der feindlichen Übermacht, die zu gross war, weichen musste, und be-

⁴² I. Viktor Emanuel (1759—1824) 1802-től 1821-ig Szardínia királyának adományozó irata ismeretlen.

⁴³ Amon von Treuenfest Gustav: Geschichte des k. k. Feldmarschall Graf Radetzky Huszáren-Regimentes No. 5. (208 l.) szerint tévesen Bobits Márton közhuszár nevét említi. 1816. okt. 26-i haditanácsi rendelettel kapta meg az arany vitézségi érmet, az ezüst érmet viszont vissza kellett adnia.

sagter Herr Ritt[mei]ster schon von der feindlichen Cavallerie umrungen war, bemerkte dieses der obbenante Gemeine, rief seine versprengten Kameraden zurück, hieb mit selben dergestalt tapfer und entschlossen in die Feinde, dass er mit eigener Hand den die feindliche Cavallerie anführenden Obersten Duca die Rocca Romana herunter hieb und mehrere der Feinde blessirte, worauf der Feind, ungeachtet seiner Übermacht die Flucht ergrief, und auf diese Art obgedachter Herr Rittmeister der feindlichen Gefangenschaft entgieng.

Dieser Gemeine hat auch in der Affaire bey Castel di Sangro am 14ten May 1815 Proben von persönlicher Bravour und ungewöhnlicher Tapferkeit bey der Attaque der feindlichen Infanterie Quarrées gegeben, und dadurch nicht nur seinen Kameraden zu gleichen Thaten durch sein Beyspiel angefeuert, sondern auch, als bey einen diesen Attaquen das Pferd seines Herrn Rittmeisters Grafen Széchenyi stark blessirt wurde, und zusammen fiel, auch gedachter Ritt[mei]ster sicher in feindliche Gefangenschaft gerathen wäre, von seinem Pferde sprang, selbes seinem Rittmeister antrug, und ihm darauf half, sich aber mitten durch die Feinde zu Fuss rettete.⁴⁴

Genanter Gemeine hat schon in dem Feldzuge 1814 wegen seiner Bravour die silberne Ehren Medaille erhalten, und er sich in dem Feldzuge 1845 neuerdings rühmlichst ausgezeichnet hat, so unterlässt man nicht Ihn der allerhöchsten Gnade anzuempfehlen.

Sign. Neapel am 28ten May 1815

Geörg Botka közember Prinz Regens Huszaroktul P. h.
Johán Buga köz legén a Printz Regens Huszaroktul P. h.
Alex Barát közember a Prinz Regens Huszaroktul P. h.
Johan Szakats közember Prinz Regens Huszaroktul P. h.
Joáhán Kozma közember Printz Regens Huszároktol P. h.
Stelvertreter August Bremer von brinsz Regenth husari
Regementh Nr. 5 P. h.

Jóhann Sándor perferter⁴⁵ Printz Regens Huszároktúl.
P. h.

Georg Tima Perfelter⁴⁵ Printz Regens Huszaroktul P. h.
Carl Ormós Corp. bey Prinz Regent Eugland Houss.

⁴⁴ Amon művének 218. lapján tévesen Burián József káplárnak tulajdonítja a tettet.

⁴⁵ T. i. Stellvertreter.

Regiment No. 5. P. h.

Gáll Corporal bey Printz Regent Huszár Regiment Nr. 5. P. h.

Paul Németh Corp. bey Prinz Regent Houssar Regiment No. 5. P. h.

Johann Bartmann Wachtmeister Prinz Regent Huszaren Regiment Nr. 5. P. h.

Franz Fischer Wachtmstr. Printz Regent von Engl. Huszaren Regmt.

Johann Kiss Oberlieutenant von Prinz Regent v. England 5ten Houss. Regmt P. h.

J[oseph] G[ra]lf Chamaré Ober[lieutenant] von Prinz Regent v. England 5ten Hussarn Regiment. P. h.

Johan Messina Oberlieutenant von Prinz Regent v. England 5ten Houss. Regent. P. h.

Endesgefertigter bestättige die Wahrheit des obgesagten, und ermangle nicht für diesem braven Krieger, der mir mehrmal das Leben rettete, mich eifrig anzunehmen, und ihn für die Erhaltung der goldenen Ehren Medaille unterthänigst vorzuschlagen, da er bereits im Besitz der Silbernen ist.

Gf. Széchenyi Rittmeister. P. h.

34.

*Gr. Széchenyi István katonai útlevele Nápolytól
Klagenturtig.*

1815. március 28-ától július 5-éig.
Marsch Route

Für den k. k. Herrn Rittmeister Grafen v[on] Széchenyi⁴⁶ von Prinz Regent v. England Hussaren, welcher in Folge hoher Intimazion von hier in das Hauptquartier der grossen Armée abzugehen hat.

Derselbe nimt mit sich:

Vierzehn p. pl. Pferde, nebst Sieben Domestiken.

Die tägliche Natural Gebühr bestehet in 14 Pferd und sieben Brod oder Etappen Perzione, wo selbe bestehen, welche von Seiten der betreffenden Landes Behörden, oder V[ictual] Magazine in Conto des obigen Hussaren Regiments gegen Quittung zu verabfolgen kommen.

⁴⁶ Az útlevelet csak Széchenyi emberei használták.

Der Marsch geht von hier über *Averso, Capua, Sessa, Mola, Fondi, Teraccino, Cisterna, Velletri, Albano* nach Rom, woselbst die weitere Instadirung über Florenz nach Mailand erfolgen wird.

Verpflegt ist der H[err] Rittmeister mit allem bis ultum, die Pferde und Leute mit Naturalien bis inclusive 28ten dieses.

Sign[atun] Neapel am 28ten May 1815.

F[riedrich] Damis Feld Co[mmissariats]-
adj[unc]t.

Vidi Neapel am 30ten May 1815.

Gundaker Gr. Starhemberg
G[eneral] F[eld] W[acht]m[eister].

Vidi Capua d[en] 31. May 815 Mercklein. P. h.

Vidi Sessa am 1. Juni 815 Zia, Plafs-Cmdte.

Visto a Mola il 2 Giugno 815, fornito d'Alloggio
viveri e forraggio e buono per andare a Fondi

Il Cmd della Piazza
I korponay

Visto a Fondi li 3 Giugno 1815 — fornito d'allog-
gio, viveri e foraggi, e buono per andare a Terracina

Frühauf. Commandante.

Vidi zu Terracina den 4ten Juny 1815. Die Reise
geht über Treponte nach Velletry, allwo die weitere
Instradirung erfolgt wird (Olvashatatlan aláírás) Obl.
und Platz Comdt.

Arrivato in Velletri li 5 Giugno 1845. Fornito di
Viveri, Alloggio e foraggi (olvashatatlan aláírás) P. h.

Visto arrivari Li 7 Giugno 1815. (Roma)

Il mag. di Piazza P. h.

Vidi k. k. Platz Comdo zu Viterbo den 10ten Juny
1815. Luzenberg Oberl[ieutenant]

fornito 7 Uomini, di Viveri e 14 — — —, foraggio
con allogio

Viterbo 10. Giugno 1815

Gio cette de Martucci Comm[issar]io di Guerra.
(P. h.)

Visto al Commissariato di Guerra in Acquapendente
li 12 Giugno 1815. Fornito 7 Stazioni di Vivere completi
N. Patrizi.

Forniti di viveri e foraggio in Radicofani li 13 Giu-
gno 1815 (olvashatatlan aláírás).

Forniti di viveri e foraggi in S. Quirico di 13 Giugno 1815 B. Zafiary.

Vidi k. k. Platz-Commando zu Siena den 15 Juny 815 von hier über Poggibonzi nach Florenz

Coronini Ob Lieute[nant] Pltz. C. (P. h.)

Von hier über Barberino.

Von hier über Lojano.

Von hier über Bologna.

Pr. k. k. Platz Commando zu Florenz den 17 Juny 1815 Molitor Hptm[ann] P. h.

Visto a Barberino forniti di alloggio Viveri e foraggi. Li 18 Giugno 1815 S. Deputato

(Olvashatatlan) P. h.

Im Fall als es nöthig ist, kömt an Vorspan Ein halber Wagen beizustellen.

Der Marsch geht von hier über Malabergo, Ferara Rovigo, Monselice nach Padua, alwo di weitere Instradierung erfolgt.

Sign. Bologna am 20ten Juni 1815.

J. Schwarzkapel (?)

Malalb[er]go li 22 Giugno 1815

Fornito di Viveri, di foraggi ed trasporto Ferara ... (olvashatatlan aláírás.) P. h.

Gesehen das Plaz Comdo zu Ferrara den 23 Juni 1815. — — — Etappen (olvashatatlan) folgt. (olvashatatlan aláírás) P. h.

Gesehen k. k. Platz Comdo Rovigo am 24 Juny 1815 Hutter Hpt.

Padua am 24ten Juni 1815 (olvashatatlan aláírás) (P. h.)

Vidi und geht mit Einem halben Wagen à 15xr. Bezahlung pr. Pferd und Meile über Mestre, Treviso, Conegliano, Pordenone, Codroipo bis Udine, wo weitere Instradierung folgt.

Padua den 25 Juny 1815 (olvashatatlan aláírás). Pl. Commandt.

Vidi k. k. Platz Commdo zu Mestre am 26ten Juny 815. (olvashatatlan aláírás) P. h.

Vidi k. k. Platz Commando zu Treviso am 28ten Juny 1815 D'Onzelt Major und Plats-Comdt P. h.

Vidi Conegliano am 29ten Juny 815.

Graf Fermo Hpt. und P. Cmd. P. h.

Vidi — Pord[enon]je den 30ten Juny 1815

Gr[af] Domini Rittmeister und Comd. P. h.

Vidi k. k. Platz Comando zu Udine am 1 July 815.
In Abwesenheit des Herrn Comandanten

Morelli Lieut. P. h.

Vidi und von hier Gemona, Resciutta, Pontebba, Tarvis, Villach nach Klagenfurt, wo die weitere Instradierung erfolgt. Für die Pferde werden hier die Gebühr vom 1 bis 4. July 815 angewiesen.

Udine den 1 July 815 Menziaga Pl[at]z Cdt.

Gesehen k. k. Platz Commando Villach an 4 July 1815. Ein halber Vorspanswagen ist gegen Bezahlung à 15 $\frac{1}{2}$ xr. Pferd und Meile nach Klagenfurt ab 5 Meilen zu verabfolgen. K. k. Kreisamt Villach am 4ten July 815.

(Olvashatatlan aláírás) Major P. h.

Gesehen beim k. k. Platz Commdo Klagenfurt 5ten Julius 1815. Auf zwei Nächte guard

(Olvashatatlan aláírás).

35.

Gr. Stahremberg Gundacker¹⁷ bizonyítványa
gr. Széchenyi István olaszországi hadi tetteiről.

Nápoly, 1815. máj. 30.

Közölte Zichy Antal: Gr Széchenyi István levelei szülőihez.
158—9. l.

36.

Gr. Széchenyi István hg. Schwarzenberg Károlyhoz.

Párizs, 1815. szept. 20.

Eredetije a M. Tud. Akadémia Széchenyi-Múzeumában.

Praes. 21. September 1815.

An Seine, des die Kais. Kön. Armée en chef commandierenden Herrn Feldmarschalls Fürst zu Schwarzenberg Durchlaucht.

Gefertigter bittet ganz gehorsamst, ihn auf drei Monathe einen Urlaub nach England bewilligen zu wollen.

Paris, den 20ten Sep[tember] 1815

Gr. Széchenyi
Rittmeister.

¹⁷ Dandárparancsnok Olaszországban, Széchenyi sógora.

37.

Szilágyi Márton közhuszár katonai útlevele.

Treviso, 1816. április 16.

Eredetije a Széchenyi-Múzeumban.

Urlaubs-Pass.

Nachdeme Vorzeiger dieses Nahmens Martin Szillágyi von Kischenő,⁴⁸ Arader Comitatus aus Hungarn gebürtig, 25 Jahr alt, katholischer Religion, ledigen Standes, Schlosser von Profession, Gemeiner der Obristens 2ten Escadron des Prinz Regente von England 5ten Houszarn Regiments, tragent grünen Dollman mit weissen Knöpfen, rothe Hosen, von mittlerer Stattur, schwarzen Haaren gleichen Sch[n]urbart, zu Herrn Rittmeister Stephan Graf Szechenyi des vorerwähnten Regiments nach Pinkendorf⁴⁹ des Oedenburger Comitatus in Hungarn bis zur Einberufung beurlaubt worden, so wird Jederman ersucht denselben ungehindert Passiren zu lassen, jedoch soll dieser Urlaubs-Pass nicht weiter als bis zu gedachten Herrn Rittmeister auf vorbestimmte Zeit gelt. Gegeben in Staabsquartier Treviso am Sechzehnten April Ein-Tausend Achtehundert Sechzehnten Jahres Seiner Apostollitschen kais. königl. Majestat wirklich bestellter Obrist zu Pferd Ritter des Marien Theresien und mehreren andern Ordens, dann des Prinz Regent von England 5. Houszarn Regiments Comandant

P. h. Vidi Martin⁵⁰Matth[ias] Gavenda⁵¹

Hat an Montour mit sich: 1 Csako sammt Zugehör 1 Mantel, 1 Pelz, 1 Dollman, 1 rothe, 1 reith Hosen, 1 Gürtel, 2 Hemden, 2 Gattyen, 1 paar Csizmen sammt Sporn, 1 Halsflor, 1 Kittel, 1 Holzmützen, 1 paar Fäustling, 1 paar haarene Tornister, 1 Mantelsack, 1 Säbel sammt Zugehör, 1 Patron Taschen samt Zugehör, 1 Carabiner, 1 Bandoulir, 24 scharfe Pistohlen, 12 scharfe Carabiner Patronen, 3 Feuersteiner.

⁴⁸ Kisjenő.⁴⁹ Zinkendorf Nagycenk.⁵⁰ Valószínűleg Martin József hadnagy.⁵¹ Az ezred parancsnoka.

38.

Gr. Széchenyi István Messina Jánoshoz.

[1816. ápr. 18. Bécs.]

Közölte a Brassói Ujlap 1910. jan. 5-i számában.

39.

Cappelli Antonio gr. Széchenyi Istvánhoz.

Nápoly, 1816. júl. 14.

Közölte Zichy Antal: Gr. Széchenyi István levelei szülőihez.
158. l.

40.

Németh István alezredes gr. Széchenyi Istvánhoz.

Cremona, 1817. márc. 11.

Bártfai Szabó László másolata után.

Közli a milánói hadparancsnokság 1817. febr. 23-i parancsa alapján kiadott ezredparancsot.

Mit besonderen Befremden hat man aus den Berichte von 1. Februar l. Jahres die auffallende Fahrlosigkeit der beyden Rittmeisters Stephan Graf Széchenyi, und Baron Pfeill ersehen, welche indem sie nicht einmahl den Tag der allerhöchsten Tragungs Bewilligung zum Erweise des Rechtstittels der von ihnen angegebenen und seithero getragenen fremden Orden angeben — noch vielweniger aber den rechtmässigen Besitz durch legale Documente darthun können, sich auch um den Erhalt dieser Erweis Documenten wenig zu besorgen scheinen. Das Regiment hat daher diese sträfliche Gleichgültigkeit für erhaltene Auszeichnungen denenselben ernstlich zu verweisen und ihnen in Gemässheit der Hofkriegsrätlich hohen Anordnung von 23. August v. J. M. 3354, die Tragung der Decorationen aller jener Orden, über deren Besitz sie sich nicht legal ausweisen, in so lange zu verbiethen, bis sie durch Brevets und Ordens Decrete nächst diesem aber durch Armee oder Corps-Commando Befehle und in Ermanglung dieser, durch Zeugniß glaubwürdiger Personen, den rechtmässigen Besitz dieser Orden darthun.

Dem Rittmeister Graf Széchenyi ist jedoch die fernere Tragung des Sicilianischen Ferdinands Ordens, dessen Erhalt Er durch ein Decret und Corps Commando Befehl erweist, so wie der k. Sardinischen Maurici Lazarus Orden, von dem ich selbst Kenntniss habe, dass Er ihn von Sr. Majestät dem König erhalten hat, bewilliget; ingleichen auch dem Rittmeister B. Pfeill die Tragung des russischen Wladimir Ordens 4. Classe, welchen Er, nach der Schlacht bey Leiptzig, wie die hierüber vorhandene Relation darthut, erhalten hat.

Für den Fall, als sich ein, oder der andere der beyden genannten Rittmeister über den Besitz der noch übrigen von ihnen angegebenen fremden Orden mit vorerwähnten legalen Documenten ausweisen sollte, ist sogleich dem General Commando die Anzeige und nach dem bereits herausgegebenen Formulare das diesfällige Ordens Verzeichnis einzusenden. Sig. Mayland am 23. Februar 817. In Abseyn des Commandanten Graf Bubna F. M. L.

Regiments Befehl de dato Cremona am 11-ten März 817.

Obige hohe Verordnung wird dem Herrn Rittmeister mit dem Bemerken mitgetheilt, damit dieselben sich wegen Erhaltung deren darin angemerkten Decrets, Brevets oder ausgestellten Zeugnissen Glaubwürdiger Persohnen, nebst der Verordnung oder Armée Corps Befehle, wegen Bewilligung zur Tragung der *Preusischen Militair Verdienst und Russischen Wladimir Orden 4-te Classe* bewerben, und in Copia auf das schleunigste dem Regiments Commando zusenden möchten, um nach diesen Documenten das nachträgliche Ordens Verzeichnis verfassen und dem hohen General Commando unterlegen zu können.

Németh Oberstl.

41.

A bécsi főhadparancsnokság a bécsi városparancsnoksághoz.

Bécs, 1819. febr. 15.

Eredetije a Széchenyi-Múzeumban.

P. 627.

Der hohe Kriegs Rath hat mittelst Reskription von 5ten dieses Monats P 449 dem auf ein Jahr nach Kon-

stantinopel beurlaubten Rittmeister Stephan Grafen Széchenyi des Hussaren Regiments Prinz Regent von England, die zur Bereisung Klein Asiens angesuchte Einjährige Urlaubs Verlängerung gegen Karenz der Gage bewilliget.

Wovon der Herr General Major denselben über sein gestelltes Ansuchen⁵² verständigen wollen.

Wien den 15ten Februar 819

Sommariva⁵³

Címzés: P 627 Wiener Plaz Comd: 738

An den k. k. Herrn General Major Grafen Stahremberg
Stadt 908. Wollzeile.

42.

A IV. osztályú Szent Wladimir érdemrend oklevele.

1819. június 12.

Eredetije a Széchenyi-család iratai közt.

No. 145.

Széchenyi az érdemrendet közvetlenül a lipcsei csata (aug. 16—19.) után kapta. Az orosz cár az osztrák hadsereg részére szánt kitüntetéseket nyilván egy tömegben juttatta az osztrák főhadiszállásra s itt főkép a fővezér tábornokarába tartozó tisztek közt osztották szét és azok közt, akik a güldengossai rohamban résztvettek. Az adományozást közölték annakidején a hadseregparancsban. 1817-ben az ezred (l. a 40. iratot), azt kívánta minden tiszttől, igazolja érdemrendjei adományozását. Széchenyi kezében nem volt az engedélyezésről irat. Arról is megfeledezett, milyen hadiparancs közölte a rendjel adományozását. Úgy látszik, hivatalos helyen, talán az orosz követtség útján, kérte a rendjéről szóló adományozó iratot. Így kapta az alábbi iratot, s ez nem a lipcsei csatához (güldengossai rohamhoz), hanem 1813, 1814, és 1815-i hadjárathoz fűzi az adományozást. Az érdemrend adományozásáról szóló irat (eredetije a családi levéltárban I. k. 22 cs. 272.) így hangzik:

Božieju milostiju My Aleksandr Pervyj Imperator i Samoderžec Vserossijskij i proćaja, i proćaja, i proćaja.

⁵² Ez nem ismeretes. Lásd atyjához 1818. dec. 4-én irt levelét.

⁵³ Sommariva Hannibal marquis a bécsi főhadparancsnok helyettese.

Imperatorsko—Koroljevsko—Avstrijskomu Gospodinu Kapitánu, Gusarského náslédného Princa Gessen-Gom-burgského polka Sečeni.

V vzdajanie otličija, okazannago vami v prodolženii kompanij 1813-go, 1814-go i 1815-go Godov, protivu Francuzskich vojsk vseilostivějše požalovali My vas Ukazom v 12 denj Marta 1819 goda Kapitolu dannym, Kavalerom Ordena Svjatago Vladimira četvertoj stepeni s bantom. Gramotu siju vo sviděteljstvo podpisatj, Ordenskoju pečatju ukrěpitj i znaki Ordenskie preprovoditj k vam, Povelěli My Kapitolu Rossijskich Imperatorskich Ordenov.

Dana v Sanktpeterburgě v 12. denj Junja 1819. goda

Imperatorskich Rossijskich Ordenov Kancler Ober Kamerger

Naraškin (?).

Imperatorskich Rossijskich Ordenov Kaznačej General Maior

Krysanovskij (?).

A pecsét helye.

Magyar fordításban (Munkácsy Mihály fordítása):

Mi Első Sándor Isten kegyelméből a mindenoroszok császára és egyeduralkodója és a többi és a többi és a többi.

Széchenyi úrnak, az örökös herceg Hessen-Homburg huszárezred osztrák császári-királyi kapitányának.

A francia hadak ellen az 1813., 1814. és 1815. évben viselt hadjárat alkalmával az Ön által tanúsított hősiesség jutalmazására a Káptalanhoz 1819. március 12-én intézett rendelettel Mi önt a legkegyelmesebben kineveztük a szalaggal ellátott negyedik osztályú Szent Vladimir érdemrend lovagjává. Ennek bizonyosságául Mi elrendeltük, hogy ezt az iratot az orosz császári érdemrendek káptalanja írja alá, a rend pecsétjével erősítse meg és a rend jelvényeit önnek küldje el.

Kiadatott Szentpéterváron az 1819. év június 12. nap.

A császári orosz érdemrendek kancellárja, főkamara

Naraskin (?).

A császári orosz érdemrendek kincstárnoka, vezér-örnag

Krysanovszkij (?).

43.

A bécsi főhadparancsnokság gr. Széchenyi Istvánhoz.

Bécs, 1820. június 15.

Eredetije a Széchenyi-Múzeumban.

P. 1810. Nachdem der Herr Rittmeister bey dem Hussaren Regiment Hessen Homburg in die Wirklichkeit eingebracht wurden, dieses Regiment ins Lager nach Pest die Bestimmung erhalten hat, folglich die Gegenwart der wirklichen Escadrons Commandanten schon zu den Vorübungen nöthig wird, auch der Urlaub des Herrn Rittmeisters seit Ende April d. J. verstrichen ist, so werden der Herr Rittmeister in Gemässheit einer Verordnung des k. k. Hofkriegsrathes vom 10ten d. M. P. 2268 nunmehr angewiesen, unverzüglich beym Regimente einzurücken.

Wien am 15ten Juny 1820

Sommariva G. d. C.

An den Herrn Rittmeister Stephan Grafen Szecsény von Hessen Homburg Huszaren.

Széchenyi eredeti feljegyzése az iratra: 24 July sammt Pferden eingerückt.

44.

Gr. Széchenyi István a 4. huszárezredhez.

1821. dec. 18.

Megjelent a Naplók II. k. 229. l.

45.

A galíciai főhadparancsnokság gr. Széchenyi Istvánhoz.

Lemberg, 1823. november 6.

Eredetije a Széchenyi-Múzeumban.

P. 1996. Auf das vorwortliche Einschreiten des Huszaren Regiments Hessen Homburg will man dem Herrn Rittmeister den zur Berichtigung Ihrer Familien Angelegenheiten nach Wien und auf Ihre Güter nach Ungarn angesuchten dreim(on)atlichen Urlaub mit Beibehalt der Gage bewilligen. Welches dem Herrn Ritt-

meister zur nöthigen Legitimazion anmit eröffnet wird.
Lemberg am 6ten November 1823.

In Beurlaubung Sr. Durchlaucht des Kommandirenden:
Fresnel³⁴ G. d. C.

An Den k. k. Herrn Rittmeister Stephan Graf Szé-
tsényi von Hessen Homburg Hussaren zu Lemberg.

1642. Gesehen zur Reise nach Brünn.

Olmütz am 12 9ber 1823.

In Auftrag P. h. (Kreisamt)

Vidi (olvashatatlan aláírás)

Vidi Brünner k. k. Platz Commando

den 12ten November 1823

Marcantelli Oberst L. P. h.

46.

Gr. Széchenyi István Radossevich Demeter tábornokhoz.

1823. nov. 16.

Megjelent a Naplók II. k. 414. l.

47.

A magyar főhadparancsnokság gr. Széchenyi Istvánhoz.

Buda, 1824. július 1.

A Széchenyi-Múzeumban levő másolat után.

P. 1326. Dem zu Zinkendorf im Oedenburger Comitatz mit Urlaub befindlichen premier Rittmeister Stephan Grafen Széchényi des Hussaren Regiments Hessen Homburg Nr. 4 hat der k. k. Hofkriegsrath mit dem hohen Rescripte vom 28ten Juny 824 G. 2334. zum Gebrauch des ihm ärztlich angerathenen Baades zu Pfeffers in der Schweiz eine weitere Urlaubs-Verlängerung gegen Carenz der Gage bis Ende August 1824 bewilligt, und anbey bemerkt, dass er sich um den nöthigen Reisepass gelegenheitlich seiner Durchreise zu Wien zu melden habe.

³⁴ Gr. Hennequin von Fresnel János Károly lovassági tábornok, a galíciai főhadparancsnok (hg. Reuss-Plauen Henrik XV.) helyettese.

Welches dem Divisions-Commando zur Verständigung des gedachten Rittmeisters anmit bekannt gegeben wird.

Ofen, den 1ten July 1824

E. H. Ferdinand⁵⁵ G. d. C.

Diese Verordnung wird dem Herrn Rittmeister zur Wissenschaft anmit abschriftlich hinausgegeben.

Oedenburg, den 10ten July 1824.

Civalart⁵⁶ F. M. L.

An den k. k. Herrn Premier Rittmeister Stephan Graf *Szechenyi* des Hussaren Regiments Hessen Homburg Nr. 4 Hochgebohren

zu

Zinkendorf.

48.

A 4. huszárezred gr. Széchenyi Istvánhoz.

Tarnopol, 1825. január 27.

Eredetije a Széchenyi-Múzeumban.

Regiments Befehl dd° Tarnopol am 27ten Jänner 1825.

No. 46. Aus denen hier anverwahrten 2 Berichten an das hierländische hohe General Commando des König v. England Hussaren Rgts werden der Herr Rittmeister ersehen, über welchen Betrag dieses Regiment die Aufklärung zu erhalten wünschet, und da über diese auf Verrechnung empfangenen Gelder der Herr Rittmeister die beste Auskunft zu geben im Stande sind, so wird um den hohen Gral Comdo Auftrag baldigst in Erfüllung bringen zu können, der Herr Rittmeister angewiesen über diese Rechnungs Gegenstände dem Regt die schleunige Meldung unter Rückschluss der Communicaten anhero vorzulegen.

Chev. Fackh⁵⁷

Oberst L.

An dem k. k. Herrn Rittmeister Grafen *Szechenyi*!

⁵⁵ A magyarországi hadparancsnok.

⁵⁶ Gr. Civalart Károly altábornagy, soproni hadtestparancsnok.

⁵⁷ Fackh József 5. huszárezredbeli alezredes.

Gr. Széchenyi István a 4. huszárezredhez.

Bécs, 1825. márc. 6.

Idegen kéztől származó, elküldésre kész jelentés aláírás nélkül
a Széchenyi-Múzeumban.

Gehorsamste Ausserung.

Mittelst des geehrten Befehls dt^o 27ten Jänner⁵⁸ d. J. ertheilt Ein Löbl. Regiments Kommando dem Gefertigten den Auftrag sich zu äussern und respective auszuweisen, ob er über die in den beyden ihm communicirten und hier in der Anlage zurückgeschlossenen Berichten (6 Stücke) des 5ten Hussaren Regimentes specifizirten und von ihm empfangenen Beträge die vorgeschriebene Rechnungsrichtigkeit gepflogen habe oder nicht.

Hierauf soll derselbe nun gehorsamst zur Ausserung erstatten, dass er über diese in Frage stehenden Beträge sich nicht erschöpfend äussern könne, wenn ihm nicht seine hierüber ausgestellten Original-Quittungen oder Abschriften hievon producirt werden, weil er im letzten Kriege mit seiner Begage auch alle seine Schriften verloren habe, worunter die Duplicaten und Liquidationen über die gelegten Rechnungen, dann offene Ordren, Reisesrechnungs-Anotationen und Belege, sowohl über noch einige Reisevorschüsse, als über andere Courier-Reisen, worauf er nichts auf Verrechnung erhalten hat, sich befanden und woraus er ersehen könnte, ob diese Vorschüsse verrechnet oder noch zu verrechnen sind, dann weil auch aus den vorausgeführten Vorschreibungen nicht zu ersehen ist, wann, wo und auf welche Reisen diese Empfänge gemacht worden sind.

Der Gefertigte sieht sich daher veranlasst, um obigen Befehl nachkommen, um vollkommene Richtigkeit pflegen zu können, Ein Löbl. Regiments-Kommando zu ersuchen, sich hohen Orts um seine ausgestellten Quittungen und auch um die Erwirkung der Bewilligung seine durch den Verlust seiner Schriften noch rückständigen Rechnungen legen zu dürfen, geneigtest verwenden zu wollen.

Wien den 6ten März 1825.

⁵⁸ Lásd a 48. sz. alatti ezredparancsot.

An
Ein Löbl. k. k. Prinz Hessen Homburg
4tes Hussaren Regiments Commando
zu

50.

A bécsi főhadparancsnokság gr. Széchenyi Istvánhoz.

Bécs, 1825. márc. 13.

Eredetije a Széchenyi-Múzeumban.

P. 585. Nach einer Mittheilung der k. k. geheimen Hof- und Staats-Kanzley an den k. k. Hofkriegsrath befinden sich der Herr Rittmeister unter denen von Sr. Majestät ernannten k. k. Kämmerer, welche den ausserordentlichen Botschafter zur bevorstehenden Krönung Sr. Majestät des Königs von Frankreich, Herrn Fürsten Esterhazy nach Reims zu begleiten haben.

Was die Behandlung der zur Krönungsbotschaft bestimmter Kämmerer betrifft, haben Se. Majestät geruhet, demselben die Vergütung der Reisekosten von Wien nach Paris und hieher zurück, dann für die Dauer ihrer Kommission den Genuss der Kammerherrn Diäten von 13 Fr zu bewilligen: zugleich haben Se. Majestät befohlen, dass sich selbe gegen Ende April zu Paris einzufinden und sofort bey den Botschafter Fürsten Esterhazy zu melden haben.

Hievon werden der Herr Rittmeister in Gemässheit des hohen Hofkriegsräthlichen Reskripts vom 10ten März d. J. P. 807. zur Wissenschaft mit dem Bemerkten in Kenntniss gesetzt, dass Sie sich wegen Ueberkommung der nöthigen Geldvorschüsse und Reise-Direktiven an die geheime Hof- und Staats-Kanzley zu wenden haben.

Wien am 13ten März 1825

Sommariva⁵⁹ G. d. C.

781. K. k. Wiener Militair Platz Commando
An den K. K. Herrn Rittmeister Grafen von Szechenyi
von Hessen Homburg Hussaren

Ex offo

Wien in der
Leopoldstadt No 518 Praterstr.

⁵⁹ Sommariva Hannibal marquis lovassági tábornok a bécsi főhadparancsnok.

51.

A 4. huszárezred gr. Széchenyi Istvánhoz.

Tarnopol, 1825. márc. 26.

Eredetije a Széchenyi-Múzeumban.

Regiments Befehl ddo Tarnopol am 26. März 1825.

No. 180. Die hierher gelangte Äusserung des Herrn Rittmeisters von 6ten dieses⁶⁰ ist dem Regiments Befehl von 27ten Jänner⁶¹ d. J. Zahl 46. gar nicht entsprechend, und wird solche mit dem Bemerken rückgesendet, dass die in dem ersten Punkte angeführten 6 Stück Communicaten nicht beigeschlossen waren, sohin diese, nebst einer deutlicheren Erklärung des Herrn Rittmeister in balden hier gewärtiget werden, indeme man aus dem lezten Punkte nicht deutlich genug ersehen kann, was der Herr Rittmeister zu erzillen wünschen, wo es heisst „sich hohen Orts um die ausgestellten Quittungen und auch um die Erwirkung der Bewilligung, der durch den Verlust der Schriften noch rückständigen Rechnungen legen zu dürfen, geneigtest verwenden zu wollen.“

Sobald die Communicaten nebst der ausführlichen Erklärung des Herrn Rittmeisters hier anlangen und daraus einleuchtend zu entnehmen sein wird, wohin man sich um die in dem zweiten Punkte angeführten Original Quittungen oder Abschriften derselben verwenden soll; so wollen sich der Herr Rittmeister versichert halten, dass das Regiment gewiss nichts unterlassen wird, zur Erwirkung desselben ihr möglichstes beizutragen.

Chev. Fackh
Oberst L.

An den k. k. Herrn Rittmeister und Escadrons Commandanten Stephan Graf Szechenyi in Wien!

⁶⁰ Lásd a 49. sz. iratot.

⁶¹ Lásd a 48. sz. iratot.

52.

Gr. Széchenyi István a 4. huszárezredhez.

Bécs, 1825. ápr. 18-án.

A Széchenyi-Múzeumban levő másolat után.

883. An Ein löbl. k. k. Prinz Hessen Homburg Husaren Regiment Nr. 4.

In Befolg des verehrlichen Befehls vom 26t März d. J. Nr. 180, beeilt sich der gehorsamst Gefertigte vor allem, Einem löbl. Rgts. Cmdo. die zu seiner letzten Äusserung gehörigen und irrigerweise anzuschliessen unterlassene sechs Stück Comunicaten nachträglich gehorsamst zu unterlegen.

Was die von ihm ausführlichere Auseinandersetzung seines fernerer Ansuchens betrifft, so muss der gehorsamst Gefertigte wiederholt bemerken, dass aus der ihm mitgetheilten Hofkriegsbuchaltuns Zurechnung nicht deutlich genug ersichtlich ist, wann, wo und bei welcher Gelegenheit er jede der betreffenden Vorschussposten empfangen hat, um bei dem Umstande, wo alle seine Schrieften in Verlust gerathen, genau sich zu entsinnen, ob er darüber schon Rechnung gelegt oder nicht. Erst nach Einsicht der diesfälligen Original Quittungen wird es dem Gefertigten möglich sein, darüber erschöpfende Auskunft zu erstatten; und weil ihm wohl bekannt ist, dass er noch über einige Courier Reise, die er theils mit, theils ohne Vorschüsse erhalten zu haben ausgeführt, Rechnung zu legen hat, deren Vorschriftmässiger Einreichungstermin aber schon längst verflossen ist, so hat er nicht nur um Mittheilung der mehrberührten Original Documente, sondern auch um die Bewilligung der nach den bestehenden Vorschriften bereits wegen Terminüberschreitung verwirkten Befugniss, nachträglich hierüber Rechnung legen zu dürfen gebethen.

Wien am 18. April 1825.

Graf Széchenyi
Rittmeister.

Kivül: Pres. Tarnopol am 27 April 1825 Fackh m. p.
Obrist Lieut.

⁶² Lásd az előző iratot.

53.

*Gr. Széchenyi István a pozsonyi hadosztály-
parancsnoksághoz.*

Pozsony, 1825. dec. 31.

A Széchenyi-Múzeumban levő másolat után.

884. An Ein löblich. k. k. Truppen Divisions
Commando

zu Pressburg

Endesgefertigter befand sich in Wien mit Urlaub, wo er im vergangenen Monat May nach Frankreich zur Krönung des Königs commandirt wurde; bei seiner Rückkunft aus Frankreich, erhielt er als hungarischer Magnat die königliche Einladung, Regales genannt, um beim Landtag zu erscheinen, wovon er seinem Regiments Commando die Meldung unterlegte,⁶³ hat aber unterlassen, zugleich um den gehörigen Urlaub einzuschreiten, in der Vermuthung, dieses würde auf seine Meldung durch das Regiments Commando geschehen.

Da er nun von seinem Regiment, wie es ihm durch das löbliche Truppen Divisions Commando bekannt gegeben wurde, einberufen ist, seine Geschäfte aber seine Anwesenheit in Pressburg während der Dauer des Landtages erheischen, so bittet er auf diese Zeit um Urlaub gegen Gage Carenz.⁶⁴

Pressburg am 31 Dezember 1825.

54.

A 4. huszárezred gr. Széchenyi Istvánhoz.

Tarnopol, 1826. január 2-án.

Eredetije a Széchenyi-Múzeumban.

C. No. 9. An den kaiserlich-königlichen Herrn
Rittmeister Grafen Szechényi

zu Presburg

Tarnopol am 2ten Jaener 1826.

Mit dem hohen General Commando Indorsat Auf-

⁶³ Ez ismeretlen.

⁶⁴ Naplója szerint (II. k. 665. l.), Ferdinand főherceg, a budai hadparancsnok megengedte neki, hogy szabadságért folyamodhasson.

trage ddo Lemberg am 10ten December 825. R. 11592 sind dem Regiment die von den Herrn Rittmeister zur Einsicht abverlangten Original Quittungen mit 9 Stück über die im Jahre 1813 und 814 zu Bestreitung der Courier Reisen aus verschiedenen Aerarial Cassen erhobenen Verrechnungs-Vorschüsse in Betrag von 1696 Fr 50 Conv. Münze 306 Fr. C. M. und 30 Fl W. W. mit dem Auftrage zugestellt, wegen deren Berichtigung die fürdersamste Anzeige zu erstatten.

Den Herrn Rittmeister werden demnach diese Quittungen nebst der Abschrift der letzten Meldung von 18ten April 1825⁶⁵ mit dem Auftrage übermacht, hierüber dem Regiment entweder die liquidirten Reise Particularien in Balden zuzuschicken, oder aber deren gepflogene Berichtigung mit der hierüber auszuweisen kommenden Bestätigung hiefür anzuzeigen.

Die 9 Stück Original Quittungen kommen zu remittiren. Auch werden die dem Regiment mit der hohen General-Commando-Verordnung ddo Wien am 6ten October 825 S. 10196 zugekommenen 5 Stück Landes Praestations Quittungen über die, durch deren Jäger Joseph Knegczy⁶⁶ im Jahr 1814 empfangenen Fourage Portionen zur Agnoscirung ebenfalls zugestellt, welche so dann agnoscirter dem Regimente zu unterlegen kommen.

Mit 16 Stück Documenten
belegt.

Chev. Fackh
Oberst Lieut(enant)

	1696 fr. 50 kr.	
	306 fr.	
	<hr/>	
	2002 fr. 50	C. M.
30 Fr. W. W. oder	12 fr. —	
	<hr/>	
	2014 fr. 50 kr.	

⁶⁵ Lásd az 52. sz. iratot.

⁶⁶ Széchenyi inasa Krécsy József, vele együtt volt az 1813—14-i francia háborúban.

55.

*Gr. Széchenyi István a pozsonyi hadosztály-
parancsnoksághoz.*

Széchenyi sajátkezű másolata a Széchenyi-Múzeumban.

887. An Ein löblich k. k. Truppen Divisions
Commando

zu Presburg.

Der Endesgefertigte, der ein Empfangs-Recepisse über die an ihn von Seite des löb. k. k. Landgraf zu Hessen Homburg Husaren Regiments Commando zugesandten 16 Geld Documenten, bereits unterfertigte, bittet als Erwiederung auf die an ihn am 19 Jänner⁶⁷ durch ein löb. k. k. Truppen Divisions Commando beförderte gnädige Zuschrift, dass er sich die nothwendige Zeit nehmen dürfe, um alle jene Documente aufsuchen zu können, die sich oder in Wien, oder auf seinem Landgut Zinkendorf unter seine Schriften befinden, und die er benötigt, um sofort seine Rechnung zu legen.

Presburg den 21 Jänner 1826

Széchenyi
Rittm.

56.

A pozsonyi városparancsnokság gr. Széchenyi Istvánhoz.

Pozsony, 1826. január 31.

Eredetije a Széchenyi-Múzeumban.

No. 452. An den k. k. Landgraf Hessen Homburg.
Hussaren Regiments Herrn Rittmeister
Grafen Szechény

Allhier.

Der hochlöbl. Hofkriegsrath hat auf Ihr durch das hohe hungarische General Commando dahin gelangte Einschreiten,⁶⁸ zu Folge hohen Reskript von 20ten Jänner l. J. Litt. F. Nro 185 Ihnen auf die Dauer des Landtags angesuchten Urlaub gegen Carrenz der Gage bewilliget,

⁶⁷ Ez az irat ismeretlen.

⁶⁸ Lásd az 53. sz. iratot. A folyamodvány ismeretlen.

wovon der H(err) Rittmeister in nöthige Kenntniss gesetzt werden.

Presburg, am 31ten Jänner 1826

Moga⁶⁹
Platz Commdt.

57.

A 4. huszárezred gr. Széchenyi Istvánhoz.

Tarnopol, 1826. június 7.

Eredetije a Széchenyi-Múzeumban.

No. 541. An den Herrn Grafen von Szechényi
Hochgeboren in Presburg oder
Zinkendorf.

In der Anlage wird die Verpflegs Abrechnung auf die Zeit der Dienstleistung im Regiment zum nöthigen Gebrauche in dupplo übersendet, in dem einen Paar die Richtigkeit derselben gefälligst zu bestätigen und dem Regiment zur Aufbewahrung remittiren, die darin ausgewiesene Forderung bleibt vor der Hand noch bis zur Herablangung der k. k. Hofkriegsbuchhaltungs-Gelder Fürschreibung in Depositu, nachdem die auswärtigen Gebühren nicht zur Schuld geschrieben stehen, indem man auch noch keine Notizen davon erhalten hat, ebenso sind mit dem Dienstschreiben⁷⁰ von 2ten Jänner l. J. No. 9. die noch zu berichtigende Geldervorschüsse auf Courir Reisen daselbst am Schlusse notirt worden.

In der weitem Anlage folgen die Uniformirungs Abrechnungen vom 1ten Oktober 1822 bis Ende April 1826 zum gleichmässigen Gebrauche mit dem Ersuchen die darin ausgewiesene Schuld von 131 Fl. C. M. mittelst Erlag bei einer dortigen Aerarial Cassa gegen eine Verlags Quittung auf das Lemberger Kriegs Zahlamt zu Gunsten des Regiments lautend oder auf sonst dem Herrn Grafen wissentliche Art wohlgeneigtest zukommen zu machen.

Sign. Tarnopol am 7ten Juny 1826.

Chev. Fackh
Oberst Lieut[enant].

⁶⁹ Moga János a pozsonyi 2. gyalogezred századosa.

⁷⁰ Lásd az 54. sz. iratot.

Két irat mellékelve:

57/b.

Uniformirung Rechnung

des k. k. Herrn Praemier Rittmeisters Stephan

Graf Szechény pro Anno 1825/26.

Mit Ende September 1825 verbleibt Schuld 46.45

Agenten Besoldung von 1ten Juny 1825 bis 15ten

April 1826 5.15

Brief, Porto, Schreibmateryalien und Spesen 1.—

Auf die Zeit von November 1823 bis Ende

Aprill 1826

a 2 fl 30 kr. monatlich für Musik, folglich auf

30 Monathe 78.—

Summa der Verwendung 131.—

Sage! Einhundert Dreissig Ein Gulden Conventions

Münze, welche mit 15ten Aprill 1826 als Schuld ausfallen.

Sig. Tarnopol am 15ten Aprill 1826

Chev. Fackh

Szvetenay

Oberst Lieut.

Oberlieutenant.

58.

Gr. Széchenyi István a 4. huszárezredhez.

Pozsony, 1826. június 22.

A Széchenyi-Múzeumban levő másolat után.

888. An Ein löbl. k. k. Landgraf zu Hessen Homburg
Hussaren Regiments Commando

Zu Tarnopol

In schuldiger Beantwortung des verehrlichen Schreibens⁷¹ von 7. dies Monaths Nr. 541 entstehe ich nicht Einem löbl. Regiments Commando ein Pare der mir zugemittelten Final Abrechnung mit beigefügter Richtigkeitsbestätigung und mit dem fernerem Bemerken zu remittiren, dass in Betreff der annoch zu verrechnenden auswärtigen Geld Empfänge, das instruirte Total Reise Particulare, unter Rückanschluss sämtlicher Communicaten, dem löbl. Truppen Divisions Commando in Press-

⁷¹ Lásd az előző szám alatt.

burg zur Weiterbeförderung an das löbl. Regiments Commando unter Einem überreicht worden sey.

Was die mittelst der Uniformirungs Abrechnungen ausgewiesene Schuld pr 131 fl. C. M. betrifft, so werde ich solche demnächst an die Pressburger Kriegs Cassa gegen Verlags Quittung abführen, und die Verlagsquittung Einem löbl. Regiments Commando auf dem kürzesten Wege zukommen zu machen.

Pressburg den 22 Juny 1826.

59.

*Gr. Széchenyi István
a pozsonyi hadosztályparancsnoksághoz.*

Pozsony, 1826. nov. 14.

A Széchenyi-Múzeumban levő másolat után

Empfangs-Schein.

Ueber Ein summarisch gelegtes Reise Particulare über 1956 Fl. 50 kr. C. M. und 30 Fl. W. W. sammt 21 Stück Beilagen, welche ich Endesgefertigter mittelst hohen Truppen Divisions Comm(an)do Befehl ddo Presburg am 11ten November 1826 von dem hierortigen k. k. Militair Platz Commando richtig erhalten habe⁷² hiemit bestättige.

Sign. Presburg am 14ten November 1826.

60.

A pozsonyi városparancsnokság gr. Széchenyi Istvánhoz.

Pozsony, 1827. márc. 7.

Eredetije a Széchenyi-Múzeumban.

No. 1753. An den Herrn Grafen Stephan Széchenyi vormaligen Herrn Rittmeister des Landgraf Hessen Homburg 4ten Hussaren Regiments Allhier.

Wie aus den gegen gefällige Rücksendung hier anverwahrten zwey Beilagen ersichtlich ist, wird sowohl von Seite des hohen Truppen Divisions-Commando⁷³ mit-

⁷² Ismcretlen.

⁷³ Ismeretlenek.

telst Auftrag von 5. l. M. No. 57, wie auch von dem Hussaren Regimente Landgraf Hessen Homburg No. 4. laut der Zuschrift⁷³ ddo Tarnopol am 23ten Februar d. J. No. 116 die Legung und respective die Rectificirung des dem Herrn Grafen untern 14ten November v. J. mit der hierortigen Zuschrift⁷³ No. 1366 zugesendeten Reise Particulars urgirt.

Um diesem hohen Auftrage nachkommen zu können, werden Hochdieselben ersucht, diesen Gegenstand baldmöglichst seiner Erledigung zuführen und sämtliche 22 Stück Communicate dem Platz-Commando rückstellen zu wollen.

Pressburg, am 7ten März 1827

Moga
Hauptmann
Platz Commandant

IV.

J e l e n t é s e k.**Jelentés az 1942. évi Vojnits-jutalomról.****Egy év magyar drámatermése.**

Boldogtalan századunkban már másodszor gyűjthetjük a tapasztalatokat a színházak világának kapcsolatairól a háborús világgal. Annyit mindenesetre megtanulhattunk, hogy Thalia nem tartozik a fegyverek zajában elnémuló műzsák közé, ellenkezőleg: fokozottan megered a szava, ha mindjárt bőbeszédűsége nem mindig válik is javára annak, amit izgatottságában beszél, vagy éppen csak — fecseg. Ilyenkor nagyon alkalmazkodik azokhoz, akik mondanivalóját lesik s — mivel a háborús esztendők rendszerint a közönség összetételének bizonyos módosulásával, a nézőtérnek jelentékeny mértékű kicserélődésével járnak — ez az alkalmazkodás jobbra lefelé, az igények hígulása irányában észlelhető. A színházak vezetői is feledni kezdik közönségnevelő rendeltetésüket, inkább az a becsvágyuk, hogy magukat képezzék át a közönség neveltjeivé. Legutóbb is egyik előkelő magánszínházunk igazgatója — maga is jőnevű író — annak megállapítása után, hogy intézetének tíz év óta nem volt ilyen jó évadja, még ezt is hozzáfűzte: „Valamennyi bemutatott darab sikere fölülmúlta várakozásunkat. A közönség minden kísérletünket rokonszenvvel és megértéssel fogadta s a művek és szerzők megítélésében elsőrangú kritikusnak bizonyult”. Íme a jegvpénztár forgalma mint az anyagi, s a vasfüggönynek manapság nyakra-főre kinyíló ajtaja mint a dramaturgiai siker csálhatatlan ismertető jele! A kettő együtt világos gazdasági és szellemi aranykorról tanúskodik. A nehéztérmetű kritikus azonban nem egészen így képzei el az aranykort. Ő már találkozott hasonló háborús állapotokkal és sem a pénztári tábla, sem a nem mindig idejében felcsattanó tetszéslárma félre nem vezeti. Ő is ismeri a rendkívüli idők nyomását, csak abban tamáskodik váltig, hogy okvetlenül palma nő ez alatt a teher alatt.

Az utolsó színházi idényben — a drámának csak időleges szállást nyújtó Magyar Művelődés Házán kívül — nyolc szín-

padon folytak prózai előadások, a tavalyi hattal szemben. Húsz hazai és tíz külföldi bemutató esett meg, ezenkívül négy magyar és hét idegen felújítás. A Pesti Színház egyetlen amerikai újdonságot játszott évadzártaig, magyar szerző itt nem jutott szóhoz. Viszont a vadonatúj Vidám Színház csak évad végén indult, korántsem úgy, hogy drámai bírálónak sok fej-törést ígérne. Éneketétekkel megtűzdelt színházavató darabja azt mutatta, hogy igénytelenségben az e téren már tisztos múltú Andrassy Színházhoz kíván csatlakozni. Ez utóbbi sem gondolt könnyű fajsúlyú műsorának bármiféle rangemelésére, sőt a Magyar Színházról elszakadva még zavartalanabbul szegődhetett a gondtalan és gondolattalan szórakozás szolgálatába. Vaszary Gábor *Boldoggá teszek* című vígjátéka, majd Barabas Pál *Gazdátlan asszonya* egyformán erre törekedett, nagyon sikeresen, mert mind a kettő száznál több estén mulattatta a közönséget.

Magá a negyvenötéves Magyar Színház, nevét az „Új” jelzővel kibővítve, szellemben, színvonalban is nagy és üdvös megújodást fogadott. Mi lett a fogadkozásból? Három közepes vígjáték meg egy vitézkötéses melodráma, közibük ékelve Grillparzer *Medeájának* a művészi erőkészletet meghaladó kísérlete, végül egy Fedák Sárira szabott nagy „slágeroperett” hónapokon át. Mindezt nem könnyű „új”-nak tisztelnünk.annyira hasonlít a régihez, annak is a selejteséhez. Bónyi Adorjának *A milliomos* című vígjátéka például határozottan alulmaradt írója régibb művészi mértékén. A családja iránt elhidegült dúsgazdag Fugger úr érzelmi megpuhulása az unokavárás izgalmában, mely végül is visszaperelteti vele daczból elajándékozott vagyonát: leleménynek meglehetősen hervatag, nem is szólva a fölépítés lélektani ürességéről. Vaszary János vígjátéka, a *Szép az élet*, viszont tagadhatatlanul jó ötletet áztat el a színpadravítel felületes eszközeivel. A határidőre vállalt biztos halál tudatának felszabadító hatása egy párialelek egész létezészméletére és erkölcsi bátorságára: ez a téma, komolyabban megfogva, valódi drámai alapul is szolgálhatna, de a szerző inkább csak ugródeszkának használja néhány sekélyes bohózati helyzet felé. Azonfelül nem is először dolgozza fel; évekkel ezelőtt — egyfelvonásos megoldásban — már elő-

állt vele egyik varieté-színpadunkon. Asztalos Miklós is felbukkant ezeken a deszkákon, de ide mintha nem a saját nemzeti színházi multja, hanem másik otthona: a film világa felől érkezett volna meg. *Négyes* című játéka mindenestül filmtalálás felé kacsintgat. Ötlete ennyi: a francia Rivierán összekerül két kalandor-házaspár, akik körül minden csalás, még az is, hogy házaspárok. Ebből a jeles quadrille-ből a két valódi „szakmabeli” egymás kelepccéjébe esik, a két kevésbbé férgeslelkű csendestárs pedig az aljasságok árnyékában fokozatosan megtisztul és egymásra talál. Az ötlet részben kínos körmönfontúságra, részben — a késlettetés kényszerével — üres, sokszor izetlen epizódok közbeékelésére csábítja az író, ki itt mindent a *színpadi* percekre irányoz, semmit *azokra* a percekre, amelyekben a közönség vissza fog gondolni az előadásra. Ebben Bónyi, Vaszary, meg Asztalos ezúttal egészen egyértelműnek bizonyult s annak a közönség is: mindhármuk megbuktatásában, ami manapság — jól tudjuk — az esetleges huszonöt színrekerüléssel is kitűnően összefér. Még rövidebb tündöklés jutott Pohárnok Jenő *Lesz feltámadás* című irredenta színművének. Ez körülbelül a levante-előadások vonalán mozgott, aminek megállapításával világért sem akarjuk megbántani ezt a nemes és nagyküldetésű intézményt, csak azt a felfogást hibáztatjuk, mely a hazafias szellem ébrentartására az ilyen irodalmi bádögjelvényeket ítéli legalkalmasabbnak.

A Vigszínház két sokszorosán kipróbált és két első ízben szóhoz juttatott szerző darabjaival népesítette be újdonságműsorának hazai részét. Hunyady Sándor *Nyári zápora* szemmel láthatólag lemond a mese minder, hiteléről, merő játékot űz, mondvacsínált környezet melegházi légkörében. Egy zöldfülű siheder beleszeret az érett szépasszonyba, ennek süldő leánya viszont a fiú apjába. A korontúliak egy kissé eljátszadoznak a tőlük, de nem nekik fellobbantott tűzzel, migénem végül is — egymás karjába találhatnak, közös aldásukat adhatják a közben szintén helyrebillentett fiatalokra. Hunyady megvesztegető kedvessége és meglelelkűsége többnyire jótékonyan eltakarja a képtelen alapépitményt, a drámai hitel hiányaért legalább is íróilag mindig hiteles hangjában kapunk valamelyes kárpótlást; marionett-bábukat mozgat, de mögöttük ő maga beszél.

A másik sok sikert látott szerzőnek, Bókay Jánosnak,

ezúttal is vezető hely jutott az évad játérendjén. Új színműve, a *Hazudj nekem!* megint a korosodó férfi szerelmi vergődése körül forog, ami az újabb színpadi irodalom naprendszerének kezd valóságos középpontjává válni. A deresedő halántékú hős itt asszonyának igazi szerelméhez még bizonyos hazugságtöbbletet is követel, mert — mint mondja — a szerelem akkora, amekkorának elhíttetni sikerül; ha tehát nagyobbá hazudják, még jobban lehet benne hinni. Ez a tétel nyilván csak meghasonláshoz vezethet, mint ahogy vallója bele is esik a tulajdon kelepccéjébe: hazugságot várva, az igazat sem tudja többé elhinni. Bókay darabja eddig a pontig a rögeszme erkölcsi lehetetlenülésének komoly drámája felé mutat, de nem marad meg ezen a csapáson, hanem a vaskos tréfákkal tarkított harmadik felvonásban az erőszakos jólvégződés ollójának szára közé kerül, amikor is lehangolóan lepleződik le a gombhoz varrt kabát szövetének eredendő olcsósága. Az író technikai fölényessége most is elérte célját, de a mélyebb drámai értelem óvatos megkerülése árán.

Így szerepeltek a Vígszínház márkás szerzői. Az új támadásúak közül Hertelendy István nem tehetségtelen Bókay-imitványnak bizonyult, a mesterségbeli fogásokon kívül a „problémázás”-ban is. Nekünk nem annyira a probléma ellen van kifogásunk, mint inkább, hogy mit lát problémának. Amit annak lát, az voltaképp a vagyonos herék magánügye: erotikus kínlódások a bridzsezés és koktélezés szüneteiből. Az árva kis gimnazista leány, aki ebben a családban a „Mädchen aus der Fremde” varázsával kétes szerencsét csinál s a végén nagyon is pyrrhusi győzelmet arat, csak arra jö, hogy kipattantsa férjének sógorasszonya iránt a „tudattalan”-ba leparancsolt vágyakozását; ennek fantáziavadító elhatalmasodása: maga a darab. S a megoldás? A sógornő a címben aposztrofált *Bolond szerelmeseknek* ezt a legbolondabbikát a józanság hideg zuhanya alá állítja, megvallván a maga asszonyi meddőséget. Megoldani a csomót nem így szokás: így csak kettévágni lehet. Ez is kezdőre vall, mint minden ebben a drámában. Hertelendyt a színhazi iparosok fölé egyelőre csak mondatainak szolid és cifrártlan megépítése emeli.

A másik új jelentkező, az azóta fiatalon elhunyt Szilágyi László, nagysikerű operettszövegkönyvek egész garmadája után

— *Cecilia* címmel — állítólag első *vígjátékát* hozta ide. Állítólag, mondom, mert a zenekíséret és táncbetétek hiánya semmit sem segített tisztára operetti fogantatású meséjén, mely így legfeljebb még jobban bicegett, ahogy a sánta ember mankó nélkül. Megfelelő, szemet-fület kábítgató felszolgálasban, Fedák Sári jóvoltából, talán főnyeremény lett volna belőle (bár akkor sem éppen a Vígszínházhoz legméltóbb szolgálat); így ellenben — ahogyan mondani szokták — a szerencsekerékben maradt.

A megelőző idényben eléggé tétován induló Madách Színház most Pütkösti Andor kezében a komolyabb művészet igényeihez igazodott, előadásainak gondosságával mindig, műsorával többnyire. Ennek csak hazai része ütött ki gyengén, ha a pénztári kimutatás talán másról számol is be. Két magyar újdonság közül Babay József *Körtánc* című bűnügyi története aggasztóan súrolja a hatósági kiirtásra ítélt detektívponyva határterületét. A bizonyos színvonalat még egyenletlenségében is megőrző írónak megfoghatatlan kisiklása ez a lazán fércelt rémdráma, amelynek egy árva mondata sem vall szerzője tollára. Még csak azt az olcsó izgalmat sem szította fel túlságosan, mely ennek a „ki a gyilkos?” műfajnak egyetlen, de épp annyira múlhatatlan követelménye.

Rémségeknek nincs híján a másik itthoni újdonság sem, Felkai Ferenc százon felüli előadás-számot megért *Neroja*. Igazában történelmi grand guignol, noha történelmileg igen kevésbé hiteles, kivált ami a véres korszak ókori annalesekből kiszedett egyes mozzanatainak önkényes időbeli tömörítését illeti. Ilyesmihez az írónak megvan a joga, aminthogy Kosztolányi *Véres költője* sem tapad szorosan a tényekhez. Felkainak inkább az a baja, hogy sokat markol és keveset fog, színpadán gyilkosság gyilkosságot követ, a nélkül, hogy a bőszejelenetek sorából akár a vérben gázoló hősnek, akár a vele szembenálló erőnek valódi drámai plasztikájú rajza bontakoznék ki. Különösen a kereszténység dicsfénye homályosul el képén: a szeretet vallásának zászlóvivőjéül szánt fiktív alak, Lucatius, az új, tisztább erkölcsnek meglehetősen aggályos képviselője; Poppeát sem sok sikerrel színezi át feslett nőből spirituális rajongóvá. Egyetlen kítűnő jelenete: a proletár Anicetus poharazása a „népboldogító” zsarnokkal, a nép örök tiltakozása a ferde boldogító örület ellen. Itt igazi távlat van a dialógusnak,

mely máshol jobbára csak „szavalmány”-nyá hígul. Egyébként Sienkiewicz teatralitása és Kosztolányi lélektani motivációja közt imbolyogva, Felkai végül sem jut tovább valami kelletlenül „Zeitstück” színezetű eredményél.

A Nemzeti Színház mozgalmas és szorgalmas évadja most is a zsúfolt bérlet szolgálatában áliott. Egymás sarkába hágtak a bemutatók és felújítások, hol gondos előkészítésben, hol hevenyeszve, amit a szüntelenül megújuló kötelezettség s a színészegyüttesnek néha egyidejűleg négy színpadon való foglalkoztatása eléggé megmagyarázhat; kéthetenként ugyanolyan rangú produkcióval előállni valóban képtelenség. Hét magyar újdonságnak nem mindegyike tormálhatott rá jogot, hogy itt mutassák be. Asztalos Miklós történelmi vígjátéka, az *Asszonylázadás*, semmiesetre sem. Ahol annakidején Báthory Gáborról írt első művével rokonszenvesen és figyelmet keltve mutatkozott be, most a pletyka-lélektan nyers egyoldalúságával ment vissza az asszonyfaló fejedelem szerelmi tatárjárásának utórezgéseire, melyekkel Bethlen Gabornak gyúlik meg a baja. A Báthory hódításainak poszthumusan előkerült Leporello-listájával zsarolható olasz kalandor rendre napfényre csalogatja Erdély szépasszonyainak takargatnivalóit. Ezen a csiklandós kalandleltáron túl az erdélyi szerzőt Erdélyből egyébként nem is érdekli. Mi nem féltjük a történelem méltóságát a meg-hitt szemlélettől, még egy kis vidám bizalmaskodástól sem. De Bródy Sándor emlékezetes „királyidill”-jeinek vaskos erotikája helyett sem kérünk most az — Asztaloséból. A darab különben rövidesen levitézlett, egy diákszövetség beavatkozására. Ennek illetékessége nagyon is vitatható. Kevésbé vitás, hogy *kinek* kellett volna tiltakoznia. Magának a színháznak, mikor a kézirat a lektorhoz került.

Mariay Ödön anekdota-ízű napoleoniádája, a *Győri kaland*, még annyira sem férközik a világhódítónak emberi valójához, mint Sardou *Szókimondó asszonysága*. Fél száz szereplőjével inkább csak afféle multszázadi quodlibetkép lett belőle, közepén azzal a honfiszívünket megdobogtató jelenettel, amikor a nagy korzikai táncra perdül a magyar úrikisasszonnyal. De még az ilyesmit iránt is több a fogékonyságunk az operett-színházak zsöllyesoraiban.

Harsányi Zsolt fényes sikert ért, még ma is műsoron lévő

színműve, *A bolond Asuayné*, egyetlen alakért íródott, a parádés címszerépért, annak a nagy színészi tehetségnek szánva, akit már évek óta átváltozó-művésznői minőségben léptetnek az ámuló közönség elé. Pedig a darab alapgondolata, az éltető rögeszmévé hatalmasodó szeretet és hűség, akár remekmű magvával is méltó lehetne. Harsányi ezt sem ejti el, épp ennek köszönheti egyetlen mélyen megrázó jelenetét, de végül is elvékonyítja a fölöttébb vegyes hatású mozzanatok kápráztató áradatában. Százestendőös biedermeier-körkép, világháborús hadifogoly-romantika, nyiltszíni pisztolylövés, elájulás, megörülés és halál, s mindezek mellett a kabaré határát érintő bohózkodások békésen megférnek itt egymás mellett, a szerző minden fordulatból nagy ügyességgel csíhol ki minden kicsi-holhatót, az egészből pedig az évad legnagyobb sikerét; inkább a rutin diadalát, semmiat a művészi odaadásét.

Németh László drámája, a *Cseresnyés* körül nagy vihar dúlt, magának az írónak élénk részvételével. Miután *Kisebbségben* című tanulmánya végén felsorolta a szellem embere iránt támasztott követeléseit, hogy: legyen aszkéta, legyen a mély magyarság szava, legyen művelt, éljen a szegényekkel és ne féljen a magányosságtól, — most ennek az öt sarkalatos erénynek megtestesítőjét állítja hősébe színpadra és mutatja be elveinek bukását, bár a nyilvánvaló csőd után is azt hirdelve, hogy az eszme igenis életrevaló, legfeljebb újra kell megfogalmazni, még szektásabb irányban, esetleg bizonyos nazarénus beoltással. Példa és példálódzás nem egészen fedi egymást. Az egész „kultúriarm”-elgondolás fölött meglehetősen köd gomolyog. Ebből itt-ott kibontakozik egy-egy valóban tragikai arcél, mint a középső leányé, akinek sorsából ugyanaz a vétek nélküli bukás zajdul felénk, mint Ibsen *Vadkacsájában* a szerencsétlen kis Hedvigéből. De az egész dráma megépítése messze elmarad Németh korábbi műveitől. Igaz, hogy azóta egy cikkben leszámol a „dramaturgiai babonákkal”, ilyeneknek minősítve a szereplők szerint egyénített színpadi nyelvet, az „események” kiválmát, a grafikonnal érzékeltethető szerkezetet s a feltűnőbben valóságihitelű alakábrázolást. Új darabja azt mutatja: mégsem tanácsos bántani ezeket a „babonákat”, mert könnyen visszaütnek. A *Cseresnyést* egyik bírálója az

évad legérdekesebb rossz darabjának nevezte. Nyugtalanító volta csakugyan felül is emeli az átlagon.

Első sikerének, a *Juss*-nak, környezetébe, Hódmezővásárhely tanyavilágába tért vissza most *Hibások* című parasztdrámájával Bibó Lajos, egy módos gazdaember portájára, ahol a föld gondja mellett a melódiák és látomások tündérjátéka sem idegen, ezért is hívja mindenki Nótás Gálnak és tekinti egy kicsit — félnótásnak, leginkább a tulajdon szülőanyja. Ez pörös úton meg akarja fosztani földjétől, hogy azt is el ne „nótázhassa“, hozzá hasonló alomvilágban élő, nyakán élősködő cimboráival. Elront és elmar fia körül mindent és mindenkit, s csak halála küszöbén döbben rá, hogy az ő rideg éléteszménye mellett van a teremtet világnak egy magasabb ihletése is, melyben az alázatos szeretet virága gyökerezik. E megismeréssel hűnyja le szemét s megbékélt holtteste fölött a megbocsátás örök egének, a „hibások“ végtelen birodalmának csillagtáborra tündököl. Bibó parasztjai hitelesek, biztos rajzúak, a második felvonás igazi drámai helyzeteiben szinte szikrárt vetnek, akár a kovakő. De az első felvonás aprószeres novellai rajz, a harmadik meg tisztára líra. Ebben Bibónak ugyanaz a baja a színpadon, ami Móricz Zsigmondnak, szemléletük sokszor terjedős szemlélődésbe csap át, s ezáltal mindketten a dráma-irodalom „hibásai“ közé tartoznak. Igaz viszont, hogy egükön akárhányszor mégis csak kigyúlnak a csillagok. . .

A színpadon először megszólaló szerzők közül Illés Endre fölényes látású novelláiból és művelt, komoly bírázataiból ismert és értékelte írói rangjához itt is hű maradt. Hű ahhoz a szellemes iróniához is, mely némileg Ambrus Zoltán hangjára emlékeztet. *Törtétek* című, karikatúrának nevezett újdonsága valamelyest szintén ennek Berzsenyi-tollrajzait juttatja eszünkbe, éles körvonalaival csakúgy, mint azzal, hogy egyénítés helyett inkább típusokat vonultat fel, a meseanyag drámai megmunkálása helyett inkább csak kritikát gyakorol. Korunk hőseit, az erkölcsi gátlásokat nem ismerő karrier-vadászt veszi tollhegyre, a jeles fajtának mindjárt két pompás példányát, ezek végül is egymáson buknak meg, mikor a bölcs vezérigazgató egymás nyakába varrja őket. Illés szatirikus célzatossága mögött a közönség megérezte a bátor és szabad írói ítélkezést, a játékos könnyedség háttérében bizonyos társadalmi bomlástu-

netek félelmes mementóját. Minden vázlatossága és szerkezeti lazasága ellenére ezért volt művének élénk visszhangja.

Társadalomkritikával kért szót a másik új szerző is, a nagyon fiatal Hubay Miklós. *Hősök nélkül* című tragikomédiáját a Kamaraszínházban játszották szép sikerrel, sorozatosan. Világa dermesztően hideg, nem tud egy csipetnyi emberi melegségről sem, csak alantas érdekszövevényről, a középosztálynak olyan Rómájáról, ahol „minden eladó” s mindenkit csak az gyötör: akad-e vevő a maga ruganyossá edzett jellemére és cinikusan levedlett erkölcsi felfogására? Megmutat egy közgazdasági és házasodási lutrijátékon naggyánőtt politikust, aki a játszma egy végzetes fordulóján megpróbált hőssé lenni, a piszkos kupecalkú helyett a tiszta mártíriumot választani, de a végén ez is visszakönyörgi magát a mocsokba: a zsványból lett pandúr megint csak szabadcsapat élére áll, ezúttal a politikai hátulgombolósok martalóchadának zászlaja alatt. Az ifjú szerző a saját nemzedékét sem kíméli, sőt azt legkevésbé: lesújtó véleménye van korunk „dinamikus” lendületéről. Ostora nem igen véti el az „elevenét”, inkább az történik, hogy flagelláns buzgalmában végül magát a drámát is szétpaskolja: a „hősök nélkül” megoldani kívánt harmadik felvonás valójában megoldás nélkül szalazódik szét. De jellegzetesen fiatalos, negatív szemléletű darabja még így is: komoly ígérlet.

*

Ez volt az utolsó színházi év magyar újdonságtermése, ezzel kellett számot vetnie jutalmi bizottságunknak, melybe Szinyei Ferenc rendes tag elnöklete alatt Alszeghy Zsolt levelező tagot meg a jelentéstétőt méltóztatott kiküldeni. Egyenként, majd — amikor döntésünk meghozatalára összeültünk — együttesen is arra a meggyőződésre jutottunk, hogy a bemutatásra került hazai darabok közül megnyugtató módon egyiket sem emelhetjük ki, jutalmazásra szóló javaslattételre. Jól tudjuk, hogy a Vojnits-jutalom több évtizedes multja alatt — a hozott határozatok igen nagy többségének utólag is igazolható helyessége mellett — időnkint a *faute de mieux* kényszerével való megalkuvásnak is akad néhány nyoma. Mi nem szívesen szaporítanók ezek számát, inkább ahhoz az eddig három ízben megnyilvánult felfogáshoz csatlakozunk, hogy a csak egyes

részletekben föllelhető írói képességek kellő elismerésével, másfelől pedig a zajos külső sikereknek illő tudomásulvételével a jutalmazásban rejlő rangemelést tanácsosabb fenntartani olyan méltóbb alkalmakra, melyek eljöveteleiben mi is a bírálókat örök bizakvásában reménykedünk.

Ebben az értelemben kérjük mely tisztelettel egyhangú javaslatunkhoz a tekintetes Akadémia szentesítését, annak a határozatnak kimondásával, hogy a drámai Vojnits-jutalomnak ez évre esedékes érme — a követelményeknek mindenben megfelelő mű hiányában — ne adassék ki.

Rédey Tivadar.

Jelentés

a Szótári Bizottságnak 1942. január 1-től szeptember 30-ig végzett munkájáról.

A bizottság 1941. évi munkásságáról szóló jelentés (Ak. Ért. 1942: 148—150) elmondja, hogy az Akadémia vezetősége a szótári adatok rendezésének meggyorsítására nagyobb összeget bocsát a bizottság rendelkezésére. A rendezés céljára megszavazott összeg 36.000 pengő. A bizottság három évre elosztva veheti igénybe ezt az összeget. A múlt évi június hó 1-től kezdve ennek a javadalomnak (havi 1000 pengő) segítségével történik az adatok rendezése.

Az adatrendezés munkáját 1937-ben kezdte meg a bizottság. Négy éven keresztül, 1940 végéig összesen 106 havi munkával 418.031 adatot rendeztünk és 79.436 új cédulát írtunk a rendezés közben előkerült több adatú cédulákról. A múlt évben, 1941-ben az igazgatótanácstól rendelkezésre bocsátott nagyobb javadalom felhasználásával 77 havi munkát tudtunk végeztetni. Rendeztünk ez alatt 247.787 adatot és másoltunk 39.793 új adatot. Az adatgyűjtést egyelőre megszüntette a bizottság, hogy a beosztott munkatársak is az adatrendezéssel foglalkozhassanak.

Ennek az évnek, 1942-nek első kilenc hónapjában (jan.—szept.) 80 havi munkával 348.195 cédulát rendeztek a munkatársak és 33.242 új adatot másoltak a többadatú régi cédulákról. A rendezés megindítása óta rendeztünk összesen 1.014.013 cédulát és másoltattunk 152.471 adatot.

Először azokat a legrégibb gyűjtéseket rendezzük, amelyekben többadatú cédulák vannak. Ezeknek a rendezése természetesen nehezebben megy, mert a rendezőnek nyelvtörténeti ismeretei és a szótárak segítségével meg kell állapítania, hogy az aláhúzott adatok közül melyiket érdemes meghagyni, esetleg lemásolni. Rendezünk közben olyan gyűjtéseket is, amelyekben alig van többadatú cédula. Ezeknek a rendezése természetesen jóval könnyebb és gyorsabb munka. A többadatú cédulákból álló régi gyűjtések nagyobb részét már rendeztük.

A rendezés munkáját az 1942. év első felében ugyanazok a beosztott és tiszteletdíjas munkatársak végezték, akik a múlt évben (Ak. Ért. 1942: 149). Az év második felében megvált a bizottságtól Karácsony Sándor a debre-

ceni egyetem tanárává történt kinevezése miatt; Gálos Ferenc a szegedi áll. leánygimn. igazgatója lett, Molnár Olga pedig férjhez ment és vidékre költözött. — Rézler Gyula teljes óraszámmal beosztott munkatársunk szept. 1-től súlyos betegsége miatt nem vehet részt a munkában.

Reméljük, hogy az adatrendezést a kitűzött időre befejezzük, de a nagyon nehéz viszonyok miatt a rendezőknek az eddiginél nagyobb óradíjat kell fizetnünk, ezért a munka a múlt évben megállapított összegnél többbe fog kerülni.

A jövő év elején a bizottság 1942. évi munkásságáról ennek az ideiglenes jelentésnek adatait is magában foglaló jelentést fog előterjeszteni.

Sági István
lt., előadó.

V.

Felsőházi tagválasztás.**Jegyzőkönyv**

a M. Tud. Akadémiának 1942. december 14-én, felsőházi tagok és póttagok választása ügyében tartott rendkívüli

elegyes üléséről.

József kir. herceg tábornagy elnök úr Ő Fensége elnöklelte alatt jelen vannak: Balogh Jenő ig. és t. t. másod-elnök, Baranyai Lipót, Fabinyi Tihamér ig. tagok, Ravasz László, Angyal Dávid, Finkey Ferenc, Domanovszky Sándor, Zimmermann Ágoston, Mauritz Béla, Marek József t. tagok, Melich János, Németh Gyula, Láng Nándor, Förster Aurél, Huszti József, Pais Dezső, Kéky Lajos, Hóman Bálint, Lukinich Imre, Heller Farkas, Eckhart Ferenc, Fellner Frigyes, Illyés József, Navratil Akos, Mályusz Elemér, Fejér Lipót, Hoor-Tempis Mór, Manninger Rezső, Rohringer Sándor r. tagok és Zsirai Miklós, Brisits Frigyes, Szidarovszky János, Ligeti Lajos, Sági István, Rédey Tivadar, Eckhardt Sándor, Czettler Jenő, Lepold Antal, Fekete Lajos, Fettich Nándor, Marton Géza, Nizsalovszky Endre, Prohászka Lajos, Neubauer Gyula, Váczy Péter, Ortway Rudolf, Csiki Ernő, Kerékkjártó Béla, Jávorka Sándor, Issekutz Béla, Mócsy János l. tagok.

A jegyzőkönyvet a főtitkár vezeti.

I. Az elnök úr Ő Fensége az ülést megnyitja és felhívja a főtitkárt jelentésének megtételére.

II. A főtitkár bemutatja a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 1942. december 1-én kelt 82.238/1942. —IV. 3. sz. átiratát, amellyel a m. kir. belügyminiszter úrnak 555.645/942. számú rendeletére hivatkozva közölte, hogy a M. Tud. Akadémiát az országgyűlés felsőházában megillető három tagsági hely közül kettő a tízéves időtartam leteltével lejárt, a megüresedő helyeket tehát új választás útján kell betölteni; úgyszintén az országgyűlés felsőházába három póttagot kell választani, a belügyminiszter úr említett rendelete értelmében legkésőbb 1942. évi december 19-ig, az 1926. évi XXII. t.-c. értelmében.

E rendeletekről a főtitkári hivatal azok vétele után,

december 5-én körlevélben értesítette az Akadémia összes tagjait, kiemelve a törvény 22. §-át, mely szerint az Akadémia részéről a felsőházba küldendő tagokat az Akadémia beltágjai szabályszerűen egybehívott választóülésen, a tiszteleti és rendes tagok sorából választják meg.

Felsőházi tagok választása alkalmával a legelső esetben 1927. január 3-án tartott ülés megállapodott abban, hogy a tagválasztó ülés nyilvános, mert a nyilvánosság kizárására semmi ok nem forog fenn, továbbá, hogy szavazati jogot gyakorolhatnak az Igazgató Tanács azon tagjai is, akik nem belső tagjai az Akadémiának, valamint az összes tiszteleti, rendes és széket foglalt levelező tagok. Megállapította továbbá az első tagválasztó ülés, hogy az Alapszabályok 33. §-a értelmében az ily elegyes ülésen legalább huszonöt szavazati joggal bíró tag jelenléte szükséges a határozatképességhez. Megállapodás történt továbbá arról, hogy a legtöbb szavazatot nyert tagokat minden körülmények közt megválasztottaknak tekintik, kvalifikált szótöbbség nem szükséges, minthogy sem a törvény, sem a rendelet elő nem írja. Azt is megállapította az e tárgyban tartott első rendkívüli elegyes ülés, hogy semmi okot sem lát a nyilvánosság kizárására, ezért a még széket nem foglalt és így szavazati joggal még fel nem ruházott levelező tagoknak is meghívó küldetett.

A törvény 10. §-a értelmében külön történik a szavazás előbb a rendes felsőházi tagokra, azután külön a póttagokra. Erre nézve külön szavazólapok osztatnak szét borítékkal.

A főtitkár felolvassa azon akadémiai tagok nevét, akik máris felsőházi tagok, akik tehát ezúttal nem jelölhetők s azokét is, akik más intézmények részéről nyertek és nyernek megbízatást.

A főtitkár a következőkről kívánja a rendkívüli elegyes ülést tájékoztatni: az osztályelnökökkel és titkárokkal folytatott beszélgetések során kialakult az a nézet, — amelyet különben az Akadémia eddig is követett, — hogy az egyszer megadott megbízást az időtartam lejártával sem vonja meg az Akadémia attól, akit egyszer ezzel megtisztelt. Most két rendes tag választandó, e két helyet eddig Szinnyei József íg. és r. t. és Vendl Aladár r. t. töltötte be.

Szinnyei József ö méltósága korára való tekintettel

kéri jelölésének mellőzését, ő tehát önként visszalép; a III. osztály a maga részéről továbbra is Vendl Aladár r. tagot kívánja a megbízással felruházni. E szerint csak Szinnyei József r. tag helyébe kell új tagot választani.

III. Czettler Jenő l. tag fölszólal és bár sajnálattal nyugszik bele Szinnyei József visszavonulásába, megérti, hogy az ő korában ez is teher lehet, kívánja, hogy az Akadémiát a felsőházban oly tag képviselje, aki kész az Akadémia érdekeiért bármikor kiállni. E tekintetben Kornis Gyula osztályelnököt ajánlja, akinek a parlamenti életben már multja és nagy gyakorlata van.

Czettler Jenő l. tag szavait általános helyeslés kísérte.

IV. A *póttagokat* illetőleg bejelenti a főtítkár, hogy most az Akadémiának három póttagja van és pedig a II. osztályból Polner Ödön és Kolosváry Bálint r. t., a III. osztályból pedig Mauritz Béla ig. és r. t. Kíváncsnak látszik itt is a megbízások további fenntartása. Azáltal, hogy most egy II. osztálybeli rendes tag mellett két póttagja is lenne a II. osztálynak, nem esik sérelem az l. osztályon, melynek eddig hét éven keresztül két rendes tagja volt felsőházi tagsággal felruházva és a legközelebbi kisorsolásnál az I. osztály mostani képviselője fog kiválni a rendes tagok közül.

V. Melich János ig. t. osztályelnök fölszólal — bár megbízás nélkül, de mégis többekkel való megbeszélés alapján — megnyugtatja az Akadémiát, hogy az I. osztály a főtítkár által elmondottak alapján is készséggel beletnyugszik a főtítkár által említett megoldásba.

VI. A szavazólapok és borítékok szétosztatnak.

Az elnök úr Ő kir. Fensége — eddigi szokáshoz képest — felkéri Németh Gyula és Lukinich Imre osztálytitkár urakat, hogy a névsor felolvasásának és a szavazatok megszámlálásának tartamára az elnöki asztalnál foglaljanak helyet és a szavazatok megszámlálásánál segédkezni szíveskedjenek.

A tagok névsora felolvastatik és a *rendes* tagokra a szavazatok beadatnak.

VII. A beadott szavazatok összegyűjtetvén és megszámláltatván, az elnök úr Ő Fensége megállapítja, hogy összesen 56 szavazat adatott be.

Felbontatván a szavazólapok borítékai, a fölkért osztálytitkár urak által megszámláltatnak. Megállapítottatik,

hogy a beadott szavazatok közül az 56 szavazatból 52 esik *Kornis Gyula* íg. és t. t. osztályelnökre, úgyszintén 52 *Vendl Aladár* r. tagra; két szavazat *Polner Ödön* r. és egy szavazat *Kolosváry Bálint* r. tagra.

VIII. Az elnök úr Ő kir. Fensége kimondja, hogy a felsőházi rendes tagságra *Kornis Gyula* íg. és t. t. osztályelnök, és *Vendl Aladár* r. tag választatott meg.

IX. Következik a *póttagokra való szavazás*. Szétosztván a szavazólapok és borítékok, a névsor újból felolvastatik, a szavazatok beszédnek és a fölkért osztálytitkár urak által megszámláltatván, a beadott szavazatok száma 59-ben állapittatik meg. Felbontatván a borítékok s megszámláltatván a szavazólapok, megállapittatik, hogy *Kolosváry Bálint* r. tagra 59 szavazat esik, *Mauritz Béla* íg. és r. tagra 58 szavazat, *Polner Ödön* r. tagra 57 szavazat; továbbá egy-egy szavazat esett *Marek József*, *Illés József* és *Szekfű Gyula* r. tagokra.

X. Az elnök úr Ő kir. Fensége kimondja, hogy a felsőházba póttagokul *Kolosváry Bálint*, *Mauritz Béla* és *Polner Ödön* tagtársak választottak meg.

A választás eredményéről a m. kir. belügyminiszter és a közoktatásügyi miniszter urak, valamint a megválasztottak értesíttetni fognak.

XI. Az elnök úr Ő kir. Fensége a jegyzőkönyv hitelesítésére *Németh Gyula* íg. és r. t. osztálytitkár urat és *Czettler Jenő* l. tag urat kéri fel és az ülést bezárja.

Jegyezte:
Voinovich Géza,
főtitkár.

Hitelesítésül:
József
kir. herceg,
elnök.

Hitelesítők:
Németh Gyula íg. és r. t.,
Czettler Jenő l. t.

VI.

**A M. Tud. Akadémia
költségvetés-előirányzata az 1943. év első felére.**

I. Az <i>Akadémiai Almanach</i> nyomdaköltsége . . .	1.700 P
II. Az <i>Akadémiai Értesítő</i> füzetének nyomdai kiállítására és esetleges közleményeinek díjazására . . .	1.900 „
III. A <i>Budapesti Szemle</i> füzeteinek tiszteletdíja . . .	4.000 „
IV. Hozzájárulás a <i>Budapesti Szemle</i> füzeteinek nyomdai kiállításához	1.000 „
V. A nagy szótár munkálataira	6.000 „
Összesen . . .	14.600 P

Az I. osztály és bizottságai.

a) I. osztály.

1. Értekezésekre és emlékezésedekre	300 P
2. Bírálati díjakra	200 „
Összesen . . .	500 P
Maradvány . . .	300 P.

b) Nyelvtudományi bizottság.

1. A <i>Magyar Nyelvtudomány Kézikönyvének</i> új füzetére . . .	1.000 P
2. A <i>Nyelvtudományi Közleményekre</i>	3.000 „
3. A <i>Kőrösi Csoma-Archivumra</i>	500 „
4. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
5. Bizottsági kisebb költségekre	60 „
Összesen . . .	4.760 P

c) Nyelvművelő bizottság.

1. A <i>Magyarosan</i> c. folyóirat kiadására	3.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	300 „
3. Szerkesztői tiszteletdíj	100 „
4. Egy segéderő tiszteletdíja	250 „
5. Bizottsági költségekre	100 „
Osszesen	3.750 P

d) Klasszikus filológiai bizottság.

1. Az <i>Egyetemes Philológiai Közlönyre</i>	1.000 P
2. A Martialis-kiadványra, utolsó részlet	1.799 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
4. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	3.049 P

e) Irodalomtörténeti bizottság.

1. Az <i>Irodalomtörténeti Közlemények</i> két füzetének szerkesztői és írói tiszteletdíjaira és nyomdai kiállítására	2.500 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	2.750 P

Tárgy- és név-mutató munkadíja, kifizetve . . . . . 1.204 P

f) Képzőművészeti bizottság.

1. Egy mű kiadására	1.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
Összesen	1.200 P

A magyar képzőművészet készülő történetére kifizetve . . . . . 1.800 P
Maradvány egy mű kiadására . . . . . 1.600 „

g) Néptudományi bizottság.

1. A <i>Népélet</i> folyóirat segélyére	400 P
2. A népzenei kiadvány előmunkálataira	760 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
4. Bizottsági költségekre	40 „

Összesen . . . . . 1.400 „

Maradvány 337.59

Az I. osztály és bizottságai összesen . . . . . 17.409.— „

A maradványok . . . . . 2.237.59 „

A II. osztály és bizottságai.

a) II. osztály.

1. Székfoglalókra és emlékbeszédekre	500 P
2. Bírálati díjakra	200 „

Összesen . . . . . 700 P

b) Filozófiai bizottság.

1. Az <i>Athenaeum</i> kiadásához hozzájárulás	1.000 P
2. Egy mű kiadására	1.000 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
4. Bizottsági költségekre	50 „

Összesen . . . . . 2.250 P

Maradvány egy mű kiadására . . . . . 2.400 „

c) Jogtudományi bizottság.

1. Az előadó úr tiszteletdíja	200 P
2. Magyary Géza munkái kiadásának utolsó részlete	2.122 „
3. Bizottsági költségekre	50 „

Összesen . . . . . 2.372 P

d) Történettudományi bizottság.

1. A <i>Hunyadiak kora</i> következő kötetére	1.500 P
2. <i>Szentpétery Imre</i> : Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke következő kötetére	3.000 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
4. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	4.750 P

e) Hadtörténeti bizottság.

1. A <i>Hadtörténelmi Közlemények</i> tiszteletdíjaira és nyom- dai előállítására	1.500 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	1.750 P
Maradvány egy kiadványra	500 P

f) Nemzetgazdasági bizottság.

1. A <i>Közgazdasági Szemlére</i>	2.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	2.250 P
Maradvány értekezésekre	600 P

g) Archeológiai bizottság.

1. Az <i>Archeológiai Értesítő</i> írói, szerkesztői tisztelet- díjaira és nyomdai költségeire	1.500 P
2. Az Arch. Ért. régi tartozásának törlesztésére	1.000 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
4. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	2.750 P
Maradvány az I. félévről	674 „
Maradvány a II. félévről	2.284 „
	2.958 P

h) Művészettörténeti bizottság.

1. Folyóirat előkészítésére	1.000 P
Maradvány	3.000 „
<i>A II. osztály és bizottságai összesen . . . . .</i>	<i>17.822 P</i>
A maradványok	9.458 P

i) A Római Magyar Intézet „Fraknoi Vilmos” Történeti Osztálya

A Fraknoi-villa bérjővedelme fejében a vallás- és köz-
oktatásügyi m. kir. minisztérium által a bizottság cél-
jaira befizetett összegből 1942-re esik 5.280
a maradvánnyal 1942. végén rendelkezésre áll . . . . . 15.416'15 P

A III. osztály és bizottságai.

a) III. osztály.

1. A Matematikai és Természettudományi Értesítőre	10.000 P
2. Természettudományi kutatásokra	4.000 „
3. Emlékbeszédekre	200 „
4. Bírálati tiszteletdíjakra	200 „
Összesen	14.400 P

b) Matematikai és természettudományi bizottság.

1. Tudományos célokra	2.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	2.250 P

<i>A III. osztály és bizottsága összesen . . . . .</i>	<i>16.650.— P</i>
<i>Az I—III. osztály tudományos kiadásai . . . . .</i>	<i>51.881.— P</i>
<i>A maradványok összege . . . . .</i>	<i>11.695.59 P</i>
<i>Nagygyűlési költségek . . . . .</i>	<i>7.000.— P</i>

Szótári bizottság.

1. Dologi kiadásokra	400 P
2. Adatgyűjtésre	400 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
Összesen	1.000 P

A középkori latinság szótárának Magyar Nemzeti Bizottsága.

1. Adatgyűjtésre	1.070 P
2. Állandó munkatársnak	600 „
3. Felülvizsgálatra	200 „
4. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
5. Egyéb kiadások	50 „
Összesen	2.120 P

Könyvkiadó vállalat.

Ujabb kötetek kiállítására és szerzői tiszteletdíjára	5.000 P
Maradvány	1.773 P

Könyvtár.

Folyóiratok kiegészítésére, a legszükségesebb kötések költségeire és könyvbeszerzésekre	5.000 P
---	---------

Tudományos társulatok és munkák segélyezésére. *

Tudományos társulatok segélyezésére	5.000 P
A Bécsi Klebelsberg-Történetkutató Intézet Évkönyvére	750 „
A Revue des Études Hongroises segélye	750 „
Összesen	6.500 P
Coopération Intellectuelle	400 P
Összes tudományos kiadásokra	93.501.— P
A Római Magyar Intézettel együtt	108.917.15 P
Maradványok	13.468.— P

Személyzeti kiadások.

A főtitkár tiszteletdíja félévre	6.000 P
A főkönyvtárnok tiszteletdíja félévre	2.000 „
A három osztálytitkár tiszteletdíja félévre	3.000 „
A főtitkári iroda és a könyvtár alkalmazottainak tiszteletdíja félévre	10.880 „
Kormányrendelettel isméteiten megállapított drágasági pótlékok I. félévre	6.000 „
Dudás Kálmán tiszteletdíja félévre	800 „
Voit Lajosnak könyvelésért félévre	800 „
Altisztek orvosi kezelésére és gyógyszereire	100 „
Előre nem látott (kegyeleti) kiadásokra	1.500 „
Régi alkalmazottak nyugdíjára és rendkívüli segélyekre	20.000 „
Újévkor szokásos ajándékokra	2.000 „
Összesen	53.080 P

Dologi kiadások félévre.

Adók, illetékegyenérték	11.284 P
Palota és bérház fenntartása	9.000 „
Fűtőanyag	7.000 „
Villanyvilágítás	2.000 „
Vízdíj	650 „
Kéményseprő	250 „
Telefon	700 „
Ülési meghívók költsége	300 „
Postai költségekre	600 „
Kiadványok szétküldésére	4.000 „
Időközi drágulásokra számítva	1.500 „
Kézbesítési költségekre	200 „
Irodai kiadásokra	2.000 „
Felvonó	400 „
A Kazinczy-emlék fenntartási költsége	1.000 „
Összesen	40.884 P

Személyzeti kiadások félére	53.080 P
Dologi kiadások félére	40.084 P
Összes tudományos kiadások (a Római Intézet nélkül) . .	93.501 „
<hr/>	
Összes kiadások	186.665 P
A Római Magyar Intézet pénzkészlete	15.416'15 P

Várható bevételek.

Allamsegély	35.040 P
Lakbérékből	30.500 „
A Vigyázó-vagyonból	110.000 „
Könyvek eladásából	12.000 „
<hr/>	
Összesen . .	187.540 P

VII.

Az Akadémia ülései 1942-ben.

Az I. osztály:

Január 12. *Mészöly Gedeon* l. t.: Az ugor-kori névadás lélektana magyar szófejtések tükrében. — Február 9. *Zolnai Béla* l. t.: A jenzenizmus kutatása Közép-Európában. *Gulyás Pál* l. t. Mátyás király állítólagos miniatúrai. — Március 2. *Kéky Lajos* r. t.: A költői jellemrajz XIX. századbeli irodalmunkban. (Székfoglaló.) — Március 30. *Tamás Lajos* l. t.: A XVII. századi román reformáció történetéhez: Fogarasi István. (Székfoglaló.) — Május 4. *Pais Dezső* r. t.: Kettőztetés, ikerítés a magyar nyelvben. (Székfoglaló.) — Június 1. *Sági István* l. t.: Czuczor és Fogarasi nyelvtudományi elvei. (Székfoglaló.) — Október 12. *Eckhardt Sándor* l. t.: Losonczy Anna. (Székfoglaló.) — November 9. *Brisits Frigyes* l. t.: Vörösmarty, a levélíró. — November 30. *Vargha Damján*: Szent Bernát legendája az Érdy-kódexben. Forrás és szövegelemzés. A Ciszterci-Rend magyarországi betelepülésének 800 éves jubileuma alkalmából. —

A II. osztály:

Január 19. *Navratil Ákos* r. t.: A neo-szocializmus konjunktura-politikája. — Február 23. *Boér Elek* l. t.: A közgazdaságtan rendszere és a politika. (Székfoglaló.) — Március 9. *Bíró Vencel* l. t.: Erdélyi nagybirtokos a XVII. század második felében. (Székfoglaló.) — Április 13. *Marton Géza* l. t.: A római magánjogi felelősségi tan válsága. (Székfoglaló.) — Május 18. *Szabó István* l. t.: A jobbágyság vallásügye 1608—1647. (Székfoglaló.) — Június 8. *Angyal Pál* r. t.: A veszélyfogalom a büntetőjogban. — Október 19. *Balás Károly* l. t.: A korszellem természetrajzához. — November 16. *Mályusz Elemér* r. t.: A Hunyadiak korának történetéből. (1. A konstanzi zsinat és a főkegyúri jog. 2. A pálcserend és a devotis moderna.) (Székfoglaló.) — December 7. *Czettler Jenő* l. t.: Agrárpolitika és közgazdaságtan.

A III. osztály:

Január 26. *Dudich Endre* l. t.: Bars vármegye recésszárnyú rovarfaunája. *Jermy Tibor* vendég: A magyarországi Plesioceraták monográfiája. Bemutatta *Dudich Endre* l. t. — Február 16. *Zemplén Géza* r. t. és *Bognar Rezső* vendég: A sophorabiozid szerkezete. *Csiki Ernő* l. t.: A „*Coleoptorum Catalogus*” című munka bemutatása. *Szőkefalvi Nagy Gyula* l. t.: Zérushelyek fekvésére vonatkozó tételek. *Buzágh Aladár* l. t.: A szuszpenziók belső súrlódásáról. *Klug Lipót* vendég: Éleivel gömböt érintő tetraéder. Bemutatta *Szőkefalvi Nagy Gyula* l. t. *Varga Ottó* vendég: A Finsler-féle geometria felépítése Minkowski-féle símuló mértékmeghatározással. Bemutatta *Szőkefalvi Nagy Gyula* l. t. — Március 16. *Tokody László* l. t.: Felsőbánya ásványai geokémiai szempontból. (Székfoglaló.) *Zemplén Géza* r. t.: A para-phlorrhizin szintézise. *Balogh János* vendég: Magyarország páncélos atkáinak monográfiája. Bemutatta *Dudich Endre* l. t. — Április 20. *Schulek Elemér* l. t.: A kémiai súlyanalitikai eljárások értékelése. (Székfoglaló.) *Vitális István* l. t.: Feltűnően nagy fűtőértékű barnaszeneinkről. *Doby Géza* l. t. és *Fülek György* vendég: Növények nitrogén-anyagcseréjéről. II. Szabadtöldei szója tápanyag-felvétele. *Issekutz Béla* l. t.: Az adrenalin hatása az anyagcserére. *Issekutz Béla* l. t.: A paramécium gázanyagcseréje. Ifj. *Bakay Lajos* vendég: Belső elválasztású szervek összefüggésének és elváltozásainak vizsgálata magvariációs eljárással. Bemutatta *Issekutz Béla* l. t. *Strausz László* vendég: Viviparusok változékonysága. Bemutatta *Vendl Aladár* r. t. *Újhelyi Sándor* és *Zólyomi Balint* vendégek: A máramarosi Gorgán alhavas cirbolya (*Pinus cembra*) állományai. Bemutatta *Jávorka Sándor* r. t. — Május 11. *Rohringer Sándor* r. t.: Talajvizkutatások az Alföldön. (Székfoglaló.) *Romwalter Alfréd* l. t.: A kén szerepe szerves anyagok hőokoza bomlásakor. (Székfoglaló.) *Zimányi Károly* t. t.: Kálnoki hauerit és vaskapui kalcit. Bemutatta *Tokody László* l. t. *Tokody László* l. t. és *Sztrókay Kálmán* vendég: Kristályok növekedése áramló közegben. *Gombás Pál* és *Kónya Albert* vendégek: Kiegészítés az atomok kvantumállapotaire vonatkozó betöltési elvnek statisztikai megfogalmazásához. Bemutatta *Ortvay Rudolf* l. t. *Gombay Lajos* vendég: Zselatinos festékfoszforok csillapodása. Bemutatta *Fröhlich Pál*

1. t. *Szalay László* vendég: Adatok a Kőszegi hegység Diplopoda-faunájához. Bemutatta *Dudich Endre* 1. t. *Wagner János* vendég: Újabb adatok Erdély és a Partium puhatestű faunájának ismeretéhez. Bemutatta *Dudich Endre* 1. t. — Június 15. *Herzog Ferenc* r. t.: Megfigyelések a környéki vérkeringésen. (Székfoglaló.) *Mócsy János* 1. t.: A lélekzési zörejek keletkezésének fizikai föltételei. (Székfoglaló.) *Zemplén Géza* r. t.: A természetben előforduló phlorrhizin szintézise. *Oláh László* vendég: A *Datura stramonium* genommutatioi colchicin hatására. Bemutatta *Szabó Zoltán* r. t. *Györfly Barna* vendég: A polyploidok C-vitamintartalma. Bemutatta *Szabó Zoltán* r. t. — Október 26. *Marek József* t. t., *Wellmann Oszkár* r. t. és *Urbányi László* vendég: Különböző összetételű táplálékok hatása a táplálóanyagok kihasználására és a csontfejlődésre. Bemutatta *Marek József* t. t. *Zemplén Géza* r. t.: A glykoesperitin szintézise. *Zemplén Géza* r. t.: Az asebotin glykozid szintézise. *Zemplén Géza* r. l.: A sakuranin glykozid szintézise. *Zemplén Géza* r. t.: A p-izosakuranin és a 4-methyl-phlorrhizin szintézise. *Csiki Ernő* 1. t. Adatok a Balánbányai hegység bogárfaunájának ismeretéhez. *Tokody László* 1. t.: Kristálytani vizsgálatok magyarországi piriteken. *Boros Adám* vendég: Az *Evonymus nanus* Magyarország flórájában. Bemutatta *Jávorka Sándor* 1. t. — November 23. *Issekutz Béla* 1. t.: Megemlékezés Nádudvari Győri Tibor l. tagról. *Zemplén Géza* r. t.: A glykoesperetin szintézise. Az asebotin glykozid szintézise. A sakuranin glykozid szintézise. A p-izosakuranin és a 4-methyl-phlorrhizin szintézise. *Szőkefalvi Nagy Gyula* 1. t.: Kapcsolt sokszögek a projektív síkban. *Mauthner Nándor* 1. t.: A glukobutein szintézise. A glukoresacetophenon szerkezete és új szintetikus glukosidek. *Rédei László* vendég: Egy diophantosi approximációról az algebrai számok körében. Bemutatja *Szőkefalvi Nagy Gyula* 1. t. *Fejes László* vendég: A szabályos testek, mint szélsőértékfeladatok megoldásai. Bemutatja *Szőkefalvi Nagy Gyula* 1. t. A másodfajú Fourier-sorról. Bemutatja *Szőkefalvi Nagy Gyula* 1. t. *Zólyomi Bálint* vendég: A budai hegység növénytakarója. Bemutatja *Szabó Zoltán* r. t. — December 21. nemes *Balogh Ernő* 1. t. székfoglalója: A fertőzés megereedésének kísérletekben szemléltethető elemi szövetelettani alapfeltételeiről. (Vetítéssel). — *Mauritz Béla* t. t. és *Vendl Aladár* r. t. „Ásványtan” című két kötetes könyvét bemutatja

Mauritz Béla t. t. — *Schulek Elemér* l. t. és *Róna Pál* vendég: Az α -tocopherol, a tocopherochinon és az acetyl- α -tocopherol quantitativ méréséről. — *Schulek Elemér* l. t. és *Róna Pál* vendég: Néhány 2-methyl-1, 4-naphtochinon illetve methylnaphtohydrochinon származék quantitativ meghatározásáról — *Zólyomi Bálint* vendég: A budai hegység növénytakarója. Bemutatja *Szabó Zoltán* r. t. — *Kovács István* vendég: A különböző molekuláris vektorkapcsolódások elmélete. I. Bemutatja *Ortvay Rudolf* l. t. — *Mérei Kálmán* vendég: Vízben oldhatatlan fénoxidok elektrolitikus előállításáról. Bemutatja *Buzágh Aladár* l. t.

Összes ülések.

Március 23. *Heller Farkas* r. t.: Gávai Gaal Jenő ig. és r. tag emlékezete. — Április 27. *József királyi herceg* Ő Fensége, a M. Tud. Akadémia elnöke kiosztja a tanítói jutalmakat. *Fekete Lajos* l. t.: Török közigazgatás Budán. (Kőrösi Csoma Sándor emlékének tiszteletére.) — Október 5. *Huszt József* r. t.: Megemlékezés gróf Klebelsberg Kuno ig. és t. tagról. *Rédey Tivadar* l. t.: Jelentés a Voinits-jutalcmról. — December 14. *Balogh Jenő* ig. és t. t. másodelnök: Gróf Széchenyi István akadémiai beszédei. *Zimmermann Ágoston* t. t.: Lenhossék Mihály ig. és t. tag emlékezete. —

VIII.

Üdvözlő beszédek.

Melich János ig. és r. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Sági István lev. taghoz, 1942. június 1-én,
székfoglalója alkalmából.

Mélyen tisztelt Tagtársam! Levelező taggá választásával Akadémiánk azt az értékes, szép eredményeket felmutató tudományos munkásságot tüntette ki, amelyet m. t. Tagtársam a magyar nyelvtudomány terén kifejtett és kifejt. 1904-ben indult meg e munkásság, s négy év megszakításával, mikor 1914-től 1918-ig a harctéren védte hazáját, idestova 35 éve gazdagítja e munkásság érett gyümölcseivel anyanyelvünkről való tudásunkat. Mert valóban érett gyümölcs az mind, ami gondos tolla alól kikerült. A szorosabb értelemben vett magyar nyelvtudománynak nincsen egyetlen területe, egyetlen része, melynek egy-egy problémájáról vagy problémáiról ne volna kisebb-nagyobb közlése, cikke, dolgozata, bírálata, s épp azért e szellemi alkotásaiból világosan kivehető, melyek nyelvtudományának alapelvei, világosan felénk sugárzik belőlük tudós és tanári egyénisége, emberi jellemrajza.

Minden dolgozatának, szellemi alkotásának -- kitűnően megírt magyarsága mellett -- filológiai pontosság, átfogó történeti szemlélet a jellemzője. Ezek vezetik ítéleteiben, s ez utóbbi óvja meg igazságtalan értékelésektől. Filológiai pontosságára különösen két közleményét emelem ki; az egyik „A Beszterczei Szójegyzék kiadása” (Ny. Közl. XXXVII. 111—116), a másik „A Löweni glosszák egy helyéről” c. (M. Ny. XXXIII. 250.). Az elsőben az eredeti kézirat alapján a legnagyobb gondossággal javítja ki Finály Henrik kiadása sok-sok hibás latin és magyar olvasatát, a másodikban meg nem csak azt mutatja ki, hogy a *hurnou* „hernyó” glossza a lat. *ērūca* glosszája, hanem egy újat is felfedez, amelyet sem Grágger Róbert, sem Jakubovich Emil éles szeme nem vett észre, s ez a lat. *rubigo* = magy. *ruha* „ragya” glosszája. A magyar *ragya* szónak ismerjük *rogya* alakváltozatát, de hogy *rugya* változata is volt, ezt nem tudtuk. E változat *u* hangja szlavisztikai szempontból felbecsülhetetlen értékű.

Filológiai pontosság, s az egyidejű tényeknek a mult-

tal való összefüggésük alapján készült tárgyalása jellemzője minden egyes dolgozatának. Szép számmal írt cikket, értekezést a *nyelvművelés*, *nyelvhelyesség*, *köznyelvi kiejtés*, *nyelvújítás* köréből, s mindegyiknek ezek a jellemzői. Világosan kifejti bennük azt a régi igazságot, hogy a nyelvművelésben egyedüli döntő bíránk a magunk nyelvérzéke nem lehet, tekintetbe kell vennünk a meglevő törvényeket, az előző kutatások eredményét (I. M. Ny. XVI. 127, XX. 91, XXV. 228.); stílus tanulmányok, klasszikus irodalmunk hagyományai és a magunk írói gyakorlatán fejlett irodalmi nyelvtudat azok a tényezők, amelyek ilyen kérdésekben kell, hogy irányítsák véleményünket (I. M. Ny. XXVII. 141, XXIX. 62.). S hogy e tényezők mennyire megvannak m. t. Tagtársamban, bizonyítékul ílt csak a Négyessy Lászlóról szóló két szép megemlékezésére (I. M. Ny. XXVII. 139, XXIX. 62.), a „Postautalvánnyal vagy postautalványon” küldjünk-e pénzt (I. M. Ny. XXV. 227.) s a „Könyörgöm, könyörgöm alássan” (I. M. Ny. XXIV. 353.) cikkekre hivatkozom. A „Postautalvánnyal vagy postautalványon” esetében mind a két használat helyes, a döntő az, hogy a határozóraggal milyen szemléletet akarunk érvényre juttatni. „Aki meg *könyörgőmmel* tarkítja beszédét, népies hangon szól; ha meg nem érez beszéde közben alázatosságot, akkor csak alázatoskodik, mert más képet mutat a szava, mint a szíve”.

Kodály Zoltánnak a magyar köznyelvi kiejtésre vonatkozó javaslatával kapcsolatban az Orsz. Közokt. Tanács, melynek m. t. Tagtársam magyar nyelvtani tankönyvekben véleményező tagja, három szakértőt kért fel véleményadásra. M. t. Tagtársam szakvéleménye (I. M. Ny. XXXIV. 317.) ékes bizonyossága annak is, milyen kiválóan ismeri — jelenében és múltjában — az iskola munkáját, melyben a múltban is, ma pedig a középiskolai tanárképző-intézetben a tanárjelöltek magyar nyelvtudományi oktatásával olyan hathatósan vesz részt.

„Goethe azt írja valahol, hogy csak azt érthetjük meg igazán, amit szeretünk. S ha megértésünket teljessé, mélylé, hibátlanná akarjuk tenni, szeretetünket szenvedéllyé kell felfokoznunk” (I. Bárdossy László beszédét Pest c. napilap 1942. márc. 2-i száma 3. lapján.). M. t. Tagtársam szenvedélyes szeretője mindannak, ami a magyar nyelv és irodalom minél tökéletesebb megismeréséhez vezet. Magyar nyelvtanok, szótárak, nyelvemlékek, s általuk a magyar

nyelv rendszerének, szókészletének, s mindannak, ami reájuk vonatkozik, a tanulmányozása lett szenvedélyes szeretete tárgyává. Tudományos alapon kitűnő könyvészetet adott ki magyar nyelvtanainkról és szótárainkról (l. M. Nyelv. Társ. kiadv. 18.). Mindaz amit írt (l. Tagaj. 1938. és Akad. Almanach 1938.), fegyelmezett, jól átgondolt, a múlt és a jelen nyelvtudományi elveinek alapos ismeretén nyugvó értékes munka, melynek minden sora, mert a tényeket a multtal való összefüggésük alapján tárgyalja, igazságosan értékelő, igazságosan ítélő tudós műve. Ezt bizonyítja az az értékelés, amelyet nagy Révaink *szófajelméletéről* és módszeréről nyújt (l. M. Ny. XXIII. 116, XXXII. 273.), ezt a *nyelvújításról* (l. M. Ny. XVII. 199, XXIV. 353.) és a *népnyelv tanulmányozásáról* (l. M. Ny. V. 238, XXXIII. 62.) vallott felfogása, s ezt az a rövid, tartalmas ismertetés, melyet Zlinszky Aladár „Művészi hangfestés és hangutánzás” c. értekezéséről írt (l. M. Ny. XXXIV. 191.). Az ismertetésben a *hangszimbolika* történetének kapcsán az öt megillető helyére állítja Fogarasi Jánost s vele azt az irányt, melynek a Czuczor és Fogarasi által írt nagyszótár szöveftései a termékei.

Székfoglaló értekezésül is m. t. Tagtársam e két jelesünk nyelvtudományi elveinek a vázolását választotta, bizonyára nem utolsó sorban azért, hogy történeti igazságot szolgáltatson mai napig legteljesebb, legnagyobb tudományos szótárunk nagyérdemű szerzőinek. Mert e sok tekintetben jeles akadémiai nagyszótárunkkal szemben a múlt század utolsó negyedének vezető nyelvészei — mindegyik tisztelt és becsült név — igazságtalanok voltak, ahogy általában a reformáló ifjú lelkek a jelennel és sok tekintetben a multtal szemben is elfogultak, igazságtalanok. Az igazságszolgáltatást Szily Kálmán indította meg, mikor 1905-ben a Magyar Nyelv folyóiratot alapította. „Mi nem leszünk sem „orthologusok”, sem „neologusok”. Nem akarjuk felforgatni az irodalmi nyelv keretét s nem fogjuk elátkozni a nyelvújítást, mivel egy-két fát, egy-két bokrot nem a kellő helyre ültetett” (l. M. Ny. I. 1.). Szily Kálmán s vele a Magyar Nyelv folyóirat egyengette az utat Czuczor és Fogarasi nagyszótára érdemei elismeréséhez is. Ezt az elismerést teszi most teljesebbé m. t. Tagtársam. S ez elismerés teljesebbé tételére m. t. Tagtársam a legilletékesebbek egyike. Harmadéves bölcsészettanhallgató volt, amikor az új akadémiai nagyszótár gyűjtője, munkatársa lett, s azóta ál-

landóan résztvesz e munkálatokban, 1925 óta meg e munkálatok vezetője, irányítója (l. Tolnai Vilmosról szóló megemlékezését M. Ny. XXXIII. 281.). E munkássága kapcsán sok jeles cikket írt a *szótörténet*, a *szófejtés*, a *szaknyelvek szókészlete* köréből, amely cikkek, dolgozatok nyelvtudományunk alapelveinek történeti fejlődésében való kitűnő ismeretéről tesznek tanúbizonyságot, de mégis legfontosabb, hogy megismerte szótárainknak egymáshoz való viszonyát, értékét, a nemzeti művelődésben való fontosságát, a nemzeti műveltség egységéért folyó mai küzdelmeinkben döntő szerepét (l. M. Ny. XXXII. 188.). Ezek a tárgyi tényezők képesítik m. t. Tagtársamat arra, hogy a régi és régibb szótárakat, így Czuczor és Fogarasiét is, amely Akadémiaink megbízásából készült első és máig egyetlen nagyszótárunk, igazságosan értékelje, ezek adtak és adnak erőt m. t. Tagtársamnak ahhoz az áldozatos nagy munkához, amelyet az akadémiai nagyszótárért, és hozzáteszem, a magyar nyelv tudományos művelhetése anyagi feltételeiért a Magyar Nyelvtudományi Társulat kebelében 1922 óta annyi sikerrel végez. Ez év február havában, élete 84. évében hunyt el Göttingában Schröder Edward, a germanisztika nagymestere, a Zeitschrift für deutsches Altertum jeles folyóiratnak 1891-től 1938-ig, 47 éven át szerkesztője. A róla szóló megemlékezésben olvasom, hogy Schröder a Grimm-féle nagyszótár érdekében időben és munkában olyan sokat, olyan rengeteget tett, amiről csak igen kevesen tudnak, ő maga meg róla schasem beszélt (l. Forschungen und Fortschritte 1942: 124: „ohne dass es für andere sichtbar wurde“). Önzetlen, önfeláldozó, lélekből fakadó, de kevesek által ismert munkásság az, melyet m. t. Tagtársam 1922 óta a Magyar Nyelvtudományi Társaság és 1904, illetőleg mint vezető, 1925 óta az akadémiai nagyszótár érdekében annyi sikerrel kifejtett és kifejt. A nagyszótári munkálatkoról írta 1936-ban, hogy „ha a XIX. sz. irodalmának rendszeres feldolgozása elkészült, olyan gazdag szótörténeti anyag fog rendelkezésre állani, amelyből tudományos követelményeket kielégítő módon meg lehet szerkeszteni a magyar nyelv 1750-től 1900-ig terjedő korszakának szótárát” (l. M. Ny. XXXII. 188.). 1936 óta a nagyszótár bizonyára közelebb jutott megvalósulásához. Azzal a kívánsággal nyujtom át levelező tagsági oklevelét, hogy e nagyszótárnak, melynek gyakorlati berendezéséről is, így betűrendjéről olyan tanulságosan írt (l. M. Ny.

XXXIII. 82.), megjelentetését minél hamarabb megkezdhesse, s azzal a fohással, hogy e nagy mű sugározza majd a nemzet minden egyes tagjába anyanyelve művelése iránt azt a szenvedélyes szeretetet, mellyel rajta m. t. Tagtársam 35 éve munkálkodik. Akadémiánk üdvözlétével köszöntöm tagjaink sorában.

**Melich János íg. és r. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Eckhardt Sándor lev. taghoz, székfoglalója alkalmából
1942. október 12-én.**

Mélyen tisztelt Tagtársam! Taggá választásával nagyon sokoldalú, eredményekben igen gazdag tudományos munkásságot jutalmazott Akadémiánk. Ez a tudományos munkásság már a kezdetén is széleskörűségével, mélységével s tudományos megállapításaival méltó feltűnést keltett. Nem dicsekedhetem azzal, hogy e nagyarányú munkásság minden írott megnyilvánulását ismerem, ismerni azonban sokat ismerek belőle, iránya meg a maga egészében eléggé tisztán áll előttem. S hogy így tisztán áll előttem egész tudós lénye, ahhoz az általam olvasott munkáin, munkáinak, munkásságának és tudós egyéniségének az akadémiai ajánlásban megírt kitűnő jellemzésén kívül az a baráti viszony is segített, amely kettőnk között kezdetétől fogva zavartalanul fennáll.

Említettem, hogy már első dolgozata méltó feltűnést keltett, tudományos megállapításaival, s írójának jól megérdemelt elismerést szerzett. A dolgozatnak „Balassi Bálint irodalmi mintái” a címe, 1913-ban jelent meg az Irodalomtört. Közleményekben s innen különnyomatban. Doktori disszertáció volt. A dolgozat célja „kimutatni Balassi szerelmi lírájának általános és részleges kapcsolatát kora irodalmával... kibogozni azokat a szálakat, melyek kora szerelmi költészetéhez fűzik”. S ezt a feladatot m. t. Tagtársam fényesen oldja meg. „Oly határozottsággal sikerült kimutatnia Balassa kapcsolatait a humanista szerelmi költészet nemzetközi ízlésformáival” — írja akadémiai tagságra ajánlója (l. Tagaj. 1929:5.) — „hogy Balassának, mint nemzeti nyelvű humanista költőnek végleges felismerését” voltaképen m. t. Tagtársam dolgozata megjelené-

sétől számíthatjuk. S joggal mondja m. t. Tagtársam, hogy „ennek az irodalmi környezetnek a megvilágítása nem csökkentheti Balassi nagyságát, hatalmas írói egyéniségét nem meríti ki a reáható irodalmi erők ismertetése” (id. dolg. 71. l.).

Aki ilyen nagyértékű dolgozattal gazdagítja pályája kezdetén tudományos irodalmunkat, csak természetes, hogy lelkében a megoldandó problémák egész sora rajzik s csak Istentől adott jóegészség, energia, fáradhatatlanság s hozzá kedvező külső, közöttük az egyént illető külső körülmények kelljenek, hogy egész tudós lényé kibontakozhassék. Életrajz nélkül jellemzéseinkben „oly helyzetben vagyunk”, — mondja Péterfy Jenő Kemény Zsigmondjában, — „mint az építész, ki a tetőt rakja, mielőtt az alapot vetette volna meg” (idézve B. Szemle, 1937. dec. 382.). M. t. Tagtársamban is minden lelki feltétel megvolt, s mégis a külső körülményeknek is jönniök kellett, hogy tudós egyénisége a maga teljességében kifejlődhessen, kifejlődjék. Mint a Bárá Eötvös-Collegium tagja végezte egyetemi tanulmányait, elvégzésük után Párizsba ment, s 1914-ben hön szeretett Collegiumának, majd 1921-ben, illetőleg 1923-ban a budapesti egyetemnek lett tanára. A Collegiumban is a francia nyelv- és irodalom tanára volt, s a budapesti egyetemen is az. Az egyetemi tanulmányok befejezése óta a Collegiumban is, az egyetemen is, tehát megszakítás nélkül a tudós- és tanárképzés gondoskodásának a tárgya, s csak természetes, hogy ezek a körülmények adták és adnak sok tekintetben irányt is tudós és tanári munkásságának, s úgy érzem, egyik-másik oktatási ponton nézetét is ezek determinálják.

Kollégiumi, majd egyetemi előadások kapcsán, továbbá szeminárium: tanár és tanítvány közös munkájakor rendkívül sok probléma vetődik fel, és sokuknak a megírása sem maradhat el. A XVI., XVII., XVIII., XIX. és XX. század francia szellemisége történetének nincs egyetlen szakasza sem, amelyről m. t. Tagtársam alapvető dolgozatot vagy művet ne írt volna. Legnevezetesebb idevágó műve 1938-ban megjelent „A francia szellem” című, amely eredetileg egyetemi előadás volt. E mű „a francia szellem általános jegyeit keresi a francia irodalomban, mert hiszen hol nyilatkozott, nyilatkozik meg a francia nemzeti lélek is a legközvetlenebbül, hol jut a legközvetlenebbül kifejezésre, ha nem magában az irodalomban.” De ép az, hogy az

irodalomban nyilatkozott, nyilatkozik meg, bizonyítja, hogy „a francia szellem sem valami időtlen, mozdulatlan dolog, s csak történeti szemmel vizsgálható”. M. t. Tagtársam e műve, miként akadémiai tagságra ajánlóí írják, „szintetikus látásban és filozófiai megértésben a francia szellem legkiválóbb elemzőivel kongeniális” (Tagaj. 1942:16.).

S amilyen kiváló romanista felkészültsége, olyan kiváló magyarság-tudományi felkészültsége is. E kettős felkészültsége képesítette arra, hogy a francia-magyar szellemi érintkezések történetének legjelesebb ismerőjévé válhatott s nem egy jeles tanítványának e téren vezetője, első irányítója lett. Idevágó művei közül utalok „A francia szellem” c. műve utolsó: „Magyar tanulmányok” c. fejezetére, utalok arra a kedves képre, amelyet gr. Csáky István és neje Erdődy Júlia grófnő homonnai szalonjáról s Sans-Soucinak nevezett remetelakáról ír. Hivatkozom „Sicambria” (Minerva, 1927) és „A pannóniai hún történet keletkezése” (Századok, 1928) dolgozataira, s különösen „A francia forradalom eszméi Magyarországon” (Bp. é. n. [1924.]) c. rendkívül nagyértékű művére. Ez utóbbi tanulmányában azt igazolja, hogy „a francia forradalom magyarföldön is elsősorban nem mint gazdasági szükségesség, hanem mint ideális eszmekör hat a műveltebb társadalmi osztályok belátásán és többnyire önzetlen meggyőzésén keresztül” (Előszó 7.). Ez az idealista felfogás szerzőjét azok közé a szellemi jelesek közé emeli, akik a történeti változások okai közt első helyet juttatnak a felsőbb rétegek azon belátásának: humanizmusának is, hogy nekik nem mindenben van igazuk (Kidd). S e műveihez méltóan csatlakozik a Szekfü Gyula szerkesztette „Mi a magyar” c. műben megjelent „A magyarság külföldi arca” dolgozata (1934.). A dolgozat kifejti történelmi áttekintésben az európai köztudatból azt a képet, mely a külföldi átlagemberben különböző korokban a magyar emberről, a magyarságról begyökerezett, s amin a legtárgyilagossabb könyv is csak keveset tud változtatni. Ez a kép majdnem mindig a politikai helyzet függvénye (l. i. m. 134 l.).

S amilyen kiváló alkotásokkal gazdagította irodalmi. époly jelesekkel gazdagította nyelvészeti tudományunkat is. „Újfrancia leíró nyelvtana” (1929.) eredetileg szintén egyetemi előadása volt, s mikor kiadásra teljesen megérett. megjelentette. Az akadémiai ajánlás „a maga nemében úttörő kísérletnek” (Tagaj. 1930:4.) mondja, mert csak a

ma francia köznyelvének a leíró nyelvtana, a múltra vagy közelmúltra való minden tekintet nélkül (Gáldi L. tagtársam értesítése). S ugyancsak a *ma* nyelvének a szótára az 1935-ben megjelent „Magyar-francia szótára” is; alapvető alkotás ez is mind a két nyelvi részben, a magyar nyelvű részben azonban jelessége az is, hogy magyar szókincsünk felsorolása ebben a szótárunkban a legteljesebb.

De helytelen volna, ha m. t. Tagtársamnak csupán tudományos műveiről, dolgozatairól emlékezném meg. Meg kell említenem nagyértékű tudós és tanárképző munkáját is. Horváth János írja Riedl Frigyesről írt szép emlékezésében, hogy Riedl olyan pályán működött, amelyen hatni, jövődőt formálni nemcsak lehet, de kötelesség is (i. m. 23.). M. t. Tagtársam ezt a kötelességét is nagy eredménnyel teljesíti, amit, hogy egyebet ne említsek, a középiskolai francia szakos tanárság magas tudományos és nyelvi tudását illető kifogástalan szintje is fényesen bizonyít. S meg kell emlékeznem a szellemi élet terén való többi tevékenységéről is.

Agilitásának, impulzív természetének, szervező tehetőségének szép alkotása bölcsészeti dékánsága alatt a javaslatára felállított „Magyarságtudományi Intézet” s a Kar kebelében rendezett évenkénti szép magyar beszédversenyek. Az Intézet célkitűzése is m. t. Tagtársamtól való, s ugyancsak m. t. Tagtársam határozta meg, írta körül a „magyarságtudomány” feladat körét, megállapítván, hogy az a magyarsággal foglalkozó tudományok közös neve (I. Magyarságtudomány I. 1.). Egyetemes érdeklődésének bizonyossága még, hogy az Egy. Phil. Közlöny modern részének (1935-től), a Magyar Szemlének (1938-tól) és a Franklin-Társulat Magyar Írók sorozatának a szerkesztője s régebben meg Baranyai Zoltánnal megindította és évenként át szerkesztette a „Revue des Études Hongroises et Finno-Ougriennes”-t. Méltán mondják akadémiai tagságára ajánlói — hiszen 1942. évi ajánlását az osztály tagjainak csaknem a fele aláírta —, hogy „ma szellemi életünkben fontos vezető pozíciót tölt be s kiválóan nemzeti érdekű működést fejt ki” (Tagaj. 1942:16).

Mai székfoglalója kedves költőjével, Balassa Bálinttal s költészetének egyik ihletőjével, Losonczy Annával foglalkozik. 1941-ben nagy monográfiát írt „Balassi Bálint”-ról, nemcsak azért, mert harminc évvel ezelőtt írt munkájában „adós maradt a magyar hagyományok felkutatásával”,

hanem mert „érezte, hogy még az irodalmi élményt is csak az életen keresztül lehet értékelni” (i. m. 7.). S igaza van Kerecsényi Dezső társunknak, m. t. Tagtársam e műve egyik ismertetőjének is, hogy „a XVI. század nem egykönnyen ereszti el azt, akit egyszer megragadott” (Prot. Szemle 1924: 255). Hozzáteszem: amivel tudós pályánk kezdetén annyi szeretettel foglalkoztunk, ami annyi elismerést hozott számunkra, csak természetes, ha a tárgyhoz vissza-visszatérünk, s az élet tapasztalataival újból és újból még mélyebben értékeljük.

Osztályunk és Akadémiánk meleg üdvözlétével nyújtom át tagsági oklevelét.

Kornis Gyula ig. és t. t., osztályelnök üdvözlő beszéde
Mályusz Elemér r. tag székfoglalója alkalmából,
1942. november 15-én.

Tisztelt barátomat 1930-ban a M. Tud. Akadémia a Túróc vármegye kialakulásáról és Sándor Lipót főhercegről írt jeles művei alapján választotta levelező tagjává. A lefolyt évtized alatt történetírói tevékenysége meglepő arányokban bontakozott ki, s átöleli egész történetünket, Szent Istvántól kezdve egészen jelenünkig, a magyarországi bolsevikik emigrációjának hazánk ellen intézett támadó hadjáratáig. Történetünk valamennyi területén, amelyet megmunkál, hatalmas, új forrásanyagot tár fel hihetetlen szorgalommal, és ezt rendkívüli éleslátással és módszeres tudatossággal egyesíti. A forrásokat elemző kivételes képességét csak szintétikus történeti képalkotó ereje múlja felül. Kutató tevékenységét mindenütt eredeti szempontok, új vezéreszmék irányítják: ezeknek fénye mellett friss probléma-horizontok, a hagyományostól elütő vizsgálódási feladatkörök támadnak, az ismert tények is új irányokba csoportosulnak, s más reliefet kapnak. Eleven mozgásba hozza történettudományi irodalmunkat: eredeti szempontjai mind jómagát, mind historikus-társait heves vitákra ingerlik. S ha a *scientia militans* csatazajában egyik félnek sincs mindenben igaza, a termékeny polémiák eredménye mégis csak az igazság kisebb-nagyobb megközelítése s a további kutatásra sarkalló ösztönzés.

Csak néhány példa T. Tagtársam elmemozdító,

problémagerjesztő tudományos szellemére! Szent István Intelmei *regnum* szavának olyan értelmezésével, hogy ez nem az ország lakosságát, hanem a király környezetét jelenti, a szentistváni és Árpád-házi nemzetiségi politikát új világításba helyezi. Ugyancsak a magyar középkor eddig patrimoniális királyságnak nevezett államalakulatát *karizmatikusnak* nevezve, korai társadalmi fejlődésünknek számos ponton új szociológiai vonatkozását tárja fel. A *Toldi-monda* keletkezését új történeti távlatba állítja, amikor a Toldi- és a Tar-monda szerzőit a XV. század első felének lovagi életfelfogású művelt magyarjai között keresi. A *középkorvégi* magyar állami, társadalmi és nemzetiségi viszonyoknak az egykorú európai háttérbe való állítása meglepően újszerű eredményeket tár föl. Micsoda új perspektíva nyílik meg előttünk, amikor a magyar társadalmi fejlődésre és államéletre egyaránt nagy befolyást gyakorló két elvnek: a *hűbéri* és a *rendi gondolatnak* nyílt és rejtett ellentéteit sok adat feldolgozása alapján megvilágítja s szertefoszlatja azt a téves felfogást, mintha a magyar társadalmi fejlődéstől a hűbériség eszméje mindig távol maradt volna. Azért tud új problémahorizontokat nyitni, mert először mindig pontosan leméri a történeti fogalmak bonyolult tartalmát: mi a hűbériség, a rendiség, a renaissance, a barokk szellemi lényege? Jegyeik tüzetes elemzése s a történeti adatoknak ily értelemben való kiválasztása és értelmezése sokszor egyszerűen más szint ad a begyökerezett történeti felfogásnak. Ezt látjuk a *Rákóczi-kor* és a *felvilágcsodási kor* társadalmi rajzában is.

Történeti értékmérői természetesen erős egyéniségének személyes alkatát tükrözik. Különösen érezzük ezt a *türelmi rendeletről*, II. József egyházpolitikájáról írt hatalmas művében, ahol sokszor igen erős protestáns érzülete irányítja és sokak előtt abba a gyanúba keveri, mintha megfeledkeznek egyebütt írt szavairól: „Ma már elemi igazságnak számít annak belátása, hogy egyetlen kor sem kárhoztatható azért, mert nem gondolkozott késő utódainak felfogása szerint.” Azonban bár egyházának hű és harcos fia, megvan lelkeben a történeti beleélő képességnek és újraalkotó tehetségnek az a nagy mértéke, amely szükséges ahhoz, hogy a középkori lélekbe is finoman transzponálni tudja magát. Az *Árpád-házi Boldog Margitról* szóló remek tanulmánya élénk cáfolata annak a ré-

gebbsé meggyőződésnek, „hogya a magyar keresztény műveltség középkori multjával protestáns vallású történetírónak nem illik foglalkoznia.” A magyar gótikus szellem keletkezésének finom elemzését befejező szavaiból szében a katolikus érzület sem hangozhatnék ki: „Valláskülönbőség nélkül — mondja — sajnálhatja minden magyar ember, hogy az Árpádoknak épen az a tagja nem nyerhette el a *szent* jelzőt, aki lelkében a legtudatosabban volt vallásos és aki a magyar egyházi műveltség egyik színpompás korszakának, a gótikának szimbólikus képviselője.”

De bármily jelentősek is a történetírás eddig említett mezőin végzett kutatásai, legfőbb érdeme a *magyar népi-ség történetének megalapítása*, munkaprogramjának kitűzése s az idevágó tudományos munka megszervezésének elindítása. Termékeny problémaérzéke hamar észrevette, hogy a Trianonban végződött nemzeti katasztrófa micsoda új követelményeket támaszt a magyar történetírással szemben. Állam, népesség, lakóhely és kultúra a legszorosabban összetartozik: a magyarság, ezeréves területén, szervesen együttélt a nemzetiségekkel, együtt munkálták ki a föld arculatát s békés szimbiózisban teremttették meg az itteni kultúrát. Az utódállamok a magyarság idevágó szerepének nyomait is, mint a történeti jogcím alapját, el akarják tüntetni, hogy birtoklásuk jogigénye ne a pusztá nyers hatalom legyen. Ezzel a szellemi utólagos hódító törekvéssel úgy szálljon szembe a magyarság, hogy történettudományának súlypontját a *népiség* történeti vizsgálata felé tolja el — ez T. Tagtársam munkaterve. A *nemzetiséget* úgy fogja fel, mint egy azonos történeti felfogással rendelkező nép *tudatos* szellemi és politikai törekvéseinek összességét, míg a *népiség* fogalmában össze-sűrítve látja egy egész nép *öntudatlan* életét és kulturális tevékenységét. Eszerint T. Tagtársam nemcsak a népcsoportot és a történeti földrajz tárgyát szemléli a népiségben, hanem az illető népfaj etnikumának alakulását és egyéb népekkel való egybeclvadás következtében beálló változásait is nemzedékeken keresztül, ahogy ezek a változások a számbeli növekedésben és kultúrában jelentkeztek. A németek régen megindították ezt a munkát, az osztrákok buzgón gyűjtötték a Dél-Tirol és Burgenland német voltát igazoló történeti anyagot, a csehek a tót-magyar nyelvhatár ingadozásának leírását sürgették. Mi

pedig Trianon után a népiségtörténeti szívós és csendes munka helyett egy évtizedet vesztegettünk el felületes dokumentációjú propagandaművek szerkesztésével.

Tisztelt Tagtársam világosan fogalmazta meg a munkatervet: hazánk népiségtörténete csak részletmonográfiák sorozatában munkálható ki, amely egyes vármegyék, városok, falvak multjára vonatkozik. A helytörténet művelését szorgalmazta, mert ennek alapján várható a magyar gazdaság- és társadalomtörténet tüzetes kidolgozása. A modern községtörténet forrásainak feltárását követelte, főképp a településformák és a dülő-nevek megállapítását, mert ezekből ismerhetők fel a községek növekedésének és pusztulásának történeti vonalai s ezek gerendázatára helyezhetők rá az oklevelekben, periratokban, összeírásokban és urbáriumokban található népesedés- és gazdaságtörténeti adatok. Ennek a tudományos munkának első feltétele és biztosítéka jó helytörténetírók nevelése, nemcsak az egyetemen, hanem egy külön intézmény keretében is. Tőlük lenne várható hazánk népiségtörténete: „hol pusztult el a magyarság, hová és mikor telepedett be idegen eredetű lakosság, hogyan változtak a nyelvhatárok s hol és időnkint milyen számú magyar eredetű népesség élt, melyik az a népi alapréteg, amelyre a felsőbb, az intelligencia által kifejlesztett műveltség hathatott.”

E nemzetünk sorskérdését mélyen érintő s minden jó és balsorsunkban legjelentősebb történettudományi programot T. Tagtársam — sok akadályt szívósan legyőzve — nemcsak saját munkáiban iparkodott megvalósítani, hanem munkaterve számára máris számos kiváló szakembert nevelt s a fiatal magyar történetírói nemzedéket ilyen irányba sugalmazta. Akadémiánk *Magyarság és nemzetiség* c. kiadványa is T. Barátom termékeny buzgóságának tanúsága.

Ezt az ünnepélyes alkalmat ragadom meg arra, hogy megvizsgáljam, mennyiben jogosak T. Tagtársamnak Akadémiánk ellen ez év tavaszán egy lap hasábjain elhangzott panaszai, amelyeket tudományszeretete s imént változt munkatervének gyorsabb ütemű megvalósítási törekvése sugallt. Elismeri, hogy történettudományunk fejlődésében a döntő szerepet Akadémiánk játszotta. Történetíróink első munkaszervezetüket itt találták meg, mert Széchenyi korában az egyetem inkább csak tanított, a Nemzeti Múzeum pedig inkább csak érdekességek tárháza

volt. Az autodidakta papokat, táblabírákat, földbirtokosokat tudós történeti kutatókká az Akadémia nevelte. Nélküle s folyóirata, a Budapesti Szemle nélkül, írja T. Barátom, Salamon Ferenc bizonyára dramaturg, Szilágyi Sándor pedig szépíróvá lett volna a magyar történettudomány kárára.

A szellemi tudományok mai művelését T. Tagtársam nem tudja — nagyon helyesen — elképzelni „üzemszerű szervezet” nélkül. Ennek elsősorban az Akadémia lenne igazi helye, itt azonban nem talál otthonra. „Bizonyára nem egyedül érzem — írja —, hogy közte és köztünk valami jégfal emelkedik, amely ugyan átlátszó, de az igazi munkánál nélkülözhetetlen fölmelegedést megakadályozza... Az átfogó, nagy célokhoz mért és a generációk életéhez szabott tervek hiányát érezni bénítónak, még ha mi, a szellemetlenek, figyelembe vesszük is, hogy az Akadémia vagyonát a hadikölcsönök és az inflációs idők semmivé tették, a Vigyázó-hagyaték ügyeinek rendbehozatala pedig nagyon sokáig elhúzódott... Azonban kétségtelen, hogy program nélkül csak egyik napról a másikra élhetünk és reménytelen a néppel való tudomány-szakoknak összefogását várnunk. Másrészt, ha oly könnyű álmódogni, hogy a fantáziának a realitások nem szabnak határt, vajjon miért nincsenek legalább terveink? Nyilván azért hiányzanak, mert kicsinyhitűek vagyunk, mert nem merünk még vágyainkban sem nagyot akarni. Pedig terv és fantasztikus ábrándozás között jókora különbség van.”

A baj forrását igen lojális hangú iratában nem az Akadémia szellemében, hanem *elavult szervezetében* találja meg, előre jelezve, hogy a „korunk” és az Akadémia közt lappangó ellentétek nem áthidalhatatlanok. Elavult — mondja — az Akadémiának három osztályra való tagolódása, mert több tudományág önállósult s nagy jelentőségre tett szert s ezek művelői így csak igen nehezen, vagy sohasem juthatnak be az Akadémiába. Így nincsenek képviselve Akadémiánkon olyan, valóban nemzeti jellegű tudományok, mint a *néprajz*, az *embertan*, az *emberföldrajz*, oly szakok, amelyek kutatási tárgya a nép s amelyek együttműködése a népiségtörténet fejlesztésének alapfeltétele. Ezek a szakok, nem lévén sürgető akadémikus képviselőjük, a költségvetés összeállításánál

alig jönnek számba. Ez a nemzeti érdek károsodása és háttérbe szorulása.

Teljes jogúnak ismerem el T. Tagtársamnak azt a törekvését, amely a magyar népiségkutatás föllendítését a Magyar Tud. Akadémia nevéhez óhajtja kapcsolni. Mert ha Széchenyi az Akadémiát elsősorban a magyar nyelv ápolására alapította, most joggal kötelességünk kiterjeszteni ezt a munkatervet a magyar népiségnek a nyelv mellett szereplő egyéb, szinte ugyanolyan saját-szerű jegyeire is. De miért akadályozza ennek a régi szervezet? Nem választhatjuk meg most is a magyar néprajz, embertan, emberföldrajz jeles képviselőit az Akadémia tagjaivá? Indokolt-e külön osztályt szervezni számukra, amikor a jelenlegi osztályszervezetbe is jól beleilleszkedhetnek, éppen a II. osztály keretébe, a velük szorosan együttműködő historikusok társaságába? Miért bontsuk meg a történészekkel való szimbiózisukat? Vagy a történészek is velük együtt induljanak szecesszióra? Akkor elszakadnak a jogászoktól, már pedig a jog is a romantikusok, a Savignyk és Grimmek szerint, a népszellem terméke s mi magyarok különösen büszkék vagyunk a magyar teremtő jogi géniusz alkotásaira, mint a magyar népszellem saját-szerű tulajdonságára. Ez is bele tartozik a népiségtörténeti kutatás tárgykörébe. Egyébként ha az Akadémia szervezete folyton simulni akarna a tudományágak szétkülönüléséhez, akkor fokonyként elvesztené benső szellemi szerves egységét és merőben a tudományok egymásról nem tudó képviselőinek aggregátumává lazulna szét.

Az egyes tudományszakok érdekeit szervezetünkben a *bizottságok* képviselik. Így a népiségtörténet érdekeit a *Történettudományi Bizottság*. De jött-e valaha ez a bizottság osztályunk elé a népiségtörténet szilárd akadémiai munkatervével, kérve az egyes tudósok elszórt, individuális tevékenységének „üzemszerű munkaszervezetté” való kiépítését? Most, amikor az Akadémia vagyoni helyzete megjavult s a tavasszal osztályunkat munkaprogramm kidolgozására kértük, különös alkalom lett volna a népiségtörténet igen jogos s nemzeti szempontból rendkívül jelentős ügyének tárgyalása. Ilyen tervet az Akadémia bizonyára minden lehető erejével szívesen támogat: a „jégfalat” örömmel elolvastja, a „napról-napra élést” szilárdan kitűzött programmal helyette-

síti, a tudós fantázia ábrándozását valóságra váltja. Az „érzéketlenséggel” vádolt igazgatótanács is bizonyára örömmel biztosítja a szükséges anyagi hátteret. Előfeltétele: lássuk a pontosan kidolgozott munkatervet! Az nem zavarhat meg bennünket, hogy esetleg más tudományos intézmények is a magyar népiségtörténeti kutatást bevonják munkásságuk körébe. Jóakarattal bizonyára meg lesz található annak a módja, hogy a kutatási területek kellő munkaökonómiai szempontból felosztassanak. Annyi a népiségtörténet hatalmas területén a tennivaló, hogy több intézmény vállvetett munkája is csak lassan tudja megközelíteni a nagy nemzeti jelentőségű eszményi célt.

Azt is szemére hányja T. Tagtársam az Akadémiának, hogy nagy *okmánytár*ai csonkán maradtak: az Anjou-kori Okmánytár két kötetének sajtó-kész anyaga éppen úgy porosodik, mint Fejérpataky László évtizedes munkájának eredménye, a Zsigmond-kori oklevéltár kézirata. Örömmel jelzem, hogy akkor, amikor e sorait írta, már elhatározta Akadémiánk nagy rendkívüli programja keretében ezeknek az okmánytáraknak nyomdába adását. Első elnökünknek, gr. Teleki Józsefnek, a Hunyadiak koráról írt nagybecsű művét sem hagytuk csonkán: éppen T. Tagtársunk fejezi be Akadémiánk megbízásából. Ennek a művének egyes részleteit hallottuk imént elhangzott székfoglaló tanulmányában. Valóban igaza van T. Barátomnak: „az ellentétek a kor és az Akadémia közt nem áthidalhatatlanok”. Már, ime, ezen a ponton át is hidaltuk.

Akadémiánk rendkívül buzgó, nagy serkentő erejű, kivételes értékű munkákat teremtő tagjának örömmel nyujtom át rendes tagsági oklevelét.

Marek József íg. és r. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Tokody László l. taghoz, székfoglalója alkalmából,
1942. március 16-án.

Igen tisztelt Tagtársam! Székfoglaló értekezésének meghallgatása után Akadémiánk nevében örömmel köszöntöm és felavatom annak immár teljes jogú levelező tagjává. A mai ünnepies alkalom lélekemelő emlékének szilárdabb rögzítését vélem elősegíteni, midőn szemlét tartok tudományos kutató munkásságának tárházában és méltatom azo-

kat a teljesítményeit, melyek érdemesítették a tudós szemében nagy kitüntetést jelentő akadémiai tagságra.

A tudományos pálya szeretetétől indítva hosszabb időt töltött Schafarzik Ferenc, elhunyt kiváló geológus tagtársunk intézetében, mint tanársegéd és adjunktus. Szellemük rokonságánál fogva itt nemcsak folytatta, hanem tovább fejlesztette elmélyülő, túlzásokat mellőző, meg nem alapozott feltevésektől ment kutató tevékenységét. Nagy segítségére voltak ebben hírneves külföldi egyetemi intézetekben gazdagított és tökéletesített szakismeretei, jártassága a vizsgálati módszerekben, nemkülönben azok a kitarató tanulmányai, melyeket az oktatás munkájának elvégzése után fennmaradt szabad idejében vendégként hazai egyetemi intézetben folytat.

Kutató munkásságával az ásvány- és főleg a kristálytan tudományának különböző területein mutat fel eredeti, feltétlenül megbízható, számos eredményt. Mint tudós mineralógusnak kezében és lelki szemei előtt szinte megelevenednek a holt anyagnak tűnő, legfeljebb szép alakjukkal, színpompájukkal, csillogásukkal tetszésünket megnyerő ásványok. Ezek ekképpen látszólag fiziologiás tulajdonságokkal lépnek a szemlélő elé, amikor belső és külső tényezők hatása alatt határozott törvényszerűséggel képződnek, növekednek, mint folyékony, úgynevezett élő kristályok bizonyos behatásokra mozognak, táplálkoznak, osztódnak, szaporodnak, alakjukat módosítják, változatos fizikai, főleg optikai, sőt a legújabb röntgen spektroszkópiai megállapítások szerint — mintegy utánozva az élő lények szöveti szerkezetének felépítését — apró elemi részecskékből tevődnek össze. Ezek az elemi részecskék bizonyos törvényszerűséggel kristályrácsokba rendeződnek és ezzel megvetik a határozott kristályalakok képződésének alapjait. Mint elfogulatlan kutatónak tárgyilagosan bíráló szemét azonban nem tévesztik meg az ilyen látszólagos életjelenségek. Sok természetbúvárral egyetértésben tisztelt Tagtársam is vallja, hogy míg az élő lények fizikokémiaiilag mindig folyamatos fázisrendszert képviselnek, az ásványok és a folyékony kristályok mindenkor csak a körülmények megszabta egyetlenegy fázist tüntetnek fel: az élő lények és az élettelen ásványok között tehát éles határ van.

Kristálytani tanulmányainak köszönhetjük számos hazai és külföldi ásványnak alapos megismerését, több

kristály szerkezetére, a kőso transzlációjára, a mangán-szilikát és kalciumszilikát bináris rendszerére vonatkozó kérdések tisztázását. A biológiai-orvosi mineralógia terén az ásványoknak betegségeket keltő hatásával foglalkozván, nyomatékosan hangsúlyozza az orvos és az ásványkutató összefogásának fontosságát, és kimutatja, hogy az ásványok nemcsak mechanikai úton, hanem gyakran főleg bejutásuk helyén történt feloldásuk és felszívódásuk után a test különböző szerveiben újból kicsapódva fejthetnek ki káros hatást.

A gazdag tudományos munkálkodás elismerését és méltó jutalmát jelképező tagsági oklevelet a M. Tud. Akadémiának üdvözte és osztályunk legmelegebb köszöntése kíséretében azzal a bensőséges kívánsággal nyújtom át, hogy lelkes, fáradhatatlan kutató munkásságát évek hosszú során át folytathassa és a magyar tudományosságot az ékkövek csillogásához hasonló ékes fényvel gazdagítsa.

Marek József íg. és t. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Herzog Ferenc r. taghoz székfoglalója alkalmából,
1942. június 15-én.

Tekintetes Akadémia! Székfoglaló üléseink általában az értelem és a szív egyidejű megnyilvánulásának jegyében szoktak lefolyni. A mai ülésünkben még különösebben is jut szóhoz a szív, midőn igen tisztelt Tagtársunk személyében szerencsém van a M. Tud. Akadémia rendes tagjává felavatni nemcsak a kiválóan érdemes tudóst, hanem egyben beteg embertársainknak atyai és testvéri szívjóságu, testi és lelki szenvedéseikre enyhülést hozó, ritka képzettségű orvosát.

Mélyen tisztelt Tagtársunk tudományos tevékenységének jellemző vonásai: a legnagyobb alaposág és megbízhatóság, nagy orvosi tudás mellett tartózkodás üres elmélkedésektől és elképzelésektől, szerénység és a csendes visszavonultságban folytatott munkálkodás, melyre irányítólag hat emberbaráti szeretete.

Különösen behatóan és kiváló eredményességgel tanulmányozta és ez idő szerint is kutatja egyfelől az idegrendszernek, másfelől a vérkeringés szerveinek élet- és kór-tanát. Magaszerkesztette készülék felhasználásával kimu-

tatta, hogy az izomtónus az izmoknak rugalmasságuktól különböző élettani sajátága, amely a hajlító izmokban kétszer akkora mint a feszítő izmokban és amely a pyramis- és principális mozgató agyvelői pályák sérüléseivel kapcsolatban eltérő és jellemző módon változik meg, annak folytán, hogy a hajlító tónusát inkább a kisagyvelő, a feszítőkét az agyvelőköpeny befolyásolja. Más vizsgálatai bebizonyították továbbá az inreflexidő független voltát az izomtónustól. Hypophysis-daganatos betegeken tett szabatos észleletei alapján sikerült pontosan elhatárolnia az izézés agyvelőbeli középpontját, a cauda equina daganatait kísérő tünetekből és a műtéti leletek alapján kimutatnia ér- és szörmozgató, valamint a verejtékelválasztást befolyásoló idegrostok jelenlétét az ágyék-kereszt-tájéki idegyökerekben. A lélekzés önszabályozásáról és a Cheyne-Stokes-féle lélekzés körtani alapjairól írt tanulmányával a Budapesti Orvos Egyesület Balassa-díját érdemelte ki.

Búvárkodásának másik fő területén éveken át gyűjtött és a tárgyilagos bírálat szűrőjén átbocsátott adatok felhasználásával megállapította a gyakori és végül súlyos következményeket hozó lueszes aortagyulladásról, hogy az csakhamar a fertőződés után indul meg, de csak egészen lassan lappangva fejlődik tovább, panaszokat rendszerint csak sok év múlva s többnyire csak nagyon előrehaladt szakában vált ki, akkor nevezetesen, midőn a főér sajátos szövetelemei lassan-lassan elpusztultak és helyüket heges kötőszövet váltotta fel, midőn továbbá egyidejűleg a fiziologiás öregkori verőérfibrozis, az arteriosclerózis, tartósan növekedett vérnyomás vagy ennek a szív működéssel kapcsolatos erősebb ingadozásai is érvényesíthették súlyosbító és zavart keltő befolyásukat. A külföldi klinikusai részéről is általánosan elfogadott és a tankönyvekbe átment ennek a megállapításnak rendkívül nagy a jelentősége a sikeres gyógyítás szempontjából, mert az következik belőle, hogy csakis mindjárt a fertőzödést követő első években foganatosított specifikus orvosi beavatkozással sikerül biztosítani a bántalom javulását vagy gyógyulását. Az elhatározó horderejű korai felismerésre alkalmas eljárásokat egy újabb módszerrel gyarapította, midőn egészen egyszerű berendezéssel mindkét karverőérben egyidejűleg méri meg a vérnyomást. Ezekhez kapcsolódva, a bőr reakciós felmelegedésének mérésével újszerű megállapításra jutott az arteriolák viselkedéséről egészséges és hyperto-

niás emberekben. Ily módon sikerült egyúttal megerősíteni a klinikusok felfogását az arteriolák viselkedéséről a vese-gyulladások folyamán. Saját gazdag észleleteire támaszkodó egyik összefoglaló dolgozatában az orvostudomány mintaszerű ismertetést üdvözölhet a szívgyöngöseség nyilvánulásairól, felismerésének és helyes gyógyításának módjairól s különösképpen a digitalis-therapiáról. A vérképzést élénkítő állati fehérjének erős korlátozásával a táplálkozásban a polycythaemia név alatt ismert vérbetegség eseteiben 90%-os gyógyulási eredményt biztosító új módszerrel gazdagította az orvosi tudományt.

Mélyen tisztelt Tagtársam! A Balassa-díj és a Corvinkoszorú mellé méltóan sorakoznak a hazai és külföldi orvosi körök osztatlan elismerése, megállapításainak nagyra értékelése és általános elfogadása, nem utolsó fokon továbbá a M. Tud. Akadémia részéről ért kitüntetés, midőn az rendes tagjai sorába választotta. Az e felett érzett osztatlan örömnünknek kifejezést adva, a tagsági oklevelet legmelegebb üdvözlésünk kapcsán azzal a bensőséges kívánsággal nyújtom át, hogy az Ég jóvoltából sok éven át folytathassa szinte páratlanul szorgalmas és lelkiismeretes tudományos munkálkodását és közismert emberbaráti szeretete irányította áldásos orvosi tevékenységét a magyar orvosi tudomány díszére és a betegségek sujtotta emberiség javára.

Marek József íg. és t. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Mócsy János l. taghoz, székfoglalója alkalmából,
1942. június 15-én.

Igen tisztelt Tagtársam! Természettudományi-orvosi vonatkozásban mélyen szántó székfoglaló értekezésének meghallgatása után jóleső és kedves osztályelnöki feladatot teljesítek, midőn Akadémiánk üdvözlésének tolmácsolása kapcsán mindnyájunk nevében a legmelegebben köszöntöm, mint most már teljes jogú akadémiai tagot. Annál nagyobb örömmel, sőt bizonyos meghatottsággal élek ezzel az alkalommal, mert közvetlen tanúja lehettem és vagyok gyors iramú tudományos fejlődésének, attól az időtől fogva, midőn mint tanítványomnak szorgalmát, a tudomány iránt táplált szeretetét, törhetetlen kötelességérzését szemlélhettem, majd tanársegédi és adjunktusi minőségében mind

alaposabb és szélesebb körű tudását, a kutató munkára irányuló törekvését tapasztalhattam, és végül mint egyetemi tanszéki utódomnak magas ívelésű tudományos és oktató munkásságát csodálhatom.

Nagyrabecsült Tagtársunk több hazai és külföldi kutató intézetben lényegesen bővített szakismereteivel az állatorvosi és összehasonlító orvosi tudomány és a szorosan vett természettudományok terén, alapos szakképzettségével, szerencsés ötletességével a kísérletek megtervezésében és lefolytatásában nemcsak szorosan vett szakmáját, a belorvostant fejleszti, bűvárkodása felőleli egyúttal a belorvostant és az általános kórtant összekötő határterületeket is, amiről eddig közzétett 96 önálló dolgozata és csak az imént napvilágot látott diagnosztikai tankönyve tanúskodnak.

Tudományos tevékenységének eredményei között különösen értékes mindenekelőtt a vérsejtüledés jelenségének megmagyarázása fizikális-kémiai alapon, szintűgy összefüggésének felismerése a fajsúlykülönbségen kívül elsősorban a vérsejtek agglutinációjának fokával és a vérplazma fehérjehányadosával.

Magaszerkesztette finom és elmés kísérleti berendezéssel sikerült tisztáznia a lélekzéssel kapcsolatban hallható hangjelenségek, és közülük jelesül a régóta sok vitára okot adó ú. n. sejtes lélekzési zörej keletkezésének fizikális feltételeit. Egyrészt kimutatta az elágazó csöveknek tekinthető légutakban a mozgó levegő kellette áramlási rezgések bekövetkezését az elágazások és a levegő útjába emelkedő élek vagy tarajok helyein, továbbá az ilyen körülmények között ugyanazokon a helyeken szapora nyomásváltozások hatása alatt. Az ekképen támadt összetett zörej egyes rezgései azután még rezonanciát is váltanak ki a csőalakú légutakban. Másrészt kiderítette, hogy a sejtes lélekzési zörej a belehelt levegőnek az igen szűk végső hörgőkből a tágasabb átriumba és innen tovább a tüdő légsejtjei felé menő áramlása közben, valamint rész- és élhangok módjára keletkezett, fűváshoz hasonló zörej.

Nem kevésbé becsesek és eredetiek az izomfesték és a vérfesték összehasonlítására, az izomból kiszabadult festék további sorsának és származékainak felderítésére vonatkozó szpektrofotometriás vizsgálatai és azok eredményei, nemkülönben a retikulo-endoteliális készülék gyűjtőképességének, a vérbe fecskendezett kolloidális szén

gyógyító hatásának kimutatására irányuló kísérletei, a lovak fertőző kevésvérűségére vonatkozó ismereteink bővítése és mélyítése, mely utóbbi tevékenységének elismerését jelentette, midőn a newyorki XII. nemzetközi állatorvosi kongresszus ennek a kérdésnek referálására kérte fel. Beható szövettani vizsgálatokkal és állatoltásokkal sikerült megállapítania a kutyákban a veszettség-ellenes védőoltások után olykor előálló bénulásokról, hogy azok kórtani alapja göcos agy- és gerincvelőgyulladás és hogy az ilyen állatok idegrendszere nem tartalmaz átvihető veszettségi ragályanyagot.

Igen tisztelt Tagtársam! Midőn a M. Tud. Akadémia szép munkásságát és érdemeit a tagjai sorába választással megjutalmazta, a tagsági oklevelet szívélyes üdvözlésünk kíséretében eddigi ernyedetlen munkásságából merített azzal a szilárd meggyőződéssel nyújtom át, hogy további szellemi teljesítményeivel buzgó támogatója lesz Akadémiánknak a tudomány ápolásában és erőteljes fejlesztésében.

Marek József íg. és t. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Balogh Ernő 1. taghoz széki foglaloja alkalmából,
1942. december 21-én.

Tekintetes Akadémia! Az orvostudományok összessége a természettudományok egyik tekintélyes ága. Mint ilyemek, elhatározó jelentőségét az adja, hogy az emberi szervezet felépítésének, életfolyamatainak, az egészségét biztosító tényezőknek, a megzavart egészség helyreállítására alkalmas eszközöknek kutatása és tanulmányozása révén egyes szakmái egyfelől a természettudományok nagy tárházát gyarapítják, másfelől az emberiség testi-lelki jólétének biztosításával a tudományok műveléséhez a szilárd testi és lelki alapot szolgáltatják. Nagy haszon ennél fogva a M. Tud. Akadémia életében, ha a tudományosság fejlesztésére irányuló törekvésben az orvostudományokat művelő kitűnő hazai tudósokat üdvözölheti tagjai sorában mint tevékeny munkatársakat. Ilyen ígéretteljes orvostudóst van szerencsém köszönteni Akadémiánk nevében Balogh Ernő levelező tagtársunk személyében, aki készségét az Akadémia kebelében folytatandó serény közreműködésre azzal is bebizonyította,

hogy magas színvonalú, különösen érdekes és élvezetes székfoglaló értekezését szinte közvetlenül megválasztása után sietett előterjeszteni.

Mélyen tisztelt Tagtársam szinte típusa az elevenen tevékeny, kitűnő általános műveltséggel és széleskörű szaktudással rendelkező, sokoldalúsága mellett is a fel-
célte tudománykörben elmélyedő, alapos kutató munkát végző tudós. Buday Kálmán nagynevű volt tagtársunk intézetében már egyetemi hallgató korában, majd tanársági minőségében, megihletve főnökének fennkölt, a folytonos haladás és ismeretszerzés iránt lelkesedő szellemétől, indult el önálló kutató munkásságra. Azóta búvárkodását, alapos előtanulmányok, a szakirodalom kitűnő ismerete, eredeti gondolatok és önálló módszerek birtokában, szakadatlanul folytatja és eredményeit mindig tárgyilagosan értékeli. Nem csoda ezek után, hogy az előző világháborúban még csak 26 éves korában a II. hadsereg és a szomszédcs német csapatok pro-szektúrájának vezető főorvosa lett. Ebben a működési körben gazdag tapasztalatokat gyűjtött különböző fertőző betegségek terén, és a gyűjtött anyag feldolgozásával értékes eredményekkel gazdagította az orvostudományt. Különösen erős visszhangra találtak a gáz-üszök, az influenza, a malleus-betegség kór- és oktanára vonatkozó megállapításai, nemkülönben a hadi proszektúrák feladatairól és célkitűzéseiről közölt, jövőbe látó gondolatai.

Mint egyetemi tanár főleg a fertőző betegségek tanulmányozásában, a kórtan területén és nagy felkészültséggel különösen a rákkutatás terén fejt ki termékeny munkálkodást. Különös figyelemben részesíti a fertőződésnek, a szervezet természetes ellenállásának, a gümőkór hormonális befolyásolásának felderítését, a hevenyes tüdőgyulladások pathogenesisének kérdését.

A légembolia funkcionális-kórtani lényegét sikerült végeredményesen felderítenie éles elmére és eredetiségre valló kísérleteivel, melyek egészen újszerű, úttörő megállapításokra vezettek. Ez irányú eredményei az eddig általános pesszimiztikus felfogással szemben azt a meggyőződést fogják megérlelni, hogy az emberi légemboliának a környezetet megrendítő eseteiben éppen úgy lehetséges a halálos vég küszöbén is az életmentés, mint a kísérleti állatokban a jobb szívkamra és a nyaki gyűjtőér megcsapolásával, a vérérgörcs megszüntetésével és adre-

nalin-tartalmú Ringer-oldatnak a bal szívkamrába ömlesztésével, sőt ilyenek nélkül egyszerűen oxigén-túlnyomásos módszer alkalmazásával. Ezekhez a méltó feltűnést és elismerést keltő kutatásaihoz szervesen kapcsolódnak szövettani vizsgálatai a tüdő verőeres zárókészülékeiről és szerepükről a légemboliás zavarok keltésében.

Igen tisztelt Tagtársamnak további bűvárkodási területe a rosszindulatú daganatok és jelesül rákos alakjaiknak tanulmányozása, miközben a korszerű szövettani technika módszerein kívül a megfelelő körvegytani eljárásokat és a szövettenyésztest is alkalmazza. Nagy lépéssel vitte előbbre ismereteinket különösen a rákos daganatokat kísérő vérfogyás eredetéről, a szervezet ellenálló képességének csökkenéséről és anyagcseréjének rendellenességeiről. A daganatkutatás elmélyítése érdekében létesítette tanszékevel kapcsolatban a kísérleti Rákkutató Intézetet és életrehívta a Magyar Pathológusok Társasága kebelében a rákkutatási szakosztályt.

A tudomány előbbreviteléhez hozzájárult jól képzett nagyszámú tanítványának serény kutató tevékenysége is, amiről a munkatársai által kiadott, 111 dolgozatot tartalmazó, Buday Kálmán bevezető méltatásával ellátott jubileumi diszfüzet tanúskodik. De nem kisebb a száma a saját tollából eredt, értékesnél értékesebb dolgozatoknak, melyeket hazai és külföldi szaklapokban közölt, hazai és külföldi orvosi egyesületekben s kongresszusokon előterjesztett és amelyek nemcsak az eredeti bűvár, hanem a kitűnő előadó hírnevét is hirdetik.

Mélyen tisztelt Tagtársam! Igaz örömmel méltattam kiváló tudományos teljesítményeit, amelyek alapján a M. Tud. Akadémia tagjává választotta. Ugyanazzal a nagy örömmel nyújtom át székfoglalójának előterjesztése után a tagsági oklevelet Akadémiánk és mindnyájunk legmelegebb köszöntése kapcsán, egyben pedig azzal a jóleső meggyőződéssel, hogy Akadémiánk egy újabb, a kutatás terén becsvágglyal és tetterővel dolgozó és az Akadémia belső életében is megszokott élénk érdeklődésével tevékenykedő taggal gazdagodott.

IX.

Győry Tibor 1. tag emlékezete.

Elmondattott a III. osztály 1942. november 23-án tartott felolvasó ülésén.

Győry Tibor 1869-ben született, régi magyar nemesi családból származott, mely a nádudvari előnevet a XVII. században kapta. Atyja mérnök volt, ki egyetlen gyermekét igen gondosan nevelte. Iskoláit és orvosi tanulmányait Budapesten végezte és itt nyert orvosi oklevelet 25 éves korában. Csak rövid ideig próbálkozott orvosi gyakorlat folytatásával, de nem érezte ezt hivatásának. Csakhamar hivatalt vállalt és minden szépért rajongó, érzékeny művészi lelke egyre inkább arra készítette, hogy szabad idejében, mellyel hivatali elfoglaltsága mellett elég bőven rendelkezett, a zenének éljen. Művészi tökéletességgel megtanult hegedülni, zongorázni s orgonálni annyira, hogy jótékony célú hangversenyeket is adott és igen szép dalokat is szerzett. A zenéhez egész életén át hű maradt. Egyik külföldi barátja és tisztelője, Brunn W. F. az orvostörténelem lipcsei professzora, a róla írt megemlékezésében felemlíti, hogy a külföldi kongresszusokon Lipcsében és Bambergben is alkalmat talált arra, hogy a híres dómok orgonáin a kongresszus tagjait Bach zenéjével gyönyörködtesse.

Tudományos hivatását akkor találta meg, midőn a budapesti orvosi kar megbízásából 1898-ban a düsseldorfi orvostörténeti kiállítást tanulmányozta. Ráeszmélt ezen a téren nagy elmaradottságunkra, látta hogy magyar orvostörténelmi kutatással alig foglalkoznak hazánkban és elhatározta, hogy ennek szenteli életét. Lankadatlan munkakedvvel, szent hévvel, teljes odaadással és bámulatos szorgalommal fogott hozzá az ugar felszántásához. Rövid 2 év alatt 13 orvostörténelmi dolgozatot írt és 2 hatalmas kötetet fejezett be. Már 1900-ban megjelent a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával kiadott *Bibliotheca medica Hungarica* 1472—1899 című 253 oldalas könyve, melyhez igen nagy fáradsággal gyűjtötte össze négy évszázad anyagát. Átkutatta a könyvtárakat és rengeteg levélben kérdezősködött minden magyar vonatkozású orvosi könyv után. Ezt a fáradságos munkát még

10 éven át folytatta, évenként kb. 100 oldalas kötetekben számolt be a magyar orvosi irodalomról. 1910-ben jelent meg az utolsó kötete, sajnos, azóta sem akadt követője, aki vállalta volna ennek a fontos feladatnak végzését. A *Momentumok a magyar orvostörténelemből* című nagyobb munkájában a magyarok szerepét az orvostörténelem fejlődésében kívánta helyes megvilágításba helyezni. A *Morbus Hungaricus*ról írt dolgozataiban a szigorú kritikával, éles logikával dolgozó orvostörténész teljes fegyverzetében áll már előttünk. Így bizonyítja be, hogy ez a főleg a török elleni hadjáratokban hírhedtté vált, veszélyes betegség tulajdonképpen a kiütéses tifusz volt. Ezek a munkák terelik Akadémiánk figyelmét már 1900-ban feléje, midőn meghívja őt a magyar orvosi műnyelv történelmi fejlődésének megírásában való részvételre. A következő évben már olyan nagy tudományos munkásságot tud felmutatni, hogy a budapesti orvostudományi karon az orvostörténelemből magántanári képesítést nyerhet. 1903-ban az állatorvosi főiskola is felkéri állatorvosi történelmi előadások tartására. Csaknem négy évtizeden át tanított lankadatlan buzgalommal. Minden erejével igyekezett tanítványait az orvostörténelem fontosságáról meggyőzni, a tárgy szeretetét beléjük oltani. Mindig értette módját az érdeklődés felkeltésének; szép magyar beszéde, színes előadása sohasem hagyta lankadni a figyelmet. Lelkes munkájának eredménye kiváló utódok nevelése, valóságos iskola létesítése.

Mint fiatal magántanár választja élete egyik legfőbb feladatául *Semmelweis* szellemi hagyatékának védelmét minden igazságtalan támadással szemben. Első diadalmas harcát már 1902-ben vívja Baruch newyorki professzorral, ki kétségbe vonta *Semmelweis* prioritását. Az élénk vita során kimutatja, hogy a kifejezetten contagionista Holmes egyáltalán nem teheti vitássá *Semmelweis* elsőségét és halhatatlan érdemét a gyermekágyi láz körökτανának világos felismerésében és az ellene való védekezés céltudatos kidolgozásában. A *magyar orvosok szerepe az orvosi tudomány kiépítésében* című, angol-, német- és francia nyelven a trianoni időkben megjelent dolgozatában határtalan lelkesedéssel így ír róla:

„Csupán egy orvos és egy felfedezés az, melynek külön lapot kell szentelni, mert a felfedező egyénisége oly nagy, maga a felfedezés is oly jelentőséges, hatásai

ban oly áldásos, hogy a szakmakeret nagyon szűk lenne számára. A kegyes végzet ugyanis nekünk ajándékozta minden idők egyik legnagyobb orvosát, Jenner mellett az emberiség egyik legnagyobb jótevőjét: Semmelweis Ignác Fülöpöt."

Nem kisebb buzgalommal és fáradságot nem ismerő szorgalommal harcol azonban egy másik fronton is, midőn Semmelweis magyar voltát védelmezi és e végből teljes alapossággal kikutatja származását, közli részletes családfáját. 1902—1931. között összesen 26 közleményt irt róla. Összegyűjtött munkáit a Tud. Akadémia támogatásával adta ki magyar és német nyelven. Tevékeny részvételével indult meg főleg az ő kezdeményezésére a nemzetközi adományok gyűjtése Semmelweis szobrára, melynek leleplezésekor munkásságának elismeréseképpen őt kérték fel emlékbeszéd tartására. Ennek megragadó szépsége Györy Tibor kiváló szónoki képességéről tesz tanúbizonyságot. Indítványára a magyar kir. posta bélyegét ad ki Semmelweis tiszteletére, és utcát neveznek el róla. Bizonyára neki van a legnagyobb érdeme abban is, hogy midőn divatossá válnak a nagy orvos-felfedezőkéről irt regényes életrajzok, akkor Semmelweisről rövid idő alatt három regény is jelenik meg. Az egyiket Györy Tibor írja Paul de Kruif-nak „Bacillusvadászok" című könyve egyik fejezeteképen. A másik kettő a francia Andre Sobel-től és a német The Malade-től származik. Ez a költői lelkű német orvos teljesen átérzi Györy Tibor halhatatlan érdemeit a Semmelweis-kultusz világszerte való elterjesztésében és a „Semmelweis, der Retter der Mutter" című regényét neki ajánlja, „dem tapferen Schildhalter seines großen Landsmannes."

E nagy életfeladat betöltése mellett is igyekszik Györy felkutatni mindazt, ami igaz érték a magyar orvosi történelemben, számos dolgozatban és előadásban ismereti a dicsőségben gazdag multat, nemcsak idehaza, hanem külföldön is. Tanulmányt ír Pariz Pápairól, Jordanus Tamásról, Sinapiusról, Weszprémi Istvánról, mint a védőoltás előharcosáról, Kaposi Mórról, Csapó Józsefről a XVIII. századbéli gyermekgyógyászlól, védi Czermák prioritását a gégetűkór felfedezésében stb. 1928-ban a lipcsei egyetemen tart előadás-sorozatot a magyar orvosi történelemről.

Ez a nagy megtiszteltetés egyik hasznos eredménye

volt annak az évtizedes céltudatos munkának, mellyel a külföldi kapcsolatokat kiépítette és ápolta. Már 1902-ben résztvett a legtekintélyesebb német orvos-történésznek, Sudhoffnak oldalán a Deutsche Gesellschaft für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften megalapításában. Azóta állandóan a társaság kongresszusainak legszorgalmasabb látogatója volt. Sok barátot szerzett és sohasem mulasztotta el ezt felhasználni a trianoni időkben a magyar igazság terjesztésére, mire kiváló diplomata érzéke, végtelen udvariassága és egészen rendkívülien szeretetreméltó modora nagyon alkalmassá tette. Brunn W. lipcsei professzor a halálakor írt megható megemlékezésében meleg szeretettel és barátsággal rajzolja meg Györy Tibor képét. Ő írja, mindenkre milyen nagy hatást tett ez az előkelő, finom és mégis egyszerű megjelenésű, nemes jellemű, magyar tudós, ki bár elvei mellett mindig keményen kitartott, megalkuvást nem ismert, a vitában mégis minden hevességet került; finom érzékkel küzdött le a nehézségeket; előzékenységével igyekezett mindenkit meggyőzni, lebilincselni, az ellentéteket elsímítani. Ezen kongresszusi működésének gyümölcse volt az, hogy a német császári Leopoldino-Carolina társaság korán tagjává választotta és 1934-ben a Sudhoff-éremmel tüntette ki. Az ő meghívására és érdemeinek elismerésére 1929-ben a német orvostörténelmi társaság Budapesten tartotta kongresszusát, majd 1936-ban tiszteleti tagjává választotta. Ez a legnagyobb kitüntetés, melyet ez a társaság adhat.

Az orvostörténelem népszerűsítésére idehaza is minden alkalmat megragadott. Érdekes közleményekben tárgyalta elhunyt nagyjaink betegségét és halálát. Így írt Nagy Lajos királynak, Thököly Imrének, II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társainak, betegségéről. 1923-ban az orvosegyesületben orvostörténelmi előadás-sorozatot tartott. 1931-ben pedig abban a megtiszteltetésben részesült, hogy a Balassa-előadás megtartására kérték fel. Nagy munkássága a Pázmány Péter-Egyetem orvosi karában is mindenkor teljes elismerésre talált. 1926-ban a rendkívüli tanári, 1936-ban nyilvános rendes tanári címmel tüntették ki. Sajnos az a vágya, hogy ezen a karon rendes tanszék létesüljön az orvostörténelem részére, nem teljesedett, mert bár Bókay Árpád már 1907-ben ilyen irányú javaslatot tett és a kar ezt el-

fogadta, bizottságot küldött ki, a kari fáradozások mégis eredménytelenek maradtak, végül is maga Bókay vonta vissza indítványát.

Életének utolsó évtizedében a Pázmány Péter-Tudomány Egyetem Orvosi Karának történetével foglalkozott, miután 1930-ban megbízást kapott a 300 éves jubileum alkalmából a kar történetének megírására. A csaknem 900 oldalas könyv 1936-ban jelent meg. Látszik rajta, hogy Győry Tibor határtalan becsvággyal, minden tudásának latbavetésével, rengeteg munkával az egész kari irattár áttanulmányozásával írta meg a másfél évszázad témérdek érdekes és fontos eseményét. Éveken át minden hivatali elfoglaltságtól mentesen egészen ennek a munkának szentelte magát. Mesteri módon rajzolta meg a kari professzorok jellemét, munkásságát. Ez a szép, tömör és mégis világos magyar nyelven megírt tökéletes munka valóságos keresztmetszetét adja másfél évszázad orvostörténelmének. Sehol sem száraz, sehol sem engedi elakadni az olvasó figyelmét.

Midőn 1933-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjául választotta, ennek az évnek december 11-én tartott székfoglalójával is az orvosi kar történelméből választotta a témáját. Ennek címe *Tanszékek betöltése a Nagyszombaton felállított orvosi fakultás első évtizedeiben* volt.

Nemcsak mint tudós, hanem mint orvoshivatalnok is nagy érdemeket szerzett hazánk közegészségének fejlesztésében. Már 1920-ban a népjóléti minisztérium közegészségügyi osztályának élére került és 1934-ig résztvett az ország közegészségügyi irányításában. Ekkor vonult, mint h. államtitkár, nyugalomba. Ő indította meg a *Népegészségügy* című folyóiratot, mellyel nagyon hathatósan tudta a közegészségügyi kérdésekre a figyelmet irányítani. Az ő kezdeményezésére létesült az antivenereus bizottság. Résztvett 1928-ban a baleseti és ipari foglalkozások nemzetközi budapesti kongresszusának megszervezésében. A már fel említetteken kívül még számos külföldi és hazai társaságnak volt tagja, így a *barcelonai* orvosi akadémiának, a *londoni* orvostörténelmi társulatnak, a *párizsi* „Academie internationale d'histoire des királyi orvosegyesület alelnöke, az országos közegészségi sciences”-nek, a bécsi orvosegyesületnek. A budapesti tanács tagja, az országos közegészségügyi egyesület má-

sodelnöke, a klasszikus műveltség baráti egyesületének elnöke volt.

1938. január 9-én, 69 éves korában távozott az élők sorából a kiváló férfi, a halkszavú, minden hivatkozás nélküli tudós, a lelkes hazafi, az igaz nemes ember, a jó barát, ki egész életében minden erejével, tudásával szolgálta a legnagyobb megpróbáltatások idején a magyar hazát és a magyar orvosi tudományt.

Emlékét hálás tisztelettel őrizzük.

Issekutz Béla I. tag.

X.

A M. Tud. Akadémia halottjai 1942-ben.

Sudhoff Károly k. t., 1938. október 8.*

Tronchon Henrik k. t., 1941.**

Bernát István (Korláti) r. t., január 19.

Bragg Vilmos k. t., március**

Varga Béla k. t., április 10.

Szarvasy Imre r. t., május 16.

Gróf Zichy Gyula ig. t., május 20.

Bodenstein Miksa k. t., szeptember 3.

Gyomlay Gyula t. t., október 20.

Rados Gusztáv t. t., november 1.

Zipernowsky Károly l. t., november 29.

Konkoly-Thege Gyula l. t., december 6.

Picard Emil k. t.**

Tentelis Ágost k. t.**

* Elhunytáról utólag értesültünk.

** Egyes külső tagok elhunytának idejéről nincs pontos értesülésünk.

XI.

Megemlékezések és gyászbeszéddek.**A főtitkár megemlékezései elhunyt tagokról.**

a) A június 8-i összes ülésen.

Elhunyt *Szarvasi Imre*, az elektrokémia ny. r. tanára a József-Műegyetemen. Akadémiánknak 1910. óta levelező, 1922. óta r. tagja. Már első ajánlóí, Lengyel Béla és Ilosvay Lajos, munkásságáért való méltó jutalomképen ajánlották a levelező tagságra, később a rendes tagságra való ajánlás buzgalmát és gazdag eredményeit hangoztatta. Kutatásai-
val sokat tett a kémiai gyáripár fejlesztésére s a vállalkozóknak jövedelmező munkaterületet jelölt ki. Szabadalmazott eljárásokat dolgozott ki a festékgyártásra alkalmas korom, továbbá szénelektrodók és retorta-szén előállítására, s ezen eljárások gyárüzemi kidolgozására. A közös hadügyminisztérium megbízásából kísérleteket végzett a pozsonyi dinamitgyárban. Gyakorlati irányú munkássága s a tanítás töltötte be életét; kutatásait csak értekezésekben ismertette.

Az Akadémia koszorúját Zemplén Géza r. tag tette le ravatalára.

Elhunyt Gróf *Zichy Gyula* kalocsa-bácsi érsek, ig. tag. A megboldogult lélek szerint való pap volt. Tanulmányait Rómában végezte; pályáján XIII. Leo és X. Pius pápa oldalán indult el. 1905-ben szenteltetett pécsi püspökké, 1925-ben emelkedett kalocsai érsekké. Egyházme-
gyéje s az ország katolikus hívői a lelkek jó pásztortát gyászolják benne.

Az Akadémiával mint gróf Vigyázó Ferenc végrendeletének végrehajtója s mint az Igazgató-Tanács tagja volt benső kapcsolatban.

Ravatalára az Akadémia letette koszorúját.

Megemlékezett a főtitkár Tentelis Ágost történetiró k. tag, Bodenstein Miksa berlini fizikus k. tag és Picard Emil párizsi matematikus, k. tag elhunytáról is.

b) A november 16-i összes ülésen.

Október 20-án elhunyt Gyomlay Gyula t. tag. A klasszikus filológiának volt buzgó és érdemes munkása. Tankönyvek írása mellett, Platont, Demosthenest és Cicerót fordította. A legújabb kutatások, főképp Beloch könyve alapján hatalmas kötetben megírta a görögök történetét. — Lelkesen bűvárolta a magyar nyelv szellemét is: a helyesírást, az igeidők rendszerét, Arany János költői nyelvét. Munkájának nyomai megmaradnak a szaktudomány magyar művelői előtt.

Ravatalánál volt tanítványa, Huszti József r. t. tette le az Akadémia koszorúját.

November 1-én elhunyt Rados Gusztáv tiszteleti tag. Tudományágában európai hírt szerzett nevének. Akadémiánknak két év híján félszázad óta tagja, és pedig munkás tagja. Osztályának szinte minden ülésén egy-egy új dolgozatot mutatott be, még utolsó éveiben is, a 80-ik év küszöbén. Az összes üléseken is rendszeren részt vett, érdeklődött az Akadémiának ügyei iránt. Csak az utolsó évben tűnt el rendes helyéről, mikor családi gyásza megtörte egészségét. Az Akadémia is elismerte tudományos érdemeit: tiszteleti taggá emelte, nagy jutalmában is részesítette.

Koporsójára Pogány Béla r. tag tette le az Akadémia koszorúját.

Nevét szaktudománya és Akadémiánk évlapjai megfogják őrizni.

c) A december 14-i összes ülésen.

November 30-án elhunyt Zipernowsky Károly l. tag, Akadémiánknak egyik legrégebb tagja. 1893-ban, 49 évvel ezelőtt választották l. taggá; akkor a már világhírű Ganz és Társa elektrotechnikai osztályának igazgatója volt. Nagy érdemeket szerzett az elektrotechnikai iparnak hazánkban való meghonosítása körül. Szakmáját tudományos és gyakorlati téren egyaránt buzgón művelte. Számos találmánya volt az elektromos motorok, a világítás, gyakorlati mérőeszközök terén. Már ajánlásában kiemelte a váltó áramú transzformátort Fröhlich Izidor, ezt általánosan elismert, nagy vívmánynak nevezve. Kevésbé működött a tudományos irodalom terén; éppen ez az oka, hogy a levelező tagságnál maradt, — de amit írt, az mindig

figyelmet, hozzászólásokat keltett s eredményök utat talált a kézikönyvekbe.

Ravatalánál Hoor-Tempis Móric r. tag búcsúzott tőle az Akadémia nevében.

December 6-án elköltözött az élők sorából *Konkoly-Thege Gyula* l. tag. A statisztika munkása volt, a Központi Statisztikai Hivatal igazgatója. Kiválóképen a mezőgazdasági statisztikára vetett súlyt; a magyar föld jelzálogos terheinek megállapítása, az üzem-statisztika, a termékek ingadozása, a gazdasági gépek elterjedése érdekelte. Akadémiánk 1938-ban választotta l. taggá.

Ravatalára Lukinich Imre osztálytitkár tette le az Akadémia koszorúját.

Balogh Ernő l. tag beszéde Genersich Antal r. t. születésének századik évfordulóján rendezett emlék-ünnepen Kolozsvárott, 1942. szeptember 26-án.

„Mi Atyánk. ki vagy a mennyekben,
Szenteltessek meg a Te neved! ...”

A kereszténységnek közel már a második ezerre menő lényéve folyamán a közönséges fénysugár emberfelettin tovasuhanó röptét tetézetten felülmúlóan, mindössze egy-egy meghitt könnycsepp felragyogásának szemernyi pillanata alatt, hányszor és hányszor szálla már fel földi hívők megszámlálhatatlan özönének szívéből ez az örökéletű imádság a Mindenhatónak mindenekfeletti legmagasabb zsámolyáig! ...

Huszonnégy esztendővel ezelőtt ennek az akkor frissen hantolt sírnak tövében ugyancsak elhangzott további sorai felfakadó visszhangfoszlányaikkal — úgy érzem — az ugyanakkori meghittségükkel járják most körül mindnyájunknak szívét, akik megilletődött kegyeletteljes érzéssel eltelve, most idejárultunk.

A száz évvel ezelőtt született *Genersich Antal* szellemével — idezarándokolt tisztelői, volt tanítványai — találkozóra jöttünk. Az azóta mindannyiunk által sokszor és sokszor megismételt könyörgésünkben foglalt legelső felhasználásunk:

„Jöjjön el a Te országod” —

örökös emberi sorsbeli aktualitását érezve, magunkba szállva, — megrendülünk. Éppen a mai rideg, rút módon önző, rikoltóan materialista színezetű korunk minden szívtelenségébe beleborzongóan ébredhetünk arra, hogy Gener-sich Antalban, mintahogy az a korán, zsenge gyermekkorukban árvaságra jutottakkal történni szokott: mintegy a fájóan nélkülözött, melengető szülői szeretet hiánya vacuumának szívó hatására — hogy csoda — szerfelett és módnélkül túlkompenzáltan fakadt volt fel, az intellektuális szeretet kiapadhatatlan önzetlen buzogása. Öröklötten magánviselte volt ez korán elvesztett atyjának, a szorongatott kisemberek ügyes-bajos dolgai védelmezőjének, bécsi teológiai tanár nagyatyjának és széles látókörű egyházi író egyik nagybátyjának lelkületi alapvonásait. Nem a mai kor piaci viszonylagos közértékeléséhez, hanem az isteni abszolútum tökélyéhez mindinkább igazodóan. A földi kicsinyességeken felülemelkedni tudó szeretetével, becsületességével a kristálytiszta igazságot szolgálta. Mint ennek a szolgálatában állót vezérelte őt Isten az akkora nálunk még árva, mostoha sorsban sýnlódó kórbonctan felé is. Az utóbbi iránt felébredt szeretetét ezek az örökbehagyott szavai fejezhetik ki legjobban: „A kórbonctan múzsája igen féltékeny és nem tűr meg maga mellett más múzsát.”

Tudományművelői minőségben nem az ál-polyhistoroskodóknak a kifelé elvakító hatásának szánt sziporkázására, sem megtévesztő lidércfénykeltéseire, hanem a természet őszinte szeretetéből magába szívottaknak benső átélésére és azoknak tiszta megláttatására törekedett. Ennek a jelentőségét Borst szavai világíthatják meg, aki szerint: „Ein Vielwísser kann ein in tieferem Sinne ungebildeter Mensch sein. Die wahre Bildung wird durch die innerliche Verarbeitung des Aufgenommenen erreicht.”

Mások tudományos, értékálló teljesítményei iránt ösztönösen felfakadó, igazi szívörömet sugárzó szeretetét példázhatja — többi között — Horváth Géának a M. Tud. Akadémia 1929. december 23-i összes-ülésében id. Entz Géza íg. és r. tag feletti emlékbeszédében is megörökített, kolozvári egyik bemutatkozása. 1875. február 25-én, amikor id. Entz Géza e városbeli Orvos-Természettudományi Társulat ülésén az ázalek-állatkákkal életközösségben élő egysejtű algákról — (amiket előtte tévesen chlorophyllszemecskéknek tartottak) — szerényen beszámolt, Gener-sich Antal volt az, aki elsőnek gratulált ekként az előadás-

hoz: „Barátom, amit itt most előadtál, annak sokkal nagyobb a tudományos jelentősége, mint mi azt ma meg tudjuk ítélni.”

Magá iránt mindenkiben „Ehrfurcht”-ot kelteni tudó „Pater familias”-ává vált tanítványainak, medikusainak. Utóbbiak felé nem azt ambicionálván, hogy azok őt magát, hanem sokkal inkább, hogy a leendő betegek majd őket: szárnyukra bocsátott tanítványait — szeressék. Kezeimhez adott I. O. T. szakértői kézírataiból győződhettem meg arról, hogy mint az intellektuális szeretettel eltelt bölcs családapa a gyermekei felé, ő is élesen disztíngválni tudott az orvosoknak egyfelől jóhiszeműen naív, másfelől rosszhiszeműen fondorlatos tévedései között, tanúsítván megértést és megbocsátást az előbbieket, viszont a purifikátor kérlelhetetlen szigorát az utóbbiak ármányos farizeuskodásai felé.

Élete munkássága egy jobb, nemesebb, a krisztusi tanítások erkölcsi pilléreire tervezett eszményi országbirodalom felépítéséhez való hozzájárulás volt. Ehhez példaadásával ezt a veszendővé soha nem válható, soha el nem értéktelenedhető aranyfedezetű bemutatkozását hagyta vissza magá után: „Edel sei der Mensch, hilfreich und gut!”

A milliók és milliók ajkáról elhangzott, örök imánkbeli első fohászkodás, mint már csak az ő személyes példabizonyságtétele is bizonyíthatja, nem volt meddő. Isten adta őt nekünk: áldott hírhordozóként az Ő, földi ember által mindegyre sóvárogható országából.

„Legyen meg a Te akaratod”...

Ennek az ima-sornak a szívünkben feléledő visszhangjára éppen itten, csodásan felemelő varázsú érzésünk támadhat. Minden poklok ördögi felforgató műve dacára Teremtő Istenünk fenséges akarata beteljesülésének érezzük, hogy Genersich Antal sírjához itt ma, újra szabad magyar földön járulhatunk. Ide, ahová ő, a Szepesség szülötte, Erdély szívébe igazán hazavágyott. Ebben az ő lelke magyarságának mindennél ékeesebb bizonyossága rejlik. De korántsem e pusztá ténynek tisztán geográfiai védjegyzettségénél fogva. Az én érzésem szerint sokkal inkább azért, mert mint a sors rendeléséből árva gyermek, éppen végakarata beteljesülésének eme példája révén állítódik a

világviszonylatban olyannyira árva magyarságnak igazi bemutatkozójaként élénk. Hiszen, gondoljuk meg csak: alig 300 évvel azután, hogy őseink erre a földre bejöttek. Julianus és Gerardus szerzetes-testvérek már hiába keresik, mint „*exploratores Magnae Hungariae*” az ős-hazát. akárcsak később a Székelyföld nagy szülöttje: Körösi-Csoma Sándor. Kevéssel azután, hogy ez a régi házsongárdi temető Genersich Antalt magába fogadá, a magyar óceánjáró gőzösök — a távoli népek mély megdöbbenésére — az egyedüli olyan kivételes hajók számába menően járnak a nagy világot, amelyeknek nincs anyakikötőjük. A nélkül, hogy tovább folytatnánk, már ennyiből is megértheti a tőlünk legtávolabb álló is, hogy igen, a magyar sors annyit jelent, mint a népek tengerében a maga siratóját sem ismerő igazi árvának lenni. Árvának lenni viszont annyi, mint a Genersich Antal életpéldája is tanúsíthatja: kifelé mérhetetlenül megnyilatkozni kész szeretetre szert tenni tudni. Kifelé, még hozzá a nem saját vérbelije felé is oly mélyen és oly igazán szeretni tudó árva magyarságnak mélységes szeretetét elvezte s éltető elemeként magába olvasztva sugározta volt ezt. tovább a felvidéki német eredetű, teljesen árva sorban felnőtt Genersich Antal itt, Erdély szívében s ez magyarázza meg számomra igazán azt, hogy a Mátyás király szülővárosabeli magyarság és ő közös életsorsvonásaikban igazán egymásra találva, e sirnak szent bizonyossága szerint örökre elválaszthatatlanul egybeforrni tudhattak.

Több mint húsz évi tátongó, az ezeréves anyaország megszentelt testén ütött fájó mély sebzés szakította el a csonkaanyaországtól Erdély földjét. Éppen körboncnok-orvosok testülete ne csodálkozzunk azon, hogyha az egymástól ily hosszú időre eltávolodott sebszélék csak lassú sarjadzással kitelődve, vontatottabban találhatnak újra egymásra és hosszabb idő alatt forrhatnak igazán egybe. Zavaró tényezők, bár ha időközben fel ütik is a fejüket — gondviselő Istenünk egyre tartó, s ime nem hiábavaló hűségese fohászkodásunkra megadta a jelenlegi szűkös viszonyok között, mint megadá valóban itt nekünk ma is „a mi mindennapi kenyerünket.”

Itt, hol egyeduralkodó: a Csend nagy királya s nap mint nap több halmon nyugszik a székháza, itt, hol mimikribe olvad föld porával végleg magját vesztett minden kicsinyesség, vétek, — itt érezzük igazán vétkeinknek s a

bennünket hatalmába keríteni tudó gyengeségünknek isteni megbocsátását. Újból taníttatván arra, hogy mi is megbocsátani tartozunk az ellenünk vétkezőknek.

Teremtő Istenünk, akihez szárnyal jelenlegi meghitt könyörgésünk is, nem juttatott volt minden eddigi fohászkodásunkból folyólag minket sem a kísértésbe, mert akik az előttünk örök álmát alvót szellemi „Pater familiasunk”-ként választva szolgáltuk és haló poraiban is híven szolgáljuk, megfélemlítésekkel, csábos ajánlatokkal mit sem törődve, a vele mint puritan purifikátorral szemben megindított elidegenítő és áskálódó ellenpropaganda mesterkedéseinek hitelt soha nem adtunk és annak szolgálatába nem szegődtünk. Imádságunk meghallgatásának átélt bizonyoságaként megszabadítottaknak érezhetjük magunkat így ezekről a gonoszoktól, az egyenes igazságnak s puritán becsületességnek ördögiesen álcázott, ám rút önérdek-vezérelte ármányos elvarázslóitól.

Genersich Antal professzorunknak, szeretett „Pater familiasunk”-nak, aki levetkőzvéen mindazt, mi benne földi, és igazi szent eszményképünkbe finomult, — íme — mint oly sokszor életében, itt haló poraiban is örökervényű tanításait vehettük. Erte mondott és mondandó minden ezután „Mi Atyánk”-unk is egy mind jobb és mind nemesebb életre szóló serkentőként hat és fog is hatni, mintegy számottevő egyik szikra-indítójaként az isteni eredetű egyetemes életnek, amelynek nagy folyamába ő maga is beolvadt. Miként a gyermek szülőjének szeretetét és jóságát közvetlenül és minden egészében sohasem, hanem legfeljebb a saját elkövetkezendő utódai felé tudja csak megközelítőleg viszonzni, adjon a Mindenható nekünk tanítványainak és követőinek erőt ahhoz, hogy gazdag szellemi és lelki ajándékaiért érzett minden hálánkat a gondjainkra bízottak felé kellően törleszthessük.

Vele, aki bennünket most is a magasba emelt és az Égek Urához vezérelt, — a legeslegbensőbb közös összelálkozást elérendően a Magyar Tudományos Akadémia, valamint az egyidejűleg nyert megtisztelő megbízások folytán: a Pázmány-Egyetem Rector Magnificusa, Tanácsa és Orvostudománykari Tanártestülete, különösképen pedig ezt a kegyeletes centenáris ünnepséget rendező s hű tanítványait, sok tisztelőjét magában foglaló Magyar Pathológusok Társasága nevében a drága poraira leteendő koszo-

rúkat az ő saját ősi, egyházi énekében foglalt örök jelmondatnak a kíséretében helyezem el: „*Erős várunk nekünk az Isten.*“

Husztai József r. tag gyászbeszéde Gyomlay Gyula t. tag ravatalánál 1942. október 22-én.

A Magyar Tudományos Akadémia nevében mély gyásszal búcsúzom Gyomlay Gyulától, Akadémiánk tiszteleti tagjától, tudományos életünk nagy halottjától.

Gyomlay Gyula, akit a halál a pátriárkák korában szólított el körünkől, közvetlenül csatlakozott ahhoz a nagy nemzedékhez, amely annakidején a magyar „filológiai sivatag” ürességétől meg nem rettenve, a kiegyezési korszak lendületét átvéve, merész kezdeményezéssel elindította s hamarosan példátlan magasságokba emelte a régebbi nagy magyar humanisták hagyományait felélesztő, azokat folytató s egyben a modern történeti szemlélettel elmélyítő tudományos klasszika filológiát. Közvetlenül az úttörőkhöz tartozott, azok tanítványa volt, azok nyomait követte, rendkívüli tehetséggel, egyúttal szinte az apostoli hivatás átérzésének melegségével.

Az úttörő nemzedékhez való közelségét mutatta egyetemes, átfogó érdeklődése és képzettsége. Akkor még elevenebben élt az „uomo universale” hagyománya. Egyformán kitűnő latin és görög filológus, nagy tudású ókori történész, de a mellett behatóan foglalkozik az ének-művészettel s szinte egész élete folyamán olthatatlan tudásvággyal kutatja anyanyelvünk legelrejtettebb titkait. A tudós mellett hamarosan kibontakozik benne az íróművész, a finom műfordítások mestere, végül a költő, akinek Világhódító c. tragédiáját Akadémiánk is megkoszorúzta. Görög területen érdeklődése elhatolt a bizánci magyar érdekű forrásmunkákig s e nemben is maradandót tudott alkotni fölülnyes nyelvismeretével, kivételesen gondos kutató készségével. Homeros, Platon, Demosthenes, Tacitus, majd az igeidők elmélete a legfontosabb állomásai annak a tudós pályafutásnak, amely mindörökké díszes helyre tarthat igényt a hazai klasszika filológia történetében.

De élni fog a nagy tanítómester emlékezete is. Azok a tanítványai, akiket annakidején a fénykorát élő „minta-

gimnáziumban" az antik világ csodái között kalauzolt, még évtizedek múlva is, már mint öreg emberek, csillogó szemmel emlegették Gyomlay Gyula latin és görög óráinak feledhetetlen, valóban az egész életre szóló élményeit. S akik őt a Báró Eötvös József Kollégiumban, majd az egyetemen hallgathatták, egész életükre útravalóként megkapták példájával erősített intését, amit nem szűnt meg hangoztatni: e szerint minden filológiai tudás, minden kutató munka végső forrása, éltető gyökere a nyelv, a szöveg beható ismerete. Egyszerű, alapvető, mégis szinte monumentális igazság, amiről olyan sokszor megfélekeznek! Gyomlay számára a filológus, aki ezt az elnevezést valóban megérdemli, mindig csak a szó első, etimológiai értelmében teljesedhetett ki, mint a beszéd, a nyelv kedvelője, ismerője és kielégíthetetlen szerelmese!

Amikor most a nagy tanítómester, a szeretve tisztelt tagtárs koporsójánál az elköltözöttől búcsút veszünk, a búcsúszó egyúttal fogadalom is: megfogadása annak, hogy tanításait kincsként őrizzük és tovább adjuk, hogy emléket szeretettel ápoljuk s hogy tudományos és egyéni feddhetetlenségét, amelynek védelmében élete egyik nehéz pontján ő, a csendes búvárkodó munka békés, finomlelkű szerelmese, harcba szállni kényszerült, most már kétségtelen hitelességű dokumentumok alapján általánosan elfogadott érvényű, történetileg elkönnyelhető igazságnak ismerhetjük el.

Szeretett mesterünk, mély tisztelettel övezett tagtársunk, a sok munka, fáradozás, harc után pihenj csendesen. Isten Veled!

Pogány Béla r. tag gyászbeszéde Rados Gusztáv t. tag ravatalánál, 1942. november 5-én.

A Magyar Tudományos Akadémia és a báró Eötvös Lóránd Matematikai és Fizikai Társulat utolsó üdvözlését hozom e ravatalhoz. Rados Gusztáv mindkét társulatnak buzgó, lelkes, munkás tagja volt. A M. Tud. Akadémia tudományos kutató munkássága elismeréséül már 1894-ben levelező tagjai sorába választotta, majd 1907-ben rendes, 1937-ben tiszteleti tagja lett, miután egy évvel előbb a Nagyjutalommal tüntette ki. De — bár még a legutolsó

években is üdvözölhattuk az előadói asztalnál — mégis sok évtizedes lankadatlan tudományos kutató működésén kívül is jelentős szerepet játszott Akadémiánk életében.

Mikor 1905-ben, Bólyai János születésének századik évfordulóján a Magyar Tudományos Akadémia nagyszabású, nemes gesztust tett a nemzetközi szellemi együttműködés terén a Bólyai-jutalom alapításával, a díj odaítélésére kiküldött nemzetközi bizottság — melynek elnöke Darboux Gaston volt, a párizsi Académie des Sciences örökös titkára, s tagjai között tisztelhattuk a német matematika büszkeségét, Klein Félixet, — Rados Gusztávot választotta előadójául, ki nagyszabású előadói jelentésben mesterien analizálta és méltatta a díj odaítélése szempontjából tekintetbe jövő két szellemóriás: Poincaré Henri és Helbert David tudományos működését.

Rados később is többször szerepelt összes üléseinken: így emlékbeszédet mondott Kremesker, König Gyula, Klein Félix, Kürschák József és mások felett.

A Matematikai és Fizikai Társulatnak pedig már bölcsőjénél ott állott Rados Gusztáv. Már 1885 óta titkári szerepkört töltött be annál a magánjellegű Matematikai Társaságnál, melyből 1891-ben br. Eötvös Lóránd, König Gyula és Szily Kálmán kezdeményezésére hivatalosan is megalakult a Matematikai és Fizikai Társulat, mely Rados Gusztávot titkárának választotta. E minőségben 22 éven át szerkesztette a Társulat folyóiratának a Matematikai és Fizikai Lapoknak matematikai részét. Rendkívüli odaadással töltötte be e tisztét; nem kis része volt abban a nemzetközi viszonylatban is hatalmas fellendülésben, mely a magyar matematikában ebben az időben megindult. König Gyula halála után 1913-ban a Társulat alelnöke, 1931-ben elnöke lett. Társulatunk ügyeit mindenkor legmelegebben szíven viselte.

Személye iránti nagyrabecsülését Társulatunk már életében kifejezte; 70-ik születésnapján folyóiratunk ünnepi Rados-füzetet bocsátott közre.

A Mindenható még megengedte neki, hogy Társulatunk 50-ik jubiláris ünnepi közgyűlésén elnökölhessen, de ez volt utolsó szereplése Társulatunk nyilvánossága előtt.

Midőn a tanítvány hálás tiszteletével búcsúzó Rados Gusztávtól, ígérhetem, hogy mind a Magyar Tud. Akadémia, mind a Matematikai és Fizikai Társulat hálás kegyelettel fogja munkás, tudós életének emlékét őrizni.

**n. Hoor-Tempis Móric r. t. beszéde Zipernowsky Károly
l. tag ravatalánál 1942. december 2-án.**

A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából búcsúszom elhunyt nagyérdemű tagtársunktól, *Zipernowsky Károlytól*, akit Akadémiánk — nagy érdemeit méltányolva — negyvenkilenc évvel ezelőtt választott meg tagjai sorába.

A midőn a Ganz és Társa gyári vállalat halhatatlan emlékű vezérigazgatója, Mechwart András bölcs előrelátással villamossági gyárat létesített, az új gyár szervezésével és vezetésével Zipernowsky Károlyt bízta meg. Innen — hazánkból — indult 1885-ben világot hódító útjára Zipernowsky Károly, Bláthy Ottó és Déri Miksa találmánya, a párvonalas kapcsolású, nagyfeszültségű transzformátoros elosztó rendszer, mely nagy fogyasztóköreket nagy erőművekben gazdaságosan termelt villamos energiával való ellátását, a nagy vízierők hasznosítását tette lehetővé és az energiagazdálkodás történetében *új korszakot* nyitott.

Úttörő munkájával elhunyt tagtársunk a magyar mérnökök és munkások jóhírét *világszerte* gyarapította, a magyar munkások ezreinek szerzett állandó munkaalkalmát és az elektrotechnika és magyar gyáripár történetében nem múló emléket biztosított magának.

Zipernowsky Károly érdemeit méltatva, meg kell emlékezni arról a jóindulatról, mellyel kartársainak tevékenységét állandóan kísérte, új gondolataik kísérleti vizsgálatát és a gyakorlatban való alkalmazását lehetővé tette. Kartársai sikereinek örült és minden lehetőt elkövetett, hogy kartársai és munkásai anyagi jólétét gyarapítsa.

Elhunyt nagyérdemű kartársunk emlékét a Magyar Tudományos Akadémiában kegyelettel őrizzük és ápoljuk.

XII.

A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai.

(Az előző jegyzéket lásd Akad. Ért. LII. köt. 179. l.)

Akadémiai Értesítő. Szerkeszti Voinovich Géza. LI. köt. 474. füz. 1942. jan.—máj. 186 l. 2.50. P.

Angyal Pál: A veszélyfogalom a büntetőjogban. (Ért. a fil. és társ. tud. kör. V. köt. 10. sz.) 1942. 34 l. 1.— P.

Divéky Adorján: Az aranybulla hatása a lengyel jogra. (Ért. a tört. tud. kör. XXVI. köt. 2. sz.) 1942. 28 l. 1.— P.

A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott *emlékbeszéd*ek. XIII. köt. 11. sz.: Zimmermann Ágoston: Lenhossék Mihály ig. és t. tag, másodelnök emlékezete. 1942. 51 l. 1.— P.

Ertekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből. V. köt. 9. sz. Finkey Ferenc: Az 1843-i büntetőjogi javaslatok száz év távlatából. 1942. 51 l. 2.— P. V. köt. 10. sz. Angyal Pál: A veszélyfogalom a büntetőjogban. 1942. 34 l. 1.— P. V. köt. 11. sz. Prohászka Lajos: A platonista Ciceró. 1942. 71 l. 2.50.— P.

Ertekezések a nyelv- és széptudományi osztály köréből. XXVI. köt. 3. sz. Ivánka Endre: Szent Gellért görög műveltségének problémája. 1942. 20 l. 1.— P.

Ertekezések a történeti tudományok köréből. XXVI. köt. 1. sz.: Fekete Lajos: A törökkori Vác egy XVI. századi összeírás alapján. 1942. 88 l. egy rajzzal. 3.— P. XXVI. köt. 2. sz. Divéky Adorján: Az aranybulla hatása a lengyel jogra. 1942. 28 l. 1.— P.

Fekete Lajos: A törökkori Vác egy XVI. századi összeírás alapján. (Ért. a tört. tud. kör. XXVI. köt. 1. sz. 1942. 88 l. egy rajzzal. 3.— P.

Finkey Ferenc: Az 1843-i büntetőjogi javaslatok száz év távlatából. (Ért. a fil. és társ. tud. kör. V. köt. 9. sz.) 1942. 51 l. 2.— P.

Husztai József: Gróf Klebelsberg Kunó életműve. 1942. 379 l.

Irodalomtörténeti Közlemények. Szerkeszti: Kékay Lajos. 1942. 52. évf. 2. füz. 109—236. l.; 3. füz. 237—348. l. à 3.— P.

Ivánka Endre: Szent Gellért görög műveltségének problémája. (Ért. a nyelv- és széptud. oszt. kör. XXVI. köt. 3. sz.) 1942. 20 l. 1.— P.

Jermy Tibor: Rendszertani tanulmány a magyarországi plesioceráták-

- ról. (Diplopoda). (Mat. és term. tud. közl. XXXIX. köt. 4. sz.) 1942. 82 l.—XII tábla. 3.— P.
- Klemm Antal*: Magyar történeti mondattan. (Harmadik rész.) A M. Nyelvtudomány Kézikönyve II. köt. 6. füz. harmadik része. 1942. 381—660. l. 6.— P.
- Közgazdasági Szemle*. Szerkeszti Heller Farkas. 1942. LXVI. évf. 85. köt. 3—4. sz. 153—319. l.; 5. sz. 321—400. l.; 6. sz. 401—492. l.; 7—8. sz. 493—632. l.; 9. sz. 633—708. l.; 10—11. sz. 709—812. l. à 3.— P.
- Magyar Etymologiai Szótár*. Írta Melich János XV. füz. Fül—Gajdel. 1942. 642—799. l. 8.— P.
- A M. Nyelvtudomány Kézikönyve*. II. köt. 6. füz. harmadik része. Klemm Antal: Magyar történeti mondattan. (Harmadik rész.) 1942. 381—660. l. 6.— P.
- Magyarosan*. Nyelvművelő folyóirat. Szinnyi Ferenc közreműködésével szerkeszti Putnoky Imre. XI. évf. 1942. 2. füz. 33—64. l.; 3. füz. 65—96. l.; 4. füz. 97—128 l.; 5. füz. 129—160. l. és Tartalommutató. à —30 P.
- Matematikai és Természettudományi Értesítő*. Szerkeszti Mauritz Béla. LXI. köt. 1. rész. 1942. 442 l., 3 képtábla. 8.— P.
- Matematikai és Természettudományi Közlemények*. XXXIX. köt. 3. sz. Dr. Pattantyús-Ábrahám Géza: Vízszolgáltatás mélykutakból tekintettel az Alföld ivóvíz-ellátására. A légnyomásos vízemelő (mammutszivattyú) üzemtana. 1942. 56 l. ábrákkal. 2.— P. XXXIX. köt. 4. sz.: Jermy Tibor: Rendszertani tanulmány a magyarországi pleiocenről (Diplopoda). 1942. 82.: l. XII táblával. 3.— P.
- Dr. Pattantyús-Ábrahám Géza*: Vízszolgáltatás mélykutakból tekintettel az Alföld ivóvíz-ellátására. A légnyomásos vízemelő (mammutszivattyú) üzemtana. (Mat. és term. tud. közl. XXXIX. köt. 3. sz.) 1942. 56 l. ábrákkal. 2.— P.
- Prohászka Lajos*: A platonista Cicero. (Ért. a fil. és társ. tud. kör. V. köt. 11. sz.) 1942. 71 l. 2.50 P.
- Zimmermann Ágoston*: Lenhossék Mihály ig. és t. tag, másodelnök emlékezete. (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. XIII. köt. 11. sz.) 1942. 51 l. 1.— P.

INHALT

	Seite
I. Vizepräsident Eugen Balogh: Die akademischen Reden des Grafen Stefan Széchenyi	188
II. Vizepräsident Eugen Balogh: Begrüßungsworte gelegentlich des 70. Geburtstages des Präsidenten Sr. K. H. Erz. Josef	187
III. Dokumente aus dem Soldatenleben des Grafen Stefan Széchenyi. Veröffentlicht von o. M. Julius Viszota	189
IV. <i>Berichte:</i>	
1. K. M. Theodor Rédey: Bericht über den Vojnits-Preis	243
2. K. M. Stefan Sági: Bericht über die Tätigkeit des Wörterbuchausschusses	253
V. Wahlen der Akademie für das Oberhaus (Protokoll)	255
VI. Kostenvorschlag der Akademie für die erste Jahreshälfte 1943	259
VII. Sitzungen der Akademie in 1942	267
VIII. <i>Begrüßungsreden:</i>	
a) Begrüßungsworte des Klassenpräsidenten Johann Melich gelegentlich der Antrittsvorträge der k. Mitglieder Johann Sági und Alexander Eckhardt	271
b) Begrüßungsworte des Klassenpräsidenten Julius Kornis gelegentlich des Antrittsvortrages des o. M. Elemér Mátyusz	279
c) Begrüßungsworte des Klassenpräsidenten Josef Marek gelegentlich der Antrittsvorträge des k. M. Ladislaus Tokody, des o. M. Franz Herzog, der k. Mitglieder Johann Mócsy und Ernst Balogh	285
IX. K. M. Béla Issekutz: Gedenken an Tibor Györy	294
X. Die im Jahre 1942 verstorbenen Mitglieder der Akademie	300
XI. <i>Nekrologe:</i>	
a) Nachruf des Generalsekretärs an die verstorbenen Mitglieder	301
b) K. M. Ernst Balogh: Zur Erinnerung an Anton Genersich	303
c) Trauerrede des o. M. Josef Huszti an der Bahre des E. M. Julius Gyomlay	308
d) Trauerrede des o. M. Béla Pogány an der Bahre des E. M. Gustav Rados	309
e) Trauerrede des o. M. Mauritius Hoor-Tempis an der Bahre des k. M. Karl Zipernowsky	311
XII. Neuere Veröffentlichungen der Akademie	312
XIII. Inhaltsverzeichnis in deutscher, französischer und englischer Sprache	314

SOMMAIRE

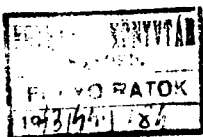
	Page
I Vice-président Eugène Balogh: Discours du comte Etienne Széchenyi tenus à l'Académie	188
II. Vice-président Eugène Balogh: Félicitation de S. A. R. le président Archiduc Joseph à l'occasion de son 70. anniversaire	187
III. Documents concernant le service militaire du comte Etienne Széchenyi. Publiés par Jules Vízota de l'Académie	189
IV. <i>Rapports:</i>	
1. Théodore Rédey m. corr.: Rapport sur le prix Vojnits	243
2. Etienne Sági m. corr.: Rapport sur l'activité du Comité du Dictionnaire	253
V. Elections de l'Académie à la Haute Chambre (procès-verbal)	255
VI. Budget de l'Académie pour la première moitié de l'exercice 1943.	259
VII. Séances de l'Académie en 1942.	267
VIII. <i>Discours de félicitation:</i>	
a) allocutions de Jean Melich prés. de section à l'occasion des discours de réception d'Etienne Sági et d'Alexandre Eckhardt membres corr.	271
b) allocution de Jules Kornis prés. de section à l'occasion du discours de réception d'Elemér Mályusz m. ord.	279
c) allocutions de Joseph Marek prés. de section à l'occasion des discours de réception de Ladisdas Tokody m. c. François Herzog m. o., Jean Mócsy et Ernest Balogh membres corr.	285
IX. Discours en mémoire de Tibor Györy par Béla Issekutz m. c.	294
X. Membres de l'Académie morts en 1942.	300
XI. <i>Nécrologie:</i>	
a) Commémoration des membres défunts par Géza Voinovich secr. général	301
b) Commémoration d'Antoine Genersich par Ernest Balogh m. c.	303
c) Discours de József Huszti m. o. aux funérailles de Jules Gyomlay m. hon.	308
d) Discours de Béla Pogány m. o. aux funérailles de Gustave Rados m. hon.	309
e) Discours de Maurice Hoer-Tempis m. o. aux funérailles de Charles Zipernowsky m. c.	311
XII. Publications récentes de l'Académie	312
XIII. Sommaire en allemand, français et anglais	314

TABLE OF CONTENTS

	Page
I. Second President Eugene Balogh: Speeches held by Count Stephen Széchenyi at the Academy	188
II. Second President Eugene Balogh: Address to H. R. H. the President Archduke Joseph on the occasion of his 70. birthday	187
III. Documents concerning the military service of Count Stephen Széchenyi. Published by Julius Viszota ord. m.	189
IV. <i>Reports:</i>	
1. Theodore Rédey corr. m.: Report on the Vojnits-Prize	243
2. Stephen Sági corr. m.: Report on the Dictionnary Committee	253
V. Election of the members of the Academy to the Upper House (Minutes)	255
VI. Budget estimate of the Academy for the first six months of 1943.	259
VII. Sessions of the Academy in 1942.	267
VIII. <i>Addresses of welcome:</i>	
a) by John Melich President of Section to Stephen Sági and Alexander Eckhardt corr. members on the occasion of their inaugural speeches	271
b) by Julius Kornis President of Section to Elemér Mályus ord. m. on the occasion of his inaugural speech	279
c) by Joseph Marek President of Section to Ladislav Tokody corr. m., Francis Herzog ord. m., John Mócsy, and Ernest Balogh corr. members on the occasion of their inaugural speeches	285
IX. Béla Issekutz corr. m.: Commemoration of Tibor Győry	294
X. Deceased members of the Academy in 1942.	300
XI. <i>Necrologies:</i>	
a) Commemorative speech of General Secretary Géza Voinovich on the deceased members	301
b) Commemorative speech of Ernest Balogh corr. m. on Anthony Genersich	303
c) Funeral speech of Joseph Huszti ord. m. at the bier of Julius Gyomlay hon. m.	308
d) Funeral speech of Béla Pogány ord. m. at the bier of Gustavus Rados hon. m.	309
e) Funeral speech of Maurice Hoor-Tempis at the bier of Charles Zipernowsky corr. m.	311
XII. Recent publications of the Academy	312
XIII. Table of contents in German, French and English	314

A kiadásért felel: dr. Voinovich Géza.

20532 Sárkány-nyomda r.-t. Budapest, VI., Horn Ede-u. 9. Tel.: 122-190, 326-066.
Igazgatók: Wessely Antal és Wessely József.

50024

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

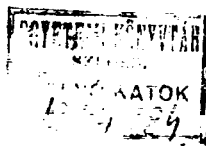
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

VOINOVICH GÉZA
FŐTITKÁR

LII. KÖTET

474. FÜZET — 1942. JANUÁR—MÁJUS

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1942.

TARTALOM.

I. A M. Tud. Akadémia belső tagjai	Lap 1
II. A M. Tud. Akadémia CII. nagygyűlése;	
I. nap 1942. május 12-én	5
II. nap 1942. május 13-án	5
III. nap 1942. május 15-én	9
IV. nap 1942. május 17-én	12
<i>Ünnepélyes közülés:</i>	
a) József kir. herceg elnöki megnyitó beszéde: Körösi Csoma Sándor	12
b) Voinovich Géza főtitkári jelentése	17
c) Herczeg Ferenc ig. és t. t.: Részletek az Aranyszárnyak c. színműből	21
d) Kornis Gyula ig. és t. t.: Századunk tudományának szelleme	21
III. Jelentések a pályázatokról:	
a) a Nagyjutalomról és a Marczibányi-mellékjutalomról	22
b) a Kazinczy Gábor és neje-jutalomról	32
c) a Sámuel—Kölber-jutalomról	32
d) a báró Kornfeld Zsigmond-jutalomról	34
e) Budapest Székesfőváros Széchenyi-jutalomtételéről . .	36
f) a Chorin Ferenc-jutalomról	41
g) a Weiss Fülöp-jutalomról	52
h) a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Horthy Miklós-jutalmáról	66
i) a Serbán János-jutalomról	79
j) a Körössy Flóra-jutalomról	86
k) a Magyar Általános Köszénbánya Rt. Berzeviczy Albert-jutalmáról	95
l) az együttesen kezelt adományok- és hagyományokból létesített jutalomról	100
IV. A M. Tud. Akadémia jutalomtétellei 1942-ben	103
V. A M. Tud. Akadémia zárszámadásai 1941-ről	111

Folytatását lásd a boríték 3. lapján.

VI. A M. Tud. Akadémia költségvetése 1942. második felére	Lap 119
VII. A két gróf Vigyázó-vagyon kimutatása 1941. december 31-én.	127
VIII. Jelentés a M. Tud. Akadémia könyvtárának állapotáról .	138
IX. Jelentés a Szótári Bizottság 1941. évi munkásságáról . .	148
X. <i>Üdvözlő beszédek:</i>	
a) József kir. herceg elnök beszéde a tanítói jutalmak átadásánál	151
b) Kornis Gyula ig. és t. t. beszéde az ünnepélyes köz- ülést követő diszebéden	152
c) Melich János ig. és r. t. osztályelnök üdvözlő beszédei	
Kéky Lajos r. t. székfoglalója alkalmából	153
Tamás Lajos l. t. székfoglalója alkalmából	156
Pais Dezső r. t. székfoglalója alkalmából	160
d) Kornis Gyula ig. és t. t. osztályelnök üdvözlő beszédei	
Boér Elek l. t. székfoglalója alkalmából	163
Biró Vencel l. t. székfoglalója alkalmából	165
Marton Géza l. t. székfoglalója alkalmából	167
e) Marek József ig. és r. t. osztályelnök üdvözlő beszédei	
Schulek Elemér l. t. székfoglalója alkalmából . .	170
Rohringer Sándor r. t. székfoglalója alkalmából .	172
Romwalter Alfréd l. t. székfoglalója alkalmából .	174
XI. A főtítkárra megemlékezései az elhunyt tagokról	176
XII. Fekete Jenő l. t. beszéde néhai Konkoly-Thege Miklós emléktáblájának leleplezésekor Ógyallán	177
XIII. A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai	179
XIV. A tartalommutató német, francia és angol fordítása . . .	181

AKADÉMIAI É R T E S Í T Ó

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

VOINOVICH GÉZA

FŐTITKÁR

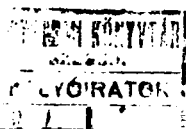
LII. KÖTET

475. FÜZET — 1942. JÚNIUS—DECEMBER

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1942.

TARTALOM

	Lap
I. Balogh Jenő ig. és t. t. másodelnök: Gróf Széchenyi István akadémiai beszédei	188
II. Balogh Jenő ig. és t. t. üdvözlő beszéde József kir. herceg ig. és t. t. elnök születésének 70. évfordulója alkalmából	187
III. Gróf Széchenyi István katonáskodására vonatkozó iratok. Közzéteszi Viszota Gyula r. t.	189
IV. <i>Jelentések:</i>	
Rédey Tivadar l. t.: Egy év magyar drámatermése. (Vojnits-jutalom)	243
Sági István l. t.: Jelentés a Szótári Bizottság 1942. évi munkásságáról	253
V. Felsőházi tagválasztás az Akadémiában. (Az 1942. dec. 14-i elegyes ülés jegyzőkönyve)	255
VI. A M. Tud. Akadémia költségvetése az 1943. év első felére	259
VII. A M. Tud. Akadémia ülései 1942-ben	267
VIII. <i>Üdvözlő beszédek:</i>	
a) Melich János ig. és r. t. osztályelnök üdvözlő beszédei	
Sági István l. t. székfoglalója alkalmából	271
Eckhardt Sándor l. t. székfoglalója alkalmából	275
b) Kornis Gyula ig. és t. t. osztályelnök üdvözlő beszéde	
Mályusz Elemér r. t. székfoglalója alkalmából	279
c) Marek József ig. és t. t. osztályelnök üdvözlő beszédei	
Tokody László l. t. székfoglalója alkalmából	285
Herzog Ferenc r. t. székfoglalója alkalmából	287
Mócsy János l. t. székfoglalója alkalmából	289
Balogh Ernő l. t. székfoglalója alkalmából	291
IX. Issekutz Béla l. t. emlékbeszéde Győry Tiborról	294
X. A M. Tud. Akadémia halottai 1942-ben	300
XI. <i>Megemlékezések és gyászbeszédek:</i>	
a) A főtítkár megemlékezései az elhunyt tagokról	301
b) Balogh Ernő l. t.: Genersich Antal emlékezete	303
c) Huszti József r. t. gyászbeszéde Gyomlay Gyula t. t. ravatalánál	308
d) Pogány Béla r. t. gyászbeszéde Rados Gusztáv t. t. ravatalánál	309
e) Hoor-Tempis Móríc r. t. gyászbeszéde Zipernowsky Károly ravatalánál	311
XII. A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai	312
XIII. A tartalommutató német, francia és angol fordítása	314

A Magyar Tudományos Akadémia üléssora

1943-ra.

Január

- 4. I. (Nyelv- és széptudományi) osztály.
- 11. II. (Bölcs., társad. és történettudományi) osztály.
- 13. III. (Matem. és természettudományi) osztály.
- 25. Összes ülés.

Február

- 1. I. osztály.
- 8. II. osztály.
- 15. III. osztály.
- 22. Összes ülés.

Március

- 1. I. osztály.
- 8. II. osztály.
- 22. III. osztály.
- 29. Összes ülés.

Április

- 5. I. osztály.
- 12. III. osztály.
- 19. II. osztály és
Összes ülés. (A kitüntetett tanítók jutalmazása.)

Május

- 3. I. osztály.
- 10. II. osztály.

11., 12., 14. Kedd, szerda, péntek: *Nagygyűlés.*

16. Vasárnap: *Ünnepélyes közülés.*

17. III. osztály.

24. Összes ülés.

31. I. osztály.

Június

7. II. osztály és

Összes ülés.

21. III. osztály.

Szünet.

Október

4. I. osztály.

11. II. osztály.

18. III. osztály.

25. Összes ülés.

November

8. I. osztály.

15. II. osztály.

22. III. osztály.

29. Összes ülés.

December

6. I. osztály.

13. II. osztály és

Összes ülés.

20. III. osztály.

Kiadásért felel: Voinovich Géza.

20532 Sárkány-nyomda r.-t. Budapest, VI., Horn Ede-u. 9.
Igazgatók: Wessely Antal és Wessely József.

